

Nemzeti Művelődési Intézet

KULTURÁLIS SZEMLE

XI. évfolyam, 2024. évi 2. szám

A Nemzeti Művelődési Intézet interdiszciplináris online folyóirata

Tartalomjegyzék

FŐSZERKESZTŐI AJÁNLÁS	3
Juhász Erika: Közművelődési tudományos eredményeink.....	4
NEMZETKÖZI KITEKINTÉS	7
Dóri Éva – Koller Inez – Kurucz Ildikó – Minorics Tünde – Németh Ákos – Várnagy Péter: A közösségi művelődés formái és funkciói a magyarságtudat megőrzésében a horvátországi Drávaszögben.....	8
Fintor Gábor: Esettanulmány Írország kulturális intézményrendszeréről és kulturális fogyasztásáról.....	45
Herczegh Judit: Esettanulmány Franciaország kulturális intézményrendszeréről és kulturális fogyasztásáról	59
HAZAI TUDOMÁNYOS MŰHELY	79
D. Babos Zsuzsánna – Gulyás Barnabás – Hegyi-Halmos Nóra: A közösség szervezés szakon végzett hallgatók szakmai identitásképe	80
Drabancz Mihály Róbert – Vitál Attila: Népművelők a rendszerváltásban I. Portréinterjúk narratív elemzése	91
Matyasovszky Margit – Osvald Bálint: Vonyarcvashegy KultúrÉtlap - Régió Fesztivál	99
JUNIOR KUTATÓMŰHELY	108
Bartalovics Gabriella – Vámosi Tamás: A közművelődési szakemberek pályaképe – fókuszban Baranya vármegye közművelődési szakemberei.....	109
Rácz Debóra: Településkutatás kulturális fókusszal egy alföldi kisvárosban	120
Szabó Ivett: A kurucok öröksége Vaján.....	131
Szegesdi Dóra: Kistelepülési rendezvények hagyományőrző ereje közösségépítő jellege Mikro kutatás a Homokhátságon	137
KÖNYVAJÁNLAT, RECENZÍÓ	145
Horváth Zoltán: Lakótelepi művelődés Kiss Ernő: Láthatatlan művelődési ház panelországban – A szegedi lakótelep közművelődés történetének vázlata című könyvről.....	146
TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁK HÍREI	149
Szabó-Nagy Csilla – Deák Orsolya: A hozzáférés, mint kulturális esélyegyenlőség – nemzetközi konferencia Budapesten	150
FELHÍVÁS PUBLIKÁLÁSRA	152
IMPRESSZUM	154

FŐSZERKESZTŐI AJÁNLÁS

Juhász Erika:

Közművelődési tudományos eredményeink

Az immár második évtizedébe lépett Kulturális Szemle küldetése, hogy a kultúra széles spektrumán, de elsősorban a közművelődés és a közösségi művelődés témaköreiben, illetve az ezekkel kapcsolatba hozható témákban bemutassa a tudományos relevanciával bíró fontos kutatásokat, tanulmányokat, köteteket és konferenciákat. A Kulturális Szemle témái és szerzői nem csak Magyarország határain belül alkotó szakemberek, mivel a Kulturális Szemle alapítói célul tűzik ki egy Kárpát-medencei magyar Kulturális Szemle működtetését. Ez az interdiszciplináris online tudományos folyóirat így a Kárpát-medence magyar kulturális szakembereinek egy olyan hálózatát kívánja összefogni, akik hisznek a kultúra fontosságában, a kulturális közösségi kezdeményezésekben, és ezt az eszmét szeretnék hosszútávon terjeszteni és fenntartani. Ennek érdekében végeznek elméleti és empirikus kutatásokat, amelyekkel célul tűzik ki a kulturális tevékenységek, intézmények és lehetőségek folyamatos fejlesztését. A Kulturális Szemlébe a tudományos etika betartásával egyaránt publikálhatnak egyetemi oktatók, doktoranduszok, felsőoktatási hallgatók, kutatók, és természetesen a kulturális színtereken dolgozó szakemberek. A kiadás első éveiben elsősorban magyar nyelvű írásokat várunk, a későbbiek folyamán angol nyelvű publikálásra, esetenként angol nyelvű különszámra is lehetőséget kívánunk teremteni, hogy a kultúrával kapcsolatos kutatási eredményeket minél szélesebb körben, nemzetközi viszonylatokban is terjeszteni tudjuk. Ennek a célnak az eléréséért választottuk az online formát is: az elektronikus eszközök segítségével ezek az írások sokkal szélesebb körben el tudnak jutni az érdeklődőkhöz.

A Kulturális Szemle folyóirat teret ad alap- és mesterszakos közművelődési témájú szakdolgozatok kutatási eredményeinek bemutatására, valamint a 2019-től elindult Közművelődési Tudományos Kutatási Program által támogatott egyéni és csoportos kutatói eredmények közzétételének is. (A Programról bővebb tájékoztató: <https://nmi.hu/szolgaltatasok/osztondijprogram/>)

Jelen lapszámban a *Nemzetközi kitekintés* rovatban olvasható **Dóri Éva, Koller Inez, Kurucz Ildikó, Minorics Tünde, Németh Ákos és Várnagy Péter** közös cikke. A szerzők a Pécsi Tudományegyetem kutatócsoportjának tagjaiként kutatás során a horvátországi magyarság vonatkozásában az elmúlt 3 évtized folyamatait, a magyarságtudat kulturális és identitásbeli elsajátításának formáit, a kultúra megőrzésének közösségi, civil és intézményesült kereteit vizsgálták. **Fintor Gábor** cikke, aki Írország kulturális intézményrendszeréről és kulturális fogyasztásáról írt esettanulmányt. Itt olvasható továbbá **Herczegh Judit** cikke, aki pedig Franciaország kulturális intézményrendszerét és kulturális fogyasztását mutatja be. Mindketten a Debreceni Egyetem BTK Művelődéstudományi és Humán Tanulmányok Tanszékének munkatársai.

A *Hazai tudományos műhelyben* az ország különböző pontjain működő felsőoktatási intézmények oktatói, kutatói, valamint kulturális szakemberek publikálnak. **D. Babos Zsuzsanna, Gulyás Barnabás és Hegyi-Halmos Nóra**, az Eötvös Loránd Tudományegyetem kutatócsoportjának képviselőjeként a közösség-szervezés szakon végzett hallgatók szakmai identitásképét mutatják be. Kutatásukban azt vizsgálták, milyen szerepe van az egyetemnek

a közösségszervezés szakos hallgatók szakmai identitásának fejlesztésében. **Drabancz Mihály Róbert** és **Vitál Attila** a Nyíregyházi Egyetem képviselőjében közös cikksorozatuk első részében Népművelők a rendszerváltásban I. címmel portréinterjúk elemzését mutatják be. A cikk folytatása a későbbi lapszámokban lesz olvasható. **Matyasovszky Margit**, a Nemzeti Művelődési Intézet munkatársa és **Osvald Bálint**, a Vonyarcvashegyi Művelődési Ház és Könyvtár vezetője, cikkükben egy kiemelkedő esetpéldát mutatnak be, írásukból a vonyarcvashegyi KultúrÉtlap nevű régiós hatókörű fesztivált ismerhetik meg az olvasók.

A folyóirat *Junior kutatóműhely* rovatában junior kutatók munkáját, egyetemi szakdolgozatok eredményeit ismerhetik meg az olvasók. **Bartalovics Gabriella** a Pécsi Tudományegyetem Közösségszervezés BA szakos hallgatója **Vámosi Tamással**, az egyetem tanszékvezetőjével közös cikkében a közművelődési szakemberek pályaképét vizsgálja, kutatásuk középpontjában Baranya vármegye közművelődési szakemberei állnak. **Rácz Debóra**, a Nemzeti Művelődési Intézet munkatársa és a Debreceni Egyetem hallgatója településkutatásában Hajdúböszörmény városát vizsgálja, fókuszálva a település kulturális sajátosságaira.

Szabó Ivett, a Nyíregyházi egyetem hallgatója tanulmányában a kuruc hagyományok kialakulását, legfontosabb jellemzőinek bemutatását, valamint a város életében betöltött szerepét vizsgálta Vaján, főként helytörténeti emlékek alapján. **Szegesdi Dóra**, szintén az Intézet munkatársa, valamint a Szegedi Tudományegyetem hallgatója cikkében a kistelepülési rendezvények hagyományörző erejét és közösségépítő jellegét kutatja. A Homokhátságon végzett mikrokutatás három kistelepülés legnagyobb rendezvényeit vizsgálta és arra kereste a választ, hogy a kistelepülések mennyire tartják fontosnak a helyi hagyományok őrzését, hogyan tudják ezt éltetni, milyen eszközökkel, milyen eredménnyel zárták a rendezvényeket.

Könyvajánlatként **Horváth Zoltán**, az Agora Savaria Nonprofit Kft. ügyvezetője mutatja be Lakótelepi művelődés címmel Kiss Ernő: Láthatatlan művelődési ház panelországban – A szegedi lakótelep közművelődés történetének vázlata című könyvét.

A *Tudományos konferenciák hírei* rovat keretében **Szabó-Nagy Csilla**, **Deák Orsolya** a Nemzeti Művelődési Intézet Szakmafejlesztési Igazgatóságának munkatársai írnak az ACCESS IS SUCCESS – Opportunities and Challenges of Accessing Culture in Contemporary Europe címmel Budapesten megrendezett nemzetközi kulturális konferenciáról. A konferencia központi témakörei a kultúrához való hozzáférés és a kulturális esélyegyenlőség voltak.

A kulturális szakma alapítója, Durkó Mátyás professzor úr is gyakorta mondta a fontos eszmék terjesztése kapcsán az örök igazságot: „Aki felteszi a kolompot, az rázza is!” A kulturális szakma megerősítéséhez szükség van olyan tudományos folyóíratra, amely küldetéséhez illeszkedően a Kárpát-medence számos kutatóját tudja egyesíteni, és folyamatos kutatásra, és kutatási eredményei publikálására buzdítani. Ezt a célt már a szerkesztőbizottság összeállításánál és későbbi bővítésének lehetősége kapcsán is szem előtt tartottuk. Ezáltal érhetjük el azt, hogy ez a folyóirat ne egy-egy szűkebb kutatócsoport nyilvánossági fóruma legyen, hanem egy minél tágabb tudományos-szakmai kör szellemi támogatását élvezze.

Hívjuk tehát szerzőként mindazokat, akik úgy érzik, hogy szeretnének és tudnának hozzátenni ehhez a vállaláshoz maguk is. És hívjuk olvasóként mindazokat, akik hasonlóan gondolkodnak, és fontosnak tartják a kultúrát, a kultúra továbbadását, mint egyetemes értéket. Gondolkodjunk közösen, őrizzük közösen a magyar kultúra értékeit Magyarországon és a Kárpát-medencében egyaránt!

Hasznos olvasmányélményeket kívánunk!

dr. Juhász Erika
főszerkesztő

NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

Dóri Éva – Koller Inez – Kurucz Ildikó – Minorics Tünde – Németh Ákos – Várnagy Péter:

A közösségi művelődés formái és funkciói a magyarságtudat megőrzésében a horvátországi Drávaszögben

Absztrakt: A közösségi művelődés formái és funkciói a magyarságtudat megőrzésében a horvátországi Drávaszögben című kutatást a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Programja támogatta 2024 márciusától szeptemberig. A kutatás a horvátországi magyarság történetében az elmúlt 3 évtized folyamatainak eredményeként létrejött és a hazai jogi szabályozás alapján értelmezhető közművelődési/közösségi művelődési rendszert és működést, valamint a jelenlegi területileg specifikus közösségi művelődési formákat, funkciókat és hatásukat, a magyarságtudat kulturális és identitásbeli elsajátításának formáit, a kultúra megőrzésének közösségi, civil és intézményesült kereteit vizsgálta.

Abstract: The research entitled “Forms and Functions of Community Culture in the Preservation of Eth-nic Hungarian Consciousness in Drávaszög, Croatia” was supported by the National Institute for Culture’s Academic Grant Program for Public Culture between March and September 2024. The research examined the system and operation of public culture/community culture, which was created in the history of the ethnic Hungarians in Croatia as a result of the process-es of the past 3 decades and can be interpreted on the basis of domestic legal regulations, as well as the current territorially specific forms and functions of community culture and their effects, the forms of cultural and identity acquisition of Hungarian consciousness, the commu-nal, civil and institutionalized frameworks of cultural preservation.

Bevezetés

A Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Humán Fejlesztési és Művelődéstudományi Intézetének Kulturális Örökség Kutatócsoportja *A közösségi művelődés formái és funkciói a magyarságtudat megőrzésében a horvátországi Drávaszögben* című kutatás támogatását a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Programja keretében meghirdetett pályázatán nyerte el. (nmi.hu/szolgáltatások/osztondijprogram/)

A kutatási koncepció kidolgozásához a kutatócsoport tagjainak szakmai tapasztalatai, külföldi magyar kapcsolatrendszerük jelentős segítséget és egyben adatbázist jelentett. A kutatáshoz jelentős kapcsolati tőkével, szakirodalommal, tapasztalattal és információval járult hozzá a pécsi székhelyű Határokön Túli Magyarságért Alapítvány és a Nemzetpolitikai Államtitkárság Diaszpóra és Délvidéki Főosztálya.

1. A kutatás céljáról és módszereiről

A horvátországi magyar közösség az ún. Délvidékhez tartozva a Trianon utáni időszakban a Vajdasághoz gravitált. Egészen a 20. század 90-es éveinek elején a Horvátországban lezajlott rendszerváltozásig a horvátországi magyar közösség könyvkiadói, kulturális és oktatási infrastruktúrája a Vajdaságban volt. A honvédő háború számos vesztesége után a megmaradt magyarságnak újjá kellett építenie a szétrombolt otthonokat, kiépíteni a fennmaradását biztosító infrastruktúrát, kinevelni vezetőit, tanulni és kamatoztatni a tudást a közösségek boldogulásáért. (Lehocki-Samardzic 2022: 6-7)

A kutatás célja a horvátországi magyarság történetében a honvédő háború óta eltelt több mint három évtized folyamatainak eredményeként létrejött és a hazai jogi szabályozás alapján értelmezhető közművelődési/közösségi művelődési rendszert és működést, valamint a jelenlegi területileg specifikus közösségi művelődési formákat, funkciókat és hatásukat, a magyarságtudat kulturális és identitásbeli elsajátításának formáit, a kultúra megőrzésének közösségi, civil és intézményesült kereteit vizsgálni, amelynek értelmezési alapját és szempontrendszerét a horvátországi jogszabályi keretek elemzése és összehasonlítása adta.

A kutatás főbb kérdései; Milyen jogi szabályozási keretek határozzák és alapozzák meg a kisebbségi/nemzetiségi kultúra megélésének lehetőségeit a Drávaszögi magyar közösségekben? A horvátországi jogi szabályozás miként fogalmazza meg és teszi lehetővé a hazai közművelődési feladatellátásnak megfeleltethető formákat és tevékenységeket? Milyen „közművelődési” eszközök és módszerek szolgálják a magyarságtudat megőrzését? A drávaszögi magyarság reprezentációja, öndefiníciós folyamatai, az ehhez használt kulturális vagy imázs elemek milyen fórumokon és formákban jelennek meg és miként értelmezhetőek a közösségi művelődés nézőpontjából?

A kutatás empirikus elemzési egységeit az egyének, a közösségek, az intézmények/szervezetek, a média, valamint a nyelvi és a vizuális produktumok határozták meg, és a kutatás valamennyi tárgykörében elemzett adat gyűjtéséhez hozzájárultak. Az egyének közül a horvátországi magyar szervezetek és intézmények vezetői, képviselői, tagjai, helyi véleményformálók, aktív helyi lakosok, hazai nemzetpolitikai szakértők voltak az interjúk alanyai, de online kérdőíves megkereséssel további drávaszögi lakosokat is elértünk. A megfigyelések alanyai is egyszerre voltak egyének, közösségek (hagyományőrző/művelődő közösségek, csoportok), valamint intézmények/szervezetek képviselői, egyházak/egyházi szervezetek, óvodák, iskolák, felsőoktatási intézmények, közösségi házak, könyvtárak, gyűjtemények, szövetségek, egyesületek, alapítványok, művészeti, alkotó csoportok, klubok közösségei, tagjai, vezetői, szakemberei.

A honvédő háború (1991-1998) utáni horvátországi szakirodalom áttekintésével a releváns, pontos információátadásra törekvő írások összegyűjtésére törekedtünk. Olyan szerzőket válogatva, akik a helyi közösségek által elismert, nem megosztó, több évtizedes közéleti és/vagy tudományos/szakmai tapasztalattal rendelkeznek, releváns és pontos információkkal közvetítik a horvátországi magyarság helyzetét, közösségi életének minden területét. Ugyanezen szempontok mentén kerestük fel az interjúalanyokat (felsorolásuk a felhasznált irodalom alatt), hogy a helyi értelmezés, érdekeltség, elkötelezettség releváns és kellően objektív legyen. Az interjúk személyes, online, telefonos és esetenként fókuszcsoportos beszélgetéssel zajlottak.

A horvátországi jogszabályok közül a kultúráközvetítés, közösségi művelődés, kisebbségi jogok területének vonatkozásait, egyezmények, szervezeti alapszabályok dokumentumait elemeztük, de a horvátországi mellett a hazai nemzetpolitika által inspirált közösségi és kulturális, gazdasági, politikai törekvések példáit is gyűjtöttük.

A horvátországi magyar sajtó és elektronikus média (televízió, rádió) mellett a horvátországi magyarság további nyelvi és vizuális produktumai; szépirodalmi művek; esszék, ideológiai, politológiai, művelődéspolitikai, nemzetpolitikai, külpolitikai, gazdasági statisztikák; filmek; tárgyi és szellemi kulturális hagyatékok, évkönyvek, jubileumi kiadványok, fotók, gyűjtemények és archívumok egyaránt elemzési egységei voltak a kutatásnak.

Az összegyűjtött adatok egy gyorsan fogyatkozó közösség múltját és helyzetét láttatták, ami értelmezhetővé tette a jelen közösségi folyamatokat, összefüggéseket. A megfigyelések során gyűjtött adatok, a fotózás mint adatgyűjtés (szimbólumok, vizuális jelek és jelentéstartalmuk), az interjúk (egyéni és csoportos, strukturálatlan és részben strukturált), valamint a kérdőíves kutatás (hólabda módszerrel) a horvátországi magyarság identitásának megőrzését szolgáló közösségi művelődési formák és módszerek specifikus jellemzőit - benne az anyanyelv, a kulturális örökség, a (közös tudáshoz való) hozzáférés, a közösségi kapcsolatok mibenlétét – tárta fel.

A kutatási koncepció és az adatgyűjtés módszereinek kiválasztása az elméleti keretek és következtetések alapját is adta. Az adatgyűjtésben kiindulópont volt a demográfiai és népszámlálási adatok gyűjtése, amely a kutatás területi és társadalmi behatárolásának indokoltságát tette világossá.

2. A Drávaszög mint kutatási terület meghatározása

A kutatási terület kiválasztásában elsősorban a kultúra táji tagolódásának szakirodalma volt irányadó. Kutatásunk esetében a határon túli, horvátországi Drávaszög, azaz baranyai terület választását részben a magyarországi Baranyával való kultúrtáji és társadalmi kapcsolódás, kötődés, és térbeli közelség indokolta, másrészt kulturális jelenségcsoportok jelenléte és összetétele okán tekintünk a Drávaszögre, mint kulturális régióra.

A választott területre vonatkozóan jellemző a Baranya, Baranja, Baranyaháromszög, Drávaszög, Belső-Drávaszög, elnevezések használata is, ezért tisztázni szükséges, hogy kutatásunk esetében mit értünk „Drávaszög” megnevezés alatt.

A kultúra területi határaival, a kultúraszerveződés bonyolult térbeli alakzatainak problémájával a néprajztudomány változó módszertani megközelítéssel a 19. század óta foglalkozik. A területiség, a történetiség és a kultúra kapcsolata (Gunda Béla), a magyar nép táji-történeti tagolódásának kutatása (Kósa László, Filep Antal), a néprajzi csoport és néprajzi régió fogalmi (Andrásfalvy Bertalan), a tájszerkezet és identitás kapcsolatainak kutatása (Balogh Balázs-Fülemile Ágens), a mai napig recens kutatási téma. A fogalmak egységesítésében és a magyar népi kultúra térbeli tagolódására vonatkozóan újszerű megközelítést alkalmaz Borsos Balázs, amikor a Magyar Néprajzi Atlasz adatait számítógépes klaszteranalízis segítségével elemzi, jóval tovább finomítva az egyes kultúrelemek térbeli elterjedését, fajtáját, létezését vagy éppen hiányát ábrázoló korábbi szintéziseket. A kultúra térbeli szerveződésének egzakt képét tudja felvázolni, a magyar nyelvterület nagy, közepes és kis és mikro kulturális régióinak körülhatárolásával, lokalizálásával. A kulturális régiók ebben az esetben nem egyes kulturális jelenségek megléte v. hiánya, hanem jelenségcsoportok összetétele alapján került meghatározásra,

természetesen a földrajzi viszonyok, a történelmi csoporttudat és egyéb meghatározó tényező figyelembe vételével.

Máig legmaghatározóbb, legszélesebb körben ismert fogalom az Andrásfalvy Bertalan által definiált néprajzi csoport. „A néprajzi csoport a népnek olyan egysége, mely kulturálisan nagyjából egynemű, tagjaik valamilyen közösséget alkotnak, kapcsolat van közöttük, tehát „közlekednek” és kommunikálnak” egymással”. Ez biztosítja, hogy tagjaik egy műveltségűek, egy értékrendűek és kapcsolatban, érintkezésben vannak egymással. Ez a kapcsolat pedig azért fontos, mert az értékrendeknek és kultúra elemeinek állandó keringése, kicserélődése biztosíthatja csak a néprészlet egységes műveltségét. Az egyöntetűséget azonban csak feltételezhetjük, s az erre utaló legfontosabb jelek a következők lehetnek: a nyelvjárás azonossága; az összeházasodás köre; a viselet azonossága; a szokások azonossága; a mit tudat, még ha a részletnek nincs is önelnevezése vagy vállalt, másoktól ráakasztott elnevezése; az életmód, a foglalkozásbeli hasonlóság, a termelésben közel azonos helyzet /az elérendő modell azonossága/; a néprészlet kiegyenlítődéset, biológiai értelemben is vett vérkeringését, vérkeveredését szolgáló intézmények.” (Andrásfalvy 1975: 48) E fogami keret egyben arra is lehetőséget kínál, hogy a kulturális jelenségek, esetleges reliktumok segítségével értelmezni tudjuk, mikor meddig terjed(t) egy-egy csoport határa, hogy változott annak térbeli kiterjedése.

Baranya vármegyére vonatkozóan Zentai János máig meghatározó 1987-es tanulmányában a következő megkülönböztető jegyek szerint határolja el egymástól a magyar néprajzi csoportokat:

1. tárgyi megkülönböztető jegyek: népviselet, táplálkozás, gazdálkodás jelenségei, építkezés, szöttesek;
2. népszokásbeli eltérések: lakodalmi szokások, „regőzés” (regölés), szentjánostűz, mátkázás, szőlőörzés, temetkezés;
3. vallási elkülönülés
4. nyelvi jelenségek: családnevek, rokonsági fok megnevezése, különféle tárgyak, jelenségek helyi elnevezései;
5. a közösség tudata, a közösség tagjainak felfogása hovatartozásukról: az együvé tartozás tudatának megnyilvánulásai, saját közösségük elhatárolása más jellegű közösségektől;
6. a házassági kapcsolatok kiterjedési köre: a házassági kapcsolatok a 20. század elejéig – néhány kivételtől eltekintve – nem terjedtek túl az egyes néprajzi csoportok határain;
7. új műveltségi elemek terjedésének útja sebessége: kivetkőzés, fehér gyász, főköttők;
8. történeti, származási, földrajzi tényezők: a néprajzi csoportok műveltségbeli egysége történeti képződmény, földrajzi egységek és néprajzi csoportok határának egybeesése;

Zentai János felhívja arra a figyelmet, hogy a fent felsorolt jegyeket nem lehet mechanikusan alkalmazni. Saját tapasztalatai mellett Viski Károly megállapítására is hivatkozik: „Olyan kisebb vagy nagyobb etnikai egységet (csoportot) sem a történelem, sem a néprajz nem ismer, amelynek teljes (tárgyi és szellemi) műveltségállománya kizárólag az övé volna. Ebből következik, hogy határai csak az egyes műveltség-jelenségeknek, a jelenségek alkotójegyeinek vannak”. (Viski Károly 1938: 1-2.) Éppen ezért tartja fontosnak Zentai János is, hogy „az elhatárolás során a vizsgált csoportoknak megfelelő kritériumokat kell alkalmazni” (Zentai 1978: 536). Vizsgálati módszere hasonló a néprajzi atlaszt készítéséhez

kartográfiai módszeréhez: a vizsgált kulturális jelenségek elterjedésének térképét ráhelyezte a vizsgált terület földrajzi térképére. A több jegy együttes alkalmazása során kirajzolódtak a néprajzi csoportok határvonalai és a néprajzi jegyeiket tekintve átmeneti jellegű községek is. Itt további szempontokat vet fel az idő korábban is említett dimenziója, a mikor és a meddig kérdése, melyre Zentai János módszerének ismertetése kapcsán nem tér ki, csupán a néprajzi csoportoktól a 20. századra térben már elszakadt, de műveltségében hasonló települések kapcsán utal a csoportok térbeli kiterjedésének időbeli változására Sárköz vagy Drávaszög példáján.

A drávaszögi néprajzi csoportot a következő paraméterekkel határolta le: Drávaszög a Duna és a Dráva összefolyásának szögletében, a Dráva folyó mentén az Ormányságig húzódik, ahol kissé felnyúlik a közép-baranyai dombvidékre. A Drávaszöget „az egykori római hadiút mentén kipusztult magyarság helyére telepített német és délszláv nemzetiségű övezet két tömbre osztja: a Siklós környéki külső-drávaszögiekre... és a Duna-Dráva összefolyásánál a belső-drávaszögiek tömbjére” (Zentai 1978: 542). A Külső-Drávaszög falvai –Ipacsfa, Terehegy, Drávaszabolcs, Gordisa, Harkány, Máriagyúd, Siklós, Matty, Egyházasharaszti, Nagytótfalu, Túrony, Kisharsány, Nagyarsány, Siklósnagyfalu, Old, Kistapolca, Beremend, Peterd - házassági kör alkottak. A Belső-Drávaszög falvai: Karancs, Kő, Sepse, Csúza, Hercegszőlős, Vörösmart-az északi Hegyajja; Laskó, Várdaróc, Kopács, Bellye a déli Ajj; (Zentai 1978: 554).

A történelmi események következtében a Belső-Drávaszög területe egy település (Kölked) kivételével kívül került a mai Magyarország határán, s mint idegen országban élő kisebbségnek, sok hátrányt, asszimilációs törekvéseket kellett elszenvednie az ott élő magyarságnak. Az 1991-ben kitört háború következtében a lakosság egyharmada elmenekült, s azóta sem tért vissza szülőhelyére, a tradicionális magyar közösségek megbomlottak, kultúrájuk szétfelaprózódott. Ennek ellenére a külső drávaszögi magyarság identitás tudata az, ami jóval gyengébb, sőt, szinte nincs is, míg a horvátországi magyarság esetében a kisebbségi állapot inkább megtartotta a csoportidentitást, drávaszöginek - és szlavóniainak - lenni egyet jelent a megmaradással. Minorics Tünde kutatásai kimutatják, a hagyományos kultúra elemei, a horvátországi külhoni nemzeti értéktárba felvett elemek speciális tartalmakat hordoznak, a kulturális örökség, a múlt objektíválható szellemi és tárgyi emlékei egyben a történelmi legitimáció eszközei, kellékei. Ilyenek az archaikus ártéri életmódból fakadó eszközök, épületek és a viselet megmaradt töredékei. (Minorics 2021: 219)

A drávaszögi magyarság területi meghatározásának egyik alapvető eszköze a viselet. A Drávaszögi néprajzi csoport első tudományos felfedezője Gönyey Sándor, a csoport körülhatárolásakor elsősorban annak viseletéből indult ki, s feltehetően ez is hozzájárult ahhoz, hogy később Zentai János is adekvát elkülönítő jegynek tartotta az öltözet egyes elemit. „Ehhez a természet adta elzártságához járul még a református vallás által való elkülönülés is, ami néprajzilag főként a régi viseletben éreztette hatását és szabott határt a katolikus magyarsággal szemben”. (Gönyey 1942: 38) Gönyey Sándor szerint a népviseleti sziget legjellemzőbb ruhadarabjai, melyek más vidékektől szembetűnően megkülönböztetik Drávaszög viseletét, az a csécses, pántlikás keszkenő; tilánglis (tüll), tázslis (fodor) ímeg; pókos béllés; tilánglis keszkenő; és elsősorban a drótkontyon viselt hímezett újmenyecské kontyköttő, a bugafőkötő. (Gönyey 1942: 53) A női öltözet szomszédos viseletektől minden irányban elkülönül, azonban az egymásra hatások, a rokonságok felfedezhetők.

Fentiekből következően a horvátországi Drávaszög, azaz Belső-Drávaszög területén élő magyarság a csoportidentitását még „drávaszögiként” őrzi, így a kutatásunk területét is

„horvátországi Drávaszögből nevezzük meg. Tanulmányunkban a továbbiakban röviden a „Drávaszög” kifejezés használata a horvátországi területre vonatkozik.

3. Drávaszög táji-történeti és gazdasági adottságai

Drávaszög táji-történeti és gazdasági adottságainak feltérképezését elsősorban a vonatkozó szakirodalom, illetve más stratégiai dokumentumok elemzése segítette.

A Duna és a Dráva folyó szakaszainak legvédehetőbb területei a horvátországi összefolyásnál, a Drávaszögben találhatóak. Az ökológiailag összefüggő folyórendszer természetvédelmi kezelése és gazdasági hasznosítása kitörési lehetőséget biztosíthat a környező magyar, szerb, és beleértve a drávaszögi térség számára is. Jelentős potenciálok adódnak a hagyományos gazdálkodási formák, az ökoturizmus terén is, azonban az államhatárok és társadalmi folyamatok (pl. délszláv háború okozta gazdasági visszaesés, fokozódó elnéptelenedés), melyek hozzájárultak a szabályozatlan árterületek megőrződéséhez, hátráltatják is a régió ökológiai alapokon nyugvó fejlődését. Az eltérő szabályozások és a vadászati engedélyek, a szerb-horvát dunai határviták megnehezítik az egységes kezelést (nemzeti parkot csak a magyar fél alakított ki) és a védett területek turisztikai hasznosítását, amelyben éppen az érintett horvát oldal áll az egyik leggyengébben.

Baranya valódi éléskamrája a tágabb régióknak. Az agráriumban meghatározó a nem élő növények termesztése (agrárfoglalkoztatottak 38,5%-a), valamint a vegyes gazdálkodás (14,5%). A térség európai jelentőségű több termelvény terén is, úgy, mint a gabonafélék (búza, kukorica, árpa), az olajos növények (napraforgó, szója), a cukorrépa, valamint a takarmányfélék termesztése. A zöldség- és gyümölcsstermesztésben (paprika, paradicsom, uborka, salátafélék, hagyma, eper, szilva, körte, barack) a jelenleginél jóval nagyobb potenciálok rejlenek, és a térség rendelkezik egyedi, csak egy-egy termőközörré jellemző termékkel (pl. baranyai, Duna menti pirospaprika). A térségben található kontinentális Horvátország egyik elsőszámú borvidéke, a baranyai (Karancs, Hercegszőlős, Csúza, Vörösmart). A borágazatban hangsúlyos a magyar etnikum jelenléte, akik vállalkozószelleme, piaci szerepe meghatározóbb a többségi nemzeténél. A szőlők felhagyása, az alacsony szintű borászati technológia és a megfelelő szintű marketing hiánya azonban hátráltatja az ágazat fejlődését. A gazdaságos termelés egyik legfőbb gátja az elaprózott birtokszerkezet. Pannon-Horvátországban a teljes mezőgazdasági terület 76%-a az átlagban 3–5 hektár között lévő családi gazdaságok birtokában van. (HMDK Vidék- és Gazdaságfejlesztési Stratégia II. 2023-2028: 15) Mint látni fogjuk a terület agrár jellege megmutatkozik a helyi közösségek igényeire alapozó és a háború után újjáélesztett hagyományokra épülő rendezvények, események szervezésében is.

A terület kis- és középvállalkozásokban viszonylag gazdagabb térség, de a nagyvállalkozások hiánya jellemzi. További hátrányt jelent a központihiányos jelleg, amit a városi funkció nélküli kisközségek sűrű hálózata erősít fel. Ezen falvak nem képesek se népességükkel, se szolgáltatásaikkal kiemelkedni és sok esetben maguk a megye/ járási székhelyeik sem rendelkeznek olyan központi funkciókkal, hogy ezeket a településeket ellássák. Drávaszög ilyen szempontból is külső perifériának tekinthető, hiszen elaprózódott és funkcióhiányos településhálózatát a fontosabb központi szereppel rendelkező városok impulzusai már nem érik el. A Drávaszög elzártsága egyedi a tekintetben is, hogy a szerb és magyar határ jelentős fizikai és jogi akadály, míg a horvát magterületektől a Dráva, mint természetes határ, zárja el. (HMDK Vidék- és Gazdaságfejlesztési Stratégia II. 2023-2028: 5)

Kutatásunk mindemelett megállapította, hogy a magyarság képviselőinek jelenlegi politikai szándéka a falvak megerősítése: „olyan legyen falun élni, mintha város lenne”. (Jankovics Róbert 2024.) Azaz a szülőföldön maradást és boldogulást támogatni, megfelelő infrastruktúrát, oktatási és nevelési intézményeket, a munka és a közösségi élet lehetőségeit teremteni a falvak magyar lakossága számára. Vizsgálatunk során a falvakban történő funkció- és szolgáltatásfejlesztésnek számos példáját láttuk, köztük pl. a Bellyei Médikózpont, a kopácsi Tangazdaság és Ifjúsági Központ, a magyarok lakta falvakban közösségi házak építése, működtetése. A lakosság falvakban történő megtartására (elvándorlás, városba költözés lassítása) a magyarság megmaradásának biztosítékaként tekintenek. (Pirityiné Szabó 2024)

Kutatásunkban ennek hátterét és feltételeinek biztosítását elemeztük és értékeltük, ami – ahogy a tanulmányban a későbbiekben részletesen kifejtjük – a horvátországi magyarságon belül a drávaszögi magyarság kiemelt szerepét igazolta.

4. A kutatás alanyai - Drávaszög magyar lakossága. A társadalmi környezet elemzése

Drávaszög magyar lakosságát, a társadalmi környezetet, a társadalmi és kulturális folyamatok összefüggéseit szakirodalom, interjúk (egyéni és csoportos), online kérdőívek és demográfiai adatok összegzésével vizsgáltuk és elemeztük.

A horvátországi magyarság közel 60 %-a él a drávaszögi falvakban. Horvátországban csak itt alkotnak egységes területet a magyar falvak, itt beszélhetünk viszonylag homogén kultúrájú lakosságról. Drávaszög népszámlásai adatait közigazgatási egység tekintetében Eszék-Baranya adatai fedik le. Mivel elenyésző a közeli városban élő magyarok száma (Eszék és Pélmónostor) és az Eszék-Baranyán kívül élő zágrábi és tengermelléki magyarság zöme többségében korábban Zágrábban tanult vajdasági értelmiségi, illetve a honvédő háború idején Horvátországba áttelepült vajdasági magyar, így tehát csak a Drávaszögről állapítható meg, hogy tájegységhez köthető, behatárolható és magyar táji-történeti hagyományokkal rendelkező terület és ahol magyar közösség még többen él. Elzártaságából is következően az itt élő magyarság jobban ellenállt az asszimilációnak, bár azt megállítani nem tudta.

A kutatás során elsősorban azokra a drávaszögi településekre fókuszáltunk, ahol a településen még 15 százalékot meghaladó a magyarok aránya, de sajnos megállapítható, hogy már egyikben sincsenek többségben. Ez a nyolc falu három járáshoz tartozik. Bellyei járásba Kopács, Laskó, Várdaróc, a Hercegszölősi járásba Csúza, Sepse, Vörösmart, a Darázsi járásba pedig Kiskőszeg, Nagybodolya.

4.1. A magyarság létszámának csökkenő tendenciái

A tárgykör elemzése során az adatgyűjtés, a szakirodalom, a sajtó és médiaelemzés, az interjúk, az online kérdőívek segítségével és a történeti/politikai/gazdasági folyamatok tükrében értelmeztük a társadalmi változásokat.

A horvátországi magyarság száma a 20. században egyre nagyobb mértékben csökkenő tendenciát mutat. A Trianoni döntés után új államba kerülést a Jugoszláv állam szlávosításra való törekvése követett, ami többek között mezőgazdasági reformokkal az etnikai viszonyok megváltozásához vezetett. A II. világháború után (horvátországi partizán, ill. kommunista mozgalom) bosszú vagy erőszakos kitelepítés áldozatai lettek, de kiköltözés és asszimiláció is tovább csökkentette a népességet Horvátországban. Miközben Szlavónia magyar falvai

„szigetekként” ékelődtek be a horvátok lakta településhálózatba és asszimilációjuk felgyorsult, addig a Drávaszög falvai egységes területet alkotva jobban ellenállt az asszimilációnak. Az 1991-1998 közötti horvát honvédő háborúban a nagyszerb agresszió, a menekülés, majd a háború után a gazdasági okból történő kivándorlás járult hozzá a magyarság csökkenéséhez. (Nyári-Lovas 2022: 54-63)

Ha megnézzük Horvátország lakosságának alakulását, a honvédő háború a teljes lakosság csökkenéséhez vezetett. Az adatok és a szakirodalom arra is rámutat, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozással újabb csökkenés tapasztalható a gazdasági elvándorlás miatt. Ez a tendencia a horvátországi magyarságot szintén érinti.

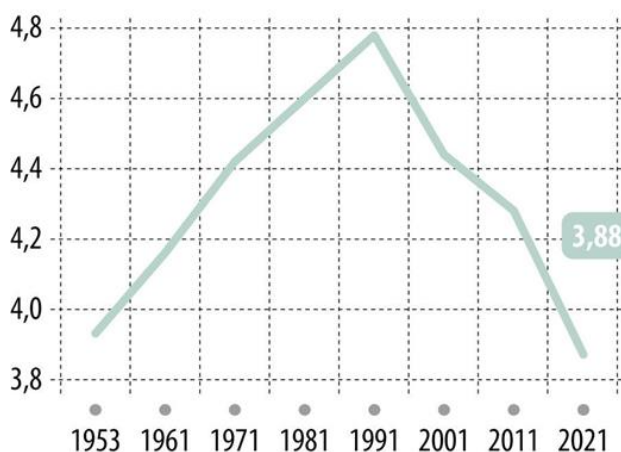
1. ábra: Horvátország lakosságszáma

(Forrás: Világgazdaság, 2022. <https://www.vg.hu/nemzetkozi-gazdasag/2022/09/rohamosan-csokken-horvatorszag-lakossaga-fogy-a-magyarsag-is>.)

Letöltés: 2024.05.12.)

HORVÁTORSZÁG LAKOSSÁGSZÁMA

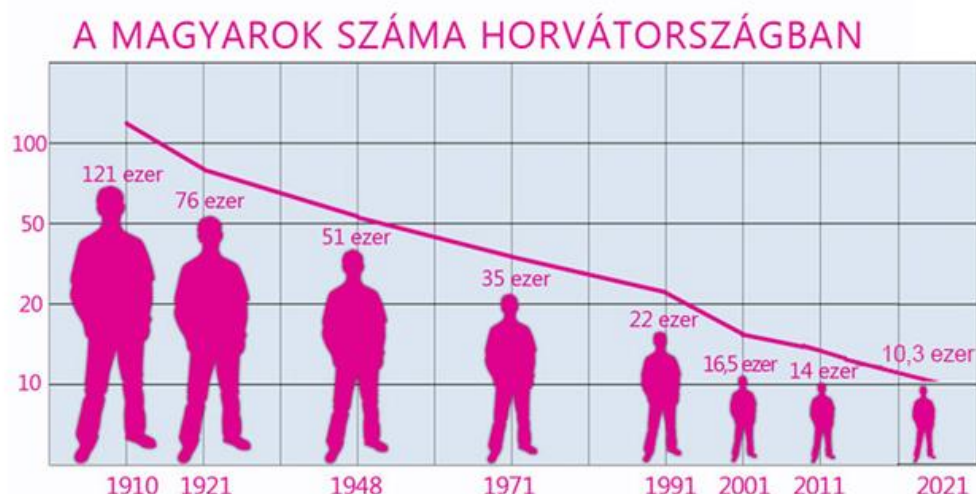
millió

Forrás: dzs.gov.hr, VG-grafika

2. ábra: A magyarok száma Horvátországban

(Forrás: Új Magyar Képes Újság, 2022. <https://kepesujsg.com/10-315-magyart-szamoltak-meg-horvatorszagban/> Letöltés: 2024.05.12.)

Horvátországban 2021-ben 10 315 fő vallotta magát magyarnak, de csak 7218 fő jelölte meg a magyart anyanyelvének. Ez Eszék-Baranyában (Drávaszög és Eszék) esetében a következőképpen alakult: 6059 fő magyarból 4670 fő jelölte anyanyelvét magyarnak.

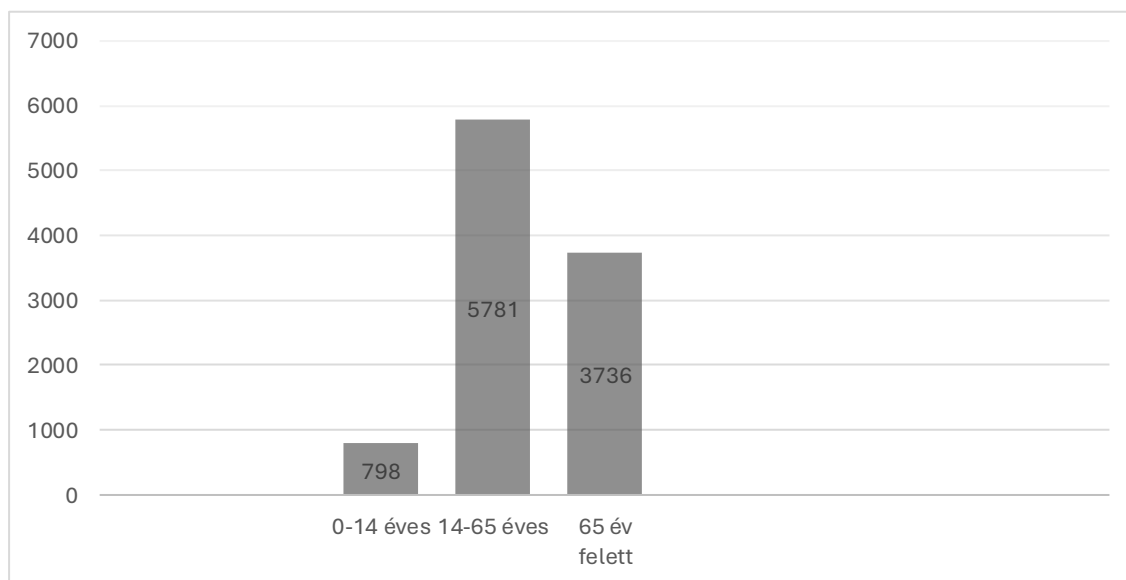
1. táblázat: A magyar nemzetiségű és magyar anyanyelvű lakosság számának változása Horvátországban a 2001-es és a 2021-es népszámlálás adatai alapján (Forrás: saját készítés 2024, a 2001-es adatokat idézi: Lábadi, 2008)

Terület	Magyar nemzetiségű (2001)	Magyar anyanyelvű (2001)	Magyar nemzetiségű (2021)	Magyar anyanyelvű (2021)	Különbség (2001)	Különbség (2021)
Eszék-Baranya megye	9784 fő	8307 fő	6059 fő	4670 fő	-1477 fő	-1389 fő
Többi kontinentális megye	5251 fő	3015 fő	3157 fő	1646 fő	-2236 fő	-1511 fő
Tengermelléki megyék	1560 fő	1328 fő	1099 fő	902 fő	-232 fő	-197 fő
Összesen	16 595 fő	12 650 fő	10 315 fő	7218 fő	-3945 fő	-3097 fő

A 2021. évi népszámlásai adatok egy öregedő társadalom képét mutatják. A 10 315 főből a 65 év feletti magyarok száma 3736 fő, míg a 14 alattiak száma 798 fő, ekként a magyar népesség öregedési indexe 468,1 százalék. Jankovics Róbert HMDK elnök a Drávaszögre

vonatközoan is hasonlóan becsüli (1:5 arányú) a születes és halálozás arányát. (Jankovics 2022)

1. grafikon: A horvátországi magyarok korcsoportonkénti megoszlása
(Forrás: saját szerkesztés 2024)

A vegyes házasságok ugyancsak az asszimilációt gyorsítják, így konklúzióként megállapítható, hogy a magyarok lakta területeken a nemzetiségi identitás megélésének és kifejezésének egyre fontosabb szerep jut a napjainkra alig tízezer főt számláló közösségben. (Lőrinczné 2020)

Ugyanakkor a népszámlálási adatok elemzése és értékelése arra is rámutatott, hogy a 2016-ig tartó politikai megosztottság következtében a népszámlálás alkalmával sokan nem szívesen vállalták fel kisebbségi identitásukat, így a 2021. évi számadatok alacsonyabbak lehetnek a tényleges létszámnál. A magyarság összetartására, az összefogásra és egységre törekvő Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösségének tevékenysége, a növekvő kisebbségi/politikai befolyás, bővülő érdekérvényesítés, folyamatosan növekvő beruházások és támogatások következtében az utóbbi 3 évben lassuló tendenciát mutat az elvándorlás, növekvő a bizalom, és mind a közbeszédben, mind a politikai/közületi térben jellemző lett a „jó magyarnak lenni Horvátországban” megfogalmazás. Erősödik a hagyományokhoz való kötődés, számos nyelv és identitásvesztés ellen ható törekvés valósul meg.

5. A horvátországi magyar kisebbség közösségeinek ernyőszervezete

A horvátországi magyar kisebbség érdekvédelmi ernyőszervezete a bellyei székhelyű Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (HMDK) (Demokratska zajednica Mađara Hrvatske). A szervezetet Eszéken alapították 1993-ban, alapszabályának első cikkelye alapján „[a] Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (a továbbiakban: HMDK) a helyi alapszervezetekbe belépett magyar nemzetiségű horvát állampolgároknak, valamint részérdekeiket képviselő jogi személyeknek az egyetemes érdekképviselést céljából történő

önkéntes, pártok feletti társulása.” A szervezet tagjai lehetnek természetes és jogi személyek egyaránt. Az egyesület 2017-ben megválasztott jelenlegi elnöke Jankovics Róbert, a Horvát Köztársaság politikai életének aktív szereplője, 2016 óta a Horvát Szábor tagja. A szervezet a horvátországi nemzetiségi választásokon számos tagot delegált helyi, térségi és országos tanácsokba. A HDMK a Horvát Köztársaság területén fekvő magyar nemzetiségű településeken jogi személyiséggel bíró alapszervezeteket működtet. Jelenleg országosan 15 alapszervezetből 7 működik a Drávaszög településein. (<https://hmdk.hr/a-hmdk-alapszervezetei/>) A jogi személlyel rendelkező tagok tagszervezeti státuszt élveznek. A főként kulturális és művelődési céllal működő tagszervezetek száma 19, melyből 10 egyesület kötődik a drávaszögi tömb-magyarsághoz. (<https://hmdk.hr/a-hmdk-alapszervezetei/>)

A HDMK fontos szerepet tölt be Magyarország által nyújtott céltámogatások koordinációjában is. A kétoldalú államközi megállapodás kiemelt prioritásai az anyanyelvi oktatás, valamint a kulturális és vallási élet biztosítása. Az 1995-ben aláírt Egyezmény (Hivatalos Közlöny - Nemzetközi Megállapodások 8/95 sz) értelmében a Nemzeti Kisebbségi Tanács a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége, Bellye egyesület megállapodásából eredő programokat társfinanszírozza. (<https://savjet.nacionalne-manjine.info/hr/programi-kulturne-autonomije/bilateralni-ugovori-i-ostalo/>) Többek között ennek eredményeként nyitotta meg kapuit a Kopácsi Tangazdaság és Ifjúsági Központ 2019-ben a Magyar Kormány 180 millió Forintos támogatásával.

A HDMK 2024. szeptemberében ösztöndíjpályázatot hirdetett a 2024-2025-ös tanévre az általános iskola 1. és 5. osztályába, valamint a középiskola 1. osztályába először (nem osztályismétlőként) beiratkozott diákok számára. A 75, egyenként 4000 Euro összegű ösztöndíjat azok nyerhetik el, akik magyar tannyelvű „A modell” szerint működő képzésben vesznek részt. (<https://kepesujasag.com/figyelem-palyazat-a-gyerekek-magyar-iskolakba-irato-szulo-k-reszere-6/>)

6. A nemzeti kisebbségek védelmét szolgáló jogszabályok és intézmények

Míg Magyarországon a közművelődés/közösségi művelődés intézményrendszere, annak hálózata erősen kapcsolódik a területi igazgatás rendszeréhez, a települési önkormányzatokhoz, addig ez a horvátországi magyarság esetében ettől elkülönülő szervezetekben valósul meg. A magyarországi gyakorlattal való összehasonlításban a különbségek és hasonlóságok vizsgálatának és értelmezésének az alapját és szempontrendszerét a hazai és a horvátországi jogszabályi keretek vizsgálata adta. Jelen fejezet Horvátország Baranya (Baranja) névvel jelölt területén élő mai magyarság, mint államalkotó kisebbség kulturális autonómiáját segítő kormányzati stratégiák áttekintésére vállalkozik. Arra kerestük a választ, hogy milyen állami intézkedések járulnak hozzá a magyar kisebbségi kultúra megnyilvánulásaihoz, és milyen szervezeti tevékenységek adnak keretet az egykori Alsó-Baranya területén élő magyar anyanyelvű kisebbség kollektív identitás-reprezentációinak.

2021-ben a Horvátországban a 22 államalkotó kisebbséghez tartozók száma a 3 871 833 fős teljes lakosság köréből 240 079 fő volt. A horvátországi magyar kisebbség a 2021-es népszámlálás adatai alapján 10 315 főt (<https://dzs.gov.hr/naslovna-blokovi/u-fokusu/popis-2021/88>), azaz 0,27 százalékot tett ki, és a 6. helyet foglalja el a szerbek, bosnyákok, albánok, olaszok és a romák mögött. (<https://savjet.nacionalne->

manjine.info/hr/pristup-informacijama/nacionalne-manjine-u-republici-hrvatskoj/nacionalne-manjine-danas/)

Horvátországban a nemzeti kisebbségek kulturális jogait az alkotmány, valamint különböző törvények (elsősorban Nemzeti kisebbségek jogairól szóló alkotmányerejű törvény – továbbiakban kisebbségi törvény) és nemzetközi szerződések (multi- és bilaterális) védik és garantálják. A kétoldalú megállapodások közül 1992-ben az ún. alapszerződés a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szól, amely szerint a „Horvát Köztársaságban élő magyar nemzetiségnek és a Magyar Köztársaságban élő horvát nemzetiségnek joga van ahhoz, hogy egyénileg vagy közösségük más tagjaival szabadon kifejezésükre juttassák, megőrizték és továbbfejlesszék etnikai, kulturális, nyelvi és vallási identitásukat ...” (1995. évi XLVII. törvény 17. cikk (2)). Ezt követte 1995-ben az ún. kisebbségvédelmi szerződés, amely a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről (Egyezmény) ¹. Ez az Egyezmény rendelkezik arról, hogy a „Felek külön kormányközi kisebbségi Vegyesbizottságot (Magyar-Horvát KVB) hoznak létre, amely figyelemmel kíséri jelen Egyezmény rendelkezéseinek megvalósítását.” (1997. évi XVI. törvény 16. cikk) A Magyar-Horvát KVB létrehozása óta 16 alkalommal ülésezett és az összes jegyzőkönyv elfogadásra, aláírásra került. (Érdemes lenne az ezekben megfogalmazott ajánlások hatásvizsgálatát is elvégezni.) Fontos kiemelni a horvátországi magyar kisebbség vonatkozásban, hogy Magyarország Alaptörvényének a felhatalmazása alapján az anyaország „... felelősséget visel a határain kívül élő magyarok sorsáért, elősegíti közösségeik fennmaradását és fejlődését, támogatja magyarságuk megőrzésére irányuló törekvéseiket, egyéni és közösségi jogaik érvényesítését, közösségi önkormányzataik létrehozását, a szülőföldön való boldogulásukat, valamint előmozdítja együttműködésüket egymással és Magyarországgal.” (Magyarország Alaptörvénye, 2011 D cikk) Így a magyar jogrendszerben is megjelennek azok a jogszabályok és közjogi szervezetszabályozó eszközök, amelyek ezt a célt szolgálják.

6.1 A horvát köztársaság alkotmánya

A Horvát Köztársaság Alkotmányának a preambuluma (I. „Történelmi alapok”) nevesíti a nemzeti kisebbségeit, garantálja számukra az egyenjogúságot és nemzetiségi jogaik gyakorlását összhangban az Egyesült Nemzetek és a világ demokratikus normáival. (Horvát Köztársaság Alkotmánya, 2013)

„Az emberi jogok védelme és alapvető szabadságjogok” (III.) c. részben már azokat az alkotmányos szabályokat (15. cikk) találjuk meg, amelyek a kiindulópontjai a tételes szabályozásnak a horvát jogrendszerben. Ezek a rendelkezések ismerik el és védik a nemzeti kisebbségek jogait. Itt alkotmányos szinten

- megerősíti nemzeti kisebbségek tagjainak jogegyenlőségét,
- deklarálja, hogy külön törvényben rendelkezik a kisebbségek jogainak a biztosításáról,
- biztosítja, hogy az általános választójog mellett, külön a nemzeti kisebbségek saját jogon választhatnak képviselőket a parlamentbe,
- garantálja a nemzetiségi önkifejezés szabadságát, a nyelvhasználatot, valamint a kulturális autonómiát. (Horvát Köztársaság Alkotmánya, 2013)

¹ A Horvát Köztársaság a kisebbségi jogok védelme és az országok közötti kétoldalú kapcsolatok javítása érdekében Magyarországon kívül további négy állammal kötött bilaterális megállapodásokat: Olasz Köztársaság, Észak-Macedón Köztársaság, Szerb Köztársaság, Montenegrói Köztársaság. <https://savjet.nacionalne-manjine.info/hr/programi-kulturne-autonomije/bilateralni-ugovori-i-ostalo/> (Letöltés: 2024.09.09.)

A „Kormányzati szervezet” c. (IV.) részben azt is megtaláljuk, hogy a horvát parlament a nemzeti kisebbségek jogait szabályozó törvényeket minősített többséggel fogadja el, azaz a képviselők kétharmadának szavazata szükséges a döntéshez. (Horvát Köztársaság Alkotmánya, 2013)

A Horvát Köztársaság Alkotmánya 83. cikkének felhatalmazása alapján került megalkotásra a Nemzeti kisebbségek jogairól szóló törvény (NN 155/2002), amelyet 2010-ben kis mértékben módosítottak (NN 80/2010). Ez lépett az 1991-ben elfogadott törvény helyébe.

A jogszabály hat fő részből áll és összhangban van azokkal a nemzeti kisebbséget közvetlen vagy közvetve érintő nemzetközi egyezményekkel, amelyeket a törvény rögtön az elején nevesít, az alapvető rendelkezések között. Külön kiemeli, hogy A Horvát Köztársaság nemzetközi szerződéseket köthet más államokkal a Horvátországban élő nemzeti kisebbségek tagjainak jogaival és szabadságaival kapcsolatos kérdések szabályozására (NN 155/2002). Ilyen a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről Eszéken, 1995. április 5-én aláírt Egyezmény (1997. évi XVI. törvény). A horvátországi kisebbségi törvény ugyancsak elismeri a kisebbségek egyéni és közösségi jogait, továbbá ezek gyakorlásának főbb területeit is kijelöli. Így említi a vallást, a nyelvhasználatot, a hagyományok és a kulturális örökség ápolását, amelyeket a kisebbségi kultúrák megőrzéséhez és fejlődéséhez szükséges feltételek megteremtésével és javításával kíván elérni. Továbbá e szférákat meghatározónak tekinti az identitás megtartása szempontjából is. A konkrétan nevesítettek közül néhány témánk szempontjából lényeges területet emelek ki: helyi és országos politikai részvétel, anyanyelvi oktatás, média és kulturális autonómia, amelyeket a törvény maga is taglal.

„A Horvát Köztársaság Alkotmánya autochton kisebbségnek, vagyis a horvát nemzet mellett államalkotó tényezőként ismeri el a magyarságot. Szavatolja, hogy minden nemzeti kisebbségnek az egyenjogúság és érdekei védelmében jogában áll képviselőt választani a horvát száborba.” (Lőrinczné 2015: 369) A magyar kisebbségnek egy állandó parlamenti képviselője van (2016 óta Jankovics Róbert), de politikai reprezentációjuk további szinteken (önkormányzati, kisebbségi önkormányzati) is realizálódik a kisebbségi törvényben foglaltak szerint. A kisebbségi önkormányzatok létrehozásának alapvetően kvantitatív feltételei vannak, nevezetesen azokban a helyi közigazgatási egységekben alakulhat, ahol az adott kisebbség száma eléri az 1,5 %-ot, vagy 200 főt települési (városok, falvak), illetve 500 főt területi (megyék) szinten. Az előbbi feltételek teljesülésének a hiányában, de 100 fő meghaladása esetén, egy ún. kisebbségi ombudsman választható a magyarság társadalmi helyzetének előmozdítása, megőrzése és védelme érdekében (NN 155/2002). A nemzetiségi törvény 33. cikke alapján a megyei kisebbségi tanácsok úgynevezett *Országos Kisebbségi Önkormányzatot* hozhatnak létre, mely koordinációs feladatokat lát el. A regionális szinten szerveződő kisebbségi tanácsok tagjainak vagy a kisebbségi képviselő választása a *helyi önkormányzatok képviselő-testületi tagjainak választására vonatkozó törvény* rendelkezései szerint zajlik. A 2023. május 7-i választásokon összesen 4719 főt számláló 339 nemzetiségi tanácsot és 105 képviselőt választottak Horvátországban.

A nemzeti kisebbségek hagyományaik megőrzésének, fejlesztésének szolgálatában, a közösségi és kulturális események szervezésére és megvalósítására kulturális egyesületeket létesíthetnek. A jogszabály lehetőséget biztosít kiadói, múzeumi, könyvtári és tudományos tevékenységgel foglalkozó intézmények alapítására is. E szervezetek szerepe meghatározó a kisebbségek kulturális identitásának megőrzésében. A nemzetiségi egyesületek és intézmények működését a Horvát Köztársaság, valamint – lehetőségeikhez mérten – a helyi és regionális önkormányzati egységek finanszírozzák.

6.2. Nemzeti kisebbségek anyanyelvi oktatása

Az Európa Tanács Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájának alkalmazása okán 2000-ben megszületett a Horvát Köztársaságban a nemzeti kisebbségek nyelvhasználatáról szóló törvény, valamint a nemzeti kisebbségek anyanyelvének oktatásáról szóló törvény (NN 51/2000). A nemzeti kisebbségek tagjai számára az óvodákban, az általános iskolákban és a középiskolákban is biztosítani kell az anyanyelvi oktatást. A rendszer úgynevezett „A modell”-je alapján a horvát nyelv és irodalom kötelező tantárgyak mellett biztosítja a nemzetiség nyelvén történő oktatást. A jogalkotó nagy mozgásteret adott a kisebbségi nyelven oktató intézmények számára, mivel a jogszabályban meghatározott minimális tanulói létszámnál kevesebb diák esetében is megengedi az anyanyelvi oktatást. Legális külön osztályt indítani a nemzeti kisebbségeknek a horvát tannyelvű iskolákban, továbbá a kisebbségi nyelven tanuló osztályoknál a törvény nem határoz meg minimumlétszámhoz. (M Császár, 2011)

Horvátországnak a fent említett Charta rendelkezéseinek az érvényesítésére vállalt kötelezettsége az oktatáson kívül más általunk kiemelt területeken is érezteti hatását. Fontos kitétele a nemzetközi szerződésnek, hogy „A Felek, ..., rendszeres időszakonként jelentést nyújtanak be az Európa Tanács Főtitkárának a jelen Karta II. Részének megfelelően követett politikájukról és a III. Rész elfogadott rendelkezéseinek végrehajtására tett intézkedéseikről” (Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája, 1992. 15. cikk 1.)

6.3. Nemzetiségi média

A horvát rádiózásról és televíziózásról szóló törvény 9. cikke (2) bekezdésének 6. pontja szerint (NN 137/2010) a közmédiában a Horvát Rádió és Televízió köteles a nemzeti kisebbségek tájékoztatását célzó műsorokat készíteni és közzétenni, részben a nemzeti kisebbségek nyelvén. Az elektronikus médiáról szóló törvény (NN 111/2021) szintén hozzájárul a nemzeti kisebbségek jogai védelmének jelenlegi szintjének javításához, mivel megtiltja valamennyi műsorszám/kiadvány, valamint videómegosztó platform számára, hogy olyan tartalmakat tegyenek közzé vagy sugározzanak, amelyek faji vagy etnikai származáson vagy bőrszínen alapuló gyűlöletkeltésre vagy megkülönböztetésre buzdítanak, illetve azok terjedését elősegítik. A nemzeti kisebbségi törvény rendelkezik arról, hogy „a nyilvános információterjesztést, a rádió- és televízióműsorok készítését és sugárzását, az oktatást, a múzeumi, levéltári és könyvtári tevékenységet, valamint a kulturális örökség megőrzését és védelmét szabályozó törvények és felhatalmazó rendeletek értelmében meg kell teremteni a feltételeket ahhoz, hogy a Horvát Köztársaság minden polgára, különösen a gyermekek és a fiatalok az oktatási programok, valamint a kötelező és választható iskolai tantárgyak tanterve révén megismerjék a nemzeti kisebbségek történelmét, kultúráját és vallási meggyőződését.” (NN 155/2002, 17. cikk 1. bek.) Ennek érdekében intézkedéseket kell hozni, hogy a nemzeti kisebbségek tagjai hozzáférhessenek a médiához.

A kisebbségi törvény 18. cikke a tájékoztatást az állami, regionális és helyi rádió- és televízióállomások feladataként határozza meg, a nemzetiségi műsorok és híryananyagok készítéséhez állami forrásokat biztosít társfinanszírozási formában. A támogatásokról szóló döntést a Nemzeti Kisebbségi Tanács hatáskörébe rendeli a jogalkotó. (https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_12_155_2532.html) A 18. cikk c) bekezdése szerint a nemzetiségi egyesületek „nyilvános kommunikációs tevékenységet végezhetnek (újságkiadást, rádió- és televízióműsorok készítését és sugárzását, hírügynökségi tevékenységet)”.

6.4. A Horvát Állam Nemzeti Kisebbségi Tanácsa

A Horvát Köztársaság kormánya az ezredfordulón felismerte az államalkotó nemzetiségek kulturális autonómiájának jelentőségét. Figyelemre méltó, hogy a kormány az ország kulturális sokszínűségére gazdasági erőforrásként tekint. A kisebbségi törvény alapján az alulról szerveződő, a kollektív identitás és társadalmi kohézió értékeit reprezentáló, jogi személyiségként működő közösségeket központi állami alapból támogatják. Az allokált forrás felosztásáról önálló kormányzati szervként a Nemzeti Kisebbségek Tanácsa (Savjet za nacionalne manjine) saját hatáskörében gondoskodik.

A kisebbségi törvény intézményesíti a Nemzeti Kisebbségek Tanácsát (Tanács), mely minden kisebbség számára biztosítja a Horvát Köztársaság közéletében való részvételt, így a jogalkotói, véleményformáló, ellenőrzési és javaslattevési eljárásokhoz való jogot. (35. cikk) A Tanácsot 2002-ben hozták létre, elnökét a Horvát Kormány négy évre választja meg. A Nemzeti Kisebbségi Tanács intézménye fontos szerepet tölt be az emberi jogok, szabadságjogok és a nemzetiségi kulturális autonómia védelme érdekében. A Tanács nevesítve van a nemzetiségi operatív programok megvalósításában, érvényesíti és ellenőrzi a kisebbségi egyesületek és intézmények tevékenységeinek fejlesztését, továbbá a Horvát Köztársasági Magyar Kisebbség és a Magyarországi Horvát Kisebbség Védelmével Foglalkozó Kormányközi Bizottság (Magyar-Horvát KVB) ajánlásainak végrehajtását.

A Tanács a kisebbségi törvény 36. cikkében foglaltak szerint működteti a szakmai, adminisztratív és technikai feladatait segítő Tanács Szakmai Szolgálatot (Szakszolgálat). A Szakszolgálat munkáját a Tanács elnöke irányítja. A Szakszolgálatnak meghatározó szerepe van a kisebbségi egyesületek „kulturális autonómia programjainak” támogatásában és ellenőrzésében, a kisebbségi jogok védelmében, az együttélés és társadalmi beilleszkedés fenntartásában, továbbá az anyanyelvi, érdekképviseleti és fejlesztési programok megvalósításában. A Szakszolgálat különös figyelemmel kíséri a nemzetiségek kultúraszervezői- és közvetítői tevékenységeit és azoknak teret adó intézmények működését.

A Tanács honlapján olvasható dokumentumok részletes tájékoztatást nyújtanak a nemzetiségek támogatásának rendszeréről. A pályázati programok és azok folyamatának módszertani szabályozását a Tanács által 2016-ban keltezett „[a] nemzeti kisebbségek kulturális autonómiáját szolgáló programok finanszírozásának és szerződéskötésének kritériumai, valamint a finanszírozott programok végrehajtásának nyomon követésének és értékelésének módszertana” (Kriterij financiranja i ugovaranja programa kulturne autonomije nacionalnih manjina i metodologija praćenja i vrednovanja provedbe financiranih programa) című dokumentum (továbbiakban: szabályzat) rögzíti. A szabályzat ismerteti az állami pénzalap létesítésének irányelveit, célját és módszereit, források lehívásának feltételeit. A Tanács kiemelt figyelmet fordít a nemzetiségi kultúrát őrző és művelő amatőrművészeti csoportokra, a kultúraközvetítő programokra és a befogadó kulturális intézményekre, továbbá „olyan programok támogatására, melyek hozzájárulnak a Horvát Köztársaság alkotmányába foglalt értékek megerősítéséhez, a tolerancia javításához, és a többnemzetiségű, multikulturális bizalom megerősítéséhez”. (7. cikk 4. pont). A Tanács ugyanakkor nem támogatja az oktatási intézmények tanórai és a tanórán kívül megvalósuló nemzetiségi programjait.

A szabályzat ismerteti a bírálati mechanizmus és a beszámolási közzétételtség és az ellenőrzési folyamat részleteit, meghatározza a pénzügyi és szakmai beszámolók formáját és tartalmát, a beszámolók elkészítésének időszakait (negyedéves, féléves és éves revíziók), határidejét. A benyújtandó beszámolókat a Tanács bírálja el.

A pályázati folyamatban elkülönítik az adminisztratív és a tartalmi feltételeket. A szakértői bizottság döntései során figyelembe veszi a pályázó egyesület vagy intézmény taglétszámát (Horvátországban minimum 20 fő), tevékenysége időtartamát, szakmai pozícióját-beágyazódását, az egyesület korábbi munkáját, valamint a nemzeti kisebbségek tagjai számára fontos etnikai jogok érvényesülését. A benyújtandó igazolások között szerepel többek között a nemzeti kisebbségnek nyilvánított tagok legalább 20 fős, személyi adatokkal kiegészített névjegyzéke (a választói névjegyzékből származó igazolásokkal alátámasztva), kivételt képeznek ez alól a jogi személyek által létesített szervezetek.

Mint a későbbiekben látni fogjuk, a Tanács pályázati programja a kulturális amatőrizmus fogalmát alkalmazza nemzetiségi hagyományörző, alkotó- és előadóművészeti egyesületek tevékenységére. A horvátországi magyarság etnikai szerepéből fakadóan ez a fogalmi definíció eltér a magyarországi gyakorlattól. Az „amatőrség” a hazai szakmai értelmezés szerint „műkedvelő” alkotó- vagy előadótevékenység közvetlenül a professzióval vagy profizmussal – mint szakmabeli tudással – állítandó szembe, a határon túli magyarság esetében pedig sokkal inkább az anyaországtól elkülönülten élő közösség tagjainak kollektív identitásörző-, reprezentatív társadalmi gyakorlatként ragadható meg, melynek színterei a művelődési intézmények, egyesületi székházak, vagy a rendezvényeknek helyet adó települések nyilvános közterei.

7. A nemzeti kisebbségi közösségek tevékenységét támogató források rendszere

A határon túli magyarság kulturális identitásának megőrzését, kinyilvánítását és fejlesztését Magyarország és a Horvát Köztársaság is támogatja. Az államháztartás alrendszereiben allokált pályázati források a jogszabályokban rögzített kötelezettségek teljesítését szolgálják. A források cél szerinti lehívásában a nagyobb, ernyőszervezetként is működő kisebbségi érdekképviselői szervek és intézmények mellett nagy szerepet kapnak a lakosság önszerveződési képességét kifejező egyesületek. Az alulról szerveződő kulturális közösségek jogi személyként vesznek részt pályázati folyamatban, teljes felelősséget vállalnak a programok tervezésben, megvalósításában és elszámolásában. Fontos kritérium, hogy a nemzetiségi egyesületek tagjaik kollektív identitásának megőrzését szolgáló (köz)művelődési és kulturális célok mentén szerveződnek, az állam biztosította anyagi eszközöket pedig e célokat szolgáló tevékenységeikre jogosultak igénybe venni.

7.1. A kulturális autonómia programjai

A Nemzeti Kisebbségi Tanács által felügyelt programok a „nemzeti kisebbségek kulturális autonómiája” elnevezéssel a nemzetiségi kultúra védelmét, megőrzését, fejlesztését, kinyilvánítását és népszerűsítését szolgáló tevékenységeket támogatják. A Tanács honlapján olvasható, hogy „[a] nemzeti kisebbségek egyesületei és intézményei által megvalósuló programoknak hozzá kell járulniuk a nemzeti kisebbségek etnikai, kulturális és nyelvi identitásának megőrzéséhez, ugyanakkor hozzá kell járulniuk a Horvát Köztársaság kulturális, társadalmi és gazdasági fejlődéséhez.” A jogalkotó a kollektív érdekeket az önszerveződés és az egyesülési jog eszközeivel érvényesíti, így az évente egy alkalommal meghirdetett programokra nemzetiségi civil szervezetek és intézményeik pályázhatnak. Az etnikai, kulturális és nyelvi identitás megőrzéséhez és a társadalomba való beilleszkedéshez hozzájáruló nemzetiségi egyesületek és intézmények támogatására hat alcélt jelöl meg a

Tanács. Az alcélok szerint nyilvános pályázati felhívást tesznek közzé minden év decemberében a következő naptári évben megvalósítandó kisebbségi egyesületi, intézményi tevékenységekre. A meghirdetett programok a következők:

- információ (nemzetiségi napilap, heti, havi, kéthavi, negyedéves lap, évkönyv, online és print anyanyelvi vagy kétnyelvű kiadványok, egyesületi weblapok készítése, tartalomfejlesztése);
- kiadványok (nemzetiségi kiadványok, nemzetiségi szerzők anyanyelvi könyvei);
- kulturális amatőrizmus (egy adott nemzeti kisebbség kulturális, nyelvi és etnikai identitásának megőrzése érdekében alkotó- és előadóművészeti, valamint hagyományőrző tevékenységet folytató közösségek támogatása). Minimum létszámkeretként előírás, hogy a folklór-, tánc- vagy kórus csoportoknak legalább 10 aktív taggal; a zenei, színházi vagy művészeti csoportoknak legalább 5 fővel kell működni. További követelmény egy naptári évre minimum 5 nyilvános fellépés vállalása. A jelentkezés feltétele többek között a tervezett repertoár és a felkészülés ütemtervének bemutatása, valamint a csoportvezető szakképzettségének igazolása.
- nemzetiségi kulturális rendezvények (fesztiválok, falunapok, kiállítások, találkozók, évfordulós alkalmak, megemlékezések, vásárok, szakmai konferenciák, egy vagy több nemzeti kisebbség hasonló megnyilvánulási formái a helyi, önkormányzati, városi, regionális és állami szinten stb.) megvalósítása. A programtervnek tartalmaznia kell többek között a program részletes bemutatását, a helyszín leírását, a várható résztvevők számát és becsült nézőszámot.

A pályázati program része a kétoldalú nemzetközi megállapodásokból eredő programok megvalósításának támogatása, melyet a 12. cikk szabályoz. Főszabály szerint a támogatás egy adott nemzeti kisebbség egészére vonatkozó, együttműködést és egységet kifejező programokat szolgálja.

Önálló programelem a nemzeti kisebbségek autonómiáját segítő, előzetesen egyeztetett állami vagy önkormányzati tevékenységek támogatása, melynek keretében nevesítik egyesületek, szervezetek működését szolgáló művelődési központok fenntartását, építését is. Ez a program támogatja a nemzetiségi tevékenységek feltételrendszerét alkotó infrastrukturális beruházásokat, eszközbeszerzéseket és működési feltételek megteremtését. (13. cikk) Tehát a nemzetiségek kulturális autonómiája segítségével, érvényesülésében a magyar kisebbségi tanácsoknak is szerepe van.

7.2. A magyarság a horvát Nemzeti Kisebbségi Operatív Program 2024-2028 intézkedési tervében

Horvátország kisebbségpolitikájának fontos ismértve, hogy az államalkotó nemzetiségek ügyét 2019-ben kormányprogram szintre emelte. A jelenleg érvényes 2024-2028-as Nemzeti Kisebbségi Operatív Program (Operativni programi nacionalnih manjina za period 2024-2028.) kidolgozásában részt vett a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közösségének (HMDK) elnöke, Jankovics Róbert is. A program 5. fejezete hat, a magyar kisebbségre irányuló önálló intézkedési tervet tartalmaz. A kormány biztosítja többek között a HMDK szervezetén keresztül a magyar kisebbség számára szükséges létesítmények vásárlását, valamint a magyarság kulturális, művészeti és sportegyesületeinek támogatását. A program nevesíti az Eszéki Magyar Oktatási Központ épületének felújítását, a pélmonostori városi könyvtárban működő Magyarok Központi Könyvtárának támogatását, a darázsi katolikus templom és az eszéki református templom felújítását, valamint az 1995-ös bilaterális Egyezményben vállalt jogi és pénzügyi eszközök rendelkezésre bocsátását.

7.3. A drávaszögi magyar nemzetiségi programok támogatottsága 2024-ben

A Tanács 2024 áprilisi döntése nyomán a nemzeti kisebbségek által benyújtott 1340 kulturális autonómia programból 1253 részesült összesen 9 706 057 Euro összegű pénzügyi támogatásban. Ebből a horvátországi magyar szervezetek támogatása összesen 1 367 300 Euro volt, a szerbek és az olaszok mögött a harmadik legtöbb forrást elnyert nemzetiségként. A támogatási összeg 33.92 százalékkal magasabb a 2023. évinél. (<https://kepesujsag.com/dontott-a-zagrabi-kisebbségi-tanacs-3392-kal-nagyobb-tamogatas-a-horvatorszagi-magyaroknak-a-tavalyihoz-kepest/>) 2023-ban 49 magyar szervezetet támogatott a tanács országosan, az idei évben 53 egyesület kapott anyagi forrást, ennek mintegy kétharmada az egykori Alsó-Baranya területén fekvő települések egyesületeit illeti. A drávaszögi és eszéki magyarság 28 szervezete 385 700 Euro támogatásban részesült. Köztük több, újonnan pályázó drávaszögi magyar szervezet, (pl. Újbezdáni Ifjúsági Hagyományörző Egyesület, HMDK Gazdaköre, csúzai Ács Gedeon Magyar Ifjúsági Szervezet és a vörösmarti Turul Egyesület) pályázatát támogatta a Tanács. A Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége országos tevékenységére 2024-ben – alap- és tagszervezetei nélkül számolva – 659 500 Euro támogatást nyert.

A Magyarországgal kötött bilaterális megállapodás szerinti támogatás összege ebből 420 000 Euro volt. Az alprogramok tekintetében három országos folyóirat (ebből egy hetilap, az Új Magyar Képes Újság, egy kéthavonta megjelenő gyermekújság, a Barkóca, és egy irodalmi-kulturális periodika, a Rovátkák) kapott támogatást. Ezen felül kettő könyvkiadvány (Szentlászló és Várdaróc címmel) jelenik meg a HMDK gondozásában, összesen 169 000 Euro támogatással. A drávaszögi magyarság kezdeményezésével és szervezésében mintegy 34 amatőrművészeti csoport működése és fellépése biztosított, valamint 84 nemzetiségi rendezvény valósulhat meg a kulturális autonómia program jóvoltából, 2024-ben. (https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2024_04_47_804.html)

7.4. A határon átnyúló magyar nemzetpolitika érvényesülése Horvátországban

A Magyarországon élő nemzetiségek és a határon túli magyarság támogatása hazánkban a Miniszterelnökség alá tartozó Nemzetpolitikai Államtitkárság feladatköréhez tartozik².

A Magyar Kormány nemzetpolitikai stratégiai céljainak megvalósítására és segítésére elkülönített állami pénzalapok kezelését a Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. (BGA) végzi 2011-óta. A BGA kiemelt feladata: „a külhoni magyarság szülőföldjén történő egyéni és közösségi boldogulásának, anyagi, szellemi gyarapodásának elősegítése és kultúrájának megőrzése érdekében támogatások nyújtása. A Kormány nemzetpolitikai stratégiájához igazodva meghívásos pályázati felhívásaival is támogatja azon kiemelt nemzeti jelentőségű szervezeteket, intézményeket, illetve programokat, amelyek nagy hangsúlyt fektetnek a határon túli magyarság önazonosságának megőrzésére.” (<https://bgazrt.hu/magunkrol/>) Ezen túlmenően a BGA végzi – többek között – a hazai nemzetiségek támogatási feladatait is. Az alapkezelő által biztosított pályázati források tehát a külhoni magyarság szervezetei (<https://bgazrt.hu/tamogatasok/kulhoni-tamogatasok/kulhoni-tamogatasok-2024/>), és a Magyarországon élő nemzetiségek szervezetei (<https://bgazrt.hu/tamogatasok/nemzetisegi-tamogatasok/>) számára elérhetőek. A külhoni pályázatok többek között kulturális, oktatási, sport és egyházi témakörökben kínálnak

² Kivételt képez a roma nemzetiség, melyet a Belügyminisztérium hatáskörébe rendeltek 2019-ben, a Nemzeti Felzárkóztatási Stratégia megvalósítása érdekében. A roma nemzetiségi pályázatokért a Belügyminisztérium alá tartozó Társadalmi Esélyteremtési Főigazgatóság (TEF) felel, a Roma Kultúra program művészeti és közösségi-művelődési programok megvalósítását támogatja.

támogatást a határon túli magyarság számára. A Drávaszögben számos kulturális program és nagyobb volumenű nemzetiségi beruházás támogatójaként is jelen van a BGA Zrt.

Magyarország kormánya a háború után és jelenleg is a horvátországi képviselőkkel egyeztetve tervezi a támogatási alapokat, így jellemzően a család, hitélet, oktatás hármas egységében érzékelhetőek a helyi igények és szükségletek közösségi szemléletű megfogalmazása: pl. templomok felújítása, közösségi házak építése, óvodák, iskolák, könyvtárak építése, létrehozása. (Piriyiné 2024)

A horvátországi Eszék Magyar Főkonzulátusa (<https://eszek.mfa.gov.hu/>) (Generalni konzulat Mađarske, Osijek) 2013-ban nyílt meg, hagyományos konzulátusi feladatain túl segíti az anyaországi kapcsolatok építését és fenntartását. A konzulátus kulturális programjai sorában Magyarország kulturális értékeinek bemutatását tűzte zászlajára, ennek érdekében rendszeresen együttműködik az eszéki egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékével és magyar nemzetiségi szervezetekkel filmklubok, színházi bemutatók, koncertek, előadások stb. megvalósításában.

A horvátországi magyarság jól gazdálkodik a nemzetpolitika által nyújtott lehetőségekkel. A 2002-től a státusztörvény adta lehetőség - a magyar igazolvány kérelmére - a HMDK keretében indult elsőként. A HMDK akkori elnöke, Pasza Árpád - erős pedagógiai érzékkel - nagy hangsúlyt fektetett a fiatalok kinevelésére. Az akkori irodában dolgozott többek között Jankovics Róbert is, aki jeleleg a HMDK elnöke, parlamenti képviselő. A kormánnyal máig tartó együttműködő kapcsolat erős kötődést alakított ki az anyagországhoz, szívesen csatlakoznak kezdeményezésekhez, nemzetpolitikai törekvésekhez. (Piriyiné Szabó 2024)

8. A közösségi művelődés magyarországi és horvátországi aspektusai

Horvátországban a lakosság közművelődési szolgáltató intézmények működésére vonatkozó jogszabályi környezet nem ismert, a közművelődés ágazati törvényi szabályozás, intézményrendszer és képesítéssel rendelkező szakemberek nélkül működik. A települési művelődési házakat a járások, városi tanácsok vagy civil szervezetek tartják fenn. A drávaszögi magyarlakta települések művelődési házainak programkínálata a helyi kulturális egyesületek és intézmények közösségépítő tevékenységén is alapszik.

A hazai gyakorlatban a közművelődés szakágazati specifikumai az intézményrendszer irányítása és fenntartói követelményei, a szakemberképzés, valamint az úgynevezett alapszolgáltatások területén jelenleg a Kulturális és Innovációs Minisztérium törvényi szabályozása alá tartoznak. Az 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről (Kulturális törvény) preambuluma ekként fogalmaz: „[a] társadalom közös érdeke a nemzeti, nemzetiségi kulturális hagyományok megőrzése, méltó folytatása, a közösségi és egyéni művelődés személyi, szellemi, gazdasági feltételeinek javítása, a polgárok életminőségét javító, értékhordozó tevékenységek, valamint az ezek megvalósulására létrejött intézmények és szervezetek működésének elősegítése, amely törekvés a kulturális alapellátás rendszerében testesül meg.”

(<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.tv#lbj0ida96f>) A törvény 37/A. § * (1) szerint „a törvényben meghatározott, a kulturális javak védelmével összefüggő célok megvalósításának legfontosabb letéteményesei a muzeális intézmények.” A 8. bekezdés meghatározza a „nemzetiségi bázisintézmény cím” fogalmát, ha az „alapfeladatai körében szerepel a nemzetiségi feladatellátás”, vagy „az állományában a nemzetiségi nyelvű vagy

nemzetiségre vonatkozó kulturális javak huszonöt százalékot elérő arányban találhatóak”, vagy „közművelődési programjaiban és állandó kiállításában a nemzetiségi kultúrát hangsúlyosan mutatja be”. A jogalkotó a Kulturális törvény 60. § e) pontjában a nyilvános könyvtári ellátás központi szolgáltatásként nevesíti a nemzetiségek könyvtári ellátásának segítését. A 66. c) pontja a vármegyei könyvtárak feladatánál előírja „a vármegye nemzetiséghez tartozó lakosainak könyvtári ellátását”. A jogszabály IV., a közművelődést szabályozó része a közművelődési feladatellátást alapvetően az állam és az önkormányzatok hatáskörébe utalja, ekként a nemzetiségi önkormányzatok is gyakorolhatnak intézményfenntartási jogot. Az intézménytípusok körében a 78/E. §-a a kézműves alkotóház intézménytípus vonatkozásában definiálja többek között a nemzetiségi „népi kultúrának, hagyományoknak tovább éltetésével, komplex bemutatásával, oktatásával és megújításával kapcsolatos feladatok” ellátását.

A települési önkormányzatok kötelező, az ellátandó közművelődési alapszolgáltatások körének, a feladatellátás formáját, módját és mértékét szabályozó közművelődési rendelet alkotási folyamatában a jogszabály előírja a települési nemzetiségi önkormányzattal való egyeztetési kötelezettséget. (83/A. § (1)).

Magyarországon a művelődési házak irányítói feladatait az állam gyakorolja 1948 óta. A rendszerváltást megelőző konszolidációs korszakok a kezdeti diktatórikus, átpolitizált ideológiai intézményi funkciókat bár feloldották, a vertikális igazgatási struktúra napjainkig fennmaradt. Az államilag deklarált közfeladatot ellátó közművelődési intézmények fenntartói kötelezettségét a jogalkotó a települési önkormányzatok és nemzetiségi önkormányzatok hatáskörébe utalta.³ A települési önkormányzatok közművelődési feladatai sorában 2017-től a vonatkozó jogszabályi előírások szerint hét közművelődési alapszolgáltatás került meghatározásra.⁴ Ezek között a hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása alapszolgáltatásra vonatkozóan a törvény végrehajtási rendelete 8. § e) pontja kitér a nemzetiségi programokra is, miként (a közművelődési intézmény) „a helyi vagy térségi nemzetiségi vagy kisebbségi közösségek bevonásával a nemzetiségi és más kisebbségi kultúra értékeinek megismertetése érdekében programokat, tevékenységeket, szolgáltatásokat szervez, támogatja azok megvalósítását.”⁵ Tehát hazánkban a jogalkotó az intézményi kötelezettséget jeleníti meg, ezzel szemben a horvátországi magyarság szociokulturális társadalmi gyakorlata alulról szerveződő kollektív cselekvésként határozható meg – mely független az intézményi háttértől.

Az alapszolgáltatások közül a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása kötelezően megvalósítandó tevékenység minden magyarországi település önkormányzata számára. A többi alapszolgáltatás a település lakosságszámától, települési státuszától és az intézmény típusba való besorolástól függően választható. Ez alól kivételt képeznek – tekintet nélkül a társadalmi és gazdasági környezet sajátosságaira – a kulturális központok és a megyei jogú városok, ahol minden alapszolgáltatás megvalósítása kötelező feladat. Az intézmény működtetését és az alapszolgáltatások biztosítását hazánkban közművelődési megállapodás

³ 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről, valamint a 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól rendelkezési alapján

⁴ művelődő közösségek létrejöttének elősegítése, működésük támogatása, fejlődésük segítése, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása; a közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése; az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása; a hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása; az amatőr alkotó- és előadó-művészeti tevékenység feltételeinek biztosítása; a tehetséggondozás- és -fejlesztés feltételeinek biztosítása, valamint a kulturális alapú gazdaságfejlesztés. (76. § 3. bek.)

⁵ 20/2018. (VII. 9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint a közművelődési intézmények és a közösségi színterek követelményeiről

keretében a jogszabályi feltételek teljesítése mellett non-profit, vagy gazdasági szervezet és magánszemély is végezheti. (77. § 2.bek.). Az egyesületi intézményi működtetést megnehezíti, hogy a civil szféra jogi környezete és támogatása hazánkban kevésbé kiszámítható, a kisebb lokalitást kifejező közösségek számára kevés és alacsony összegű felhasználható forrás áll rendelkezésére.

Hazánkban az intézménytípustól, az alapszolgáltatások körétől függően az intézményekben foglalkoztatott szakemberek alkalmazásával kapcsolatos szabályokat is meghatároz a jogalkotó. A munkakörök és végzettségi kritériumok városi intézményeknél vezetői szinten szakirányú MA (mester fokozatú) végzettséget, szakmai dolgozók részéről általában felsőfokú szakirányú BA (alapfokú) végzettséget vagy közép és felsőfokú szakképesítést (Közművelődési szakember I/II. vagy közművelődési munkatárs végzettség) ír elő. A szakképesítés vagy szakirányú diploma megszerzéséhez az állam megfelelő szakmai és egyetemi oktatási rendszert biztosít.

A fent leírtakkal szemben Horvátországban nem ismert a magyar közművelődési intézményrendszer szabályozásával összevethető irányítási gyakorlat. Ennek tükrében nem határozható meg a művelődésre vonatkozó fenntartói vagy feladatellátási kötelezettség. A for-profit és művészeti szektorokban tevékenykedő kulturális menedzser képzés elérhető Horvátországban is, de a közösségi művelődési tevékenységek szervezésére és lebonyolítására irányuló szakmai képzés nincs. (Andócsi 2024)

Magyarországon is számos amatőr művészeti csoport működik, megtalálhatók a korosztályi művelődési formák, szakkörök, civil szervezetek által életre hívott események, nemzetiségi programok, falunapok és művészeti találkozók, változatos társadalmi ünnepek, jeles napok stb., melyek támogatása, megvalósulásuk szakmai és anyagi biztosítása becsatornázódik a helyi közművelődési feladatellátás rendszerébe, amint a tevékenységnek helyet/teret adó közművelődési intézmény infrastruktúráját és humán erőforrását használja fel. Az anyagi szükségletek egy részét az állam normatív rendszerben finanszírozza, ami nem fedezi működési-, a bér-, és a programköltség töredékét sem, a kiadások ekként a fenntartót terhelik. A kulturális szervezőmunka jellemzően a helyi közművelődési szakember(ek) kezében összpontosul, továbbá a szervezés során számos – esetenként irratlan – fenntartói elvárásnak is szükséges megfelelni. Ez sajnálatos módon nem zárja ki, hogy a szakmai prioritások és kompetenciák ellenére az intézmények és fenntartóik között fennálló függelmi viszonyban alárendelődjenek fenntartójuknak.

9. Az irodalmi műveltség és a vizuális reprezentáció szerepe a horvátországi magyarság identitásának megőrzésében

Szerb Antal Magyar irodalomtörténetének záró fejezetében már az 1930-as években megállapította, hogy az önálló magyar kulturális hagyományok megléte, valamint a potenciális olvasóközönség politikai, társadalmi, gazdasági helyzete jelenti a két legfontosabb tényezőt, mely Trianon után a határon túli régiók magyar szellemi életének alakulását meghatározta (Szerb, é. n.: 502-503). Szerb a délvidéki magyar irodalmi élet korabeli alacsony szervezettségét azzal indokolta, mivel a történelmi Magyarország déli területei hagyományosan nem alkottak a Dunántúlhoz, az Alföldhöz, Erdélyhez vagy Felső-Magyarországhoz hasonló összefüggő kulturális teret (Szerb é. n.: 502). Bori Imre néhány évtizeddel később ezzel egybehangzóan mutatott rá a jugoszláviai magyar irodalom területi határainak mintegy véletlenszerű alakulására: „a békeszerződések kijelölte határok [...] a jugoszláviai magyar irodalom határait is jelentették, meghatározva azokat a területeket, amelyeken a magyar szellemi élet Jugoszláviában kifejtheti hatását, ahonnan olvasóközönségét és tehetséges alkotóit várhatja” (Bori 1975: 87). E körbe tartozott az Alföldhöz kapcsolódó kevert népességű „beteg, borús, bús, lomha Bácska”, a Horvát-

Szlovénország részét alkotó Szlovénia, valamint a Drávaszög, mely Baranya vármegye délkeleti sarkát képezte egykor, s hagyományai – a Muravidékhez hasonlóan – a Dunántúlhoz kapcsolódtak. Ezen a többnemzetiségű, sokféle identitást felvonultató területen bontakozott ki a délszláv állam magyar nyelvű irodalmi élete a maga szerzőivel és intézményeivel az elkövetkező évtizedekben. Az 1991-ben kirobbant délszláv háború és a Baranyai háromszög évekig tartó szerb megszállása azonban újabb törést okozott. A horvátországi magyarság a háborús cselekmények és a nyomukban járó tömeges kivándorlás mellett az egykori Jugoszlávia magyar nyelvű kulturális intézményrendszerének széthullását és a legfontosabb intézmények elvesztését is megsínylette. A délvidéki magyarság legrangosabb napilapjának számító újvidéki Magyar Szó (1944-), a Híd (1945-) és az Új Symposion (1965–1992) folyóirat, a szépirodalmi művek kiadásában élen járó Forum Könyvkiadó (1957-), valamint a szabadkai magyar Népszínház (1945-) ugyanis egyaránt a szerbiai Vajdaságban működött.

A szellemi élet folyamatosságának hiánya, valamint a megszakítottság időről-időre visszatérő tapasztalatai indokolhatják Kontra Ferenc megállapítását, mely szerint szerves folytonosságot képező horvátországi magyar irodalom helyett ma is célszerűbb inkább Horvátország magyar irodalmáról beszélni, a tér-idő-cselekmény egymást feltételező hármas egységének összefüggésében (Kontra 2011: 8).

A horvátországi magyar etnikai közösségek eróziója jellemzően a magyart anyanyelvükként beszélők számának csökkenésével veszi kezdetét. Ebben a helyzetben a Lábadi Károly által hangsúlyozott család, anyanyelvű iskola és hitélet (Lábadi 2008: 13) mellett a magyar nyelvű művelődés, ezen belül az identitás elemeit a nyelv útján tovább örökítő irodalom intézményrendszerének szerepe kulcsfontosságú a magyar nyelvű közönség újabb nemzedékeinek felnevelése és megtartása szempontjából. Hiszen okkal feltételezhető, hogy az anyanyelvű irodalmi műveltség megőrzése – vagy újjáélesztése – a magyar identitás megőrzését is jelenti egyszersmind.

9.1. A horvátországi magyarság irodalmi-kulturális intézményrendszere

Az irodalom és egyben az anyanyelvi műveltség legfontosabb intézményei közé sorolhatók az irodalmi társaságok és szervezetek, a folyóiratok, a könyvkiadók, a mecenatúra intézményei (finanszírozók, díjak), valamint az irodalmi élet jeles napjai (lásd: Balajthy, Bódi & Szirák 2021: 15-20). A kezdetben még párhuzamosan létező intézmények az irodalmi élet fejlődése során rendszert alkotnak, mely előbb-utóbb teljes egészében lefed egy földrajzi-kulturális egységet, s a színre lépő új szereplőknek is hozzá képest kell kijelölniük saját helyüket és szerepüket (Thimár 2001: 93).

„Az 1991-ben kitört háború az elsők között éppen ezt a létfontosságú intézményi rendszert zúzta szét a megszállt területen. Megszűntek vagy elsorvadtak, esetleg lecsökkent tevékenységi körük azoknak az említett intézményeknek, amelyek döntő szerepet játszhatnának a magyarság szellemi életének fennmaradásában és fejlődésében: lehetetlenné vált a HMSZ tevékenysége, a tájékoztatás akadozik, az oktatási rendszer széthullott, az egyházak csak nehezen fejthetik ki tevékenységüket.” (Idézi: Mák 1997)

A horvátországi magyar értelmiségnek az 1990-es évek második felétől nyílt lehetősége a lerombolt – illetve teljes egészét soha nem is alkotó – irodalmi-kulturális intézményrendszer újjáépítésére. Az azóta eltelt bő két évtized során alakultak ki azok az intézményes keretek, melyek az anyanyelvű művelődés lehetőségeit meghatározzák.

9.2. Kisebbségi érdekképviselői szervezetek

A Horvátországi Magyarok Szövetsége (HMSZ 1949–1993) a háború előtt a horvátországi magyarok egyetlen legitim országos érdekképviselői szerve volt, mely művelődési rendezvények szervezésével, évkönyvek, tankönyvek kiadásával, illetve különböző kulturális tevékenységek koordinációjával foglalkozott (Lábadi 2008: 27). A mai Horvátország legfontosabb országos hatáskörű magyar érdekképviselői szerve az 1993-ban alapított Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége (HMDK), melynek tagszervezetei között számos vidéki kultúregyesület található Szlavóniában és a Drávaszögben egyaránt (<https://hmdk.hr/a-hmdk-tagszervezetei/>). A HMDK művelődéspolitikai törekvéseivel akkoriban elégedetlen magyar szervezetek 1998-ban megalakították a Magyar Egyesületek Szövetségét (MESZ), melyhez tizennyolc egyesület csatlakozott (Lábadi 2008: 30). A két ernyőszervezet az ezredforduló évei óta egymással párhuzamos (és egymással rivalizáló) intézmények (lapok, folyóiratok, kulturális intézmények) hálózatát hozta létre, s az országos kisebbségi választások eredményei alapján egy ideig felváltva képviselte a horvátországi magyarságot a zágrábi parlamentben és a Horvát Köztársaság Kisebbségi Tanácsában (Kriják 2017: 208-209).

A MESZ 2016. évi megszűnése óta – ahogy korábban is – a HMDK a közösség életét érintő valamennyi területen jelen van, sikeresen vesz részt a választásokon annak érdekében, hogy a törvényhozásban is képviselje a magyarság érdekeit. Elmondható, hogy a horvátországi magyarok politikai helyzet stabil, a megosztottság az utóbbi években szinte eltűnt, ami nélkülözhetetlen tényező a kisebbségi kultúra megmaradásában. (Pirityiné Szabó 2024)

9.3. Országos hatókörű kulturális intézmények és szervezetek

Horvátország legfontosabb magyar nyelv és kultúra ápolásáért felelős költségvetési intézménye a Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ (HMOMK) Eszéken. A Magyar Központ alaptevékenysége a horvátországi magyar tanulók anyanyelvű oktatása-nevelése óvodai, általános iskolai és középiskolai szinten. Fenntartója a horvát állam, az intézmény igazgatóját az oktatási miniszter nevezi ki (Kriják 2017: 207-208). Az intézmény több mint 7400 kötetet és 187 audiovizuális eszközt magában foglaló jelentős magyar nyelvű könyvtárral rendelkezik (<https://pkcmknjiznica.wordpress.com/o-knjiznici/a-konytarrol/>). A horvátországi jogszabályok értelmében többek között közművelődési feladatokat is elláthat, de a Magyar Központ ilyen irányú szerepvállalásának személyi és anyagi korlátai is vannak (Kriják 2017: 207). Az intézmény pedagógusainak irodalmi közösségfejlesztés iránti elkötelezettségét jelzi a magyar kultúra napja alkalmából 2016 óta minden évben meghirdetett KÉP/ÍRÁS irodalmi esszépályázat a közoktatásban tanuló korosztályok tagjai számára (<https://pkcmknjiznica.wordpress.com/aktivnosti-tevekenysegek/kep-iras/>).

A horvát és a magyar kormány együttműködésének keretében, tízéves előkészítő munka eredményeképpen 2007-ben alakult meg az eszéki Josip Juraj Strossmayer Tudományegyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke, melynek az első tanszékvezetője Dr. Lábadi Károly volt (Kriják 2017: 208). Ma hét főállású oktató dolgozik a tanszéken, a tanszékvezető Prof. Dr. Lábadi Zsombor. (Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski Fakultet, Katedra za mađarski jezik i književnost: <https://www.ffos.unios.hr/katedra-za-madarski-jezik-i-knjizevnost/>)

A Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság hatvanöt tudományos fokozattal rendelkező alapító tag kezdeményezésére jött létre Zágrábban, 1996-ban (Lábadi, 2008, p. 29). A két ország elsősorban bölcész és társadalomtudós kutatóinak határonkon

átívelő együttműködését erősítő Társaság az MTA által koordinált Kárpát-medencei magyar tudományos műhelyek hálózatának tagja. Célja mindenekelőtt a horvát-magyar irodalmi, képzőművészeti, művelődéstörténeti kapcsolatok feltárása. Tevékenységének fókuszában elsősorban kétnyelvű tudományos konferenciák szervezése és tanulmánykötetek kiadása, valamint a tudományos kapcsolatok fejlesztése áll (Lábadi 2008: 31; Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj: <https://www.dmzuh.hr/izdavastvo/>).

Az országos intézmények sorában két, a horvátországi magyar kulturális élet alakításában szerepet játszó szakmai hivatásrendi szervezet is megemlíthető. A Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma (2001) a magyar tannyelvű közoktatási intézmények oktatóinak támogatását, munkájuk koordinálását tűzte ki céljául, melyet továbbképzések, valamint a tanulók számára hirdetett táborok, vetélkedők és más ifjúsági programok szervezésével valósít meg. Ugyanitt említendő a Horvátországi Magyar Újságírók Szövetsége (2002), mely a magyar nyelvű nyomtatott és elektronikus sajtó munkatársait tömöríti. Mindkét szervezet a HMDK keretei között működik, észéki központtal (<https://hmdk.hr/a-hmdk-tagszervezetei/>). A horvátországi magyarság intézményrendszere kapcsán fel kell hívnunk a figyelmet azokra a sajátosságokra, ami azt megkülönbözteti a többi határon túli régiótól. A háború után itt a visszatérés volt a fókuszban, míg minden más területen az intézmény megerősítése, építése. Drávaszögben felismerték, hogy a megmaradás záloga a falvak megtartó ereje lehet. A városi lét önmagában veszélyt jelent számukra, hiszen pl. még több vegyes házasság lesz a következménye. A vidékre, a falusias környezetre koncentrálnak, hiszen a városiasodás közösségvesztéssel járna. Piritiné Szabó Szabó Judit (2024) ezt így fogalmazta meg: „*Inkább lélekben dőlt el, mielőtt még megfogalmazták*”. Ugyanígy gondolkodtak az intézmények helyszínének kiválasztásáról is. Ösztönös döntés volt Bellyén felépíteni a HMDK és a magyar Média házát. Az észéki Magyar Oktatási és Művelődési Központot is Laskón szerették volna létrehozni, hogy az is Drávaszögben álljon a tömbben élő magyarság rendelkezésére, hiszen a terület a városi funkció nélküli kisközségek (falvak) sűrű hálózata. A Drávaszög egyedi elzártságát, periférikus helyzetét a jelenlegi politika a megtartás szándékával erősíti, azaz a szülőföldön maradást és boldogulást támogatja. Helyben hoz létre megfelelő infrastruktúrát, oktatási és nevelési intézményeket, a munka és a közösségi élet lehetőségeit igyekszik megteremteni. Mindezek következtében bevált gyakorlat a településeken megteremtett és egyre bővülő közösségi művelődési működési feltételek megteremtése, az életminőség javulása. (Piritiné Szabó 2024)

9.4. Drávaszögi kulturális szervezetek

A Drávaszög számos kistelepülésén már a dualizmus korában is működött olvasóköri kör, ezek azonban a történelem hányattatásai során előbb-utóbb megszűntek (a fennmaradt egyesületi alapszabályokat lásd a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltárában: MNL BaML: IV. 434. a.). A dél-baranyai magyar irodalmi és kulturális élet szervezésének legfőbb helyi szervei ma is az egyesületek, melyek a Horvát Köztársaság alkotmánya és a vonatkozó egyéb jogszabályok értelmében szabadon fejthetik ki a tevékenységüket. A szerb megszállás alól felszabadult dél-baranyai területeken az 1990-es évek végétől napjainkig közel harminc magyar kultúregyesület alakult, illetve alakult újjá. Számos drávaszögi egyesület viseli a magyar irodalom valamely nagy alakjának nevét (a 3. számú táblázatban szereplő 24-ből 6), ami a nemzeti identitás és a nemzeti irodalmi kánon között továbbra is fennálló szoros összefüggésre utalhat. Annál is inkább, hiszen más személyek (művészek, tudósok, államférfiak) nem szerepelnek a névadók között. A nemzeti klasszikusok közötti 'erősorrendet' jelezheti, hogy Petőfi Sándor nevét három, míg Arany János, Jókai Mór és József Attila nevét egy-egy kultúregyesület viseli a térségben.

9.5. Folyóiratok

A jugoszláv időkben Horvátország meghatározó magyar nyelvű politikai-közéleti lapja a Magyar Képes Újság (1952–1995) volt, mely a Horvátországi Magyarok Szövetsége szerkesztésében kéthetente 4500-5000 példányban jelent meg. A lap szerkesztősége eleinte Zágrábban majd 1971-től Eszéken működött. A 80-as években Tausz Imre főszerkesztő vezetésével hetilappá alakult, majd Csörgits József vette át a lap irányítását. A délszláv háború kitörése után a Képes Újság megjelenése rendszertelenné vált, majd a horvát állam támogatásának megszűnésével végképp ellehetetlenült (Molnár Ljubić 2014; Kriják 2017).

Az Új Magyar Képes Újság (1996-) a régi lap utódaként 4 munkatárssal kezdte meg a működését. A régi-új hetilap eleinte 20 majd 28 oldal terjedelemben, a HMDK kiadásában jelenik meg. A 2014-től heti 1200 példányban nyomtatott újságnak ekkoriban 300 előfizetője volt, melyből 50 külföldi, honlapjának (<https://kepesujstag.com/>) napi átlagos látogatottsága pedig 400 olvasó volt (Kriják 2017: 211). 2014-től Micheli Tünde a lap főszerkesztője, a 15 fős szerkesztőség pedig Bellyén működik (<https://kepesujstag.com/impresszum-a-kepes-ujstag-szerkesztosege/>). A közéleti lap kiadását horvát részről a Nemzeti Kisebbségi Tanács valamint az Elektronikus Média Ügynökség (Agencija za Elektroničke Medije) és Az elektronikus média pluralizmusát és sokszínűségét ösztönző alap (Fonda za poticanje pluralizma i raznovrsnosti elektroničkih medija) finanszírozza, míg a magyar állam részéről a Bethlen Gábor Alap támogatásában részesül.

A horvátországi magyarság máig legjelentősebb lapjának számító Új Magyar Képes Újság havonta négy vagy öt alkalommal jelenik meg, cikkei a hetilap hírportálként szolgáló honlapján is elérhetők. A 2024. év májusa és szeptembere közötti időszakban összesen huszonkét száma látott – illetve lát – napvilágot, melyekben a horvátországi magyar közélet, politika, gazdaság, oktatás, hitélet kérdései mellett a helyi magyar közösségek kulturális élete is kiemelt fontossággal jelenik meg. Májusban a lapban közölt hatvan cikk fele, júniusban 59-ből 27, júliusban 34-ből 19, augusztusban 65-ből 26, szeptemberben az eddig megjelent 51-ből 21 cikk volt kulturális vonatkozású. Ezek többsége a népi kultúrához kapcsolódó hagyományőrző tevékenységekkel (népzene, néptánc, népdalkör) foglalkozott, illetve a helyi hagyományokra épülő közösségi eseményekről (magyar napok, bálók, táncház, gasztronómiai fesztiválok) adott hírt. A lapban ugyanakkor az irodalmi vonatkozású események is megjelentek. Májusban az eszéki Magyar Központ irodalmi pályázatának eredményhirdetéséről jelent meg riport, melyben a cikkszerző az ötletgazdák egyikét, Samu-Koncsos Kinga magyartanárt szólaltatta meg (<https://kepesujstag.com/kep-iras-klasszikus-festmenyek-a-diakok-szavaival/>). A lap ezen kívül beszámolt az eszéki egyetem magyar tanszéke és más szervezetek együttműködésében színpadra állított kétnyelvű Pilinszky-estről (<https://kepesujstag.com/pilinszky-est-eszeken-az-ember-itt-keves-a-szeretetre/>), tudósított a Kisebbségi Tanács zágrábi Jókai-szobornál az író halálának 120. évfordulóján tartott megemlékezéséről (<https://kepesujstag.com/koszoruzas-a-zagrabi-jokai-szobornal-majd-csaladi-nap/>), valamint a Horvátországi Magyar Pedagógusok Fóruma által szervezett pelmonostori Merki Ferenc Anyanyelvapoló Szemle eredményeiről is hírt adott (<https://kepesujstag.com/anyanyelvapolok-szemleje-pelmonostoron/>). Június-júliusban a Képes Újság a lap alapításának 25 éves jubileumára hirdetett novella pályázatról, illetve annak eredményhirdetéséről számolt be egy-egy cikkben (<https://kepesujstag.com/novellapalyazat-a-biralobizottsag-dolgozik-hamarosan-kihirdethetik-a-nyerteseket/>; <https://kepesujstag.com/novellapalyazat-dontott-a-biralobizottsag-megvannak-a-nyertesek/>).

2. táblázat: Az Új Magyar Képes Újság kulturális eseményekről beszámoló cikkeinek tárgyi szerinti megoszlása (2024. május 3 – szeptember 19.)

(Saját készítés, 2024. Forrás: Új Magyar Képes Újság: <https://kepesujsag.com/>
Letöltés: 2024. 09. 22.)

	2024. május	2024. június	2024. július	2024. augusztus	2024. szeptember	Összesen:
népi kultúra, hagyományörzés, gasztronómia	30	27	19	14	22	112
irodalom	4	1	3	1	1	10
koncert, zenei rendezvény	2	0	1	2	3	8
képzőművészet	1	2	0	2	0	5
színjátszás	0	1	0	3	0	4
történelmi megemlékezés	0	3	0	4	1	8
egyéb	1	0	0	0	2	3

Utóbbi hónapban a Képes Újság szerkesztőségének gyermeklapja, a Barkóca idei kisújságíró-táboráról is riportot közölt (<https://kepesujsag.com/barkoca-kisujsgagi-ro-tabort-tartottak-kopacson/>), illetve egy hagyományteremtőnek szánt kezdeményezésről, a Juhász Anna és Tatai Igor által szervezett csúzai Szabadég költőtálalkozóról is tudósította az olvasókat (<https://kepesujsag.com/az-elso-szabadeg-koltok-1-talalkozoja-csuzan/>). Ez utóbbi eseményről videorportot is közölt a Szlavón Televízió Drávatáj magazinműsora, ami a kepesujsag.com portálon elérhető: <https://kepesujsag.com/szabadeg-cimmel-megtartottak-a-koltok-elso-talalkozojat-csuzan/>. Augusztusban egy Horvátországon kívüli eseményről, a Kölcsény Ferenc születésének 234. évfordulója alkalmából tartott szödemeteri (Románia) megemlékezésről tudósító MTI-hírt idézte önálló cikkben a Képes Újság (<https://kepesujsag.com/kolcseny-ferenc-szuletésének-234-evforduloja-alkalmabol-tartottak-megemlekezeset/>). Szeptemberben pedig Tóth Péter Lóránt Darázson tartott pódiumműsoráról („Lélek vagyok. Élni szeretnék!”) számolt be a lap (<https://kepesujsag.com/radnoti-utjan-a-bekeert/>). A kunszentmiklósi „versvándor” 2019-ben gyalog járta végig Radnóti Miklós és munkaszolgálatos társainak utolsó útját a szerbiai Bortól a költő kivégzésének helyszínéig, a Győr melletti Abdáig, így tisztelve a nagy költő és mártírtársainak emléke előtt. Idén, Radnóti halálának 80. évfordulóján pedig újból útra kelt, hogy a Kárpát-medencét bejárva húsz különböző településen, köztük Darázson adja elő verses műsorát.

A HMDK kiadásában ma további két periodika jelenik meg: a már említett Barkóca című gyermeklap, mely kisújságíró-táborát 2000 óta minden nyáron megszervezi, ahol az általános iskolás korosztály tagjai játékos formában ismerkedhetnek az újságírás rejtelmeivel. Az 1993 óta megjelenő Rovátkák Lábadi Károly szerkesztésében (1993–2000) helytörténeti, néprajzi, demográfiai témájú tanulmányokat közlő évkönyvként indult (Lábadi 2008: 31). A ma Dobsai Gabriela irodalomtörténész, eszéki egyetemi oktató által szerkesztett, immáron évente négy alkalommal, mintegy 100 oldal terjedelemben megjelenő kiadvány „Horvátországi magyar kulturális és tudományos folyóirat”-ként határozza meg magát, az irodalomra és a művészetekre helyezve a hangsúlyt (Dobsai 2022: 3). Célja mindenekelőtt a

horvátországi magyar írók, költők, irodalmárok műveinek közlése, de anyaországi szerzők írásainak is helyt ad az egyes számaiban.

9.6. Elektronikus média

Elmondható, hogy a földfelszíni sugárzású analóg médiumokhoz való hozzáférés terén a legszerényebbek a horvátországi magyarság lehetőségei. A Horvát Rádió észéki stúdiójából már 1945 óta sugároznak magyar nyelvű adást, így az észéki szerkesztőség jelentős múlttal rendelkezik, napjainkban azonban mindössze napi 15 perc a magyar nyelvű adás időtartama (Kriják 2017: 214). A Baranya Rádió hetente kétszer fél-félórás magyar adást sugároz, ami azonban nem közszolgálati. A Szlavón Televízió, egy félig önkormányzati fenntartású, félig kereskedelmi regionális csatorna 2002 óta kéthetente szombatonként 18.30-tól sugározza a Drávatáj című félórás kulturális magazinműsort, melyben időnként irodalmi, művészeti események bemutatása is helyet kap (lásd a csúzai költőtalálkozóról szóló riportot: <https://kepesujas.com/szabadeg-cimmel-megtartottak-a-koltok-elso-talalkozojat-csuzan/>). A műsort a Drávatáj Stúdió készíti, így nem közszolgálati jellegű. Fennmaradását a Kisebbségi Tanács, illetve anyaországi források biztosítják (Kriják 2017: 215-216.).

A 90-es években a budapesti Drávaszög Alapítvány jelentetett meg helyi vonatkozású kiadványokat, az első horvátországi magyar könyvkiadó, a HunCro Lap- és Nyomdaipari Kft. megalakulására azonban 1996-ig várni kellett (Lábadi 2008: 31-33).

Az észéki központú vállalkozás, mely 2010-től a HunCro Médiaközpont Kft. nevet viselte, a HMDK-hoz kapcsolódott, és a kétezres évek során évente átlagosan 3-4 könyvet adott ki (Molnár Ljubić 2014: 47), jellemzően a Horvát Köztársaság Kisebbségi Tanácsának támogatásával, valamint magyarországi pályázati források felhasználásával. Kiadványainak többsége helytörténeti, néprajzi témájú volt, de a drávaszögi írók munkái is szerepeltek a HunCro kínálatában. Emellett 2014-ig kiadóként jegyezte az Új Magyar Képes Újságot és testvérkiadványait (Horvátországi Magyarság, Barkóca, Rovátkák) is, a horvátországi jogi szabályozás változása miatt azonban ekkor a HMDK a saját nevére vette a kiadásukat, a vállalatot pedig felszámolta (Kriják 2017: 211). A HunCro néhány fontosabb szépirodalmi vonatkozású kiadványa: Katona Imre: Lábánál holdvilág, fejénél napsugár... Drávaszögi és szlavóniai magyar folklór: Tanulmányok, esszék (1996); Lijerka Damjanov-Pintar: Szalak múltunk szötteéséből: Családi krónika (1997); Baranyai Júlia: Vízbe vesző nyomokon (Hasonmás kiadás, 2004), Forum Kiadó – HunCro; Segota Márta: Csúzai anekdoták és életképek (2006); Kontra Ferenc: Drávaszögi keresztek (2008), Életjel – HunCro – Magyar Napló; Uő: Horvátország magyar irodalma: A kezdetektől napjainkig (2011); Heic Beáta: Szívem hangjai (2009); Herceg János: Leányvári levelek (2009).

Napjainkban a zágrábi székhelyű Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság a másik fontos intézmény, amely – többek között – kiadói tevékenységet is folytat. Kétnyelvű nemzetközi konferenciáik anyagát az elmúlt években több kötetben publikálták. A legfontosabbak: Horvátország/Magyarország (1995); Horvátország/Magyarország/Európa (2000); Zrínyi és Európa 1–2. (2000, 2003). Mindezek mellett Dunai N. János író, újságíró-szerkesztő szociografikus memoárkötetei is a Társaság kiadásában jelentek meg: Szülőföldem, a Drávaszög (1999), Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság – Magyar Egyesületek Szövetsége; Megmaradni (2004), Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság.

Molnár Ljubić Mónika megállapításáról elmondható, hogy a nemzeti kisebbségek sajtótermékein túl a kisebbségi irodalmak egészére érvényes lehet: „A kisebbségi sajtó olvasója egy közösséghez tartozik, általa is erősíti az identitását. Előnye az anyanyelvi oktatással szemben az, hogy hosszabb távon tud küzdeni az asszimilációval. Másképpen

fogalmazva: egy kisebbségi lap akkor is működhet, amikor már az összes magyar iskola bezárt.” (Molnár Ljubić 2014: 44)

9.7. A vizuális reprezentáció az Új Magyar Képes Újság példáján keresztül

A kulturális és politikai szimbólumok megjelenését, felerősödését olyan társadalmi-politikai kontextushoz köthetjük, amelyben egy adott közösség hovatartozásának kihangsúlyozását a közösség fennmaradása, fejlődése érdekében ítélik lényegesnek. Hangsúlyozó eszközként ezek a szimbólumok „egyszerre bírnak gondolati és érzelmi tartalommal, sőt érzelmileg túlterheltek... önmagukon túlmutatva, saját jelentésükön túl számos egyéb jelentéssel” (Koller, 2024:148.). A társadalmi valóság reprezentálása során erősebb érzelmek kiváltására alkalmasak, mint az egyszerű információközlés. A szimbólumok elemzése négy lépésből áll, 1. az elsődleges jelentés beazonosítása, 2. a ráakódó többletjelentés(ek) értelmezése, 3. az egyesítő és ellentétes jelentéstartományok szétválasztása, valamint 4. a szimbólum megváltozott jelentésének, tartalmának, formájának, funkciójának leírása (Kapitány-Kapitány, 2008: 13). A szimbólumok általában nem önállóan, hanem társulva jelennek meg egy sajátos társadalmi környezetben és egy meghatározott értékrendhez kapcsolódnak. Szerepük megváltozhat, jelentőségük felerősödhet vagy elhalványulhat.

Az Új Magyar Képes Újság vizuális elemei közül egyrészt azokat a kulturális és politikai szimbólumokat elemeztük, amelyek sűrűn, szinte minden vizsgált számban láthatók voltak, ezek a színszimbólika és a népviselet. Illetve további két, egyedi szimbólumot, az összmagyar kulturális összetartozást szimbolizáló, minden magyar számára jól értelmezhető magyar kártya lapjainak területspecifikus átdolgozását, valamint a horvátországi magyarság népszokásaiban erősen élő néphagyományt. Talán nem meglepő, hogy a magyar nemzeti zászló színei, a piros, fehér, zöld együttesen, számos kép keretezésénél, szakaszok elválasztásánál megjelennek, külön a piros és főként a zöld az egész újság arculatát is meghatározzák. A közölt képeken, általában a rendezvények esetében is jellemzően ezek a színek dominálnak. E színek az összmagyarsággal való összekapcsolódást jelképezik. Könnyen beazonosíthatja az olvasó, hogy az újság kiknek, kikről szól. Hangsúlyosabb jelentőséggel bír ezeknek a színeknek a használata, mint a magyarországi magyar többség számára, ezért nemcsak a nemzeti ünnepeken, hanem számos további kulturális témájú esemény bemutatásánál láthatók, vagy éppen a Várdaróci Futball Club sportmezein.

A jellegzetes színvilág mellett számos képen találkozunk népviseletbe öltözött emberekkel. Nincs igazán, csak a térségre jellemző népművészeti stílus ezeken a képeken. Ugyanolyan eséllyel találkozunk sematikus, piros-fehér-zöld öltözékekkel, mint a kalocsai hímzésre jellemző virágmotívumokkal: rózsza, liliom, szegfű, harangvirág, margaréta, árvácska, tulipán, csillagvirág, ibolya, nefelejcs. Funkciójuk azonos, a magyar kulturális örökség megőrzése. A népviselet használatát pedig számos magyar kulturális program lehetővé teszi, gyermekkortól szocializálja a magyar közösség tagjait az összetartozásra, amely mind a kulturális programok, mind a személyes részvétel jelentőségét felerősíti és személyes többletjelentést biztosítanak.

A vizuális tartalom általában nemcsak az olvasói élményt gazdagítja, hanem információ közvetítésére is szolgál. Az Új Magyar Képes Újság esetében a horvátországi magyarság identitásának megőrzését és erősítését szolgálja azzal, hogy a közösségi emlékezet számára őriz meg fontosabb pillanatok a közösség életéből, amelyek jelentős része a közösség kulturális örökségének ápolását, annak kiemelt pillanatait ábrázolja. Úgy véljük, hogy a könnyű elérhetőség és az elaprózott tájékoztatási funkció mellett jól ellensúlyozza a célzott olvasóközönségnek szóló, kulturálisan koncentrált híradásokat, amelyek a célzott

olvasóközönség számára szimbólumokkal hangsúlyozott összetartozás érzést kínálnak és ezáltal a horvátországi magyarságot egy regionális identitású közösség tagjaiként erősíti.

10. A kérdőíves felmérés eredményei

A horvátországi magyarok számának korcsoportonkénti megoszlását figyelembe véve a Drávaszögbe vetítve kb. 2000 főre becsültük a 18-65 évesek számát, akikre az interjúk és kérdőívek kitöltése során számíthattunk (mintavétel). Így a 123 fő válaszadó az aktív lakosság kb. 5 %-át érinti. A kérdőíves felméréstől remélt eredmények érdekében mérlegeltük a minta elégségességét. A nyitott kérdések válaszainak ismételődéséből és a zárt kérdések nagyszámú mutatóiból arra a következtetésre jutottunk, hogy a válaszadók száma elegendő volt a kutatási kérdéseink megválaszolására, illetve a kapott eredmények értékelésére.

A kitöltők 77,3 %-a nő, 22,7 %-a férfi volt, életkoruk szerint 18-68 évesek (a válaszadók fele 30-50 év közötti). A lakóhely megnevezése alapján kutatásunk 8 érintett települése mellett további két drávaszögi településéről (Karancs, Újbezdan) is érkezett válasz. Állampolgárság tekintetében 65 % horvát-magyar és 35 % horvát válaszadó volt. Önmeghatározásuk szerint 15 % drávaszögi magyarnak, 25 % horvátországi magyarnak, 60 % pedig magyarnak érzik identitásukat, ugyanakkor anyanyelveként a válaszadók 95,2 %-a nevezte meg a magyar nyelvet.

Szervezeti tagságot valamennyi válaszadó megnevezett, többségében a település kultúregyesületét, összejöveteleik helyszínének pedig: „magyarház”, „kultúrotthon”, „székházban”, „közösségi házban” válaszokat adták, ami a települési közösségi házak aktív és gyakori használatára utal.

A látogatott rendezvények, települési és drávaszögi értékek felsorolásában szinte valamennyi általunk gyűjtött adat szerepelt, és jellemzően megfogalmazták, hogy egymás rendezvényeit is rendszeresen látogatják.

A válaszadók 100 %-a olvassa a Bellyén szerkesztett Új Magyar Képes Újságot, míg televízió és rádió esetében csak magyarországi magyar csatornákat sorolnak fel, 1 esetben a Drávatáj magazinműsorát.

A „Mit jelent Önnek magyarnak lenni Horvátországban?” kérdésre a legjellemzőbb válasz: „Felesleges kérdés, hát itt születtem ...”, „Önazonosan élni”, „Örömet”, „Örülök, hogy anyanyelvemen tanulhattam, beszélhetek, és hogy a magyar hagyományokat ápolhatom itt Horvátországban”, „Szerintem meg vannak a kisebbségi jogaink”, „Büszkeséget és erőt hogy a gyermekeiket is magyarnak neveljük”, „Büszkeség és kihívás”, „Büszkeséggel tölt el hogy magyar vagyok, de egyben valamilyen módon egyes élethelyzetekben terhet és küzdelmet is jelent egyidőben.”

„Ön szerint miért fontos őrizni a magyar kultúrát (anyanyelv, hagyomány, közösségi események, ...)?” kérdésre a hagyományok jelentősége és a felelősségvállalás a jellemző válasz, pl.: „Felelősek vagyunk érte, őseink bízták ránk, hogy átadhassuk utódainknak.” „Ha nem ápoljuk és nem örökössük tovább a magyar kultúrát gyermekeinknek akkor ők elveszett és gyökér nélküli emberek lesznek a világban.” „Minnél szélesebb körű hagyományápolás, közösségi élet - mert ha az biztos háttérrel és kapaszkodóval ad a fiataloknak, akkor nem fogják azt feladni.” „A magyar kultúrát azért fontos őrizni, hogy megmaradjon a magyar nyelv. Nagy az asszimiláció és féltő, hogy lassan elveszik a magyar nyelv.” „Ösztönözni a fiatal szülőket, hogy

magyarul beszéljenek gyerekekkel akkor is, ha vegyes házasságban élnek. Ne dobják el a múltbeli értékeiket, amit őseiktől kaptak örökölni."

Végül az „Ön szerint mi segíti vagy segíthetné még hatékonyabban a horvátországi magyarság saját kultúrájának megmaradását és a szülőföldjén való boldogulását?” kérdést tettük fel, amelyre elsősorban a szakértelem hiányára, a gyerekek korai anyanyelvű oktatására és a gazdasági biztonságra utaltak: „A politikusok nagyobb odafigyelese a novendekekre a gyerekekre onnan kezdve kell tanulni és tanítani a magyar nyelvet.” „Keressük az utakat, de az asszimiláció rendkívül erős.” „Az, ha nem mennének külföldre olyan sokan. Bár örömmel látom, hogy egyre többen jönnek vissza” „Minél több szakember, aki odaadással ápolja, tanítja anyanyelvünket, átadja hagyományainkat az utókornak.” „Összetartás” „Minnét több összejövetel, kultúrműsor, barátkozás a Magyarországi magyarokkal.” „A leghatékonyabb segítség az anyaországi szakemberek rendszeres jelenléte lenne az amatőr kultúregesületek munkájában. Ott érnék el legyorsabban a várt eredményeket. Gondolok itt a néptánc tanároknak, kórusvezetők, népzeneoktatók, játszóházvezetők, rendezvényszervezők, ifjúság animálásval foglalkozó szakemberek közreműködésére. Ezzel párhuzamosan pedig meg kellene indítani a helyi szakemberek képzését, hogy idővel ezt a feladatot a közösségben élő emberek lássák el - azokat a fiatalokat, akik ilyen pályát választanak ösztöndíjakkal támogatni mind a tanulás folyamatában, mind a feladatvégzés fázisban, mert kellő megélhetés nélkül nem lesz célravezető a felhalmozott tudás.”

Következtetések és javaslatok

Az előzőekben bemutattuk, hogy a horvát nemzetiségpolitikai környezet hogyan támogatja és ösztönzi a horvátországi magyarság etnikai identitásának kinyilvánítását, kulturális életét. A társadalmi érintkezés és kollektív kulturális reprezentáció formái jelen vannak az amatőr művészeti csoportok rendszeres tevékenységében (próbák, fellépések, szakköri foglalkozások, csoportos bemutatók, kiállítások, táborok stb.), továbbá a legkülönbözőbb nemzetiségi rendezvényeken (alkotó- és előadóművészet, hagyományőrző produkciók, kézművesség, szakmai programok, gasztrokulturális fesztiválok, anyanyelvi vetélkedők, szellemi-, épített és tárgyi örökség dokumentálása és bemutatása stb.). Ezek a művelődési formák hazánkban is a mindennapi gyakorlat részét alkotják. A művészeti csoportok és helyi közösségek rendszeres vendégei egymás kulturális rendezvényeinek. Ez a programok megvalósítása során tapasztalható térségi együttműködés és kölcsönös segítség hazánkban sem ritka. A helyi magyar közösségek közötti kooperativitás jellemzően a nagyobb rendezvényeken valósul meg, de találunk példát a kisebb közösségi események soraiban is, mint pl. hagyományőrző főzőversenyek, májusfa kitáncolás stb. Ezek az alkalmak a közösség- és kapcsolatépítés eszközeként is fontos szerepet töltenek be a drávaszögi magyarság életében.

A horvátországi magyarok önszerveződő törekvései kisebbségi identitásuk megőrzésére és kinyilvánítására irányultak az elmúlt több, mint száz év során. A rendszerváltás, majd a délszláv háborút követő évek politikai közege megteremtette a feltételeket a nemzetiségi jogok gyakorlásához. A Horvát Köztársaság nemzetiségpolitikáján belül megfogalmazott intézkedéseit intézményi és allokált anyagi eszközök is segítik. A kormány támogatja a nemzetiségi érdekképviselőket, a kulturális önkifejezés megnyilvánulásait, ezen belül az anyanyelvi oktatást és a nemzetiségi intézmények működését. A nemzetiségi csoportok horizontális elven működnek, tagjaik egyenrangú viszonya kiegyensúlyozott, stabil háttérrel

biztosít a közösség egészének. Eredményeik saját munkájukban mutatkoznak meg, a generációkon átívelő tanulási folyamatokban, és az értékek átörökítését segítő közvetlen társadalmi kapcsolatokon keresztül. Mégsem beszélhetünk zárt közösségről, hiszen számos magyar szervezettel ápolnak jó kapcsolatot, és közös programokat valósítanak meg a Kárpát medence teljes magyarságával.

A horvátországi magyar kisebbség kulturális – közművelődési tevékenységét meghatározza, hogy nem rendelkezik önálló közművelődési intézményekkel, amely biztosítaná a hagyományok ápolásának és a kulturális örökség megőrzésének, fejlesztésének infrastrukturális hátterét. Ugyanakkor nem rendelkeznek mindennapi társadalmi gyakorlataikat irányító hatalommal sem. A sokszínű nemzetiségi kulturális életnek is helyet adó művelődési házak jellemzően a települési/járási önkormányzatok vagy a civil szervezetek fenntartásában működnek. Ezek mellett szaporodnak a magyar egyesületi házak és oktatási intézmények. A települési (köz)művelődési intézmények jelentősége a kisebbségek etnikai identitásának megőrzésében vállalt szerepük okán felértékelődött, amit a horvát kormányzat is elismer.

Konklúzióként megállapítható, hogy a Horvát Kormány kiegyensúlyozott nemzetiségpolitikája, a Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége etnikai és kulturális sajátosságokra építő közösség-szervező képessége, és deklarált érdekérvényesítő szerepe mellett a helyi kulturális csoportok, egyesületek aktív szerepvállalása alkotják, és kölcsönösen erősítik is a horvátországi magyar nemzetiségi kultúra alappilléreit.

Az anyanyelvi irodalom identitásközvetítő és -megerősítő funkcióját jelzi, hogy felelős a nemzeti identitáshoz kapcsolt szimbolikus tartalmak, közösségi értékek és a sztenderdizált nemzeti nyelv elterjesztéséért, ezáltal pedig a közösséghez tartozás meghatározója. „Heidegger a nyelvet a lét házának (»das Haus des Seins«) nevezte. A magyar nyelv és a magyar nyelven szóló irodalom a magyar lét háza” – írja Görömbei András (2000: 10).

Az anyanyelvi irodalom műveivel folytatott kommunikáció akár egy életen át biztosíthatja olvasóinak nemzeti közösségi szocializációját. A horvátországi magyarság körében növekvő anyanyelv-vesztés folyamata épp ezért különösen aggasztó jelenség. A helyzet ugyanakkor lehetőséget is hordoz magában, hiszen okkal feltételezhető, hogy a magyar identitásukhoz (még) ragaszkodó, de már nem magyar anyanyelvű csoportok körében nagyobb igény mutatkozna a magyar nyelvű művelődés lehetőségei iránt, ha azok hatékonyabban igazodnának változó igényeikhez. Az irodalmi kommunikáció sikere már manapság is egyre inkább annak a függvénye, hogy az üzenetek kódolását sikerül-e egyrészt a többnyelvűvé váló kulturális tér, másrészt a digitalizáció és a „másodlagos szóbeliség” (Ong 1982) változó feltételeihez alkalmazni. Ez pedig a jelenlegi irodalmi-kulturális intézményrendszert, illetve annak működését is jelentősen érinti.

A változás szükségességét indokolhatja, hogy a határon túli (ezen belül a horvátországi) magyarság nyelvi bezártságából, illetve az anyaországi irodalmi/kulturális mezőtől való elzártságából eredő számos krónikus jellegű problémája meghaladható lenne a kulturális tartalmak online formában való – lehetőség szerint többnyelvű – hozzáférhetővé tétele révén. Másrészt, a határon túli magyarság tartalékát jelentő tízen- és huszonéves „Z-generációs” fiatalok (és a még fiatalabbak) megszólítása, a magyar irodalom üzeneteinek célba juttatása eleve kudarcra ítélt vállalkozásnak bizonyulna a digitális csatornák (mindenekelőtt a közösségi média) felhasználása nélkül.

A horvátországi magyarság 19–20. századi irodalmában számos olyan mű található, mely sokak számára ma is lebilincselő olvasmányt jelenthet (pl. Ács Gedeon naplói, Újlaki Kornél Dezső novellái, Baranyai Júlia esszéi, Dunai N. János emlékezései) – számos ezek közül a Kontra Ferenc által szerkesztett kötetnek köszönhetően vált hozzáférhetővé (Kontra 2011).

E művekből, valamint kortárs drávaszögi írók-költők alkotásaiból a helyi szintársulatok tagjainak felolvasásában hangoskönyv jellegű digitális feldolgozások készülhetnek, melyek a népszerű videomegosztó oldalakra feltöltve határokon átívelő széles közönséghez juthatnának el. A horvátországi közoktatásban tanító magyartanárok pedig óráik tanmenetébe is be tudnák illeszteni őket.

Mindenképpen indokolt lenne az analóg, földfelszíni magyar nyelvű műsorszórás lehetőségeinek bővítése, különösen az idősebb korosztályhoz tartozó, szórványban élő magyar lakosság elérése érdekében – de a hangsúlyt a magyar kisebbségi szerkesztőségeknek nyilvánvalóan a világ bármely pontjáról elvileg korlátlanul elérhető digitális tartalmak előállítására kell helyezniük. Az irodalom és a művészetek fiatal alkotóit a saját nyelvükön megszólaltató podcast műsorok jó eséllyel kelthetnének érdeklődést kortársaik körében.

Végül, az anyanyelv-művelés és az anyanyelvi irodalmi műveltség széles körű terjesztése aligha lehet sikeres az irodalmi élet 'csúcsintézményeinek' aktív részvétele nélkül. A horvátországi magyar irodalom ilyen alapintézménye az eszéki J. J. Strossmayer Tudományegyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke. A Tanszék ugyan rendelkezik magyar nyelvű közösségi médiafelülettel (<https://www.facebook.com/magyartanszekeszek>), mégis hiányosságnak tűnhet, hogy nincs önálló, magyar nyelven is elérhető internetes honlapja, ahol a tanszéki élet főbb eseményei és a munkatársak időszerű kutatásai felől tájékozódhatna a Kárpát-medence szélesebb szakmai közönsége. Tájékozódás és információcsere érdekében Facebook oldalt működtetnek.

Izgalmas és ambiciózus kezdeményezésnek tűnik a HMDK által kiadott Rovátkák megújulása, melynek során évkönyvből valódi, tematikájával az összmagyarságot és a magyar irodalom iránt érdeklődő horvát anyanyelvű olvasókat is megszólító irodalmi-kulturális folyóirattá alakul a kiadvány. Jelenleg azonban nagyon hiányzik a kevés példányban megjelenő és az anyaországi irodalmi nyilvánosságba csak alig-alig eljutó nyomtatott füzet mögül egy saját honlap, ahol a korábbi számok tartalma is visszakereshető lenne, illetve amely a folyóirat körüli szellemi műhely kialakításában is fontos szerepet játszhatna.

Ma már egyre több jel mutat arra, hogy a digitális kommunikáció egyre szélesebb körben hozzáférhető globális eszközei: a közösségi média, a tartalommegosztó felületek és más online platformok egyszersmind a lokális identitások erősítését is szolgálhatják, hiszen a kibertér által fizikai korlátai közül kimozdított online tartalomfogyasztó azonosulásának nincsenek többé földrajzi akadályai.

Összegzőképpen megállapítható, hogy

- Horvátországban a Drávaszög magyarsága esetében figyelhető meg a táji-történeti alapú kultúra jelenléte, máig regionális identitású közösséget alkotnak, műveltségük és értékrendjük számos hasonlóságot mutat, kapcsolatban, érintkezésben vannak egymással, ami az értékrendeknek és kultúra elemeinek állandó keringését, kicserélődését biztosítja. Ennek jelenlegi záloga az erős összetartozás-tudat, a HMDK politikai ereje, a horvát kisebbségi jogok érvényesítése, a minőségi élet feltételeinek megteremtéséért küzdő törekvések.
- Az „drávaszögiség” még megtalálható jelei: az identitás kinyilvánítása/felvállalása, a nyelvjárás azonossága; esetenként vagy részben az összeházasodás köre; a hagyományok és szokások azonossága/hasonlósága; a mi-tudat, az életmód, a foglalkozásbeli hasonlóság, a termelésben közel azonos helyzet.

- A vizsgált terület központhiányos jellegű, a városi funkció nélküli kisközségek (falvak) sűrű hálózata. A Drávaszög elzártsága igen egyedi, periférikus, amit a jelenlegi politika a megtartás szándékával erősít, azaz a szülőföldön maradást és boldogulást támogatja, megfelelő infrastruktúrát, oktatási és nevelési intézményeket, a munka és a közösségi élet lehetőségeit igyekszik megteremteni. Mindezek következtében bevált gyakorlat a településeken megteremtett és egyre bővülő közösségi művelődési működési feltételek megteremtése is.
- A nemzeti kisebbségek védelmét szolgáló jogszabályok és intézmények, valamint a nemzetiségi közösségi művelődés társadalmi és intézményi háttere szoros kapcsolatban van. A települések közösségi művelődését szervező szakmai háttér nincs (szakember, tevékenységek, normatíva stb.), nincs szakember képzés, és a meglévő közösségi/művelődési házak működésére nincs jogszabályi környezet. Tehát jellemző az amatőrizmus, a nonprofit alapú működés (sport, kultúregyesület, néptáncsoport, énekkar, színjátszóköri). Az egyesületi működési forma alulról jövő kezdeményezésként a helyi társadalom belső erőforrásaira épít, azt használja és termeli újra. Javasolt szakemberek felkérése, helyi szakemberek képzése, ösztöndíjak, a fiatalok animálása.
- A magyarság létszámának csökkenése folyamatos, de lassuló tendenciát mutat. A növekvő kisebbségi/politikai befolyás, bővülő érdekérvényesítés, folyamatos beruházások és támogatások következtében az utóbbi 3 évben lassuló az elvándorlás, növekvő a bizalom, és mind a közbeszédben, mind a politikai/közéleti térben jellemző lett a „jó magyarnak lenni Horvátországban” megfogalmazás. Erősödik a hagyományokhoz való kötődés, számos nyelv és identitásvesztés ellen ható törekvés valósul meg.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Kutatócsoportok számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- Andrásfalvy, B. (1975). Néprajzi csoport, kistáj, régió. Népi kultúra-népi társadalom XI-XII. Akadémiai Kiadó, Budapest, 39–58 pp
- Balajthy, Á., Bódi, K. & Szirák, P. (2021). A kortárs magyar irodalom. Debreceni Egyetemi Kiadó. 168 p
- Bokor, B. – Minorics, T. (2022). Kell egy kapu. A Határokon Túli magyarságért Alapítvány 30 éve. Pécs, Határokon Túli Magyarságért Alapítvány. 416 p
- Bori, I. (1975). Irodalmunk évszázadai. Forum.
- Dobsai, G. (2022). Új év, új lehetőségek és kihívások. Rovátkák, 20(1), 3-4 pp
- Društvo mađarskih znanstvenika i umjetnika u Hrvatskoj [Horvátországi Magyar Tudományos és Művészeti Társaság]: <https://www.dmzuh.hr/izdavastvo/> [Letöltés: 2024. 08. 12.]
- Kapitány Á., Kapitány G. (2008). Résztvevő megfigyelés a saját társadalomban - korszakok szimbolikája In: Kézdi Nagy G (szerk.) A magyar kulturális antropológia története. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 369-410. pp
- Koller I. Z. (2024). Nemzetiség és ideológia. Parlamenti beszédmodok a nemzetiségről (1990-1994). Pécs, Publikon Kiadó, 176 p
- Kontra, F. (2011). Horvátország magyar irodalma: A kezdetektől napjainkig. HunCro.

- Kriják, K. (2017). A horvátországi magyar média helyzete. In Apró I. (szerk.), Határon túli magyar médiumok 2016 (pp. 207-219). Médiatudományi Intézet.
- Lábadi, K. (2008). Élet a háború után. Etnikai, néprajzi és kulturális jelenségek a horvátországi magyarság körében az 1991-es déli szláv háború után. = Ethnic, ethnological and cultural phenomena among Hungarians in Croatia after the war in 1991. Munkabeszámoló. OTKA. http://real.mtak.hu/1349/1/46235_ZJ1.pdf (Utolsó letöltés: 2021. 02. 16.)
- Lőrinczné Bencze, E. (2015). Horvátország a függetlenség kikiáltásától az uniós csatlakozásig. Aposztróf Kiadó, Budapest, 412 p.
- Lőrinczné Bencze, E. (2020). Horvátország a függetlenség kikiáltásától az uniós csatlakozásig. Akadémiai Kiadó. <https://doi.org/10.1556/9789634544982>. https://mersz.hu/dokumentum/m664hafkauc_61/#m664hafkauc_59_p1 (Utolsó letöltés: 2024. 08. 12.)
- A horvátországi magyarok nemzeti értéktárának elemei. Kézikönyv. (2015) Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége, Bellye, 24 p.
- Mák, F. (1997). Magyarok Horvátországban. Magyar Kisebbség, 3(3-4). <https://epa.oszk.hu/02100/02169/00007/M970321.htm> [Letöltés: 2024. 08. 11.]
- Minorics, T. (2021). A történeti Baranya településeinek értéktárai. In: Gonda, Tibor (szerk.) A vidéki örökségi értékek szerepe az identitás erősítésében, a turizmus- és vidékfejlesztésben. Orfűi Turisztikai Egyesület 251 p. pp. 213-224.
- Molnár Ljubić, M. (2014). A horvátországi magyar sajtó és a „Képes Újság”. In Gasparics J. & Ruda G. (szerk.), Drávaszög és Szlavónia: Adalékok a horvátországi magyarok nyelvéhez és kultúrájához (pp. 44-52). Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület.
- Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski Fakultet, Katedra za mađarski jezik i književnost: <https://www.ffos.unios.hr/katedra-za-madarski-jezik-i-knjizevnost/> [Letöltés: 2024. 08. 12.]
- Ong, W. J. (1982). Orality and Literacy: The Technologizing of the World. Methuen.
- Szerb, A. (é. n.). Magyar irodalomtörténet. Magvető.
- Thimár, A. (2001). „A társaság állapota”: Egy irodalmi intézménytörténeti adatbázis megtervezésének tanulságai. Irodalomtörténeti Közlemények, 105(1-2), 90-106 pp
- Zentai János (1978). Baranya megye néprajzi csoportjai Ethnographia LXXXIX. 519-555. pp

Egyéb források:

- Magyarország Alaptörvénye. <https://njt.hu/jogszabaly/2011-4301-02-00> (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- 1995. évi XLVII. törvény a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között Budapesten, 1992. december 16-án aláírt, a baráti kapcsolatokról és együttműködésről szóló Szerződés kihirdetéséről. <https://njt.hu/jogszabaly/1995-47-00-00> (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- 1997. évi XVI. törvény a Magyar Köztársaság és a Horvát Köztársaság között a Magyar Köztársaságban élő horvát kisebbség és a Horvát Köztársaságban élő magyar kisebbség jogainak védelméről Eszéken, 1995. április 5-én aláírt Egyezmény kihirdetéséről. <https://njt.hu/jogszabaly/1997-16-00-00> (Letöltés: 2024. 07. 01.)

- 1165/2023. (IV. 27.) Korm. határozat a Magyar-Horvát Kormányközi Kisebbségi Vegyes Bizottság XVI. ülésén fenntartott és elfogadott ajánlások jóváhagyásáról. <https://njt.hu/jogszabaly/2023-1165-30-22> (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- Hivatalos Közlöny - Nemzetközi Megállapodások 8/95 sz.: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/1995_07_8_43.html (Letöltés: 2024.06.12.)
- Horvátországi Magyarok Demokratikus Közössége: <https://hmdk.hr/a-hmdk-tagszervezetei/> [Letöltés: 2024. 08. 12.]
- Horvátországi Magyar Oktatási és Művelődési Központ. <https://pkcmknjiznica.wordpress.com/o-knjiznici/a-konytarrol/> [Letöltés: 2024. 08. 12.] <https://pkcmknjiznica.wordpress.com/aktivnosti-tevekenysegek/kep-iras/> [Letöltés: 2024. 08. 12.]
- HMDK Vidék- és Gazdaságfejlesztési Stratégia II. 2023-2028. <https://www.economica-hungarica.eu/files/about/about4.pdf> (Letöltés: 2024. 08. 02.)
- Hungarikumok Gyűjteménye - Magyar Értéktár <http://www.hungarikum.hu/hu/> (Letöltés: 2024. 08. 21.)
- 2001. évi LXII. törvény a szomszédos államokban élő magyarokról. <https://njt.hu/jogszabaly/2001-62-00-00> (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- Odluka o proglašenju Ustavnog zakona o izmjenama i dopunama Ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj (NN 51/2000) – a Horvát Köztársaságban az emberi jogokról és szabadságjogokról, valamint az etnikai és nemzeti közösségek vagy kisebbségek jogairól szóló alkotmánymódosításokról szóló alkotmánytörvény. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_05_51_1127.html (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- Odluka o proglašenju Zakona o uporabi jezika i pisma nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj (NN 51/2000) – a Horvát Köztársaságban a nemzeti kisebbségek nyelv- és íráshasználatáról szóló törvény. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_05_51_1128.html (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- Odluka o proglašenju Zakona o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina (NN 51/2000) – a nemzeti kisebbségek nyelvi és írásbeli oktatásáról szóló törvény. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2000_05_51_1129.html (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- Operativni Programi Nacionalnih Manjina Za Razdoblje 2024. - 2028. Zagreb, kolovoz 2024. / online: [Operativni-program-za-nacionalne-manjine-2024.-2028.docx](#) (live.com) (Letöltés: 2024.09.11.)
- Ösztöndíjprogram. Közművelődési Tudományos Kutatási Program 2024. <https://nmi.hu/szolgaltatasok/osztondijprogram/> (Letöltés: 2024. 04. 16.)
- Popis 2021. Prvi digitalni Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj. Népszámlálás 2021. Az első digitális népszámlálás a Horvát Köztársaságban a lakosságról, háztartásokról és lakásokról. <https://dzs.gov.hr/naslovna-blokovi/u-fokusu/popis-2021/88> (Letöltés: 2024. 09. 12.)
- Savjet za nacionalne manjine. Nemzeti Kisebbségek Tanácsa. <https://savjet.nacionalne-manjine.info/hr/pristup-informacijama/nacionalne-manjine-u-republici-hrvatskoj/nacionalne-manjine-danas/> (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- Ustav Republike Hrvatske (NN 56/1990) – a Horvát Köztársaság Alkotmánya. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_12_56_1092.html (Letöltés: 2024. 07. 01.)

- Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (NN 155/2002) – Alkotmányerejű törvény a nemzeti kisebbségek jogairól. novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2002_12_155_2532.html (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- Új Magyar Képes Újság: <https://kepesujsag.com/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]
<https://kepesujsag.com/impresszum-a-kepes-ujsag-szerkesztosege/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]
<https://kepesujsag.com/kep-iras-klasszikus-festmenyek-a-diakok-szavaival/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]
<https://kepesujsag.com/pilinszky-est-eszeken-az-ember-itt-keves-a-szeretetre/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]
<https://kepesujsag.com/koszoruzas-a-zagrabi-jokai-szobornal-majd-csaladi-nap/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]
<https://kepesujsag.com/novellapalyazat-a-biralobizottsag-dolgozik-hamarosan-kihirdethetik-a-nyerteseket/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]
<https://kepesujsag.com/novellapalyazat-dontott-a-biralobizottsag-megvannak-a-nyertesek/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]
<https://kepesujsag.com/barkoca-kisujsagi-ro-tabor-tartottak-kopacson/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]
<https://kepesujsag.com/az-elso-szabadeg-koltok-1-talalkozoja-csuzan/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]
- <https://kepesujsag.com/szabadeg-cimmel-megtartottak-a-koltok-elso-talalkozojat-csuzan/> [Letöltés: 2024. 08. 15.]
<https://kepesujsag.com/kolcsey-ferenc-szuletesenek-234-evforduloja-alkalmabol-tartottak-megemlekezeset/> [Letöltés: 2024. 09. 22.]
<https://kepesujsag.com/radnoti-utjan-a-bekeert/> [Letöltés: 2024. 09. 22.]
- Zakon o elektroničkim medijima (NN 111/2021) – az elektronikus médiáról szóló törvény. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_10_111_1942.html (Letöltés: 2024. 07. 01.)
- Zakon o Hrvatskoj radioteleviziji (NN 137/2010) - a horvát rádióról és televízióról szóló törvény. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_12_137_3515.html (Letöltés: 2024. 07. 01.)

Levéltári forrás:

- Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltára (MNL BaML): IV. 434. a. Baranya vármegye egyesületi alapszabályainak levéltári gyűjteménye 1868-1949.

Elektronikus média:

- Jankovics Róbert. Drávatáj magazinműsor. 2022. október 3.

Interjúalanyok:

- Andócsi János a Horvátországi Magyarok Demokratikus Szövetsége alelnöke, az Eszéki Magyar Oktatási és Művelődési Központ igazgató (2024. június 23.)
- Balázs-Piri Zoltán, az országos hatókörű Zágrábi Nemzeti Kisebbségi Tanács elnöke (2024. augusztus 14.)
- Dr. Bokor Béla a Határonkon Túli Magyarságért Alapítvány elnöke (2024. május 23.)
- Dr. Lehocki Samardzic Anna egyetemi docens, Eszéki Josip Juraj Strossmayer Egyetem – Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék (2024. június 23.)
- Micheli Tünde szerkesztő, Bellyei Médiközpont (2024. május 12.)
- Micheli Zsolt a Várdaróc Magyar Kultúregyesület elnöke (2024. április 23.)
- Pajrok Andor elnök, Horvátországi Magyar Nemzetrésztérképért és Horvátországi Magyar Nemzetértértért Bizottság (2024. május 12.)
- Pirityiné Szabó Szabó Judit a Nemzetpolitikai Államtitkárság, Diaszpóra és Délvidéki Főosztály, főosztályvezető (2024. szeptember 19.)
- Szabó Attila a HMDK Gazdaköre elnöke (2024. szeptember 28.)
- fókuszcsoporthoz interjúk rendezvényeken, települési közösségek tagjaival: Kiskőszegi Falunap és Halpaprikásfőző verseny (2024.06.04.), Határon Túli Magyarok Fesztiválja (2024.09.21.), Vörösmarti Bormaraton (2024.09.28.), Ádám Jenőre emlékező sepeai találkozó (2024.09.28.)

A PTE BTK Humán Fejlesztési és Művelődéstudományi Intézet Kulturális Örökség Kutatócsoportja tagjai:

- Dóri Éva, egyetemi tanársegéd, PTE BTK HFMI
- Kelemen Eszter, Kulturális mediáció szakos hallgató, PTE BTK HFMI
- dr. Koller Inez, PhD, egyetemi adjunktus, PTE BTK HFMI
- Kurucz Ildikó, PhD hallgató, közművelődési szakember, vármegyei igazgató, NMI Baranya Vármegyei Igazgatóság
- dr. Minorics Tünde PhD, egyetemi adjunktus, kutatásvezető, PTE BTK HFMI
- Molnár Andrea, közművelődési szakember, Zsolnay Kulturális Negyed
- dr. Németh Ákos PhD, egyetemi adjunktus, PTE BTK HFMI
- Süveges Sára, Kulturális mediáció szakos hallgató, PTE BTK HFMI
- dr. habil Várnagy Péter, egyetemi docens, PTE BTK HFMI

Fintor Gábor:

Esettanulmány Írország kulturális intézményrendszeréről és kulturális fogyasztásáról

Absztrakt: A kutatás a Debreceni Egyetem Kulturális igazgatás és intézményrendszer nemzetközi kitekintésben elnevezésű kutatásához kapcsolódik. Észak-Írország és az Ír Köztársaság „kis nemzetekként” egyedülálló terepet biztosítanak a művészetek, a kultúra, a polgárok és az állam kapcsolatában a közreműködés, a fel(nem)hatalmazás, a rombolás, az alkotás és a felforgatás fogalmainak vizsgálatához. A szigeten található két ország földrajzi közelsége, valamint egyedülálló társadalmi és strukturális hasonlóságai és különbségeik tovább bonyolítják a helyzetet. Bár a felszínen ezek a kihívások nem tűnnek egyedülállónak, a posztkoloniális és unionista érzelmek továbbra is jelen vannak. Ennek következtében az Észak- és Dél-Írország kulturális politikájával kapcsolatos kérdések feltárása politikai felhangokat, történelmi visszhangokat és a kulturális identitással, az állampolgársággal vagy a területtel kapcsolatos kritikai reflexiókat is magában foglalhat. E komplex körülmények ellenére a szigeten a művészetek és a kultúra területén jelentős mértékű, joghatóságokon átnyúló együttműködés és politikaalkotás valósult meg. A közelmúltban azonban az Ír Köztársaság és Észak-Írország közpolitikai kapcsolataiban változások következtek be. Mindkét ország kifejezetten a kultúrára vonatkozó, egyértelmű nemzeti stratégiákkal állt elő. Az Ír Köztársaságban a közelmúltban két fontos kormányzati intézkedésnek lehettünk tanúi. A *Culture2025*: a keretpolitika 2025-ig a Partnership Government (Partnerségi Kormányprogram) című dokumentumból emelkedik ki, és „átfogó jövőképet és keretet határoz meg a jövőre nézve, valamint felvázolja az elkövetkező évek cselekvési prioritásait” (DAHRRGA, 2016). A *Creative Ireland* (2017) a kormány „hagyatéki programja” a 2016-os írországi megemlékezésekre, ugyanakkor „egy öt éves, 2017-től 2022-ig tartó kezdeményezés, amely a kreativitást helyezi a közpolitika középpontjába”. Bár mindkét területen üdvözljük a hivatalos, magas szintű és előremutató kulturális politikák irányába tett lépéseket, sokan továbbra is óvatossak a tényleges és valós hatás tekintetében. A Visual Artists Ireland szerint (2010) ezek a változások, amelyek potenciálisan a hosszú távú, előrelátó és stratégiai gondolkodás felé való elmozdulást jelzik, a sziget kreatív és kulturális ágazata számára talán csak az eddig megszokott gondolkodást viszik tovább.

Abstract: The research is connected to the University of Debrecen's study titled *Cultural Management and Institutional System in an International Perspective*. The research was carried out with the financial support of the National Institute of Culture's Public Culture Scientific Research Grant.

As 'small nations', Northern Ireland and the Republic of Ireland provide a unique arena for exploring notions of collaboration, (dis)empowerment, destruction, creation and subversion in the relationship between arts, culture, citizens and the state. The geographic closeness of the two countries on the island, as well as their unique social and structural similarities and differences further complicate the situation. While on the surface these challenges do not seem to be unique, postcolonial and unionist sentiments still persist. As a consequence, an investigation of issues relating to the cultural politics of Northern and Southern Ireland may

include political overtones, historical resonances and critical reflections on cultural identity, citizenship or territory. Despite these complexities, there has been a significant degree of cross-jurisdictional collaboration and policy-making in the arts and culture on the island. Recently, there has been a shift in the public policy relationship between the Republic of Ireland and Northern Ireland, with both countries coming forward with clear national strategies for culture.

Bevezetés

Bár „a kultúrpolitika mint közpolitika vizsgálata” viszonylag új keletű jelenség, nem hagyhatjuk figyelmen kívül az állam és a szellemi termékek előállítása és fogyasztása közötti kapcsolat történetiségét (O'Brien & Oakley 2017, 2.o⁶). E kapcsolat tanulmányozása Írorszában olyan kihívásokkal jár, amelyeket a konfliktusokkal, az unióval, az identitással, az örökséggel, az imázssal és az önreflexióval kapcsolatos mögöttes filozófiai nézőpontok bonyolítanak. Attól függően, milyen nézőpontból tanulmányozzuk a szigetországi kultúrpolitikát, mindezt egyidejűleg a képző- és előadóművészetekkel, az önkéntes, amatőr és közösségi művészetekkel, az oktatással, a kreatív kifejezéssel, a kulturális és kreatív ipar fejlesztésével, valamint a kulturális identitással és örökséggel összefüggő kérdésekkel kapcsolatos, államilag vagy nem államilag kezdeményezett politikának is tekinthetjük. A szigeten található két ország földrajzi közelsége, valamint „egyedülálló ...társadalmi és strukturális hasonlóságai és különbségei” tovább bonyolítják a helyzetet (Adshead & Tonge, 2009⁷; Walsh, O'Shea, Scharf, & Murray, 2012⁸). A szigeten a XVII. század óta uralkodó „kulturális elnyomás” politikája a kultúrpolitika öröksége (Kelly, 1989⁹). Az Ír Köztársaságban az állam és a szimbolikus javak előállítása és fogyasztása közötti kapcsolat a hivatalos művészeteket a hagyományos és őshonos ír kulturális kifejezőmódtól különálló szempontként kezelte. Amint Quinn¹⁰ (1998) kifejti, a kulturális nacionalizmus hangsúlyozása az 1880-as években, majd a függetlenség 1920-as években a hagyományos gael, azaz nagyrészt katolikus szimbólumokra helyezte a hangsúlyt. Az előkelőnek tekintett (angol, nagyrészt protestáns) „művészeteket” azaz professzionális kreatív kifejezőmódokat gyakran az elitizmussal és „idegengyűlölő gyanúsításokkal” hozták összefüggésbe (Brown, 2004¹¹, Kelly, 1989¹²). Talán ennek következtében a „kultúra” fogalmának értelmezése a Köztársaságban szűken alakult ki, és (egészen a közelmúltig) a fogalmat inkább a hagyományos gael kultúrával hozták összefüggésbe.

Amióta az Ír Köztársaságban 1994-ben létrehozták a művészetekért felelős kormányzati tárcát, a minisztérium megannyi névváltozáson ment keresztül: művészet, kultúra, örökség,

⁶ O'Brien, D., & Oakley, K. (2017). Introduction. In D. O'Brien & K. Oakley (Eds.), *Cultural policy: Critical concepts in media and cultural studies* (pp. 1–19). Abingdon: Routledge.

⁷ Adshead, M., & Tonge, J. (2009). *Politics in Ireland: Convergence and divergence in a two-polity island*. New York, NY: Palgrave MacMillan.

⁸ Walsh, K., O'Shea, E., Scharf, T., & Murray, M. (2012). Ageing in changing community contexts: Cross-border perspectives from rural Ireland and Northern Ireland. *Journal of Rural Studies*, 8(4), 347–357. doi: 10.1016/j.jrurstud.2012.01.012

⁹ Kelly, A. (1989). *Cultural policy in Ireland*. Commissioned by UNESCO. Dublin: Irish Museums Association.

¹⁰ Quinn, R. (1998). *Public policy and the arts: A comparative study of Great Britain and Ireland*. Farnham: Ashgate.

¹¹ Brown, T. (2004). *Ireland: A social and cultural history 1922–2002* (3rd ed.). London: Harper Perennial.

¹² Kelly, A. (1989). *Cultural policy in Ireland*. Commissioned by UNESCO. Dublin: Irish Museums Association.

gaeltacht, szigetek, sport, vidék, regionális ügyek és turizmus szerepel a címben. Ez a sikamlós állami nomenklatúra egy olyan politikai kultúrára utal, amely a „pragmatikus, inkrementális és [a] rövid távú megoldásokra irányuló” megközelítést hangsúlyozza (Cooke & McCall, 2015.¹³), ugyanakkor kerüli a hosszú távú, stratégiai gondolkodást és tervezést.

Történeti előzmények

1950-1960: A művészeti törvény (1951) felállítja a Művészeti Tanácsot/An Chomhairle Ealaíon-t, mint független, félig állami ügynökséget az írországi művészetek támogatására.

1960-1970: A televíziózás hajnala: Létrejön a Radio Telefís Éireann (RTÉ) mint állami műsorszolgáltató.¹⁴

1970-1980: A művészeti törvény (1973) kiegészítése, hogy az kiterjedjen a filmekre is, lehetővé téve a helyi hatóságok számára, hogy a művészeteket finanszírozással vagy természetbeni juttatásokkal támogassák.

1980-1990: 1980-ban megalakul a Film Board, hogy támogassa a filmművészet fejlődését Írországbán. Ezt követően 1987-ben hat évre feloszlatják, majd 1993-ban újra felállítják. Az első regionális művészeti tisztviselőt 1985-ben nevezik ki. További 15 évbe telik, mire Írország szinte minden helyi hatóságában kineveznek művészeti tisztviselőket. Az Údarás na Gaeltachta 1980-ban jön létre a Gaeltacht gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődéséért felelős regionális hatóságként.

1990-2000: A kultúrába történő tőkebefektetések évtizede. 1993-ban megalakul a Művészeti, Kulturális és Gaeltacht Minisztérium, amely az ország önkormányzataiban működő művészeti központokba történő tőkebefektetési programot indít el a helyi szintű hozzáférés elősegítése érdekében. Dublin belvárosában létrejön a Temple Bar kulturális negyed. Elindul a Telifís na Gaeilge ír nyelvű televíziós csatorna. Az 1995-ös kulturális örökségről szóló törvény alapján megalakul az Örökségvédelmi Tanács.

2000-2010: A művészeti törvény (2003) kiterjeszti a művészetek fogalmát a táncra, a cirkuszra és a tradicionális művészetekre, és pontosítja a miniszter és a művészeti minisztérium szerepét. A Culture Ireland 2005-ben független ügynökségként jön létre azzal a céllal, hogy nemzetközi platformot alakítson ki az ír művészeti szervezetek és alkotóművészek számára. A hivatalos nyelvekről szóló törvény (2003) előírja az állam mindkét hivatalos nyelvének használatát a közintézményekben. A 2008-as gazdasági recesszió a művészeti és kulturális ágazatban megszorítások sorát idézi elő.

2010-2020: A kulturális ügynökségeket illető jelentős alulfinanszírozás évtizede, ugyanakkor a kormány egyre több közvetlen beavatkozást eszközöl. 2012-ben a Culture Ireland beolvad a Művészeti, Örökségvédelmi és Gaeltacht Minisztériumba. 2015-ben a művészetekért, örökségért és gaeltachtért felelős miniszter jelentős kulturális költségkeretet hirdet meg az 1916-os felkelés emlékére. 2016-ban a Művészeti, Örökségvédelmi és Gaeltacht Minisztérium nemzeti konzultációt indít Írország új kulturális politikájának kialakításáról. 2017-ben a minisztériumon belül létrehozzák a Creative Irelandet.

¹³ Cooke, P., & McCall, K. (2015). Organisers' introduction to special issue: Mapping an altered landscape: Cultural policy and management in Ireland. *Irish Journal of Arts Management and Cultural Policy*, 3, 2-6. Retrieved from <http://www.culturalpolicy.ie/index.php/ijamcp/article/view/21/30>

¹⁴ Ireland - Short cultural policy profile - Prepared by Paraic McQuaid, August 2022; https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/pdf_short/ireland/ireland_short_08_2022.pdf

2020-2022: 2020-ban: A kulturális ágazatot a COVID-19 sújtja. A kormány kezdetben egy sürgősségi szociális támogatási rendszerrel (PUP) reagál, amelyet a Művészeti Tanács számára elkülönített kiegészítő költségvetési keret egészít ki, gyakorlatilag megduplázva a 2019-es előirányzatot. 2022-ben elindul a művészeknek szánt alapjövedelem kísérleti programja.

Jogszabályi háttér

Kulturális törvényalkotás - A nemzeti kulturális törvényalkotás áttekintése

A kultúrára vonatkozó egységes, átfogó jogszabály hiányában a 2003-as művészeti törvény (Arts Act) alkotja a kulturális politika kialakításának fő jogi keretét Írországban.

A törvény meghatározza a művészetek fogalmát, meghatározza a miniszter, a helyi hatóságok és a Művészeti Tanács szerepét és feladatait, valamint az utóbbi tagságát és eljárásait. Az írországi kultúrpolitikát érintő egyéb jogszabályokat az alábbi, 1.sz. táblázat tartalmazza:

1. táblázat: Az írországi kultúrpolitikát érintő egyéb jogszabályok
(Forrás: Ireland - Short cultural policy profile - by Paraic McQuaid, August 2022;
https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/pdf/short/ireland/ireland_short_08_2022.pdf)

A jogszabály megnevezése	Érvénybe lépés éve
A közkönyvtárakról szóló törvény	1947
Pénzügyi törvény	1969
Filmtanácsról szóló törvény	1980
Helyi önkormányzati törvény	1994, 2001
Nemzeti kulturális intézményekről szóló törvény	1997
Adókonszolidációs törvény - 481. szakasz, 195. szakasz	1997
Szerzői jogi és egyéb szellemi tulajdonjogi rendelkezésekről szóló törvény, szerzői jogról és a szellemi tulajdonjoggal összefüggő egyéb rendelkezésekről szóló törvény	2000, 2019
Az Örökségvédelmi Alapról szóló törvény	2001
Örökségvédelmi törvény	2018
Művészeti törvény	1951, 1973, 2003
A műsorszolgáltatásról (finanszírozásról) szóló törvény	2003
A hivatalos nyelvekről szóló törvény	2003
Tervezési és fejlesztési törvény	2003
A nemzeti műemlékekről szóló törvény	1930, 1994, 1954, 1987, 2004
Műsorszolgáltatási törvény	2009
A Nemzeti Idegenforgalmi Fejlesztési Hatóságról szóló törvény	2003, 2011, 2016

Kulturális törvényalkotás - A nemzetközi kulturális jogszabályok áttekintése

Nemzetközi jogi megállapodások, amelyek a kultúra területén Írországra is bevezetésre kerültek:

2. táblázat: Nemzetközi jogi megállapodások, amelyek a kultúra területén Írországra is bevezetésre kerültek

(Forrás: Ireland - Short cultural policy profile - by Paraic McQuaid, August 2022;

https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/pdf_short/ireland/ireland_short_08_2022.pdf)

Jogszabály megnevezése	Adaptáció éve
Gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmánya (ICESCR)	Érvénybe lépés: 1973 Írországra ratifikálva: 1989
A gazdasági, szociális és kulturális jogok nemzetközi egyezségokmányának fakultatív jegyzőkönyve	Érvénybe lépés: 2012 Írországra nincs ratifikálva
A kulturális kifejezőmódok sokszínűségének védelméről és előmozdításáról szóló ENSZ-egyezmény	Írországra ratifikálva: 2006
A világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló ENSZ-egyezmény	Írországra ratifikálva: 1991
Egyetemes szerzői jogi egyezmény	Érvénybe lépés: 1952 Írországra ratifikálva: 1958
Az ENSZ Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezetének (UNESCO) alkotmánya	Elfogadva: 1961
Az oktatási, tudományos és kulturális anyagok behozataláról szóló ENSZ-megállapodás	Elfogadva: 1978
A kulturális javak fegyveres konfliktus esetén történő védelméről szóló egyezmény	Érvénybe lépés: 1954 Írországra ratifikálva: 2018

Kulturális igazgatás

Az írországi kultúrpolitika fő célkitűzései a kulturális örökség, a kultúra, az ír nyelv és a művészetek védelmét, fejlesztését és bemutatását szolgálják. Kiemelt hangsúlyt kap a kultúrához való hozzáférés elősegítése minden polgár számára. Az ír kultúrpolitika illeszkedik az európai kultúrpolitikai elvekhez, amelyek támogatják a kreativitást, a kulturális életben való részvételt és a kultúrához fűződő jogokat.¹⁵

2015-ben a kormány ígéretet tett egy új nemzeti kulturális politika kidolgozására, amely a 2003-as művészeti törvényt hivatott felváltani. A politikai folyamat lehetőséget kínált a meglévő kultúrpolitikai jogszabályok felülvizsgálatára, kiigazítására és megújítására egy mindenre kiterjedő kultúrpolitika keretein belül. Bár a folyamat nem járt jogszabályi változással, egy szakpolitikai keretdokumentum-tervezet jött létre új stratégiai célkitűzésekkel. A Turisztikai, Kulturális, Művészeti, Gaeltacht (ír anyanyelvű területekért felelős), Sport- és Médiaügyi Minisztériumon belül létrejött új részleg, a **Creative Ireland** feladata lett e stratégiai célok jelentős részének megvalósítása. 2022-ben a kormány

¹⁵ Ireland - Short cultural policy profile - by Paraic McQuaid, August 2022;
https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/pdf_short/ireland/ireland_short_08_2022.pdf

elismerte a kulturális ágazatban való munkavállalás bizonytalan jellegét a művészeti alapjövedelem kísérleti rendszerének 2022-ben történő bevezetésével. Ez a hároméves kísérleti program 2 000 művésznek és művészeti területen dolgozónak kínál heti 325 eurós (az ír minimálbérhez közeli) alapjövedelmet 2022 és 2025 között.

Fő jellemzők

Írország kétféle kultúrpolitikai modellt működtet - a szokásos „piaci”, modell mellett egy „architekturális” modellt is. A piaci alapú modellt önálló, részben állami ügynökségek működtetik.

A kultúrpolitika architekturális modelljét a Turisztikai, Kulturális, Művészeti, Gaeltacht, Sport és Médiaügyi Minisztérium biztosítja. Az e minisztériumot vezető miniszter/Teachta Dála (TD) a 2003. évi művészeti törvény értelmében a Művészeti Tanács/an Chomhairle Ealaíon (Arts Council/an Chomhairle Ealaíon) bevonásával egyaránt felelős a művészetek bel- és külföldön történő népszerűsítéséért.

A piaci modell által kínált autonómia hatásköre a 2003-as művészeti törvény (Arts Act) elfogadása után - amely első alkalommal határozta meg a minisztérium és a miniszter szerepét, valamint a Művészeti Tanácshoz való viszonyt - egyre korlátozottabbá vált.

Intézményrendszer

Áttekintés

A kulturális intézmények négy szintjét határozhatjuk meg.

Az elsőt a Nemzeti Kulturális Intézményekről szóló törvény (1997) támasztja alá jogszabályilag, amely előírja, hogy bizonyos kulturális intézmények különleges státusszal rendelkeznek, mint Nemzeti Kulturális Intézmények. Ilyen például az Ír Nemzeti Levéltár vagy az Ír Nemzeti Galéria. Összességében a nemzeti kulturális intézmények infrastruktúrája meglehetősen centralizált, és többségük Dublin térségében található.

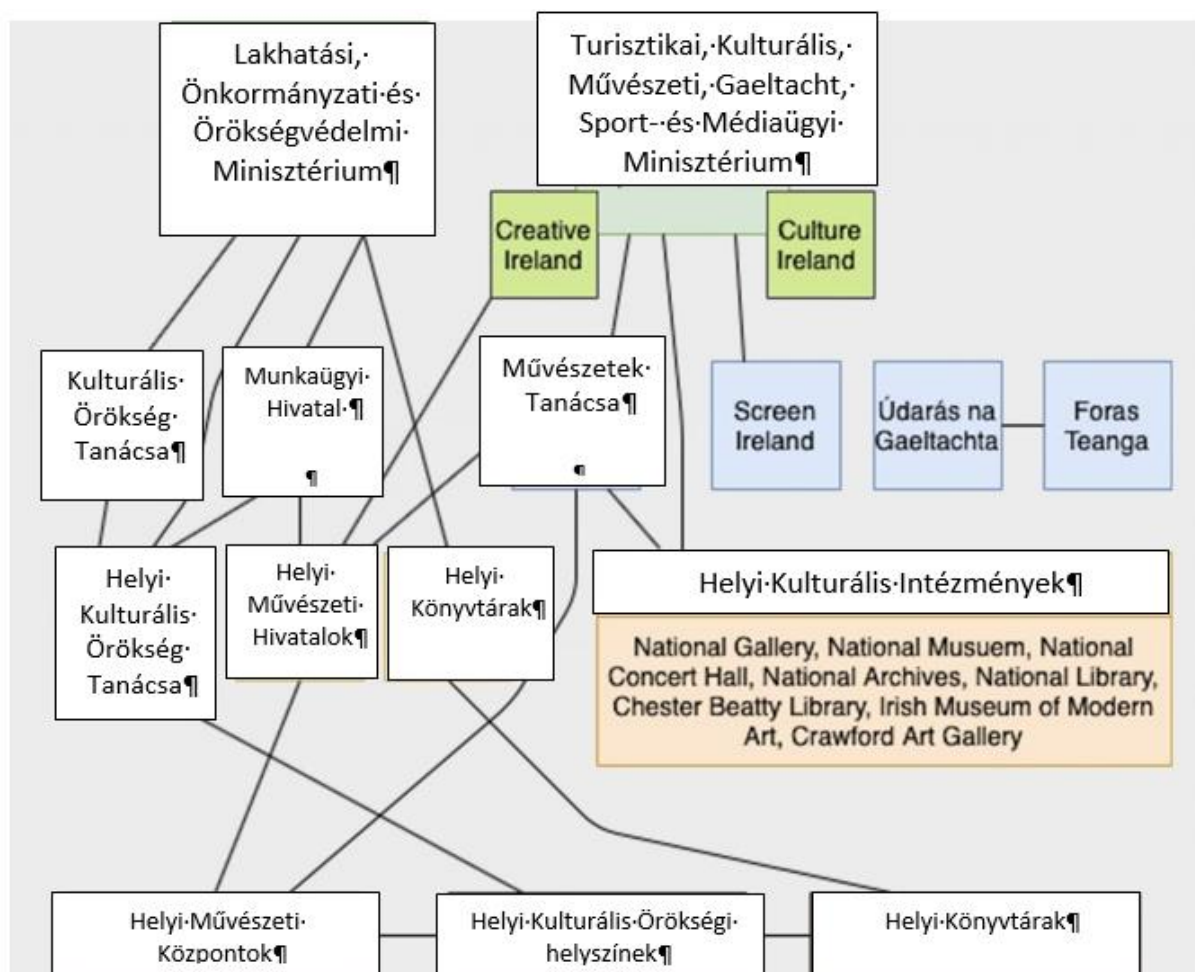
A második csoport nemzeti szinten működik a művészi ambíciók tekintetében, de a félig állami ügynökségek, illetve a helyi hatóságok finanszírozása támogatja őket. Ide több művészeti forma és intézménytípus tartozik, például az Abbey Theatre, a Project Arts Centre, az írországi Sculpture Society of Ireland vagy a Carlow-i Visual & Bernard Shaw.

A harmadik réteget nagyrészt a helyi önkormányzatok művészeti irodái támogatják, amit a Művészeti Tanács némi programfinanszírozási támogatással egészít ki. Ezen intézmények programjait a helyi önkormányzat és a Művészeti Tanács is támogatja.

Az utolsó réteg magánintézményként működik, mint például a Bord Gáis Energy Theatre, Dublin; a 3Arena, Dublin; a Kerlin Gallery, Dublin.

Intézményi és állami szereplők

1. ábra: Írország intézményrendszerének intézményi és állami szereplői
(Forrás: Ireland - Short cultural policy profile - Prepared by Paraic McQuaid, August 2022;
https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/pdf/short/ireland/ireland_short_08_2022.pdf)

Kulturális részvétel és aktivitás

Az Idegenforgalmi, Kulturális, Művészeti, Gaeltacht, Sport és Médiaügyi Minisztérium kultúrával kapcsolatos fő politikai célja: „A művészeti, kulturális és filmes ágazatokhoz való hozzáférés megkönnyítése és társadalmi és gazdasági szerepének elismerése Írországban a művészi kifejezőmód, a kulturális tudatosság és a részvétel előmozdítása és ösztönzése révén, megfelelő politikai, jogszabályi és finanszírozási kereteken keresztül”.

A **Culture Night** egy évente megrendezésre kerülő, az egész szigetországra kiterjedő nyilvános esemény, amely a kultúrát, a kreativitást és a művészeteket ünnepli. 2019-ben az ír sziget több mint 40 települése vett részt a Kultúra Éjszakája programban, több mint 1490 helyszínen több mint 2708 ingyenes szabadtéri és zárttermi rendezvény széles

választékával. A 2019-es Kultúra Éjszakája rendezvényein több mint 430 000 ember vett részt. 2020-ban a Kultúra Éjszakájának irányítása és finanszírozása a Turisztikai, Kulturális, Művészeti, Gaeltacht, Sport és Médiaügyi Minisztériumtól a Művészeti Tanácshoz került

A kulturális részvétel korlátai

Egy tanulmány¹⁶ szerint a háztartások jövedelme akadályozza a kulturális életben való részvételt, mivel Írországbán a legtöbb iskolán kívüli szervezett kulturális tevékenységért fizetni kell.

A művészetekben való részvételt akadályozó egyéb tényezők:

- Az érdeklődés hiánya
- időhiány
- Információhiány (a szervezetről/projektről) és a lehetőségek hiánya (beleértve a pénzügyi forrásokat is).
- A művészetekkel kapcsolatos vélekedések (pl. hogy az ifjúsági művészetek nem elég „menők”, nem elég érettek, nem komoly művészek számára készültek stb.)
- elvárások és szorongások a részvétellel kapcsolatban
- a többi résztvevő ismeretének hiánya a részvétel kezdete előtt.

További lehetséges akadályok voltak a tevékenység helyszínével kapcsolatos vélekedések és a közlekedési hiányosságok.

Finanszírozás és támogatás

Kulturális célú támogatások - Áttekintés

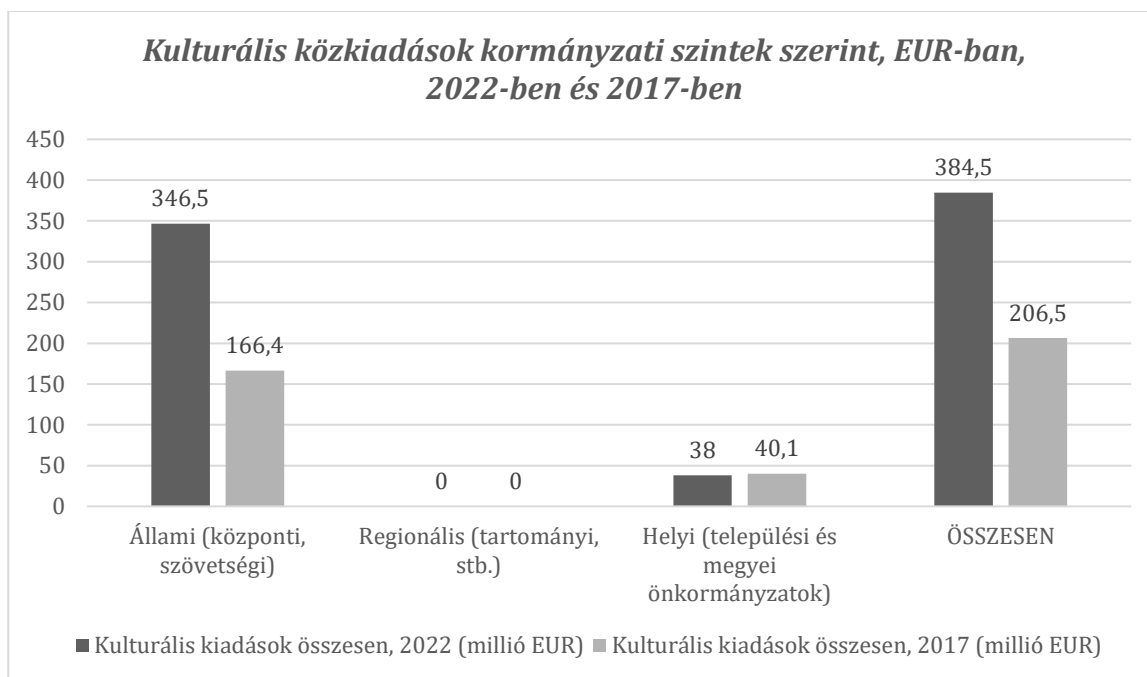
A művészeti és kulturális kiadásokra elsősorban az Idegenforgalmi, Kulturális, Művészeti, Gaeltacht, Sport és Médiaügyi Minisztérium vagy a Művészeti Tanács finanszírozása összpontosít, de más kormányzati tárcák is nyújtanak kulturális célú támogatásokat. Számos kormányzati félig-állami ügynökség is nyújt pénzügyi támogatást különböző projektekhez. A kormányhivatalok számos adókedvezményt is biztosítanak, mint például a filmművészeti adókedvezményt (Film Tax Relief) és a művészek adómentességét (Artist Tax Exemption).

A 2020-as költségvetési előirányzatban a kultúrára szánt kormányzati finanszírozás némileg javult, majd később kiegészítették, hogy megfeleljen az ágazat megváltozott körülményeinek a COVID-19 megszorításai alapján. A kormány 2021-es kulturális célú költségvetési előirányzata 70%-kal nőtt, ami a COVID-19 hatását tükrözi. A 2022-es előirányzat is ezen a magasabb szinten maradt.

¹⁶ <https://www.artscouncil.ie/Publications/All/Arts-and-cultural-participation-among-children-and-young-people-%E2%80%93-Insights-from-the-Growing-Up-in-Ireland-study/>

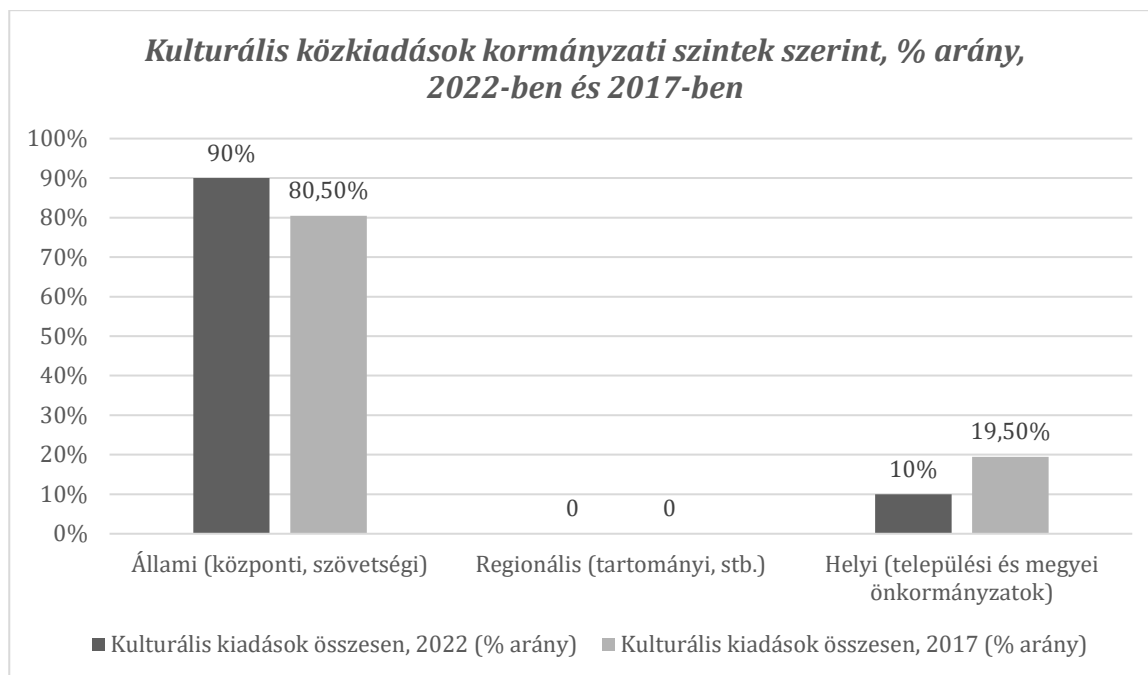
Kulturális közkiadások kormányzati szintek szerint

2. ábra: Kulturális közkiadások kormányzati szintek szerint 2022, 2017
(Forrás: Saját szerkesztés Ireland - Short cultural policy profile - Prepared by Paraic McQuaid, August 2022; https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/pdf/short/ireland/ireland_short_08_2022.pdf alapján)

3. ábra: Kulturális közkiadások kormányzati szintek szerint,
százalékos arányban, 2022, 2017

(Forrás: Saját szerkesztés Short cultural policy profile - Prepared by Paraic McQuaid, August 2022; https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/pdf_short/ireland/ireland_short_08_2022.pdf alapján)

Művészeti és kulturális oktatás

A **Creative Ireland** egy ötéves, kormányközi program, amely a 2017-2022 közötti időszakra szól. A 2025-ig tartó **Culture 2025** nemzeti kultúrpolitikai keretrendszert 2020-ban tette közzé a Kulturális, Örökségvédelmi és Gaeltachtügyi Minisztérium

Creative Ireland and Creative Youth Plan¹⁷

A Creative Ireland átfogó, kormányközi kulturális és jóléti kezdeményezés. Egyúttal az Írország 2016 centenáriumi program örökölt projektje is. A Creative Ireland víziója szerint Írországban minden embernek meg kell adni a lehetőséget arra, hogy teljes kreatív potenciálját kiaknázza.

A **Creative Youth (Kreatív ifjúság)** terv minden gyermek és fiatal kreatív potenciáljának kibontakoztatására azt határozza meg, hogy a **Creative Ireland** hogyan fogja elérni a program általános célkitűzéseit a gyermekek és fiatalok körében. A Creative Youth Plan célja a tevékenységi és részvételi lehetőségek növelése, valamint a kreativitást érintő közpolitika befolyásolása mind a hivatalos oktatásban, mind az iskolán kívüli környezetben.

Culture 2025

A „**Culture 2025**” egy olyan politikai keretrendszer, amely meghatározza a teljes kulturális ágazatra vonatkozó kormányzati politika hatókörét és irányát. A **Culture 2025** Írország első

¹⁷ <https://www.gov.ie/en/publication/aca24-the-creative-ireland-programme/>

olyan keretpolitikája, amely a teljes kulturális ágazatot felöleli. Fejlődése a kulturális ágazat új fejlesztéseihez igazodik majd.

Project Ireland 2040

A Project Ireland 2040: Befektetés kultúránkba, nyelvünkbe és örökségünkbe 2018-2027 című tízéves terv a kormány célkitűzéseit határozza meg az ír kultúrába, nyelvbe és örökségbe történő tőkebefektetésekkel kapcsolatban. A terv a **Creative Ireland** programmal (3. pillér) összhangban elismeri, hogy a magas színvonalú infrastruktúra létfontosságú egy dinamikus művészeti, kulturális örökség és kulturális ágazat számára, valamint, hogy a kulturális örökségbe történő beruházás erősíti a társadalmi kohéziót és támogatja a fenntartható gazdasági növekedést.

Az **AskAboutIreland.ie** és a **Cultural Heritage Project** a közkönyvtárak, a helyi múzeumok és levéltárak közös kezdeményezése a helyi kutatások gyűjteményeiből származó eredeti, szokatlan és egyedi anyagok digitalizálására és online közzétételére, egy online nemzeti kulturális forrás létrehozása érdekében.

A **Music Generation**¹⁸ Írország nemzeti zeneoktatási programja. E zenei hálózati kezdeményezés 2009-ben jött létre. A programot a U2; az Ireland Funds; az Oktatási és Készségügyi Minisztérium; és a helyi zeneoktatási partnerségek közösen finanszírozzák. A kezdeményezés évente mintegy 48 500 fiatalok számára teremt lehetőséget arra, hogy helyi közösségükben részesülhessenek művészeti oktatásban.

A **Cruinniú na nÓg** (Ifjúsági találkozók) a **Creative Ireland** program **Creative Youth** projektjeinek egyik kiemelt kezdeményezése. Célja a gyermekek és fiatalok kultúrában és kreatív tevékenységekben való részvételének elismerése és ösztönzése a saját településükön történő ingyenes, tevékenység alapú foglalkozások biztosításával. A rendezvény a 18 év alatti gyermekek és fiatalok számára szervezett ingyenes országos kreatív nap, amely kifejezetten a „nehezebben elérhető” gyermekeket és fiatalokat célozza meg.

Jelenlegi fókusz, aktuális ügyek

A legfontosabb fejlesztések

Az elmúlt 10 év legfontosabb fejlesztései a 2009 és 2019 közötti egy évtizednyi alulfinanszírozás, megszorítások és a kormányzati támogatás hiánya után a közelmúltban a művészetbe és a kultúrába történő újbóli befektetések voltak. Az első jelentős támogatási növekedés 2020-ban valósult meg, amikor a Művészeti Tanács számára 25 millió eurós kiegészítő költségvetési keretet különítettek el. Ezt 2021-ben jelentős, 100 millió euróról 130 millió euróra történő emelés követte. A kulturális ágazat üdvözölte ezt a támogatást.

A művészekkel és művészeti területen dolgozókkal kapcsolatban számos kormányzati intézkedés született, kezdve a JobsBridge munkaközvetítési programmal (2011), amelynek célja elsősorban a munkanélküliek számának csökkentése volt a kormány által nyújtott ösztöndíjak révén.

A Visual Artist Ireland (VAI) országos mozgalom által a művészek munkájának méltányos díjazásáért folytatott küzdelem hatására a Művészeti Tanács 2020-ban új irányvonalat indított "A művész megfizetése" (Paying the Artist) címmel. A kormány első körben a

¹⁸ <https://www.musicgeneration.ie/>

hivatásos művészek számára 2019 júliusában indított kísérleti szociális segélyprogrammal reagált. Ezt követően a 2021-es Arts and Recovery Taskforce Report 2021-ben javaslatokat fogalmazott meg a helyreállítás és a munkakörülmények javítása érdekében. Erre válaszul 2022-ben új, hároméves kísérleti program indult a művészek alapjövedelme (Basic Income for Artists - BIA) keretében. A rendszer 2022-től 2025-ig heti 325 eurós (az ír minimálbérhez közeli) alapjövedelmet kínál a művészeknek és a művészeti dolgozóknak.¹⁹

Fő témák

A kultúrához való hozzáférés és a részvétel kiemelt szerepet kap Írországbán a kulturális politika és a kulturális stratégiák dokumentumaiban a kormányzat minden szintjén. Az olyan nemzetközi megállapodások ratifikálása, mint az ENSZ Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1989) vagy az Emberi Jogok Európai Egyezménye (2003), az emberi jogok, köztük a kulturális jogok javulásához vezetett Írországbán, beleértve azt a jogot, hogy mindenki részt vehessen a kulturális életben.

Az alkotmány nem rendelkezik közvetlenül a művészi szabadságról, a véleménynyilvánítás szabadsága azonban önálló alapjogként szerepel az alkotmányban. Ebben az értelemben általánosságban védi a művészeti alkotások minden fajtáját az állami beavatkozásokkal szemben. A művészeti szabadság azonban nem abszolút szabadság, mivel a 40. cikk (6) bekezdésének (1) bekezdése i. pontjában szerepel egy kifejezett korlátozás, amely szerint az állam biztosítja az állampolgárok azon jogát, hogy meggyőződésüket és véleményüket szabadon kifejezzék, "a közrend és az erkölcs tiszteletben tartása mellett". Ez biztosítja, hogy a közvélemény szervei, mint például a rádió és a sajtó nem használhatók fel a közrend vagy az erkölcs, illetve az államhatalom aláásására, azaz az előzetes korlátozás alkotmányos szankciót kap.²⁰

Összefoglalás

Észak-Írország és az Ír Köztársaság „kis nemzetekként” egyedülálló terepet biztosítanak a művészetek, a kultúra, a polgárok és az állam kapcsolatában a közreműködés, a fel(nem)hatalmazás, a rombolás, az alkotás és a felforgatás fogalmainak vizsgálatához. Az identitás és egy másik (korábbi) uralkodó nemzethez való viszony kétértelműsége azt eredményezheti, hogy ezek a kis nemzetek látszólag „bizalomhiánnyal” és „bizonytalansággal” küzdenek (Blandford, 2013²¹).

E komplex körülmények ellenére a szigeten a művészetek és a kultúra területén jelentős mértékű, joghatóságokon átnyúló együttműködés és politikaalkotás valósult meg. Az Észak-Dél Miniszteri Tanács létrejötte sokat lendített a kulcsfontosságú területeken folytatott kulturális együttműködésen - nemcsak a turizmus, hanem a nyelv és a sport területén is.

A közelmúltban azonban az Ír Köztársaság és Észak-Írország közpolitikai kapcsolataiban változások következtek be, mindkét ország kifejezetten a kultúrára vonatkozó, egyértelmű nemzeti stratégiákkal állt elő. Az Ír Köztársaságban a közelmúltban két fontos kormányzati

¹⁹ Rex, Bethany & Campbell, Peter. (2021). The impact of austerity measures on local government funding for culture in England. *Cultural Trends*. 31. 1-24. 10.1080/09548963.2021.1915096.

²⁰ Ireland and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights - https://www.ihrec.ie/download/pdf/icescr_report.pdf

²¹ Blandford, S. (2013). Introduction. In S. Blandford, (Ed.), *Theatre and performance in small nations* (pp. 1–18). Bristol: Intellect Books.

intézkedésnek lehettünk tanúi. A **Culture2025**: a keretpolitika 2025-ig a *Partnership Government* című dokumentumból emelkedik ki, és „átfogó jövőképet és keretet határoz meg a jövőre nézve, valamint felvázolja az elkövetkező évek cselekvési prioritásait” (DAHRRGA, 2016²²). A **Creative Ireland** (2017²³) a kormány „hagyatéki programja” a 2016-os írországi megemlékezésekre, ugyanakkor „egy ötéves, 2017-től 2022-ig tartó kezdeményezés, amely a kreativitást helyezi a közpolitika középpontjába”.

Bár mindkét területen üdvözljük a hivatalos, magas szintű és előremutató kulturális politikák irányába tett lépéseket, sokan továbbra is óvatosak a tényleges és valós hatás tekintetében. Ezek a változások, amelyek potenciálisan a hosszú távú, előrelátó és stratégiai gondolkodás felé való elmozdulást jelzik, a sziget kreatív és kulturális ágazata számára talán csak az eddig megszokott gondolkodást viszik tovább (Visual Artists Ireland, 2010²⁴).

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Kutatócsoportok számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- Adshead, M., & Tonge, J. (2009). *Politics in Ireland: Convergence and divergence in a two-polity island*. Palgrave MacMillan.
- Blandford, S. (2013). Introduction. In S. Blandford, (Ed.), *Theatre and performance in small nations* (pp. 1–18). Bristol: Intellect Books.
- Bray, M. (1992). *Educational planning in small countries*. UNESCO.
- Brown, T. (2004). *Ireland: A social and cultural history 1922–2002* (3rd ed.). London: Harper Perennial.
- Connolly, J., & Dolan, P. (2010). The civilizing and sportization of Gaelic football in Ireland: 1884–2008. *Journal of Historical Sociology*, 23(4), 570–598. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6443.2010.01384.x>
- Cooke, P., & McCall, K. (2015). Organisers’ introduction to special issue: Mapping an altered landscape: Cultural policy and management in Ireland. *Irish Journal of Arts Management and Cultural Policy*, 3, 2–6. <http://www.culturalpolicy.ie/index.php/ijamcp/article/view/21/30>
- Hjort, M., & Petrie, D. (Eds.). (2007). *The cinema of small nations*. Oxford University Press.
- Irish Human Rights and Equality Commission. (n.d.). *Ireland and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*. https://www.ihrec.ie/download/pdf/icescr_report.pdf
- Kelly, A. (1989). *Cultural policy in Ireland*. Commissioned by UNESCO. Irish Museums Association.
- Mac Ginty, R. (2014). Everyday peace: Bottom-up and local agency in conflict-affected societies. *Security Dialogue*, 45(6), 548–564. <https://doi.org/10.1177/0967010614550899>

²² Department of Arts, Heritage, Regional, Rural and Gaeltacht Affairs (DAHRRGA). (2016). *Culture2025: A framework policy to 2025*. Dublin: DAHRRGA. Retrieved from http://www.ahrrga.gov.ie/app/uploads/2016/07/culture_2025_framework_policy_document.pdf

²³ Creative Ireland. (2017). *Creative Ireland Programme 2017–2022, the Government’s Legacy Programme for Ireland 2016*. Retrieved from www.creativeireland.ie

²⁴ Visual Artists Ireland. (2010). *Creative Ireland*. Retrieved from http://visualartists.ie/wp-content/uploads/2010/03/Visual_Artists_Ireland.rtf

- McQuaid, P. (2022). Ireland – Short cultural policy profile (August 2022). Compendium of Cultural Policies & Trends. https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/pdf_short/ireland/ireland_short_08_2022.pdf
- Mulcahy, K. (2006). Cultural policy: Definitions and theoretical approaches. *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, 35(4), 319–330.
- NicCraith, M. (2003). *Culture and identity politics in Northern Ireland*. Palgrave MacMillan.
- O'Brien, D., & Oakley, K. (2017). Introduction. In D. O'Brien & K. Oakley (Eds.), *Cultural policy: Critical concepts in media and cultural studies* (pp. 1–19). Abingdon: Routledge.
- Olafsson, B. (1998). *Small states in the global system: Analysis and illustrations from Iceland*. Ashgate.
- Quinn, R. (1998). *Public policy and the arts: A comparative study of Great Britain and Ireland*. Ashgate.
- Rex, Bethany & Campbell, Peter. (2021). The impact of austerity measures on local government funding for culture in England. *Cultural Trends*. 31(1), 1-24. 10.1080/09548963.2021.1915096.
- Walsh, K., O'Shea, E., Scharf, T., & Murray, M. (2012). Ageing in changing community contexts: Cross-border perspectives from rural Ireland and Northern Ireland. *Journal of Rural Studies*, 28(4), 347–357. doi: 10.1016/j.jrurstud.2012.01.012

Herczegh Judit:

Esettanulmány Franciaország kulturális intézményrendszeréről és kulturális fogyasztásáról

Absztrakt: Az Európai Unió tagállamai egyaránt küzdenek a globalizációs hatásokkal nem csupán a gazdaság, de a kultúra területén is. Ugyanakkor az egyes országok kulturális fogyasztását, szabályozásait számos történeti, gazdasági, ideológiai aspektus határozza meg, sok esetben a szomszédos államok is eltérő képet tudnak mutatni nagyság, fogyasztás, finanszírozás szempontjából. Kutatásunkban a kultúrrégiók eltérő sajátos motívumait vizsgáltuk. Jelen tanulmányunkban Franciaország sajátosságait, kulturális intézményrendszerének felépítését, a kultúrára gyakorolt történelmi és gazdasági hatásokat kívántuk feltérképezni.

Franciaország kulturális intézményrendszerének vizsgálata azt mutatja, hogy az ország történelmi alapokból indulva egy erősen centralizált és kormányzati szintről szerveződő kulturális intézmény és foglalkoztatotti rendszert működtet, amelyben ugyanakkor nagymértékű finansiális ráfordításokat tapasztalhatunk. A francia kormányzat felismerte a kulturális területek ösztönzésének GDP növelő hatását, valamint komoly hangsúlyt fektetnek a kötelező művészeti nevelésre, amely beépül az alaptantervbe. Így a kulturális intézmények és az oktatási intézmények közös cél érdekében szorosan működnek együtt.

A korábban centralizált, Párizs központú intézményrendszert igyekeznek az elmúlt évtizedekben decentralizálttá tenni és a helyi érdekcsoportokat is bevonni, valamint lokális közösségeket a kultúra fogyasztásba és terjesztésébe.

A lakosság kulturális fogyasztásának vizsgálata azt mutatja, hogy Franciaországban mind az intézményrendszer, mind a lakosság számára prioritás az örökségvédelem és a kulturális örökségek látogatása. Ez az ideológiai támogatottság az állam és az oktatási valamint kulturális intézményrendszer közötti szoros együttműködésnek is köszönhető.

Abstract: The Member States of the European Union are struggling to cope with the effects of globalisation, not only in the economic sphere but also in the cultural sphere. At the same time, the cultural consumption and regulation of each country is determined by many historical, economic and ideological aspects, and in many cases neighbouring countries can present a different picture in terms of size, consumption and funding. In our research, we examined the different specific motives of cultural regions. In this study, we wanted to explore the specificities of France, the structure of its cultural institutions and the historical and economic influences on culture.

An examination of France's cultural institutional system shows that, starting from historical foundations, the country has a highly centralised system of cultural institutions and employees, organised from the governmental level, but with a high level of financial expenditure. The French government has recognised the GDP-boosting effect of promoting cultural areas, and there is a strong emphasis on compulsory arts education, which is integrated into the basic curriculum. Thus, cultural institutions and educational establishments are working closely together towards a common goal.

The formerly centralised institutional system, centred in Paris, has been decentralised in recent decades to involve local interest groups and local communities in the consumption and dissemination of culture.

A study of the cultural consumption of the population shows that in France, both the institutional system and the population give priority to heritage protection and visits to cultural heritage sites. This ideological support is also due to the close cooperation between the State and the educational and cultural institutions.

Az Európai Unió tagállamai egyaránt küzdenek a globalizációs hatásokkal nem csupán a gazdaság, de a kultúra területén is. Ugyanakkor az egyes országok kulturális fogyasztását, szabályozásait számos történeti, gazdasági, ideológiai aspektus határozza meg, sok esetben a szomszédos államok is eltérő képet tudnak mutatni nagyság, fogyasztás, finanszírozás szempontjából. Kutatásunkban a kultúrrégiók eltérő sajátos motívumait vizsgáljuk. Jelen tanulmányunkban Franciaország sajátosságait, kulturális intézményrendszerének felépítését, a kultúrára gyakorolt történelmi és gazdasági hatásokat kívánjuk feltérképezni.

Az Európai Unió felismerte a kulturális ágazatokban rejlő gazdasági potenciált, amely arra ösztönzi az egyes tagországok kormányait, hogy egyre magasabb szinten fektessenek be a kultúra fenntartásába, új finanszírozási forrásokat teremtsenek, valamint a lakossági fogyasztást is ösztönözzék.

„A gazdasági növekedés nem kerülte el az Európai Unió kulturális szféráját. Egyre több állami tulajdonban lévő kulturális intézmény működik sikeresen, nő a kulturális területen dolgozók száma, az ezen a területen megvalósuló beruházások és az emberi tőkébe történő „befektetések” aránya. A tagállamok felismerik, hogy a kulturális értékek megőrzésével, a kulturális sokszínűség kialakításával olyan feltételeket teremtenek, melyek nemzetgazdasági szinten is növekedésösztönző hatásúak.” (Tóth 2008:127)

Franciaország 1958.január 1. óta Európai Unió tagállam, 638.475 km² területével és 68.070.697 főnyi lakosával (2023) a Nyugat Európai kultúrrégióhoz tartozik. A népsűrűség 119 fő/km. (https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/eu-countries/france_hu)

Államformáját tekintve Franciaország félpreszidenciaális köztársaság, ahol a hivatalos nyelv a francia, a hivatalos fizető eszköz pedig az 1999. január 1-i euroövezeti csatlakozás óta az euró. A kormányfő a miniszterelnök, akit a közvetlen szavazással megválasztott államfő, az elnök nevez ki. Jelenleg ezt a tisztséget 2024. január 1-e óta Gabriel Attal volt oktatási miniszter tölti be Emmanuel Macron államfő kérésére. Franciaország egy főre jutó GDP-je megegyezik az uniós átlaggal, 35.500 euró. Ez az érték Franciaország számára a 11. helyet biztosítja az uniós országok között, és az EU teljes GDP-jének 17,2%-át termeli meg. (https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/eu-countries/france_hu)

Franciaország területét 18 közigazgatási régió – 13 kontinentális és 5 tengerentúli régió – alkotja. Mind az 5 tengerentúli régió, valamint a karib-tengeri francia közösség, Saint-Martin is az EU részét képezi (legkülső régió jogállással). Franciaország egyik városa, Strasbourg az európai uniós intézmények három hivatalos székhelyeinek egyike. (https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/eu-countries/france_hu)

„Franciaország gazdasági, politikai és kulturális szempontból is mindig Európa vezető nagyhatalmai közé tartozott. Az Európai Unió létrejöttétől kezdve rendre azt az ellenpólust testesítette meg, mely a laissez faire gazdasági szemlélettel szemben az állam közvetlen szerepvállalását jelentette etatista szemléletmódjával. Ennek legtipikusabb példája a jóléti

állam helyi típusa. Franciául a jóléti államot „gondviselő államnak” nevezik. A rendszer alapja az úgynevezett intézményesített kompromisszum, amelyhez a lakosság és egyes csoportjai hozzáigazítják a magatartásukat és stratégiájukat, s amelynek alapelvei hosszabb távon maradnak érvényesek. Az így kialakuló elvek és szabályok különösen ellenállónak mutatkoznak a társadalmi- és politikai változásokkal szemben, és döntő befolyást gyakorolnak az állami beavatkozások dinamikájára” (Nagy1998:457).

A kultúrfinanszírozás történeti alapjai, ideológiai szegmensei

„Franciaország jelenleg is érvényben lévő intézményesített kompromisszumokra épülő intézményi rendszere a Nagy Francia Forradalomtól eredeztethető” (Tóth 2012:50)

Franciaország jelenlegi kulturális szabályozásának és intézményrendszerének alapjai és irányelvei a II. Világháborút követően kerültek lefektetésre (Compendium 2024).

Franciaországban a kultúrpolitikáért felelős minisztérium neve jelenleg Kulturális és Kommunikációs Minisztérium. A minisztérium múltjának és történetének feldolgozására 1993-ban külön bizottságot hoztak létre: Comité d'histoire du ministère de la Culture. A bizottság kultúra kutatókból, szakértőkből és kultúrpolitikai tisztviselőkből áll, és különböző rendezvényeket szervez a kultúrpolitikával kapcsolatos történelmi ismeretek népszerűsítése és terjesztése érdekében (Compendium 2024).

„Kulturális szempontból a II. Világháborút követő időszakban az első áttörést Malraux francia író kulturális miniszterré történő kinevezése jelentette. Az ő minisztersége alatt kezdődött meg a francia kultúrafinanszírozás átalakítása. Ennek legfőbb kiváltó oka az ország Párizs-központúsága volt. A vidéki kulturális élet a helyi és regionális kulturális intézmények hiányában nagyon alacsony szintű volt, ezért első lépésként a kulturális szektor földrajzi értelemben vett decentralizációját valósították meg.” (Tóth 2012:53; Compendium 2024)

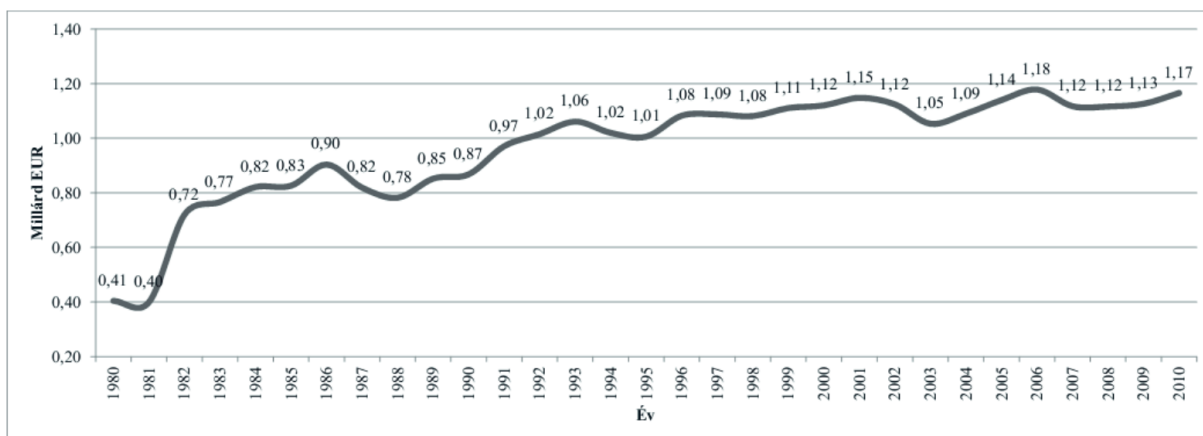
A Kulturális Minisztérium az Oktatási Minisztérium (Művészeti Minisztérium) és az Ipari Minisztérium (Nemzeti Filmközpont) meglévő igazgatóságaiból jött létre. Az új közigazgatás elsődleges céljai közé tartozott a kortárs alkotás támogatása minden művészeti ágban, valamint a kulturális tevékenységekben való szélesebb körű részvétel elősegítése, különösen a színház, a zene és a kulturális örökség területén. André Malraux minden francia megyében (Franciaországot földrajzilag 96 megyére, úgynevezett départementre osztották) egy művészeti központot (Maison de la Culture) akart létrehozni a kortárs művészeti alkotás ösztönzése és a kultúra széleskörű terjesztése érdekében. Végül 9 Maisons de la Culture-t hoztak létre. Az államigazgatás dekoncentrációjának elősegítése érdekében 1969-ben három regionális kulturális igazgatóságot hoztak létre (directions régionales des affaires culturelles) (Compendium 2024).

A fejletlen intézményi rendszerrel rendelkező országokban ugyanakkor elmondható, hogy nagyobb valószínűséggel jelenik meg az állam erőteljesebb kulturális finanszírozási beavatkozása, ez tapasztalható a francia kultúrpolitika esetében is (Tóth 2007).

A Párizs központúság csökkentését célzó gondolkodás egyik alapja az állam erőteljes részvétele a kultúra finanszírozásában és irányvonalainak meghatározásában. A francia kultúrpolitikában 1982-től egyértelműen az infokommunikációs forradalom mellett voksolva, a kulturális szférában bekövetkező változásokat a francia modell a közvetlen állami szerepvállalás növelésével kívánta elérni. Életbe léptették azt a törvényt, mely kimondja, hogy az összköltségvetés 1%-a felett a Kulturális és Kommunikációs Minisztérium

rendelkezik. Ezzel a döntéssel a kultúra folyamatos állami finanszírozását kívánták elérni. (Tóth 2012; Compendium 2024)

1. ábra: A Kulturális és Kommunikációs Minisztérium költségvetésének alakulása Franciaországban (1980-2010 között, 1980-as bázis áron számítva)
(Forrás: Ministère de la Culture et de la Communication 2011)

Az 1. ábra jól szemlélteti, ahogyan az 1980-as évektől kezdődően folyamatosan az államháztartás növekedésével, növekszik a kultúra fenntartására fordított költségvetési arány.

Mindebből következően plasztikusan látszik, hogy Franciaország a koordinált kultúrafinanszírozási modellt alkalmazza, amely előnyben részesíti az állami aktív szerepvállalást. (Tóth 2012)

A francia kultúrpolitika állmai szerepvállalását ideológiai szempontból közelítve a kulturális pesszimizmus alap gondolatait láthatjuk beépülni. Ezen ideológiai áramlat képviselőivel többnyire a Frankfurter iskolában találkozhatunk, mely szerint a piacgazdaság negatív hatást gyakorol a kultúrára. Elutasítják a modern irányzatokat, és nem hisznek a kulturális szféra piaci alapokon történő működésében. A nézet képviselői, mint például Habermas a kultúra minőségének romlását látják a piaci alapon működő kulturális szférában. Habermas ugyanakkor a modern irányzatokat elfogadja, és a kreativitást fontos tényezőnek tekinti, de mégsem elég jelentősnek az állami beavatkozással szemben. Többek között Bourdieu is ellenzi a piacgazdaságon alapuló kultúrafinanszírozást. Tézisei szerint a művészetközpontú oktatás és az iskolázottság tudja pozitívan befolyásolni a kulturális javak iránti keresletet, így intézményesül a kulturális tőke jelenléte az állam oldalán. (Tóth 2012, Bourdieu 1984)

A kulturális pesszimizmus ideológiáját tovább építve a multikulturalizmus képviselői közül sokan úgy gondolják, hogy a kulturális javak globális mértékű cseréje a kultúra homogenizálódásához vezet, így ez az egyik fő oka annak, hogy számos ország, köztük Franciaország is protekcionista politikát folytat saját kultúrája védelme érdekében (Cowen2000).

A multikulturalizmus kulturális pesszimizmusra épülő ágának képviselői az állami beavatkozás szerepét hangsúlyozzák a kultúra ágazataiban, mivel a piaci alapú szerveződés nem képes a jövedelmek igazságos vagy akárcsak társadalmilag elfogadható elosztását és a társadalom valamennyi tagja számára egyenlő gazdasági esélyeket megteremteni. Ezt teheti az állam, ahogyan láthatjuk a francia kultúrpolitika esetében is közvetlenül, saját

költségvetésből történő finanszírozással, vagy közvetve, jogi eszközökkel és gazdasági ösztönzőkkel, bevonva a magánszféra forrásait. (Tóth 2012, Cowen 2000)

A kulturális pesszimizmus eszmerendszeréből bontakozik ki az a művészetközpontú szemlélet Franciaországban a kultúrpolitikai döntésekben, amely a művészeti tevékenységek számának növelését tartja elsődlegesnek, kiemelve, hogy ez a folyamat minőséggel párosul, és a tevékenység során keletkező művészeti alkotások kiállják az idő próbáját. (Tóth 2012)

„A művészetközpontúság mellett érvelők úgy vélik, a decentralizáció nem segíti a magas színvonalú művészi alkotásokat, ezért szükség van arra, hogy az állam közvetlenül is felügyelje a kulturális szféra működését. Ezt a nézetet képviselik a koordinált (a liberális ellentétéként is felfogható) kultúrafinanszírozási modellt alkalmazó államok. Ezekben a kulturális szféra közvetlen állami finanszírozása magas, a döntéseket nem helyi szinten, hanem központilag hozzák. A hangsúly a minőségi kultúra nem piaci alapokon történő megteremtésén van. Jogi szabályozásokkal és közvetlen beavatkozással próbálnak hatékonyságot és minőséget elérni. Kormányzati szinten meghatározott értékrendet képviselő delegáltak vesznek részt a kulturális intézmények vezetésben.” (Tóth 2012:54)

Franciaország kulturális intézményrendszerének megismerésekor látható, hogy a mélyen beágyazott informális intézményekhez illeszkedni próbálnak a formális intézményi szabályozások, a rendszer mindkét irányból homogén. (Tóth 2012)

A fiskális decentralizáció bizonyos fokú politikai centralizációval párosul. A rendszer sajátossága, hogy földrajzi értelemben vett decentralizációt valósít meg. A Párizs-központúság csökkentésével, a regionális és városi kulturális intézmények támogatásával kívánják mindenki számára elérhetővé tenni a kultúrát. (Tóth 2012)

A XXI. század elején a kultúrpolitika négy fő irányvonalat követ Franciaországban: a kulturális sokszínűség; egyenlő hozzáférés a kulturális és művészeti oktatáson keresztül; állami reform és a kultúrpolitika decentralizációja; és szellemi és művészeti tulajdon, szerzői jogok a digitális globalizáció összefüggésében (Compendium 2024).

Franciaországban három fő irányvonal strukturálja a kultúrpolitikát örökség, alkotás, a tudás átadása és a kulturális demokratizálás, különösen a kulturális és művészeti oktatáson keresztül (Compendium 2024).

Gazdasági ráfordítások a kultúra területén

A kultúrrégiók állami szintű összehasonlításának lehetősége a kulturális ráfordítások gazdasági változóinak megállapításával és összehasonlításával válik érvényessé. Ebből kiindulva olyan alap változók értékeit vizsgáltuk Franciaország esetében is, mint a közvetlen állami támogatás mértéke a kultúrára a GDP %-ában; a háztartások kulturális kiadásai; a kulturális szektor hozzájárulása a GDP-hez; az IPR Index (szellemi tulajdon védelmének indexe); a kultúraindex és az érvényben lévő kultúrafinanszírozási szemlélet időtartama

1. táblázat: Franciaország kulturális szektorának fő statisztikai mutatói
(Forrás: aOECD (2009); bKEA (2007); cwww.internationalpropertyrightsindex.org;
dWilliamson – Kerekes (2010); eCompendium (2007))

Közvetle n állami támogatá s kulturár a (a GDP %- ában)a	Háztartás ok kulturális kiadásai (%)a	A kulturális szektor hozzájárul ása a GDP- hez (%)b	IPR Indexc	Kultúra- indexd	Az érvényben lévő kultúrafinanszí rozási szemlélet időtartama (év)e
1,50	5,20	3,40	8,10	5,32	53

Az 1. táblázat 2010-el bezárólag tartalmazza a felsorolt index értékeket. 2021-ben a HDI (emberi fejlettségi index) 0.903 volt. Már az állami finanszírozás elméleti alapjainál hivatkoztunk Bourdieu kulturális tőke modelljére, melyhez kapcsolódóan meghatározó eleme a kulturális fogyasztásnak az iskolai végzettség és kvalifikáció a lakosságon belül. Franciaországban 2023-ban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya az eurostat adatai alapján 37,6% volt.

Seamen kutatásai során azt vizsgálta, hogy a kulturális keresletet milyen mértékben befolyásolja a fogyasztók jövedelme és iskolai végzettségének szintje. Az eredmények arra a fontos tényre mutattak rá, hogy a magasan kvalifikáltak kultúra iránti igénye sokkal magasabb, mint az alacsony iskolai végzettségűeké, ugyanakkor az azonos iskolázottságúak esetén megfigyelhető a jövedelem egyre növekvő kulturális keresletbefolyásoló hatása is (Seamen 2005).

Seamen kutatási tapasztalatai alapján tehát fontos indikátornak tekinthetjük a lakosság iskolai végzettségi arányait, különös tekintettel a felsőfokú végzettségűek jelenlétére a társadalmon belül és elemzésünk esetében Franciaországban.

A 2. táblázat segítségével longitudinális képet kaphatunk az állam kulturális ráfordításaira. Mint ahogyan már korábban is írtunk róla az állami kiadások szintjén jelentkező centralizált kultúrafinanszírozási stratégia folyamatos forrást biztosít a kulturális intézményrendszer fenntartása számára.

2. táblázat: A reál GDP növekedés és a közvetlen GDP-arányos kultúrára fordított állami támogatás összehasonlítása Franciaországban (1995–2007)
(forrás: OECD 2009)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Reál GDP növekedése (%)	2,1	1,1	2,2	3,5	3,3	3,9	1,9	1,0	1,1	2,5	1,9	2,5	2,3
Közvetlen állami támogatás kultúrára (a GDP %-ában)	1,1	1,1	1,1	1,1	1,2	1,1	1,2	1,3	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5

„A koordinált kultúrafinanszírozási szemléletet alkalmazó országban a kulturális szféra finanszírozása elsősorban közvetlen állami támogatásokon keresztül valósul meg, és fő cél a kulturális javak állami segítséggel, annak irányelvei alapján történő létrehozása. Ha

összevetjük az ország GDP-növekedésének alakulását és az állam által közvetlenül a kultúrára fordított GDP-arányos támogatás mértékét, akkor azt tapasztaljuk, hogy e mérték azokban az években, amikor a gazdaság növekedése lassul, enyhén emelkedik, ezzel elkerülve a GDP-csökkenésből adódó támogatási visszaesést. Jól látható, hogy a kormány a kultúrára fordított GDP-részesedés szinten tartására törekszik, amely az emelkedő tendenciát mutató GDP hatására javuló kondíciókat jelent a kulturális szféra és annak szereplői számára”. (Tóth 2012; OECD 2009)

A kultúra terjesztésének egy fontos globális eleme az online hozzáférés biztosítása. Franciaországban az eurostat 2023-as adatai szerint a háztartások internettel való ellátottsága 94,87%-volt. Ez azt jelenti, hogy gyakorlatilag akadálymentes az információk áramlása akár a kultúra területeihez kapcsolódóan is az országban.

3. táblázat: Az államháztartás szabadidőre, kultúrára és vallásra fordított kiadásai személyenként Franciaországban (USA dollárban)
(forrás: OECD2024)

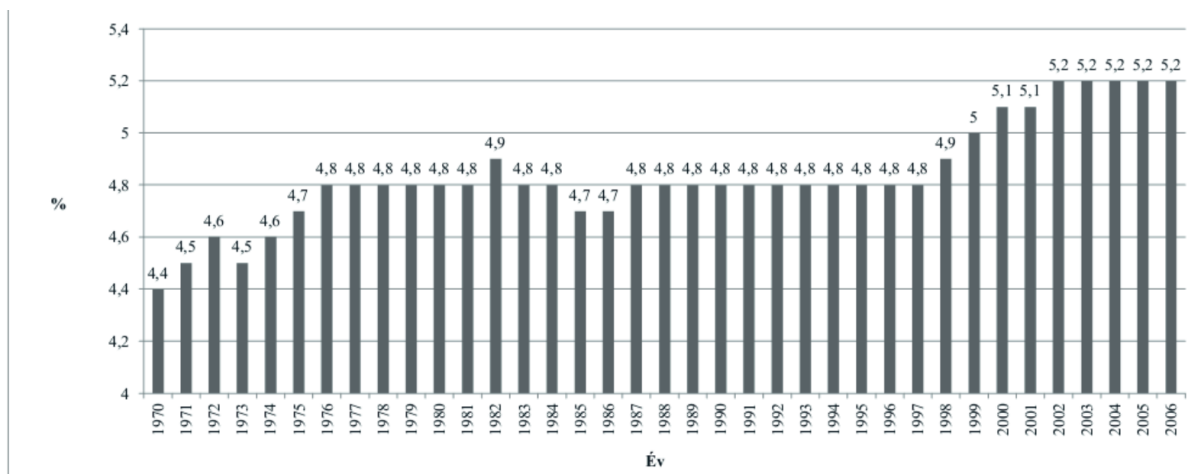
2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
623.5	631.4	644.7	624.9	586.0	579.1	591.5	595.2	615.5	576.9

A 3. táblázat az államháztartás egy főre eső ráfordításait mutatja 2011 és 2020 között. Látható, hogy 2015 és 2018 között, valamint 2020-ban tapasztalható kisebb visszaesés a kulturális ráfordításokban.

Az állampolgárok egyenlő hozzáférése a kultúrához alkotmányos: az állam feladata, hogy biztosítsa, hogy minden ember potenciálisan részt vehessen a kulturális életben. Franciaország elismeri, hogy a kultúra az általános fejlődés szerves részét képezi, beleértve a társadalmi és gazdasági fejlődést is, és a kultúrát kulcsfontosságú tényezőnek tekintik az életminőség és a kiteljesedés biztosításában minden egyes ember számára (Compendium 2024).

A kultúra finanszírozása természetesen nem csupán az államháztartást terheli egyik Uniós ország esetében sem. A 2. ábra a háztartások kulturális kiadásának változásait szemlélteti 1970 és 2006 közötti időszakban.

2. ábra Háztartások kulturális kiadásai Franciaországban
(forrás: OECD 2009)

A második ábra elemszámai plasztikusan mutatják, hogy a háztartások kulturális kiadásai fokozatosan és folyamatosan nőnek Franciaországban.

Kulturális részvétel és aktivitás

Az Eurostat adatai alapján Franciaországban 2022-ben a kulturális szervezeteknél összesen 1.142.100 főt foglalkoztattak, a kulturális szektor foglalkoztatási aránya a tárgyévben 4%-os volt. A kulturális helyszínek, intézmények, rendezvények résztvevői és látogatói aránya 2022-ben 54,4%-os volt.

Az INSEE (Nemzeti Statisztikai és Gazdasági Tanulmányok Intézete) 2009-es tanulmánya alapján a felsővezetők 61%-a járt legalább egyszer egy évben színházban, míg a munkavállalók csupán 20%-a volt színházlátogató. A vezetők 81%-a olvasott legalább egy könyvet, szemben a munkavállalók 28%-ával. Egy 2012-es tanulmány szerint, a kulturális örökségek sokkal nagyobb látogatói számot vonzanak, a felsővezetők 67%-a látogat múzeumokat vagy kiállításokat, szemben a munkavállalók 20%-ával (La visite des musées, des expositions et des monuments, CRÉDOC: Centre de recherche pour l'étude et l'observation des conditions de vie). Az elemzésből az is kiderül, hogy a jövedelmi különbségek meghatározzák a kulturális fogyasztást és a részvételt. 2016 januárjában a Fondation Jean-Jaurès jelentése szintén problémaként emeli ki a kultúrához való egyenlőtlen hozzáférést a társadalmi-szakmai kategóriák szerint (lásd J.M. Tobelem, La culture pour tous. Des solutions pour la démocratisation? <http://www.option-culture.com/wp-content/uploads/2016/03/La-culture-pour-tous-JM-TOBELEM-2016.pdf>).

A DEPS 2014-es, a franciaországi és európai online kulturális gyakorlatokról szóló tanulmánya szerint Franciaországban öt háztartásból több mint négynek van internet-hozzáférése (83%), amely érték valamivel az európai átlag felett van (81%). Franciaország a 8. helyen áll Európában az internet penetráció tekintetében, az északi országok (Luxemburg, Hollandia, Svédország, Finnország, Dánia, Egyesült Királyság, Németország) után. Az online digitális kultúrafogyasztás az európai felhasználók mintegy felénél van jelen (49%), és Franciaország valamivel ezen átlag alatt teljesít (47%). A leggyakoribb felhasználási formák a következők: online sajtó és hírolvasás, filmek, zenék és videojátékok megtekintése, letöltés

valamint az online rádióhallgatás. A kulturális tartalmak felhő alapú tárolása és internet alapú megosztása továbbra is az internetezők csupán egyharmadát érinti. (Compendium 2024)

Kulturális igazgatás

A francia Kulturális és Kommunikációs Minisztérium két területen avatkozik be a kulturális tevékenységek és formák igazgatásába. Egyrészt szabályozási tevékenységet folytat a Parlament által elfogadott törvények keretrendszeréhez igazodóan, másrészt a jogszabályi kötelezettségek mellett közvetlen kultúraformáló tevékenységet folytat a nemzeti költségvetés keretében, a kultúra fenntartásához és fejlesztéséhez juttatott közpénzekből. A Kulturális és Kommunikációs Minisztérium felelős a kultúrával kapcsolatos törvények és rendelkezések végrehajtásáért és felügyeletéért. A jogi szabályozás például az örökségvédelemre, a levéltárak és gyűjtemények feladataira, tudományos és technikai normákra, az irodalmi és művészeti, valamint szellemi tulajdonra, a művészek jóllétére, a kulturális ágazatok (mozi, élőszórakoztatás, könyvdíj) adó- és díjazási intézményeire, valamint a kötelező előállítási és terjesztési kvótákra (műsorszolgáltatási kvóták) vonatkozik. A Kulturális és Kommunikációs Minisztérium egyik legközvetlenebb tevékenysége a kulturális közintézmények (múzeumok, nemzeti színházak, felsőoktatási intézmények, stb.) közvetlen irányítása, a kulturális, művészeti és történelmi közörökség fenntartása, megóvása és fejlesztése, művészeti tevékenységi megbízások, építkezések, valamint az intézmények és kulturális szereplők, illetve a regionális és helyi hatóságok számára kulturális kezdeményezéseikhez nyújtott támogatások odaítélése és céljuttatások megszervezése (Compendium 2024).

Intézményrendszer

2016-ban 27 db nemzeti hatáskörű kulturális intézmény volt Franciaországban azonosítható, köztük 16 nemzeti múzeum. Ezek a Kulturális és Kommunikációs Minisztérium központi igazgatásához közvetlenül kapcsolódó intézmények, melyek az irányítás és a technológiai tanulmányok, a képzés, valamint a nemzeti értékek előállításában vagy kulturális szolgáltatási tevékenységek területén látnak el feladatokat. Például: nemzeti levéltárak, kutatási és restaurálási központok, múzeumok, médiatárak, nemzeti építészeti és örökségi könyvtárak. (French Ministry of Culture website 2024)

A 27 nemzeti hatáskörű intézmény mellett 2016-ban 76 Állami közintézmény is jelen volt. Ezek az intézmények az állam felügyelete alatt álló, saját jogállással, valamint igazgatási és pénzügyi autonómiával rendelkező kulturális szervezetek, ilyenek pl.: nemzeti múzeumok, nemzeti művészeti központok, nemzeti akadémiák, nemzeti művészeti iskolák stb. (Például: Centre national d'art et de culture Georges Pompidou, Académie de France à Rome, Centre des monuments nationaux, Centre national de la cinématographie et de l'image animée) nemzeti zeneakadémiák, nemzeti művészeti és építészeti iskolák. (French Ministry of Culture website 2024)

Az állami intézményrendszer és intézményi szintek mellett jelen vannak a településközi együttműködés közintézményei (EPCI). Ezek a különböző települések csoportosulásai és együttműködései, amelyek célja közös projektek kidolgozása különböző területeken. Az

EPCI-kre a területi hatóságokkal közös, homogén szabályok vonatkoznak, így megvalósulhat a tevékenységek és projektek felügyelete és elszámoltathatósága. (French Ministry of Culture website 2024)

A 2010. december 16-i törvény a települési önkormányzatok együttműködésére új jogintézményeket hozott létre, amelyek az EPCI és a nagyváros kategóriákat jelölik. (Balázs 2016)

„A nagyváros és az EPCI saját költségvetéssel és bevételekkel rendelkezik, valamint: „több egymással határos települési önkormányzatot foglal magában, melyek egy érdekközösségi térhez csatlakoznak annak céljából, hogy területükre együttesen dolgozzanak ki és valósítsanak meg rendezési és fejlesztési programot a gazdaság, a környezetvédelem, az oktatás, a kultúra és a szociális fejlesztés területén a versenyképességük és a szociális kohéziójuk javítására. 21 Ilyet hozhatnak létre – a fővárosi agglomeráció; az Île-de-France kivételével – önkéntesen azok a települések, melyek lakossága az alapításkor eléri az 500 000 főt, valamint az 1966. évi törvény alapján létrejött városközösségek. A nagyváros az EPCI teljes jogkörét gyakorolja az egészben vagy részben a térségébe sorolt települések esetében” (Balázs 2016:22)

Franciaországban megszámlálhatatlan egyesület és egyéb nem kormányzati szervezet működik a művészet és a kultúra területén. A kulturális és kommunikációs szövetségek és egyesületek koordinációja (Cofac: <http://www.cofac.asso.fr>) például több mint 40 000 kulturális egyesületet tömörít. A kulturális struktúrák szövetségi szövetsége (Ufisc: <http://www.ufisc.org>) az előadóművészeti ágazat szövetségeit és egyesületeit tömöríti. (French Ministry of Culture website 2024)

3. ábra: A kulturális közpolitika meghatározó szereplői
(forrás: <http://www.culturecommunication.gouv.fr>)

	Állami központi szolgáltatások	Területi hatóságok
Nemzeti	Kulturális és Kommunikációs Minisztérium valamint Más Minisztériumok	
	központi igazgatási hatóságok és szolgálatok	
	nemzeti szintű kulturális intézmények	
	állami közintézmények	
Lokális	decentralizált testületek	decentralizált közigazgatás
	a prefektúrák kulturális tevékenységi köre	Régiók (27 db)
	a kulturális ügyek regionális igazgatóságai és az építészeti és örökségvédelmi területi szolgálatok (26 db)	Részlegek (101 db)
		A településközi együttműködés közintézményei (2145 db)
		települési önkormányzatok (36681 db)
		tengerentúli hatóságok (5 db és Nouvelle Calédonie)

2016-ban Franciaországban kihirdették az alkotás, az építészet és az örökség szabadságáról szóló törvényt (loi n° 2016-925 du 7 juillet 2016). Ez egy olyan nagy horderejű jogszabály, amely a kultúrpolitika valamennyi területét érinti. A 119 törvénycikk fő célkitűzései az alkotás szabadságának és a kulturális sokszínűségnek a megerősítése és garantálása, a művészek társadalomban betöltött szerepének támogatása, az állampolgárok számára jobb és szélesebb körű kulturális hozzáférés elősegítése, valamint az örökségvédelem megerősítése és korszerűsítése. (Compendium 2024)

Művészeti és kulturális oktatás

Az iskolai művészeti és kulturális oktatás három célt szolgál Franciaországban. Elsőként lehetővé teszi, hogy minden tanuló gazdag és koherens személyes kultúrát alakítson ki magában az iskolai tantervnek köszönhetően, másrésztől fejleszti és erősíti a diákok

művészeti gyakorlatát, harmadrészt pedig lehetővé teszi a tanulók számára, hogy művészekkel megismerkedjenek és műalkotásokat lássanak, valamint kulturális intézményekbe járjanak. (Compendium 2024)

A művészeti és kulturális oktatás a Kulturális Minisztérium és az Oktatási Minisztérium közötti együttműködés hatáskörébe tartozik. Az 1970-es évek óta számos programot és tervet hajtottak végre az iskolai és iskolán kívüli művészeti és kulturális oktatás megerősítése, a művészeti és kulturális szakképzés, valamint a kulturális intézmények oktatási küldetésének fejlesztése érdekében. 2000-ben a kulturális és az oktatási miniszterek ötéves tervet indítottak az iskolai művészet és kultúra megismerésének fejlesztésére, amelyet a kulturális és az oktatási miniszterek nevéből Lang-Tasca-tervnek kereszteltek. Ezt a kultúr- és oktatáspolitikai vonalat 2005-ben tovább fejlesztették a Művészeti és Kulturális Oktatási Főtanács (Haut Conseil de l'éducation artistique et culturelle) felállításával. 2007-ben pedig a francia hatóságok létrehozták a pôles de ressources pour l'éducation artistique et culturelle (PRÉAC), azaz a művészeti és kulturális oktatás forrásainak pólusait. Ezek a testületek alapvetően két dimenzió mentén csoportosítják tevékenységüket. Az első a területi dimenzió, amelynek keretében az egyes szervek koordinálják a művészeti és kulturális oktatásban érdekelt felek tevékenységét regionális szinten regionális oktatási dokumentációs központok, oktatási intézmények, kulturális intézmények stb.) létrehozásával és bevonásával. A második a tematikus dimenzió, ugyanis minden egyes csatlakozott szerv egy adott művészeti és kulturális ágazatra szakosodott, mint pl színház, zene, fotó, örökség, régészet stb. (Compendium 2024).

Az oktatás és a művészeti ágazatok összehangolásának érdekében 2008-ban a művészettörténet, mint tantárgy bekerült a kötelező tantervbe az általános iskolától a középiskoláig. (Compendium 2024)

2012-ben Aurélie Filippetti kulturális miniszter nemzeti konzultációt indított a művészeti és kulturális oktatásról, amelynek eredménye a Bouët-Desplechin Pour un accès de tous les jeunes à l'art et à la culture elnevezésű jelentés lett. A jelentés 26 javaslatot fogalmazott meg, és ebből adódóan több reform jellegű célja is volt az oktatás és a művészetek területén. (<http://www.culturecommunication.gouv.fr/content/download/60251/463625/version/2/file/Consultation+nationale+EAC.pdf> 2024)

2014-ben elkezdődött a nemzeti iskolai időbeosztás reformja, amelynek eredményeképpen több tanórán kívüli tevékenységet, köztük kulturális tevékenységeket vezettek be. (Compendium 2024)

Franciaországban az iskolai művészeti oktatás felügyelete az oktatási miniszter hatáskörébe tartozik, aki figyelemmel kíséri a művészetoktatást és a művészeti programokat. Az iskolán kívüli tevékenységeket elsősorban a területi hatóságok felügyelik, amelyek együttműködnek a művészeti akadémiák és iskolák (zene, tánc, színház) támogatásában, az állami szolgálatok segítségével amelyek a szakértői és oktatási ellenőrzést végzik, és amelyen keresztül megvalósul a szakemberek és művészek beavatkozása egy-egy programba. (Compendium 2024)

A régiók és megyék szintjén a művészeti és kulturális oktatás helyi hivatalos szereplői építik be az oktatásba a forrásokat és szervezik meg és felügyelik az együttműködést a kulturális minisztérium (regionális igazgatóságok) és az oktatási minisztérium (helyi oktatási hatóságok) szolgálatai, valamint a területi hatóságok, települések, megyék, régiók között. (Compendium 2024)

Franciaországban a kultúra és művészetek oktatásának nemzeti alaptantervbe történő bevonásának következtében megvalósul a közös és kötelező tanítás elve, melyhez kapcsolódóan a művészeti és kulturális oktatás a következő rendszeren alapul: a

képzőművészeti és zenei oktatás az általános iskolában (école élémentaire) 6-11 év között történik, ezt követi a képzőművészeti és zenei oktatás a középiskolában (collège) 11-15 éves kor között, valamint a líceumokban (lycée) 15-18 év közötti időszakban. A különböző művészeti és kulturális területek ismertető kurzusai, szabadon választható kurzusai, szakirányú kurzusai és a kötelező művészettörténet oktatás az általános iskolától a középiskolai időszak végéig biztosítva van a tanulók számára (Compendium 2024; (<http://www.culturecommunication.gouv.fr/content/download/60251/463625/version/2/file/Consultation+nationale+EAC.pdf> 2024).

A francia felsőoktatást a művészeti tanulmányok oldaláról vizsgálva látható, hogy 2009-ben több mint 600 intézményben folytatnak felsőoktatási képzést vizuális művészetek, színház, tánc, zene, filmművészet, örökségvédelem, régészet vagy építészet területén, ami 80 intézménnyel több, mint 1999-ben (+ 15,1%). Ezekre a képzésekre 112 000 hallgatót íratnak be: 35,7%-uk a Felsőoktatási és Kutatási Minisztérium, 23,2%-uk a Kulturális Minisztérium és 18,4%-uk az Oktatási Minisztérium felügyelete alatt álló intézménybe volt beiratkozva. A magánintézményekben beiratkozott hallgatók aránya magasabb volt a művészeti és kulturális oktatásban (28,6%), mint a felsőoktatás egészében (17,3%). (Compendium 2024) 2010-2011-ben a francia kulturális minisztérium által támogatott művészeti és kulturális elsőfokú képzés 125 intézményben működött a képzőművészet, előadóművészet, építészet és táj, örökségvédelem, filmművészet és műsorszolgáltatás területén. Ezek az intézmények 34 000 diákot képeztek, akiknek közel fele az építészeti és tájépítészeti iskolákba iratkozott be, és közel egyharmaduk a képzőművészeti képzésekre járt. A beiratkozott hallgatók 59%-a nő volt. A tantervek és diplomák többsége kompatibilis az Európai Felsőoktatási Térség háromciklusú képesítési keretrendszerével, Franciaországban (Licence-Master-Doctorat). 2014-ben a szakmai elhelyezkedési arány kiváló volt, a képzéseken végzettek 86%-a három évvel a diploma megszerzése után elhelyezkedett, ami valamivel magasabb arányt jelent, mint a felsőoktatásban végzettek összessége ugyanebben az időszakban. (Compendium 2024)

A 2004. augusztus 1-jei decentralizációs törvény jogerőre emelkedése óta eltelt időszakban a francia állam harmonizálta a különböző intézmények besorolását a közönségük és tevékenységük szerint. 2013 óta a következő intézmények léteznek: 298 önkormányzati vagy településközi akadémia (conservatoires à rayonnement communal / intercommunal, CRC vagy CRI); 110 megyei akadémia (conservatoires à rayonnement départemental, CRD); valamint 43 regionális akadémia (conservatoires à rayonnement régional CRR). (Compendium 2024)

Amennyiben a francia kötelező művészeti oktatás ágazati kínálatát vizsgáljuk, az tapasztalható, hogy tanulók a zenét választják a legnépszerűbb tantárgyként (86%), de a tánc és a színművészet is jelentős fejlődésen megy keresztül (+7%, illetve +20% az előző, 2006-2007-es felmérés óta). A létszámoknál maradva, nem csupán az ágazatok szerepe jelentős, de a pedagógusok jelenléte is a művészeti oktatásban. Több mint 9 000 tanár tanít minden ágazatból ezekben az osztályozott intézményekben. A területi hatóságok pedig 79%-ban járulnak hozzá a finanszírozásukhoz, így látható, hogy a művészeti oktatás alapvetően állami keretből valósul meg az általános és középiskolák szintjén. (Compendium 2024)

Finanszírozás és támogatás

Franciaország tagja az 1886. szeptember 9-i, az irodalmi és művészeti művek oltalmáról szóló Berni Egyezménynek, amelyet jelenleg a Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) elnevezésként ismerünk. (Compendium 2024)

A kulturális örökség védelem és az örökség helyszínek látogatása és fenntartása a kulturális részvétel első számú ágazata Franciaországban, ezt követi a műsorszolgáltatás és média. Az örökség iránti érdeklődést "nagy francia szenvedélynek" minősítették, amit a francia kulturális minisztérium által 1984-ben létrehozott, majd 1991-ben Európai Örökség Napok néven futó Örökség Napok közönségsikere is bizonyít. Az 1980-as évek óta több ezer örökségvédelmi egyesület foglalkozik a kulturális örökség helyi szintű védelmével, megőrzésével és népszerűsítésével. Ezek az egyesületek a területi hatóságokkal partnerségben végzik a feladatukat. Az örökségi helyszínek, különösen a nagy párizsi múzeumok látogatottsága hangsúlyozza az örökség fontosságát a kulturális turizmus területén. Ezt a 2014-es örökségi helyszín látogatottsági adatok is bizonyították, ebben az évben több mint 9 millió látogató, amelyből 70% külföldi látogató volt a Louvre-ban (beleértve a Louvre-Lens ágat is), amely megszilárdította világelső helyét; 7,7 millió belépő Versailles-ban (80%-ban külföldiek); mintegy 3,5 millió Beaubourg-ban, ebből kb. 40% külföldi látogató; és 3,5 millió látogató a Musée d'Orsay-ban. (Compendium 2024)

A francia Pénzügyi Főfelügyelet és a Kulturális Főfelügyelet közös jelentése szerint a kulturális tevékenységek 57,8 milliárd euró hozzáadott értéket képviselnek Franciaországban, ami a nemzeti GDP 3,2%-át és az aktív foglalkoztatás 2,5%-át jelenti. A DEPS tanulmányával ellentétben ez a jelentés figyelembe veszi a kulturális tevékenységekből származó közvetett vagy indukált gazdasági előnyöket is. (<http://www.culturecommunication.gouv.fr/Ressources/Rapports/L-apport-de-la-culture-a-l-economie-en-France> 2024)

A France Créative csoport megbízásából készült tanulmány azt az eredményt prezentálta, hogy a kilenc kulturális és kreatív iparág (zene, mozi, televízió, rádió, előadóművészet, sajtó, kiadói tevékenység, videojátékok és képzőművészet) közel 75 milliárd eurós közvetlen és közvetett hozzájárulást jelent a nemzetgazdaságban Franciaország számára (a GDP 2,8%-a) és több mint 1,2 millió munkahelyet (a foglalkoztatás 5%-a). Ezek a felsorolt iparágak megelőzik a luxuscikket és megközelítik a távközlési ipart. (<http://authorsocieties.eu/mediaroom/134/33/What-cultural-and-creative-industries-bring-to-France-study-on-the-economic-impact-of-the-sector> 2024)

Franciaország kulturális és kreatív ipara a művészeti, szellemi tulajdon és technológiai innovációk biztos forrása, és közvetlen jelenlétükkel más üzleti ágazatokat (például az idegenforgalmat) is támogatják, amelyek jelenleg 32,5 milliárd eurót termelnek a francia gazdaság számára. (Priority Export "Family": Cultural and Creative Industries 2024)

A francia állam kulturális szabályozása nem csupán az intézményrendszer támogatása és fenntartása valamint az oktatás területén valósul meg, hanem az adózás vonatkozásában is vannak olyan ágazatok, amelyeken keresztül az állami felügyelet megvalósul. A kultúrára vonatkozó adótörvények öt fő ágazatra vonatkoznak: a művészeti és irodalmi alkotások; a kulturális örökség megőrzése; a kultúra előmozdítása; filmművészet, műsorszolgáltatás és zeneipar; valamint a sajtó és könyvkiadás. (Compendium 2024, France Ministry of Culture website 2024))

„A szponzorációról, egyesületekről és alapítványokról szóló, 2003. augusztus 1-jei 2003-709. sz. rendelet, amelynek célja az adórendszer javítása ezeken a területeken. A főbb adótörvények az adómentességekre, a vagyonadóra vagy a meghatározott HÉA-kulcsok

(francia adózási kulcsok) alkalmazására vonatkoznak. Franciaországban több HÉA-kulcs létezik (néhány kifejezetten Korzikára és a tengerentúli területekre vonatkozik): normál kulcs 19,6%, 7%-os közvetítői adómérték; kedvezményes kulcs 5,5%; és különleges adómérték 2,1%. A normál kulcs az áruk és szolgáltatások többségére vonatkozik. A közvetített kulcs a mozikra, ünnepekre és vásárookra, valamint az állatkertek, múzeumok, műemlékek, kiállítások és kulturális helyszínek bejárataira vonatkozik. 2013-ban a héa-kulcsot (2012-ben 5,5%-ról 7%-ra változtatták) visszaállították 5,5%-ra az alábbiakra: könyvek (papíralapú és digitális) és könyvkölcsönzés; és jegyértékesítés az előadóművészetekre: színház, kabaré, cirkusz, koncertek és előadások (kivéve az olyan létesítményeket, ahol ételt és italt szolgálnak fel). A 2,1%-os kulcs a sajtókiadásokra, a műsorszolgáltatási díjra és az újonnan létrehozott vagy újonnan színre vitt színházi művek első 140 előadásának jegyáaira vonatkozik. 2014. január 1-jétől a 2012. december 29-i 2012-1510. sz. törvény 68. cikke, a 2012. évi harmadik korrekciós pénzügyi törvény módosítja a fő HÉA-kulcsokat: A kedvezményes adómérték 5,5%-ról 5%-ra csökken; a közvetítői kulcs 7%-ról 10%-ra emelkedik; és a normál kamatláb 19,6%-ról 20%-ra emelkedik.” (Compendium 2024)

4. ábra: KultúraFINANSZÍROZÁS ÉS TÁMOGATÁS Franciaországban,
millió euróban 2016

(források: DEPS / Ministère de la Culture - *Chiffres clés Statistiques de la culture; Effort financier de l'État dans le domaine de la culture et de la communication*, Annex to the State Finance Bill for 2016.)

Állam (kötségvetés és adók) 2016-ban megszavazva	
Kulturális Minisztérium (műsorszórás nélkül)	3 433
Más minisztériumok	3 743
Előlegalap a közszolgálati műsorszóráshoz	3 802
Kivetett adók	707
Fiskális adók	1 365
Összes állami	13 050
Területi önkormányzatok (2010)	
Községek (10 000-nél több lakos)	4 550,9
Közösségek közötti csoportosulások	988,6
Tartományok	1 413,3
Régiók	691,2
Területi hatóságok összesen	7 644
Magánjellegű kiadások	
Háztartási kiadások (2014)	22 315
Kulturális vállalati szponzoráció (2015)	500
Reklám- és hirdetési kiadások (2014)	7 455
Magánkiadások összesen	30 270
ÁLTALÁNOS ÖSSZESEN	50 964

A különböző források közötti átcsoportosítások miatt nem lehetséges a kultúra finanszírozásának összesített összege. A Francia Régiók Szövetségének felmérése szerint a régiók kulturális kiadásai 2012-ben 706 millió eurót tettek ki (<http://www.arf.asso.fr/observatoire-des-politiques-regionales/observatoire-des-politiques-regionales-autres> 2024).

5. ábra: Kulturális közkiadások, millió euróban Franciaország, 2010 és 2015
(források: DEPS / French Ministry of Culture - *Chiffres clés 2016 / 2016 Key Figures; Effort financier de l'État dans le domaine de la culture et de la communication*)

NEMZETI SZINTŰ	
Kulturális és Kommunikációs Minisztérium (2016-ban megszavazva)	
Kultúra és kulturális kutatások	2 872
Média-, könyv- és kulturális iparágak (műsorszórás nélkül)	561
Egyéb minisztériumok (2016-ban megszavazva)	
Nemzeti képzés, felsőoktatás és kutatás	2 775
Külügyek és nemzetközi fejlesztések	751,0
Honvédelem	79,7
Belügy	4,1
Gazdaság, pénzügyek, ipar és digitalizáció	12,1
Sport, ifjúság, közoktatás és egyesületek	102,5
Miniszterelnökségek	5,0
Tengerentúli	1,4
igazságszolgáltatás	4,3
Nők	nc
Ökológia, fenntartható fejlődés és energetika	8,0
HELYI ÉS REGIONÁLIS (2010-es kiadások)	
Községek (10 000-nél több lakos)	4 550,9
Közösségek közötti csoportosulások	988,6
Tartományok	1 413,3
Régiók	691,2

A jelentésekből kiderül, hogy a minisztérium és a hozzá tartozó regionális szereplők kiadásainak teljes összege éves szinten megközelíti a 3,8 milliárd eurót. A régiók közül az Île-de-France kapja a teljes intervenciós hitel 66%-át, azért, mert Párizsban összpontosul a legtöbb kulturális közintézmény és intézmény, az országos hatáskörű egyesületek és intézmények, valamint a központi minisztériumi adminisztráció stb. központja. (French Ministry of Culture 2024)

A kulturális közkiadások alakulása a 2002 és 2016 közötti időszakban a francia Kulturális Minisztérium statisztikai információi alapján azt mutatja, hogy a kulturális költségvetés alapvetően stagnál, majd 2008 és 2010 közötti időszakban volt egy jelentősebb emelkedés, amely 2014-ben majd ismét megközelítette a 2006-os időszak költségvetését. A magas költségvetési kiadások Franciaországban a kulturális intézményrendszer működésének fenntartását biztosítják. Az örökségvédelem és kultúra őrzésének prioritása nem csupán a lakossági kulturális fogyasztási mintázatokban jelenik meg, de a kormányzati kiadások szintjén is. (French Ministry of Culture - *Chiffres clés 2016 Statistiques de la culture 2024*)

7. ábra: A területi önkormányzatok kulturális kiadásai, millió euróban, 2010
(forrás: Jean-Cédric Delvainquière, François Tugores, Nicolas Laroche, Benoît Jourdan, *Les dépenses culturelles des collectivités territoriales en 2010*, *Culture-Chiffres* n° 2014-3.)

	Közösségek	EPCI*	Szakosztályok	Régiók	Összesen
A kulturális örökség megőrzése és terjesztése	36	38	59	23	39
<i>Könyvtárak</i>	<i>18</i>	<i>23</i>	<i>14</i>	<i>n.a.</i>	<i>n.a.</i>
<i>Múzeumok</i>	<i>11</i>	<i>12</i>	<i>14</i>	<i>n.a.</i>	<i>n.a.</i>
<i>Archívumok/Levéltárak</i>	<i>2</i>	<i>1</i>	<i>13</i>	<i>n.a.</i>	<i>n.a.</i>
<i>A kulturális örökség megőrzése</i>	<i>5</i>	<i>2</i>	<i>19</i>	<i>n.a.</i>	<i>n.a.</i>
Művészi kifejezés és kulturális tevékenységek	61	60	38	76	58
opera és Tánc	18	29	n.a.	n.a.	n.a.
<i>Színház</i>	<i>10</i>	<i>9</i>	<i>n.a.</i>	<i>n.a.</i>	<i>n.a.</i>
<i>Mozi és egyéb előadótermek</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>n.a.</i>	<i>n.a.</i>	<i>n.a.</i>
<i>Vizuális művészetek és egyéb művészeti tevékenységek</i>	<i>4</i>	<i>4</i>	<i>n.a.</i>	<i>n.a.</i>	<i>n.a.</i>
<i>Kulturális tevékenység</i>	<i>24</i>	<i>13</i>	<i>n.a.</i>	<i>n.a.</i>	<i>n.a.</i>
Egyéb	3	2	3	1	3
összesen	100	100	100	100	100

A 7. ábra a területi önkormányzatok kulturális kiadásait mutatja kulturális ágazatok szintjén lebontva. Az ábra alapján látható, hogy Franciaország kulturális kiadásai nagyjából kormányzati forrásokhoz kapcsolódnak, amelyet kiegészítenek helyi és közösségi finanszírozási szinteken.

Összegzés

Franciaország kulturális intézményrendszerének vizsgálata azt mutatja, hogy az ország történelmi alapokból indulva egy erősen centralizált és kormányzati szintről szerveződő

kulturális intézmény és foglalkoztatotti rendszert működtet, amelyben ugyanakkor nagymértékű finansziális ráfordításokat tapasztalhatunk. A francia kormányzat felismerte a kulturális területek ösztönzésének GDP növelő hatását, valamint komoly hangsúlyt fektetnek a kötelező művészeti nevelésre, amely beépül az alaptantervbe. Így a kulturális intézmények és az oktatási intézmények közös cél érdekében szorosan működnek együtt.

A korábban centralizált, Párizs központú intézményrendszert igyekeznek az elmúlt évtizedekben decentralizálttá tenni és a helyi érdekcsoportokat is bevonni, valamint lokális közösségeket is a kultúra fogyasztásba és terjesztésébe.

Franciaországban mind az intézményrendszer, mind a lakosság számára prioritás az örökségvédelem és a kulturális örökségek látogatása. Ez az ideológiai támogatottság az állam és az oktatási, valamint kulturális intézményrendszer közötti szoros együttműködésnek is köszönhető.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Kutatócsoportok számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- Balázs István (2016): A FRANCIA HELYI ÖNKORMÁNYZATI RENDSZER ÁTALAKULÁSA NAPJAINKBAN. In <https://jog.tk.hun-ren.hu/uploads/files/2016-02-Balazs.pdf> 16-39.p.
- Tóth Ákos (2012): Franciaország és Magyarország kultúrafinanszírozásának összehasonlító elemzése. In *Competitio* 11.évfolyam/1. 50-67.p. <https://ojs.lib.unideb.hu/competitio/article/view/6421/6025>
- Bourdieu, P. (1984): *A social Critique of the Judgement of Taste*. Harvard University Press: Cambridge
- Cowen, T. (2000): *In Praise of Commercial Culture*. Harvard University Press
- Nagy András (1998): A jóléti rendszer Franciaországban. *Közgazdasági Szemle*, XLV. évf., 1998. május:456–478.p.
- Ministère de la Culture et de la Communication (2011): *Statistiques de la Culture*. http://www2.culture.gouv.fr/culture/deps/2008/pubstat_chiffcles.html
- Compendium (2007): *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe*. 8. kiadás, Council of Europe/ERICarts. <http://www.culturalpolicies.net/web/index.php>.
- Compendium (2024) : *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe*. Country profiles: France. <https://www.culturalpolicies.net/database/search-by-country/country-profile/?id=13>
- Bouët-Desplechin Pour un accès de tous les jeunes à l'art et à la culture. <http://www.culturecommunication.gouv.fr/content/download/60251/463625/version/2/file/Consultation+nationale+EAC.pdf>
- Tóth Ákos (2008): A közösségiesedés folyamata az uniós tagállamok kulturális szférájában. In <https://ojs.lib.unideb.hu/competitio/article/view/7048/6467>
- Tóth Ákos (2007): Az intézményi rendszer szerepe a globalizáció hatására átalakuló kultúrafinanszírozásban. In <https://ojs.lib.unideb.hu/competitio/article/view/8267/7545>
- Franciaország EU honlap (2024) https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/eu-countries/france_hu

- Seamen Bruce, Alan (2005): Attendance and Public Participation in the Performing Arts: a Review of the Empirical Literature. <http://aysps.gsu.edu/publications/2006/index.htm>
- French Ministry of Culture website (2024). <http://www.culturecommunication.gouv.fr>
- Laurent, Roxane (2014): The Cultural Industries in France and in Europe: Points of Reference and Comparison. https://www.culture.gouv.fr/content/download/104568/file/CC-2014-7_Cultural%20Industries%20in%20France%20and%20Europe_EN.pdf?inLanguage=fre-FR
- Cultural and creative industries, key to our foreign policy. <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/cultural-diplomacy/cultural-and-creative-industries-key-to-our-foreign-policy/>
- Cultural and Creative Industries - 2020 Activity Report. <https://www.afd.fr/en/ressources/cultural-and-creative-industries-2020-activity-report>
- L'apport de la culture à l'économie en France. <https://www.culture.gouv.fr/espace-documentation/Rapports/L-apport-de-la-culture-a-l-economie-en-France>
- Priority Export "Family": Cultural and Creative Industries. <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/french-foreign-policy/economic-diplomacy-foreign-trade/supporting-french-businesses-abroad/priority-sectors-for-supporting-french-exports/article/priority-export-family-cultural-and-creative-industries>

HAZAI TUDOMÁNYOS MŰHELY

D. Babos Zsuzsánna – Gulyás Barnabás – Hegyi-Halmos Nóra:

A közösségszervezés szakon végzett hallgatók szakmai identitásképe

Absztrakt: Kutatásunk célja az egyetem szerepének vizsgálata a közösségszervezés szakos hallgatók szakmai identitásának fejlesztésében, mely kutatásunk több fázisban valósul meg 2021 óta. Korábbi kutatási eredményeink alapján, ahol közösségszervezés szakra belépő hallgatókat kérdeztünk a pályaképükről és szakválasztási motivációjukról, ezúttal pár éve már a szakmában elhelyezkedett, ELTE-n végzett hallgatóink szakmai tapasztalatait, szakmai identitását vizsgáltuk. A kutatás ezen részének célja az volt, hogy lássuk, hogyan értelmezhető a közösségszervezés szakos hallgatók szakmai identitásának megalapozása az egyetemi képzés során, illetve milyen tényezők befolyásolják szakmai önképüket. A vizsgálat során fókuszcsoportos interjúkat készítettünk az ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Karán 2023/2024. tanév előtt végzett közösségszervezés szakos hallgatóinkkal. Tanulmányunkban a kutatás eredményeit foglaljuk össze.

Abstract: The aim of our research is to investigate the role of the university in the development of the professional identity of community service students, which will be carried out in several phases from 2021 onwards. Based on our previous research, where we asked students entering the community service degree programme about their career profile and motivation for choosing a profession, this time we investigated the professional experiences and professional identity of ELTE students who have been working in the profession for a few years and graduated from ELTE. The aim of this part of the research was to see how community service students' professional identities are understood in the course of their university studies and what factors influence their professional self-image. During the study, focus group interviews were conducted with community service students who graduated from the ELTE Faculty of Education and Psychology before the academic year 2023/2024. In our study we summarise the results of the research.

Szakmai identitás

A társadalomban, munkaerőpiacon különböző pozíciókat, státuszokat töltünk be, és el kell lássuk azokat a feladatokat, amelyek az adott szerephez kapcsolódnak. Napjainkban a munkaerőpiacon jelenlévő pozíciók (foglalkozások) sok esetben az egyéntől változatosabb szerepkomplexumot kívánnak, a szerepek tisztázása nehezebb, hiszen ezek a foglalkozások nem tartalmazznak merev pozíció leírásokat, azok inkább lazán körülhatároltak és igen változékonyak (Goffman, 1978). Ilyen pálya a közösségszervező is, melynek szerteágazó területein akár különböző attitűdökkel, erősségekkel lehet sikeresen működni. Az ilyen összetett szerepkomplexummal rendelkező pályák identitás alakítása épp ezért nehéz, pedig az erős szakmai identitás minden hivatás esetében a siker fontos feltétele (Hegyi-Halmos, 2024).

Az identitás, illetve a szakmai identitás fogalmára számtalan definíció és értelmezés született. A szakmai identitás az egyén énképének az a része, amely hivatásához kapcsolódik

(Tajfel, 1981). Slay és Smith (2011) meghatározása szerint a szakmai identitás egyfajta professzionális önkép, vagyis az a saját magunkról alkotott képünk, amelynek segítségével szakmai életünkben meghatározzuk önmagunkat.

Szakmai énképünknek fontos meghatározói a társas tényezők, hiszen azzal, hogy az egyén egy szakmát választ egy szakmai közösség tagjává is válik, vagyis a szakmai identitást meghatározza egyfajta csoporthoz tartozás is. A szakmai identitás szociálpszichológiai megközelítése a szociális identitás elméletéből indul ki (Koltói és Kiss, 2020). Tajfel és Turner (1979) a szociális vagy társas identitás elméletben úgy fogalmaz, hogy egy személy önmagáról alkotott pozitív képe azokkal a pozitívan értékelt csoportokkal történő azonosulásból fakad, amelyeknek az egyén tagja (Kende, 2021). A társas identitáselmélet azzal foglalkozik, hogy a szociális identitások (ilyen lehet pl. a nemzetiséghez, etnikai csoporthoz, nemekhez, foglalkozáshoz, szakmához való tartozás) hogyan befolyásolják az egyén attitűdjeit és viselkedését akár az adott csoporton belül, illetve más csoportokhoz viszonyulva. A társas identitásnak akkor van nagy befolyásoló ereje, ha az egyén számára különösen fontos az adott csoporthoz való tartozás, ha erős érzelmi kötődést érez a csoporttal kapcsolatban. A szociális identitás alakulásához kapcsolódó folyamatot a csoporton belüli normáknak való megfelelésre való törekvés (asszimiláció), illetve a csoportközi elfogultság (a csoport, illetve a csoporton belüliek pozitívabb értékelése a csoporton kívüliekkel szemben) jellemzi. A társas identitással kapcsolatos elméletek tehát az egyének csoporthoz tartozáshoz viszonyított önkategorizálására vonatkoznak, míg a személyes identitás arra a módra utal, ahogy az egyén saját magát meghatározza. Az előbbi egy fajta „mi” fogalomra, míg az utóbbi „én” fogalomra utal. A két elképzelés integrációjaként Turner és munkatársai (1985) megalkották az önkategorizációs elméletet, mely szerint az ember önkoncepciói (énképe) mind a személyes identitást, mind a társas identitást magukban foglalják. Kontextustól függően az egyén számára hol a személyes, hol a társas identitás lehet hangsúlyosabb (Leaper, 2011).

Szakmai identitásunkat értékeink, elvárásaink és meggyőződéseink alkotják, Caza és Creary (2016) véleménye szerint tulajdonképpen alapvetően határozza meg attitűdjeinket, érzelmeinket, valamint azt, hogyan viselkedünk a munkánk során. A szakmai identitással párhuzamosan alakul, fejlődik a szakmai énkép is (Váriné, 1981). Az egyén szakmai identitása keretként szolgálhat az egyén önkoncepciója, énképe számára, vagyis a szakmai identitás kialakításán keresztül az egyén képes célt és értelmet adni pályafutásának, megfogalmazni azt, hogyan lehet hasznos tagja a társadalomnak (Caza és Creary, 2016).

Tágabb értelmezésben a szakmai identitás modern értelmezései három szempontból közelítenek a témához. Egyrészt önmagunk értelmezése, mint szakember, másrészt a szakmai készségeink és attitűdjeink integrációja, harmadrészt a szakmai közösséghez való tartozás kontextusa. A szakmai identitás egyrészt az énről, mint szakemberről és a hozzá kapcsolódó szakmai kompetenciákról alkotott kép. Az egyén személyes tulajdonságai és a szakmai képzés során megszerzett kompetenciák integrálásával alakítja ki új szakmai identitását, amit aztán a szakmai közösségben kapott visszajelzések alapján tovább alakíthat. A szakmai identitás kialakulásának folyamata tehát egyszerre intraperszonális és interperszonális. Az intraperszonális folyamat során az egyén elméleti és tapasztalati tanulás révén, oktatók és más szakemberek támogatásával fejleszti a szakmai ismereteit, kompetenciáit, majd gyakorlata során a szakterületen dolgozó szakemberektől kap visszajelzést a formális oktatáson elsajátított szakmai készségeiről. A szakmai identitás akkor szilárdul meg, amikor az egyén képes a tapasztalat és az elmélet integrálásával a személyes és szakmai identitás integrációjára, illetve az önértékelésre. Az interperszonális aspektus a szakmai közösség szerepét emeli ki. A szakmai identitás kialakulásához

elengedhetetlen a szakmai közösségben való szocializálódás. Az elvárások, normák, attitűdök, értékek, gondolkodásmód elsajátítása ezen közösségeken keresztül, a szakmai kultúrában való elmélyülés segítségével valósulhat meg (Gibson, Dollarhide és Moss, 2010). A szakmai felkészítés során így elengedhetetlen az elméleti és gyakorlati képzés egysége, valamint az identitás alakítása szempontjából meghatározó a szakmai gyakorlatok valós szakmai környezetben való eltöltése (Hegyi-Halmos, 2024).

A kutatás fő kérdései

Konceptuális keretünk a kutatásunkban a szakmai identitásra, a képzés és ahhoz kapcsolódó gyakorlat mentén létrejövő szakmai tanulásra és fejlődésre koncentrál. Az egyetem szakmai identitás alakulásában betöltött szerepét kihívás kutatni, hiszen annak fejlődése nemcsak az egyetemnek köszönhetően (Trede, 2012) megy végbe, hanem az egyéni döntések, szakmai közösségbe való bekapcsolódás, illetve a szakmával való azonosulás is alakítják (Dent, 2017). Kutatásunk során az alábbi kutatási kérdésekre kerestük a választ:

1. Hogyan értelmezhető a közösségszervezés szakos hallgatók szakmai identitásának megalapozása az egyetemi képzés során?
2. Milyen tényezők befolyásolták a közösségszervezés szakos hallgatók szakmai önképét?

A kutatás módszertana

Az adatfelvétel céljából fókuszcsoportos interjút végeztünk, mely módszer előnye, hogy előre meghatározott interjúvázlat alapján, de mégis rugalmasan alakítható a beszélgetés. Az irányítottan, de mégis szabadon folyó csoportbeszélgetés alkalmával olyan véleményeket, attitűdöket ismerhetünk meg, amelyek a résztvevők közös gondolkodásának, adott esetben véleménykülönbségeinek ütköztetése során kerülhetnek felszínre, és egyéni interjú esetében rejtve maradnának. Az interjúk során megfelelő moderálás mellett a résztvevők jobban megnyílhatnak, történeteik összefonódnak, melynek eredményeként egy összetett kép rajzolódik ki, amely elengedhetetlen a kutatási kérdések több szempontú megközelítéséhez (Váradi, 2007).

2024. júliusában három fókuszcsoportos interjút szerveztünk. Két alkalommal online, míg egy esetben személyes jelenléttel zajlott az interjú. Az interjúkról mobilszközzel készítettünk audiofájlokat, amelyeknek leiratát manuálisan készítettük el hallgatói közreműködés mellett²⁵. Az adatokat diszkurzív elemzéssel vizsgáltuk. Glózer Rita (2007) elméleti összegzésében, hűen adja vissza Foucault (Foucault, (1998[1971]) gondolatmenetét a diskurzusok társadalomtudományi elemzéséről. Ennek alapján megvizsgáltuk a diskurzus tárgyainak terét, vagyis a felmerülő témák szórását (miről szól a diskurzus); a megállapítások spektrumát (az állítások milyen rendszere révén szól valamiről); a fogalmak szórásából kirajzolódó elméleti hálót (az állítások milyen jelentésrendszereket alkotnak), és a nyelvi-megnyilatkozási stratégiák változatosságát (az operatív lehetőségeket).

²⁵ Ezúton is hálásan köszönjük ifjúsági közösségszervezés szakirányos végzős hallgatónk, Sferra Evelin munkáját.

Az interjúban tizenöt végzett közösség-szervezés szakos hallgató vett részt, akik diplomás közösség-szervezőként vannak jelen a magyar munkaerőpiacon. Képzési munkarendjüket tekintve a nappali és a levelező tagozaton végzetek egyaránt részt vettek a felmérésben. A résztvevők között megtalálható olyan személy, aki a szakmájában helyezkedett el és olyan is, akiről pont a szakmai tevékenység dinamikusan változó jellege, meghatározottsága miatt nem egyértelműen eldönthető, hogy a szakmához kapcsolódó területen dolgozik-e. Kutatásunkat az ELTE PPK Kutatásetikai Bizottságának 2022/712. számú engedélyével végeztük.

Fókuszcsoportos vizsgálat résztvevői

A fókuszcsoportos interjú résztvevőinek (az ELTE PPK-n 2020-2023 között végzett közösség-szervezés szakos hallgatók) jellemzését az 1. táblázatban foglaltuk össze.

1. táblázat: A fókuszcsoportos interjúk résztvevői
(Forrás: saját szerkesztés)

Fókuszcsoport os interjúban való részvétele (1-3.)	Kód	Szakiránya (Humánfejlesztés Kulturális közösség-szervezés Ifjúságszervezés)	Munkarendje (Nappali vagy Levelező)	Végzés éve	Foglalkozása
1. online	V1	Kulturális közösség-szervezés	N	2023	szerkesztőriporter
	V2	Ifjúsági közösség-szervezés	N	2022	ösztöndíjas gyakornok ifjúsági közösségi térben
	V3	Humánfejlesztés	N	2020	oktató - zenei producer képzésben
	V4	Humánfejlesztés	N	2022	oktatásszervező - felnőttképzés
	V5	Ifjúsági közösség-szervezés	N	2022	projektvezető egy közösségi térben
2. online	V6	Humánfejlesztés	N	2023	projektvezető - kommunikációs ügynökség
	V7	Humánfejlesztés	L	2023	munkaerő közvetítés és kölcsonzés
	V8	Ifjúsági közösség-szervezés	L	2023	humánpolitikai referens
	V9	Humánfejlesztés	L	2023	szakoktató - Oktatási Központban
3. Személyes	V10	Kulturális közösség-szervezés	N	2023	kulturális szervező; személyi titkár állami intézményben
	V11	Humánfejlesztés	N	2022	ösztöndíjjal közösség-szervezés – Svájc; Népfőiskola – rendezvényszervező és hálózatépítő; Pénztáros
	V12	Ifjúsági közösség-szervezés	N	2022	felnőtteknek szóló oktatási projektben munkatárs; gyermektábor vezető
	V13	kulturális	N	2022	Erasmussal Helsinkiben

		közösségszervezés			gyakornok kulturális területen; oktatásszervező; rendezvények területén dolgozik
	V14	ifjúsági közösségszervezés	N	2023	önkéntes; kulturális szervező
	V15	kulturális közösségszervezés	N	2022	kulturális szervező - Közösségi Ház; önkéntes vezető – cserkészcsapatban; rendezényszervező cégnél

A vizsgálatban résztvevő válaszadók többsége olyan területen tanul és/vagy dolgozik, amely vagy illeszkedik vagy szorosan kapcsolódik a közösségszervezés szakon tanultakhoz. Ez az állítás nem önmagában érdekes megállapítás, hanem annak a folyamatnak egy jelenlegi állapotát tükrözi, amely ennek a 2017-ben indult új felsőoktatási szaknak (közösségszervezés) és szakirányainak (humánfejlesztés- kulturális közösségszervezés – ifjúsági közösségszervezés szakirányok) a munkaerőpiaci kimenetét mutatja. A válaszok alapján megismerhettük a fókuszcsoporthoz tartozó résztvevőinek tanulmányaik során szerzett elméleti és szakmai tapasztalatait, mely tapasztalatok visszajelzést adtak arról, hogy egyrészt hogyan határozták meg továbbtanulási irányukat, másrészt hogyan formálták szakmai életútjuk céljait. A válaszokban határozottan megjelent a hivatástudat, amely szerint a szakon elsajátított és megértett szakmai, társadalmi és közösségi folyamatok átszövnek és erőteljesen alakítják az aktuális szakmai tevékenységeiket. Megvizsgálva a felmerülő témák szórását, az alábbi fő témaköröket azonosítottuk a vizsgált kérdéseink mentén:

- I. Szakmai jövőkép
- II. Szakmai kihívások közösségszervezőként
- III. Szakmai gyakorlatok
- IV. Az egyetemi tanulmányok alatt végzett szakmai tevékenységek
- V. A közösségszervezés szak társadalmi megítélése és az elhelyezkedéssel kapcsolatos tapasztalatok
- VI. A tanulmányokhoz való hallgatói hozzáállás kérdése
- VII. A szakirányok megválasztásának módja, és a hallgatói jövőképet meghatározó minősítése, eltérő munkaerőpiaci megítélése és értelmezése

Jelen tanulmányunkban csak a szorosan a szakmai identitás kérdésköréhez kapcsolódó eredményekről (kihagyva a II., VI. és VII. témaköröket) számolunk be.

Szakmai jövőkép

A szakmai jövőkép szempontjából fontos a tanulmányi megalapozás. A vizsgálatban résztvevők elmondásai szerint új szemléletet, világlátást kaptak az egyetemen, véleményük szerint kinyílt számukra a világ. Jó alapozó képzésnek tartják a közösségszervezés szakot, amire több mesterképzés is épül. A szakmai jövőképet meghatározó ismeretekről kaptunk összeglátást, amikor arra a kérdésre válaszoltak a fókuszcsoport résztvevői, hogy volt-e

bármilyen, amit tudtak kamatoztatni abból, amit tanultak – a válaszadók, nagyon markánsan megfogalmazták tapasztalatukat:

„Nekem szerintem, ami nagyon sokat adott, az főleg a közösségfejlesztéssel kapcsolatos témakörök, vagy hogy így hogyan lehet egyáltalán kialakítani egy közösséget emberekből. Meg nekem az ilyen nagyon hasznos tudás volt, hogy hogyan definiáljuk egyáltalán a közösséget, és hogy ennek mennyire sokféle definíciója van és mennyire sokféle közösség létezik, és így a munkám során ez, ez szerintem nagyon hasznos volt, hogy erről valóban volt tudásom és erről tudtunk beszélgetni, hogy milyen típusú közösséget akarunk kialakítani, és hogy, hogy a közösségnek az is a definíciója, hogy egy ilyen közös célért dolgozó, demokratikusan működő embereknek a közössége, és mi pont egy ilyen szeretnénk kialakítani, úgyhogy minden ehhez kapcsolódó tudás, hogy hogyan lehet egy ügy mentén összeszervezni az embereket és hogyan lehet őket felhatalmazni arra, hogy azt érezzék, hogy ez az ő ügyük, és hogy nem én odamegyek és megmondom nekik, hogy mit kéne csinálni, hanem inkább egy ilyen keretet teremteni nekik, vagy egy platformot, ahol igazából ők saját magukat képeseknek érzik arra, hogy kitalálják a saját dolgaikat, a saját cselekvési formáikat és a többi. Úgyhogy ez nekem nagyon hasznos volt meg főleg az a része, hogy a közösségfejlesztőnek vagy közösségszervezőnek nem az a feladata, hogy ő megcsinálja mindent az emberek helyett, hanem pont, hogy megtanítsa magát a közösséget, hogy ezt hogyan tudják csinálni, az nekem egy ilyen kulcs dolog volt”. (V1)

„amióta eljöttem a képzésről, nagyon megerősödött bennem az, hogy én a közösségekben látok egyfajta megoldást”... csomó ilyen konkrét dolgot is adott: a nemformális oktatási módszereket meg jó gyakorlatokat, amiket tudok alkalmazni(...) Azt, hogy tényleg egy közösségi térnek, vagy egy közösségnek így a megszervezése, ennek így milyen feltételei vannak és ezt hogyan lehet kivitelezni gyakorlatban és én egyébként ennek így az elméleti háttérét is sokat alkalmazom, úgy érzem, amin én magam meglepődtem, mert amikor volt az ilyen közművelődési alapismeretek óránk, azt gondoltam, hogy soha nem fogom használni, aztán volt olyan, hogy a tanodában tök jó volt, hogy tudtam, hogy milyen közművelődési alapszolgáltatásokat kell egy önkormányzatnak ellátnia és mi... szoros viszonyban dolgozunk az önkormányzattal és tudtunk erről beszélni, hogy akkor nem tudom, kössünk-e mondjuk egy együttműködési megállapodást...” (V2)

„a gondolatformáló hatása a képzésnek, az mindenképpen felfedezhető az életemben”... Ami ilyen tényleges tudás, ezek a különböző ilyen projektmenedzsment dolgok, amit inkább leginkább a mesterdiploma megszerzését könnyítette meg nagyon.... Az néha visszaigazolódik, amit én képzésszervezés-fejlesztésről tanultam, hogy, ha nem a célcsoporttól, a közösségtől jön az ötlet, hogy milyen képzésre van szükségük, hanem mi itt kitalálunk egy képzést, annak valószínűleg kisebb az érdeklődése... be is bizonyosodott, hogy sokkal jobb, ha előzetes kutatást végez erről az ember, hogy valójában mire van érdeklődés.” (V3)

Több hallgató is visszajelzést adott arról a tapasztalatáról, hogy a közösségszervezés képzés személyesen milyen sokat adott számukra nem csak a világról alkotott képük kialakulásában, hanem az önismeretük fejlődésében. A biztos önismeret, megalapozza a szakmai identitás kialakulását; egyben rávilágíthat azokra a kompetenciaterületekre amelyekben fejlődni szükséges.

Szakmai gyakorlat

A tanulmányi időszakban teljesített szakmai gyakorlatok szerepe, értékelése és hatása markánsan megjelent a fókuszcsoportos vizsgálatban. Többen említették és visszatérő

módon hivatkoztak a közösség-szervező képzés gyakorlatias jellegére, kiemelten a szakmai gyakorlatok súlyát és későbbi munkaerőpiaci potenciálját akár a szakmai tapasztalatok minősége akár az egyetemi tanulmányok és a munkaerőpiac közötti transzfer jellege miatt. Egyik interjúalanyunk így fogalmazta meg ehhez kapcsolódó gondolatait:

„... én tudatosan úgy választottam gyakorlati helyet, amiben úgy gondoltam, hogy esetleg én ott a jövőben szívesen dolgoznék és tők jól jött ki igazából így a lépés, hogy utána felajánlották, hogy, hát nem állandó munkaerőként, de hogy így egyszerűsített munkavállalóként így néha beugorhatnék segíteni és, és aztán meg ahol eredetileg gyakorlatot folytattam, ott az egyik oktató ajánlott a mostani munkahelyemre, tehát hogy így kapcsolatokon keresztül sikerült eljutni és hát nyilván amiatt, hogy, hogy gyakorlatba bele kellett vágni és nem vagyok benne biztos, hogy ha, ha nincsen gyakorlat és én végzek az egyetemmel, hogy akkor utána ugyanitt lennék „ (V4)

A tudatosság kulcstényező mind a szakmai gyakorlat választásnál, mind a gyakorlat során a feladatokhoz való hozzáállásban. Mivel a szakmai gyakorlat során az adott szervezet vagy intézmény csupán ajánlást tehet a szerzett érdemjegyre, ezért a hallgatói attitűd erősen meghatározza a gyakorlati idő eltöltését. Azok a hallgatók, akik saját gyakorlati idejüket arra használták, hogy a szakmai kapcsolataikat kialakíthassák, hogy a lehetséges szakmai feladatok közül többet is teljesítsenek, ahol kérdeztek és tanácsot kértek, ott érzéseik szerint valóban fejlődtek szakmai képességeik. Beszámolóik szerint több olyan kompetenciaterületen is fejlődtek, amelyek kiegészítették az egyetemi képzést, például a szervezési ismeretek, a kommunikációs készségek (írásban és szóban), a problémamegoldó készségek, valamint az időmenedzsment területén is tapasztaltak fejlődést a hallgatók. A szakmai gyakorlat erősen hozzájárul a közösség-szervezés szakot végzett hallgatók szakmai identitásának fejlődéséhez, hiszen a képzés bár gyakorlati jellegű, mégsem tud minden szakmai kérdést szimulálni – ezért a tapasztalati tanuláson keresztül, mindenképp szerepe van a hallgatói szakmai identitás kialakulásában és fejlődésében.

A szakmai identitás kialakulásához, egy szakmai tevékenységi kör hivatásként való megéléséhez, saját megélt élményekre, tapasztalatokra van szükség. Erős igény mutatkozott a saját élmény megtapasztalásra akár konkrét szakmai feladatok, akár a valódi közösségi kapcsolatok megszerzésére – erre az Egyetemen belüli és kívüli lehetőséget is említettek a hallgatók. Az egyetemi tanulmányokat kiegészítő szakmai tapasztalatokról és valódi közösségélményekről a válaszadók vagy a szakmai gyakorlatokat, vagy a gyakorlati megvalósítást igénylő szemináriumokat vagy épp az egyetemi Animátori Kört nevesítették.

Az egyetemi tanulmányok alatt szerzett szakmai tapasztalatok

Fókuszcsoportos interjúnkon arra is kerestük a választ, végzett hallgatóink mennyire érezték felkészültnek magukat arra a szakmai tevékenységre, amit a munkaerőpiac elvárt tőlük. A válaszadók között volt, akit nem ért meglepetés az elvégzendő feladatok kapcsán, mivel az egyetemi évek alatt már folyamatosan dolgozott a szakmában.

„... sokat segített, hogy azért ez egy elég gyakorlati képzés volt szerintem meg alaphoz a szakma is viszonylag ilyen gyakorlatias és az nekem nagyon jó volt, hogy kb. heti kétszer vagy max. háromszor kellett bejárni órákra egy héten és tudtam közben mellette dolgozni és már olyan területen dolgoztam, ami azért valamilyen szinten ehhez kapcsolódott. Úgyhogy így ennek a kettőnek az összetétele, hogy volt terem arra, hogy a gyakorlatban is kipróbáljak dolgokat az egyetem mellett és közben meg kaptam folyton tudást az egyetemről is én, nyilván

nem volt még sok tapasztalatom, szóval nem tudtam, hogy mire számítsak, de, de ilyen nagy arcon csapás az nem ért azóta így a szakmám során „(V5).

Más interjú alanyok esetében nem ment zökkenőmentesen a beilleszkedés a munka világába, volt, akit a közművelődés területén friss diplomásként meglepett az elhelyezkedés kezdeti nehézsége.

„... nekem az volt ilyen nagy arcon csapás, hogy lelkes vagyok, friss diploma, nem tudom, de mindenhol tapasztalatot kérnek, és amik körülöttem vannak helyek, ahova mehetnék igazából ott nincs hely és várjam meg, hogy ilyen kihalásos alapon lesz. Szóval, szóval nekem ez kicsit ilyen sad story, ez az oldala” (V1).

Az egyetemi évek alatt vagy az azt követően szerzett szakmai tapasztalatok sorába tökéletesen illeszkedik az Erasmus+ programmal megvalósuló külföldi tanulmányi – és szakmai tapasztalatszerzési folyamat. Az egyik interjúalany a külföldön szerzett élményeiről és pozitív hatásairól számol be.

„Helsinkiben voltam egy pár hónapot egy magyar kulturális központban ilyen rendezvényszervező gyakornokként, ami nagyon-nagyon jó volt meg nagyon hasznos volt és jó kapcsolatokat tudtam ott is szerezni, meg jó tapasztalatokat, Utána mikor hazajöttem amúgy nagyon hamar lett egy munkám egy, hát egy másik egyetemen rendezvényekkel foglalkoztam” (V13)

A kutatás többféle módon világított rá képzésünk sokszínűségére. A vizsgálatunkban résztvevő volt hallgatók olyan élményeket és tanulási eredményeket szereztek, amelyeket erősen befolyásolt a hallgatók saját érdeklődése, szakmai irányultsága, a szakmai gyakorlaton és más szakmai közegben szerzett tapasztalat. Az, hogy a hallgatói érdeklődés ennyire erős hatással van a képzési kimenetekre, az lényegében a képzés szabadságának, rugalmasságának köszönhető. Ilyen szemszögből más megítélést nyert a közösség-szervezés szak sokszínűsége – hiszen épp ez adja azt a nyitottságot, amellyel a hallgatók saját szakmai érdeklődésük irányába tudnak szinte egyéni módon fejlődni. Az interjúk alapján azt is állíthatjuk, hogy nincs két egyforma területen elhelyezkedő végzett közösség-szervezés szakos hallgató, amely leginkább a gyorsan változó környezetben való rugalmas alkalmazkodó képességre utal. Az ELTE PPK-n közösség-szervezés szakot végzettek nem készen kapott szakmai identitással rendelkeznek, sokkal inkább egy olyan képességgel, amely által felkészültnek érzik magukat arra, hogy képesek saját szakmai útjukat egyéni módon alakítani, képesek változtatni és módosítani a választott szakmai területen.

„... négy terület volt, ami nagyon elkezdett érdekelni, ez a közösségfejlesztés meg érdekképviselés meg egyáltalán közösségek, mint ilyen társadalmi egységek. A környezetvédelem kezdett el nagyon érdekelni, egyéb munkáim során a kultúra, mert én kulturális szakirányra mentem... ezen gondolkodtam, hogy hogy lehetne valamilyen olyan munkát találni, ahol ami közösségekről szól, környezetvédelemről, aktivizmusról és kultúráról így egyben és egy ismerősöm átküldte ezt a munkát, ahol most is dolgozom és úgy éreztem, hogy jó hát ez nem tudom, hogy hogy történt meg, de valahogy így manifestáltam, hogy létrejön egy ilyen munkakör” (V5).

„...egyelőre még ilyen nagyon széttöredezetten csinálom ezeket a dolgokat, de így a fő fókuszom az egyrészt a gyermekvédelem és ifjúsági munka és valamilyen szinten így közösségekkel való foglalkozás... fontos volt az újságírás is, az, hogy nekem fontos ügyekről írjak meg igen, olyan témákat adjak át embereknek, ami, amit úgy érzek, hogy kevésbé van látva és egyébként valamilyen szinten ez is kapcsolódik most az ifjúsági munkához, mert az egyik újság, ahol most dolgozom, az egy kimondottan fiataloknak szóló online magazin és ha nem is ezért vettek fel ide, de, de így az állásinterjúnál ezt anno elmondtam, hogy egyébként nem tudom, nekem van egy ilyen végzettségem és igen.” (V2)

A közösség-szervezőként való elhelyezkedéssel kapcsolatos tapasztalatok, különösen a szakirányok megítélésére vonatkozóan

Jövőképeket tekintve a továbbtanulási szándék a leginkább jellemző. A hallgatók többsége vagy már továbbtanult, vagy tervezi azt a szakirányuknak megfelelő képzési területen. A fókuszcsoportos vizsgálatban résztvevők elmondása szerint a három szakirány különböző munkaerőpiaci lehetőséget nyújt. A kulturális közösség-szervezés, valamint az ifjúsági közösség-szervezés szakirányt még tudják azonosítani, értelmezni a munkaerőpiacon, de a humánfejlesztés szakirányt már nem, vagy csak magyarázattal. A hallgatói beszámolók alapján a humánfejlesztés szakirány „nem elég”, szükséges hozzá az emberi erőforrás tanácsadó MA vagy az andragógia MA diploma a munka világában való érvényesülési lehetőségekhez. A humánfejlesztés, megfogalmazásuk szerint „kilóg”.

Az interjúban részt vevők szerint, a szak társadalmi megítélése inkább negatívan hat a frissen végzettek elhelyezkedési esélyeire.

„kedvencem, amikor visszakérdeznek, „Mi? Közösség-szervezés?” És így nem, közösség! És így néznek, hogy „de az, az mi vagy az hogy?” Én is azt tapasztalom abszolút, hogy ez így ez az embereknek egy ilyen megfoghatatlan buborék, amit igazából így nem értenek és sokszor szerintem elhelyezni sem tudják azt, hogy ez mihez kapcsolódik, mi tartozik ebbe bele vagy úgy egyáltalán” (V7)

Többen arról számoltak be, hogy már kialakult stratégiával rendelkeznek tekintetben, hogy ha megkérdezik miről szól ez a szak. Általában igyekeznek a kérdezőhöz alkalmazkodni a válasszal.

„...attól függ, milyen közegben vagyok, mert van az a közeg, akinek azt mondom, hogy közművelődési szakember vagyok, és van az, amikor fiatalok között vagyok, akkor mondom, hogy ifjúsági szakember...” (V9)

Negatív munkaerőpiaci tapasztalatként említették a fókuszcsoportos vizsgálatokban résztvevők, hogy erősen jellemzi a pénzügyi hiány a közösség-szervező friss diplomásokat befogadó szektorokat – akár a közművelődés, akár a civil – nonprofit, akár a felnőttképzési szektort tekintve. Számukra a kapcsolati háló nagyon nagy befolyással bírt a munkahelyszerzési folyamatukban.

Az egyik fókuszcsoportos interjúban hangsúlyozták a résztvevők, hogy ők a „covidos generáció”, így a pandémia rányomta a pecsétet a képzési és a munkahelyszerzési tapasztalataikra, főként a közművelődés terén, ugyanis elmondásaik szerint nem tudtak nekik állást adni, mert bizonytalan volt a Művelődési Ház helyzete a világjárvány idején. Más hallgató pedig a Covid miatt nehezen tudott kapcsolatokat kialakítani, így erősen érzi azóta is a szakmai kapcsolati tőke hiányát. Nehezítő körülményként azonosították az álláskeresésnél a közösség-szervezés szakhoz kapcsolódó munkakörök megtalálását, mivel elmondásaik szerint a legtöbb pozíció más elnevezéssel kerül meghirdetésre.

Érdekes, hogy a szemléletmód, a kultúrához, a közösséghez, az ifjúsághoz való szemlélet mély nyomot hagyott a hallgatókban. Többen válaszolták azt, hogy képesek kevesebb bérezésért olyan szakmára váltani, amiben több a kreativitás, ha azzal foglalkozhatnak, amit szeretnek. Ugyanakkor előfordult olyan válasz is, hogy valaki az alacsony bérek miatt kényszerült a közművelődési területről váltani a céges környezetre. A kutatásban résztvevők érzik és tapasztalják a kultúra és közművelődés területén a munkaerőpiac és főleg bérezés szempontjából a főváros–vidék ellentétét, sokan választás elé kényszerülnek emiatt.

Maradnának vidéken, de ott kevesebb a fizetés, nincs olyan sok lehetőség, mint Budapesten. Ahhoz pedig még fiatalok, hogy tapasztalat nélkül maradjanak vidéken.

Összegzés

Egy szakma identitását több tényező határozza meg, melyek összekapcsolódnak az egyén személyes értékeivel, céljaival és tapasztalataival, valamint hatással van rá a külső környezet is. A szakmai identitás alakításában szerepet játszik az egyén érdeklődése és képességei, személyes értékei és motivációi, családi és társadalmi elvárások, tanulási és munkatapasztalatok, kulturális és társadalmi kontextus, valamint a személyes kapcsolatok, támogató személyek, akik segíthetik az egyén fejlődését és erősíthetik szakmai identitását. Meglátásunk szerint a közösség-szervező szakmát jelenleg abban a komplex, diszkurzív térben lehet értelmezni, ahol a különböző kulturális, társadalmi és gazdasági folyamatok eltérő módon érintik a szakembereket. A hazai közösség-szervezés szakma értelmezése még kialakulóban van a munkaerőpiacon. Ebben a kontextusban érthető, hogy a válaszadók a közösség-szervezés mint szakma, illetve a közösség-szervező mint szakember fogalmakat még saját szubjektív értelmezésükön átszöve használják. Szakmai jövőképüket annak függvényében alakítják, hogy tanulmányaik alatt, vagy közvetlenül a diplomaszerezésük után milyen szakmai tapasztalatokat szereztek. Jövőbeni szakmai perspektíváik még kiforratlanok, és inkább egyes szakmaterületekre, mintsem konkrét munkakörökre vonatkoznak. Mindez abból a szempontból is előnyös, hogy a szakmai identitás egy komplex, folyamatosan változó konstruktum, amelyet nemcsak a betölthető állások, hanem a szakmát végzők önmeghatározásai és tapasztalatai is alakítanak. A vizsgálatban résztvevő volt közösség-szervezés szakos hallgatók többsége azonban egyértelműen a választott szakiránynak megfelelő területen képzelel el magát a jövőben.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Kutatócsoportok számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- Caza, B.B. & Creary, S. (2016). The Construction of Professional Identity. In: Wilkinson, A. Hislop, D. Coupland, C. (Eds.), Perspectives on Contemporary Professional Work. Edward Elgar Publishing.
- https://ecommons.cornell.edu/bitstream/handle/1813/71987/Creary21_rev_The_construction_of_professional_identity.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Dent, M. (2017). Perspectives on professional identity. In: A. Webb, S. (Ed.). Professional Identity and Social Work (pp. xx-xx). Routledge.
- Foucault, M. (1998[1971]). A diskurzus rendje. In: Foucault, M.: A fantasztikus könyvtár. Budapest: Pallas Stúdió - Attraktor Kft., 50-74.
- Gibson D.M. & Dollarhide C.T. & Moss, J.M. (2010). Professional Identity Development: A Grounded Theory of Transformational Task of New Counselors. Counselor Education and Supervision. 50(1), 21-38. <https://bpb-us-w2.wpmucdn.com/u.osu.edu/dist/7/4817/files/2013/09/Gibson-Dollarhide-Moss-Transformational-Tasks.pdf>

- Glózer R. (2007). Diskurzuselemzés. In: Kovács É. (Szerk.). Községtanulmány (pp. xx-xx). PTE BTK Kommunikáció- és médiatudományi Tanszék.
- <https://kisebbssegkutato.tk.hu/uploads/files/olvasoszoba/regiokonyvek/kozossegtanulmany.pdf>
- Glózer R. (n.d.). A diskurzuselemzés a társadalomtudományokban. https://mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/mmi.elte.hu/szabadbolcseszett/index92e1.html?option=com_tanelem&id_tanelem=831&tip=0
- Goffman, E. (1978). Érintkezések. Válogatott tanulmányok. Szociológiai Füzetek, 14. sz. 20-246.
- Hegyi-Halmos N. (2024). Career Socialisation and Professional Identity. *Opus et Educatio: Munka és Nevelés*, 10(3), 269-276.
- Kende A. (2021). Társadalmi és pszichológiai tényezők szerepe a csoportközi viszonyok megváltozásában. [Akadémiai doktori értekezés tézisei]. http://real-d.mtak.hu/1365/1/dc_1794_20_tezisek.pdf
- Koltói L. & Kiss P. (2020). A szakmai elkötelezettség és a munkahelyről való kilépési szándék összefüggései az életpálya előrehaladtával. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 75(4-5), 581-599. <http://real.mtak.hu/142561/1/article-p581.pdf>
- Leaper, C. (2011). More Similarities than Differences in contemporary Theories of social development? *Advances in Child Development and Behavior* 46, 1-32. <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21887966/>
- Slay, H.S. & Smith, D.A. (2011). Professional identity construction: Using narrative to understand the negotiation of professional and stigmatized cultural identities. *Human Relations*, 64(1), 81-107.
- Tajfel, H. & Turner, J.C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In: Austin, W. G. & Worchel, S. (Eds), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-37) Monterey, CA: Brooks/Cole.
- Trede, F. (2012). Role of work-integrated learning in developing professionalism and professional identity. *Asia-Pacific Journal of Cooperative Education*. 13(3). 159-167. <https://researchoutput.csu.edu.au/ws/portalfiles/portal/8855057/Trede2012ProfessionalismWIL.pdf>
- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes P. J., Reicher S. D. & M.S. Wetherell (1987). *Rediscovering the social group: A self-categorization theory*. Oxford:Blackwell.

Drabancz Mihály Róbert – Vitál Attila:

***Népművelők a rendszerváltásban I.
Portréinterjúk narratív elemzése***

Absztrakt: Tanulmányunkban a vidéki Magyarországon élő népművelők rendszerváltásban betöltött szerepét vizsgáljuk narratív interjúk elemzésével. A nyolcvanas évek végén megváltozott a népművelői szakma szerepfelfogása, illetve átalakultak a szakmaterülettel szemben támasztott társadalmi igények. A posztkommunista átmenet időszakában a közművelődési intézmények már nemcsak a hagyományos kultúráközvetítési funkciókat vállalták fel, hanem közösségfejlesztési és demokratikus közéleti szerepet is betöltöttek. Ebben a történelmi helyzetben a népművelők a kulturális-közösségi terek kapuőreivé váltak, és számarányukat meghaladóan vállaltak szerepet a demokratikus ellenzéki pártok rendszerátalakító tevékenységében. A tanulmány vizsgálja, hogy ezt a bevonódást milyen személyes tényezők, szocializációs hatások támogatták, illetve milyen pályaszocializációs hatások formálták a közélet alakítására irányuló belső igényt. Az interjúalanyok politikai preferenciáinak és közéleti részvételének elemzése során a közéleti szerepvállalás szervezeti hátterére is fókuszálunk a népművelő ellenzéki aktivisták pártválasztását meghatározó tényezők vizsgálatával.

Abstract: In our study, we examine the role of farmers living in rural Hungary in the regime change by analysing narrative interviews. At the end of the 1980s, the role perception of the profession of popular educators changed and the social demands on the profession changed. In the period of post-communist transition, public educational institutions have not only taken on the traditional functions of cultural dissemination, but have also played a role in community development and democratic public life. In this historical context, the popular educators became the gatekeepers of the cultural-community spaces, and played an outsized role in the regime-changing activities of the democratic opposition parties. The study examines what personal factors and socialisation influences supported this involvement, and what career socialisation influences shaped the internal need to shape public life. In analysing the political preferences and public participation of the interviewees, we also focus on the organisational background of public participation by examining the factors that determine the party choice of the popular educator opposition activists.

A rendszerváltás folyamatát katalizáló demokratikus ellenzék vezetői személyiségeinek, elsősorban a fővárosi akadémiai értelmiségi körből rekrutálódó elitnek a közéleti szerepvállalását, a többpárti demokrácia megteremtésében betöltött szerepét számos tudományos kutatás vizsgálta, azonban a vidéki Magyarországon létrejött alternatív politikai mozgalmak, önszerveződések kulcsszereplőinek életútjáról, motivációiról, erőfeszítéseiről méltatlanul kevés tudományos és ismeretterjesztő munka látott napvilágot. Korábbi adatgyűjtéseink során, mely Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei településeken a demokratikus átalakulásban meghatározó szerepet játszó egyéniségek életútját vizsgálta (Vitál–Drabancz 2022; 2023), felfigyeltünk arra a tényre, hogy a vidéken megszerveződött ellenzéki pártok alapszervezeteiben, megyei választmányaiban, illetve országgyűlési és önkormányzati képviselőjelöltséget vállaló aktivisták körében nem pusztán a humán értelmiség (újságíró,

tanár, lelkész) volt felülreprezentálva, hanem a közművelődés, kultúraközvetítés területén tevékenykedő szakemberek, illetve erre a pályára készülő főiskolai hallgatók köréből különösen nagy számszággal vettek részt a demokratikus ellenzék mozgalmában a vidéki Magyarországon. (Drabancz 2023) Ugyan fenntartjuk az optikai torzítás elméleti lehetőségét, ugyanakkor az történelmi evidencia, hogy a kis- és középvárosokban, megyeszékhelyeken a művelődési házak rendezvényei, könyvtárak író-olvasó találkozói, ismeretterjesztő foglalkozások biztosították a helyi diskurzust a pártállam lebontásával kapcsolatos igények megfogalmazásának, a demokratikus átalakulás módjára vonatkozó elképzelések, nézetek ütköztetésének. Ezek a kulturális terek biztosították a későbbiekben, a nyolcvanas évek végén létrejött ellenzéki pártok működésének alapvető infrastrukturális feltételeit, a szabad választásokra való felkészülést. Hipotézisünk szerint ezekben a folyamatokban katalizátor szerepe volt a népművelőknek²⁶, akik már a hetvenes évek második felétől egyre eredményesebb módon tágtították a szocialista kultúrpolitika határait, segítették a hivatalos ideológiai doktrínával, ízléskultúrával dacoló öntevékeny körök működését.

A tanulmányunk narratív interjú elemzésével tárja fel a rendszerváltásban aktív szerepet vállaló népművelők involváltságának okait, politikai szervező tevékenységét, továbbá a népművelő képzések hatását a kultúrmunkások közéleti szerepvállalására a nyolcvanas évek időmetszetében. Az adatgyűjtésünk narratív interjúkra épült. A leíró jellegű kutatásunkban elméleti alapsokaságának tekintettük az 1980-as évek második felében a demokratikus ellenzéki mozgalomban, illetve a posztoszocialista átmenet időszakában közéleti szerepet vállaló, az 1980-1991 közötti időszakban a magyarországi kulturális-közművelődési intézményekben szakdolgozói vagy szerződéses státusban, alkalmazotti vagy kis-, illetve középvezetői beosztásban foglalkoztatott szakdolgozókat, illetve az 1985-1990 közötti időszakban bármely magyarországi felsőoktatási intézményben népművelő szakon tanulmányokat folytatókat. Az interjúalanyok kiválasztása a társadalomtudományi kvalitatív kutatásokban gyakran alkalmazott hólabda módszertan (snowball sampling) alkalmazásával történt. Az elkészült interjúk statisztikailag ugyan nem reprezentálja az alapsokaságot, ugyanakkor a narrációk elemzése fontos kiindulópont lehet a népművelők rendszerváltásban betöltött szerepének megismerésében.

Ebben a tanulmányban négy dimenzióban elemezzük az interjúalanyok narratíváit. A népművelők politikai szerepvállalását motiváló tényezők számba vétele kapcsán a vizsgálatunk fókuszpontja, hogy a népművelőknek az ellenzéki pártok, szervezetek tevékenységében való részvételtét milyen módon határozta meg a pártállami rendszerhez való viszonyulásuk, a bevonódásukat milyen személyes tényezők, szocializációs hatások támogatták. A narratívák elemzése során megkíséreljük szétszálazni azt a relációt, hogy a közéleti érdeklődés terelte –e a népművelői pályára az egyént, vagy a népművelő képzés pályaszocializációs hatása formálta a közélet alakítására irányuló belső igényt. A rendszerváltás időszakában az interjúalanyok politikai preferenciáinak és közéleti részvételének elemzése során elsősorban a közéleti szerepvállalás szervezeti hátterére fókuszálunk: az ellenzéki aktivisták választottak-e pártot a cselekvésük színteréhez, vagy a megszerveződő ellenzéki pártok választották ki a személyközi kapcsolati hálózataikon

²⁶ A népművelő terminust tágabb kontextusban használjuk a tanulmányban, nem munkakörként, foglalkozási pozícióként definiáljuk, hanem az 1980-as években a közművelődés teljes vertikumához tartozó, hivatásszerűen kultúraközvetítéssel, illetve közösség-szervezéssel foglalkozókra, illetve erre a pályára készülőkre alkalmazzuk ezt a kifejezést. A terminológiai kérdésekkel több jeles tanulmány, illetve monográfia foglalkozik (Mankó 1990; Fónai 1991; T. Kiss Tamás 2000; T. Molnár 2016).

keresztül a lokális térben befolyással bíró helyi politikusaikat, illetve ezek a preferenciák mennyiben tekinthetők ideológiailag konzisztensnek?

Szociokulturális háttér, identitás

Az 1980-as években Vercseg és Földiák által irányított, a népművelők körében folytatott kvalitatív kutatás az egyéni élettörténeteken, a családi szocializációs mintákon keresztül tárta fel a szakma gyakorlóinak hivatásképét. A vizsgálat sajátossága volt, hogy elsősorban a nagyközségek közművelődési intézményeinek főállású szakdolgozóira fókuszált. A kutatás egyik következtetése, hogy a zömében első generációs értelmiséginek tekinthető közművelődési dolgozók családi és szakmai szocializációja meglehetősen szürke volt, a népművelők életéből, szakmai identitásából hiányzott az értékadó minta, a pályára kerülésük kevésbé tudatos döntésnek tudható be. A másik fontos megállapítás az volt, hogy nélkülözik a nagyobb fokú szuverenitást, viselkedésük, értékrendjük inkább konformista, adaptív jellegű (Vercseg 1988). Kleisz Teréz dolgozatában négy, a népművelők körében 1970-1990 között végzett kutatás összevetése során arra a következtetésre jutott, hogy a szakmaterület képviselői nagyfokú intergenerációs mobilitási életútjából fakadóan töredékesebben szocializálódtak kritikai értelmiségivé, a passzív, alkalmazkodó életstratégia erőteljesen ható mintázat (Kleisz 2005).

Adódik a kérdés, hogy a nyolcvanas évek második felében, az ugyan meggyengülő, de mégiscsak regnáló pártállam időszakában a demokratikus ellenzéki mozgalmakba bekapcsolódó, ezáltal egzisztenciális kockázatot vállaló, politikai értelemben nonkonform habitusú népművelők életútjában, szociokulturális háttérében milyen tényezők hatása mutatható ki, amely támogatja a közéleti szerepvállalásukat, a fennálló normatív renddel való tudatos szembenállásukat? Az általunk készített életútinterjúkban két fontosabb tényező rajzolódik ki: a rendszerváltás folyamatába bekapcsolódó vidéki népművelők családjának aktív hívő létformája, vallásfelekezeti kötődése, illetve a származási család pártállami rendszerbe való beágyazottságának alacsony szintje, sőt a kommunista diktatúrával szembenálló családtörténet. Ez a két mozgatórugó egyes életutakban összekapcsolódik, erőteljes szocializációs élménnyé válik.

A fennálló renddel szembeni ellenálló attitűd természetes része volt a családi életünknek. Édesapám lelkes volt, az egyházügyi kérdések mellett nagyon érdeklődött a közügyek, közpolitika iránt is, és ez az aktivitás nem nyerte el sem a hatalomgyakorlók, sem a metodista egyházvezetők tetszését. Csak egy apróság: a lelkeseknek rendszeresen tartottak politikai továbbképzést, ezt hazafias népfronti ülésnek hívták a hatvanas, és szerintem a hetvenes években is. Ezeken a találkozókhoz hozzá lehetett szólni, és természetesen az édesapám sokszor fel is szólalt, amit többnyire valamilyen retorzió követett. Előfordult, hogy több évre bevonták a jogosítványát, és akkor kerékpárral járt, vagy a hívei fuvarozták. Lelkescsaládban éltünk, a sokgyermekes, hívő kisközösségnek van egy sajátos belső klímája. Volt egyfajta szigorúság, elvárás velünk szemben, hogy példamutató életet éljünk, még akkor is, hogy ha ezt esetleg nem éreztük a sajátunkénak. Ugyanakkor belülről megélve nagyon jó volt felnőni ebben a milióban. (...) Édesapám felfüggesztett börtönbüntetést kapott, és közel hét évig gyakorlatilag illegalitásban működött. Elbocsájtották az állásából, amit ő nem fogadott el; a gyülekezete kitartott mellette. Ma már nem könnyű elképzelni, hogy még személyi igazolványa sem volt abban az időben. Az autójáról levették a rendszámot, hogy ne tudjon vele közlekedni.

Ilyen zaklatások közepette zajlott az életünk. Végül is 1981-ig tartott ez az állapot. Én úgy emlékszem vissza ezekre az időkre, hogy állandó feszültségben éltünk, de ehhez is hozzá lehetett szokni. (...) ugyanakkor ez a helyzet nem jelentett teljes kívülállóságot. A Kommunista Ifjúsági Szövetség tagja nem voltam soha, de úttörő például igen. Kérdeztem is egyszer anyámtól, hogy ha a KISZ-tagság nem fért bele a család értékrendjébe, akkor miért lehettem az általános iskolában kisdobos és úttörő? Erre a kérdésre azt a választ kaptam, hogy kisgyermek korunkban, amennyire csak lehetett, igyekeztek megóvni bennünket a konfliktusos helyzetektől. Ennek ellenére én abban a létállapotban szocializálódtam, hogy a családuk a fennálló renddel mindig is szembe helyezkedett, ráadásul a lelkészgyerek státus, és kisegyházi hovatartozás még egy további stigma volt. Igazából a történelmi egyházak sem lelkesednek a kisebb felekezetekért, már amennyiben létezik egyáltalán olyan kategória, hogy történelmi egyház.

Édesapám református lelkész volt Tamásváralján, egy kis faluban, amely Szatmárnémetitől észak-keletre található, nem messze Halmi községtől. A Felvidék visszacsatolását követően Románia egyre ingerültebben kezelte a magyar kérdést, és 1939 októberében a rendőrség letartóztatta apámat, mintegy ezer, politikailag megbízhatatlannak tartott magyarral együtt. Kolozsváron a katonai börtönben tartották fogva őt, majd két és fél hónapos előzetes letartóztatás után, 1939. december 21-én 35 másik társával együtt kitoloncolták Romániából. (...) A középiskola akkori légköre egyáltalán nem volt nyomasztó. Emlékszem, hogy történelemtanárunk és az iskolaigazgató a feleségével rendszeresen a Szent Anna templomba jártak misére. Az első osztályfőnököm is hívő ember volt, és én úgy éreztem, hogy a tanárok többsége vallásos világnézettel bírt. Nem erőltették ránk azokat a nézeteket, amivel maguk sem tudtak azonosulni, annak ellenére, hogy ez egy ipari iskola volt. 1956 után alakult meg a Kommunista Ifjúsági Szövetség, és teljes egyetértésben a mi osztályunk úgy döntött, hogy nem lépünk be a KISZ-be. Igen ám, de amikor közeledett az egyetemi felvételi, akkor egy-két diáknak kötelezően ajánlott volt a tagság, mondván, hogy egyébként semmi esélyük nem lesz a továbbtanulásra.

Egy kisfaluban születtem, édesapám evangélikus lelkészként szolgált. A korai szocializmus szegény Magyarországon egy nagycsaládban nőttem fel. Én először az édesapám életén, hivatásán keresztül ismertem meg a létező szocializmus működési mechanizmusát. Az acéli kategóriákkal szólva az egyház a tiltott és a túrt határán működő intézmény volt, így az egyes lelkészek is. Édesapám is a megfigyelt személyek közé tartozott, aki soha nem tett hűségesküt a kommunista hatalomnak, pedig világossá tették számára, hogyha feljebb szeretne lépni, akkor meg kell jelentetnie egy-két olyan írást a sajtóban, amiben kifejezi a szocializmus iránti lojalitását. Édesapám meg azt mondta, hogy ő az egyház urához kötötte az életét, az iránta való hűségét bármikor, bárhol megvallja, viszont a mandátuma nem a politikai rezsim támogatására szól. Így aztán egész életében a falusi lelkész pozíciójában ragadt.

Abban az időben a szocializmus rendszere már fellazulóban volt, ha valaki templomba járt, annak nem volt különösebb kockázata, senki nem csinált belőle ügyet, kivéve, ha ezt demonstratív céllal tette. Az enyhülés időszakában is lehetett érezni a láthatatlan, felemelt ujjat, hogy eddig, és ne tovább. Mindenki tisztában volt a kimondatlan elvárásokkal és a tilalmakkal is. Nem volt illendő a pedagógusoknak templomba járniuk, annak ellenére sem, hogy ebben az időszakban már többnyire nem kellett retorziótól tartania egy tanárembernek, ha istentiszteleten vett részt, különösen egy kistelepülésen. A nem totalitárius diktatúra jellemzője a láthatatlan korlát: számos viselkedési norma nincs megfogalmazva, nincs

jogszabályban rögzítve, de érzi az ember, hogy mi az, ami beleillik a hatalom elképzeléseibe, és mi az, ami nem. Az íratlan szabályokkal az emberek tisztában voltak, akarva vagy akaratlanul, tudták, hogy milyen magatartási normáknak kell megfelelniük. A játékszabályokat az én családom is betartotta, annak ellenére, hogy mi egészen más világnézet alapján szocializálódtunk. Az egyik nagyapám rendőrként szolgált a Horthy-korszakban, a másik nagyapám gazdálkodó kulák volt. Mi másfajta értékrend mellett nőttünk fel, és ahogy ráeszméltunk a világra, az előírt keretek egyre inkább szűknek bizonyultak számunkra.

Tomka Miklós értelmezésében a szocialista rendszerben a társadalmi igényekhez való alkalmazkodással szemben a pártállami vezetés és a társadalom kettős szembenállása volt meghatározó. Ebben a helyzetben a vallás kiemelt szerepet játszott a hagyományok megőrzésében, a közösségek összetartásában, valamint az emberek teljes kontrolljával szembeni ellenállásban. Miközben a modernizációs folyamatok Kelet-Közép-Európában is gyengítették a vallás pozícióját, a politikai megosztottság viszont inkább erősítette azt. Bár a pártállam üldözte a vallást, a vallás és az egyház a hagyományok védelmezőjeként és az ellenzék kifejeződéseként új erőre kapott, amely Nyugat-Európában nem létezett. Tomka felveti, hogy érdemes vizsgálni azt a problémát, hogy az egyházak teológiai és társadalmi konzervativizmusa milyen mértékben tekinthető üldözött helyzetnek, és az „üldözéssel szemben görcsbe merevedetten védekező magatartás” következményének. (Tomka 2009).

A pártállammal szembenálló, a hivatalos ideológiai doktrínákat megkérdőjelező attitűd szocializációs hatása az interjúalanyok esetében markáns szerepet játszott a passzív kritikai diszpozíciótól a nyolcvanas évek második felében egyre manifesztaabbá váló ellenzéki szerep felvállalásában. Ez a beállítódás figyelhető meg azoknak az első generációs értelmiségivé váló népművelőknek az esetében is, akik nem lelkész családból származnak, viszont a hetvenes-nyolcvanas években egyházi fenntartású középiskolában folytatták tanulmányaikat. 1950-ben, a szerzetesrendek feloszlását követően megállapodást kötött a katolikus egyház az államhatalommal, mely alapján négy szerzetesrend nyolc középiskolában folytathatta a négyosztályos katolikus gimnáziumi képzését. Ezt az alkut erősítette meg a Vatikán és a Magyar Állam között 1964-ben kötött egyezmény, ami a katolikus iskolák helyzetén nem változtatott, a status quo megszilárdította. Az egyházi iskolák az állam által megszabott működési elvek szerint folytathattak oktató-nevelő munkát, és tanáraik azt követően taníthattak – állami tantervet követve és állami tankönyvet használva –, hogy letették az esküt a Magyar Népköztársaságra és az alkotmányára. Az egyezmény alapján a katolikus iskolák azoknak a szülőknek a gyermekeit vehették fel, akik nem nyertek felvételt állami iskolába, vagy akik onnan szabadon léptek át egyházi gimnáziumba (Csejosi 2012). A pártállam által kiépített „második oktatási rendszer” a 19. század egyházi népoktatásához hasonlóan funkcionált, ami kiegészítette az állami népoktatást legalábbis gimnáziumi oktatás szintjén (Kozma 2005). A korszak felekezeti gimnáziumai mintaiskolákká fejlődtek és igen nagy presztízzsel bírtak, annak ellenére hogy működésük feltételei rendkívül hátrányosak voltak az állami iskolákéhoz képest. Az 1627-től folyamatosan működő Győri Bencés Gimnázium (mai nevén Czuczor Gergely Bencés Gimnázium) bentlakásos képzésében két interjúalanyunk is részt vett. Az intézmény szellemisége, a tudós bencés szerzetesek világképe meghatározó élményként szolgált és megalapozta a közélet iránti érdeklődés, a közügyek alakításának igényét.

Az iskolaválasztást leginkább édesanyámnak, illetve a falunk papjának köszönhetem. Nem vagyok biztos abban, hogy kiskamaszként tényleg ezt akartam, illetve nem tudtam, hogy mire vállalkozok, de a szüleim küldtek, és engedelmes fiú voltam. Falusi gyerekként beleugrottam az

ismeretlenbe. Nagy kulturális sokk volt, de nagyon jól éreztem magam. Az első év nehéz volt, de a második évet már kifejezetten élveztem a Győri Bencés Gimnáziumban, és nagyon sokat köszönhetek az ottani tanárainknak, a közegnek, a hétvégi kirándulásoknak, a Bakonynak, a városnak, tanárainknak, akik kinyitották a szememet a világra. A pártállam felügyelete alatt ugyan, de nagyon inspiráló szellemi közegben élhattunk, olyan irodalmakkal ismerkedhettünk meg, olyan beszélgetésekben vehettünk részt, amelyek lehetőséget adtak arra, hogy foglalkozhassunk a nemzeti kérdésekkel, a nemzeti öntudattal. Megemlítenék egy tanáromat, Jáki Teodóz atyát, aki minden nyarat a moldvai csángók között töltötte és diákepekkel színesített élménybeszámolót tartott Székelyföldről, a magyarság égető problémáiról. (...) Szóval a bencés iskolai közösség egy másfajta, sajátos világot teremtett számomra akkoriban, amiről azt gondolom, hogy a későbbi szerepvállalásomat is megalapozta.

Sokszor gondolják azt, hogy egy egyházi iskola, különösen egy katolikus gimnázium egynyomtávós szellemiséget és lelkiséget sulykoló intézmény. Én meg pont azt tapasztaltam meg, hogy a bencés gimnázium sokértű szellemi inspirációt adó közeg volt, amelynek az áldását, meg a hatását mind a mai napig érzem magamon. A formális, az egy-egy felekezethez kötődő vallásosság jelentősége visszaszorult a szocializmusban, így a gimnáziumban már nem tekintettek eretneknek. Én voltam az egyetlen evangélikus az iskolában és teljes mértékben elfogadták az én vallási másságomat. Az, hogy én evangélikusként bekerültem egy katolikus közösségbe, nem teremtett vallásháborús helyzetet, ellenben megtapasztalhattam, hogy mennyire fontos dolog az életben, hogy aki kisebbségben van, ahhoz milyen módon kell viszonyulni. (...) A bencés atyáktól három fontos dolgot tanulhattunk: a keresztyénységet, az európaiságot és a magyarságot, és mindezt természetes ötvözetben és elképesztő minőségben. De más élményeket is adott a gimnázium, pezsgő kulturális életet teremtettek a bencés atyák. Iskolai koncertet adott nálunk a világhírű Tátrai Vonósnyégyes vagy a huszadik század egyik legnagyobb zongoristája, Szvjatoszlav Richter. Iskolai bálokon az Illés, a Metró együttesek, a Tolcsvay Trió játszottak. Azokban az időkben a bencés bál volt Győr egyik legnagyobb társasági eseménye, elsősorban azért, mert ott mindig élő zenekar játszott.

1981 nyarán másodéves gimnazistaként, iskolánk szervezésében osztálytársaimmal Krakkóban tölthettünk néhány hetet, közreműködtünk a magyar-lengyel barátságnak szentelt templom építésében. A város főterén mondott beszédet egy nagygyűlésen Lech Walesa, a pártállam ellenzékeként fellépő Szolidaritás mozgalom vezetője. Én olyan tömeget még nem láttam, mint amivel ott találkozhattam. Igyekeztünk kihámozni, hogy mi is történik akkor Lengyelországban. Hoztunk haza magunkkal ellenzéki kiadványokat, és egy szolidaritási jelvényt is nagy bátran átcsempésztünk a határon. Igaz, hogy a magyar határ átlépése előtti utolsó pillanatban félelmünkben az újságokat kidobtuk a vonatablakon, de a jelvényt elhoztam magammal, és évtizedekig őrizgettem.

Az 1980-as évek második felében az ellenzéki csoportok, köztük a demokratikus ellenzék ideológiai és hálózatosodási szempontból is újszerű módon szerveződtek. Ez a folyamat három fontos tényezőn alapult: új értékrendek és identitások megfogalmazásával, amelyek a Kádár-rendszer politikai dominanciáját megkérdőjelezték; egy új politikai felfogás kialakításával, amely az alkotmányos jogok elsőbbségét hangsúlyozta a paternalizmussal szemben; végül, ezen új felfogás szervezeti megjelenésével, a szamizdat szerkesztőségekből létrejött ellenzéki lapok, és az alternatív civil önszerveződések²⁷ kinövő civil szervezetek

²⁷ A Szegényeket Támogató Alap (SZETA) megalakulása az 1970-es és 1980-as évek fordulójának társadalmi és

formájában, amelyek demokratikus hálózatokká szerveződtek. (Csizmadia 2001). A nyolcvanas évek ellenzéki aktivizmusa viszonylag zárt szociális kapcsolati hálózatban működött, a SZETA mozgalom az önkénteseit az alapítók családi-baráti köréből toborozta, ugyanakkor a külső körbe tartozó segítők a konspirációra épülő terepmunka és az alapítók szellemi kisugárzása a közélet alakításában való részvételre ösztökélte.

Nem éltem burokban, de nem állítanám, hogy politikus alkat voltam. Én az újságot a hátuljáról kezdtem olvasni, elsőként a sportrovatnál. Beültem a könyvtár olvasójába azért, hogy a Népsportot, és a Képes Sportot átolvassam. Nagy sportrajongó voltam. A politikai mozgolódásokról tudtam, de nem szippantott be nagyon. Volt ugyanakkor számos érdekes élményem. Gábor bátyám elég jó kapcsolatban volt a demokratikus ellenzék liberális köreivel, ami onnan eredt, hogy ők kezdettől szolidárisak voltak mindazokkal, akik valamilyen üldöztetést szenvedtek. Gábor évekig a bezárt imaterme előtt, az utcán tartotta az istentiszteleteket, és a demokratikus ellenzék néhány tagja eljár szolidaritásból ezekre az alkalmaikra. Ezek között ateisták is bőven voltak, illetve akadt közöttük több személy, például Eörsi István, Solt Ottilia, akikkel a testvérem egész hátralévő életükben vallási dialógust folytatott. A bátyám révén némi kapcsolatom nekem is volt a demokratikus ellenzékkel. Előszörban személyes élményekkel kötődtem ehhez a társasághoz. Ha jól emlékszem, 1981 nyarán a lengyel Szolidaritás mozgalom kirúgott aktivistáinak a gyerekei számára a magyar értelmiségiek magánkezdemenyezésként nyaralást szerveztek a Balatonnál. Az előkészület komoly konspirációval folyt, hogy a hivatalos szervek ne szerezzenek tudomást az akcióról. Biztos vagyok benne, hogy tudtak róla. Magánautóval szállítottuk a lengyel gyerekeket a Balatonhoz, egy ilyen harminc gépkocsiból álló konvoj miatt is ne lett volna feltűnő? A bátyám szólt, hogy van egy autó, amire nincs sofőr, segítenék-e? Természetesen szívesen vállaltam. Egy féllábú gyermekorvos Trabant Hycomat típusú autójával három lengyel gyereket szállítottam a Balatonra. Ehhez hasonló, egy fiatalnak kétségkívül izgalmas akciókban vettem részt. Amikor Rajk Júlia meghalt, vélhető volt, hogy a posta nem fogja a gyászjelentéseket kikézbesíteni, így ezt a fővárosi ellenzéki értelmiségi körök magánszervezésben oldották meg. Éppen Budapesten voltam, kaptam a bátyámtól egy Trabantot és egy térképet, valamint egy halom gyászjelentést, és nekiindultam a pesti éjszakának. Olyan emberek laktak a kijelölt címeken, akiket én tankönyvekből ismertem, például Illyés Gyulának kézbesítettem. Továbbá Nagy Bálintnak, az Ybl Miklós és Kossuth díjas építésznek, aki a nyolcvanas években kényszerűségből ácsként

politikai légkörében történt, és sikeres együttműködés volt a demokratikus ellenzék, az értelmiségi és művészeti ellenkultúrák, valamint a szociális problémák iránt növekvő társadalmi érzékenység között. A független segélymozgalmat 1979 őszén Solt Ottilia és hét társa – Havas Gábor, Iványi Gábor, Lengyel Gabriella, Matolay Magda, Nagy András, Nagy Bálint és Pik Katalin – hozta létre. A csoport tagjai már egy évtizede végeztek szociológiai terepmunkát a magyarországi szegények, cigányok és munkások között, és többségük a szociológus Kemény István tanítványa volt. A SZETA célja olyan rászoruló családok támogatása volt, akik valamilyen okból kiestek az állami szociális rendszer védőhálójából. A kommunista időszakban a szegénység, a hajléktalanság és a származási diszkrimináció tabunak számított, ezért a SZETA alapítói úgy döntöttek, nem is próbálnak legálisan működő egyesületté válni. Ehelyett a nyilvánosság erejére építettek: nyílt felhívásokkal, jótékonysági rendezvényekkel, köztéri akciókkal és cenzúrázatlan kiadványokkal (szamizdat és tamizdat) próbálták elérni a társadalmat. A SZETA alapítói tisztában voltak azzal, hogy tevékenységük rendszerkritikus, de önkénteseik tábora sokszínű volt, és nem mindenki vállalta a nyílt ellenzéki szerepet. A civil szerveződések dilemmái, mint a konspiráció vs. nyilvánosság és a hivatalos keretek vs. független önszerveződés, gyakran megosztották a tagokat. (Nóvé 2022). A SZETA tehát egy olyan önkéntes civil szerveződés volt, amely nemcsak a szegények segélyezésére irányult, hanem egyfajta ellenállásként is szolgált a kommunista rendszer szociális problémáit elhallgató politikájával szemben.

dolgozott. A jegyűrűre valót később nála kerestem meg segédmunka vállalásával. Ilyen személyes élményeim voltak, de akkor még nem szippantott be a politika.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Kutatócsoportok számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- Csejoszki, M. (2012). Katolikus nevelés a politikai diktatúra oktatási rendszerében – a Pannonhalmi Bencés Gimnázium oktatásszociológiai vizsgálata (1950–1990). *Magyar Pedagógia*, 112(3), 149–166.
- Csizmadia, E. (2001). Pártok és politikai hálózatok. *Társadalomtudományi Szemle*, 2001(3).
- Drabancz, R. (2023). Vidéki rendszerváltó tanárok. In Buda A. & Kiss E. (Szerk.), *Interdiszciplináris pedagógia és a korszakváltás bizonytalansága. XIII. Kiss Árpád emlékkonferencia: Tartalmi összefoglalók* (p. 13). Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet.
- Fónai, M. (1991). Egy konstruált szakma szakmászodása: számokban a "népművelésről". In Fónai M. (Szerk.), *Népnevelőtől a kulturális menedzserig* (pp. 3–9). Nyíregyháza: Bessenyei Kiadó és Nyomda.
- Kleisz, T. (2005). A népművelés és a szociális munka szakmászodása angolszász és magyar metszetekben [Doktori értekezés, Debreceni Egyetem]. <https://dea.lib.unideb.hu/items/30b4a037-0736-42c9-bad1-63b26fc3fe0b> (Letöltve: 2024.09.10.)
- Kozma, T. (2005). Egyházi iskolák – Interkulturális nevelés. *Educatio*, 14(3), 465–474.
- Mankó, M. (1990). A népművelés funkcióváltozásai. In Mankó M. (Szerk.), *Nevelés- és Művelődéstudományi Közlemények* (pp. 89–102). Nyíregyháza: Bessenyei György Kiadó.
- Nóvé, B. (2022). „Ha a szociálpolitika megsértődik, ám csinálja jobban...” In *memoriam SZETA. Mérce*. <https://merce.hu/2022/01/25/ha-a-szocialpolitika-megsertodik-am-csinalja-jobban/>
- T. Kiss, T. (2000). A népnevelőtől a kulturális menedzserig: Fejezetek a népművelőképzés fejlődéstörténetéből. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- T. Molnár, G. (2016). A népművelőtől a közösségszervezőig – A kultúráközvetítő szakemberképzés negyven éve Szegeden. In Juhász E. (Szerk.), *A népműveléstől a közösségi művelődésig* (pp. 143–153).
- Tomka, M. (2009). Vallásosság Kelet-Közép-Európában – tények és értelmezések. *Szociológiai Szemle*, 19(3), 64–79.
- Vercseg, I. (1988). Szocializáció, szerep, érték a népművelői pályán. Budapest: Múzsák Közművelődési Kiadó.
- Vitál, A., & Drabancz, R. (2022). Vidéki rendszerváltók 2.: "Számunkra a győzelem a bejutást jelentette...". *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 57, 39–51.
- Vitál, A. & Drabancz, R. (2023). Vidéki rendszerváltók 3.: "És elindultak a pesti aszfaltbetyárok plakátragasztó korongecsettel...". *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle*, 58, 87–101.

Matyasovszky Margit – Osvald Bálint:

Vonyarcvashegy KultúrÉtlap - Régió Fesztivál

Absztrakt: Vonyarcvashegyen a Rendezvénytéren 2024. április 27-én, egy év előkészítő munkálat után Vonyarcvashegy Nagyközség Önkormányzata szervezésében kettő együttműködő partnerrel a Nemzeti Művelődési Intézet Zala Vármegyei Igazgatóságával és a Hévíz-Balaton-Zalai Dombhátak LEADER Egyesülettel megvalósult az a térségi fesztivál, ami a KultúrÉtlap nevet viselte. A programot a Művelődési Ház és Könyvtár Vonyarcvashegy fogta össze Osvald Bálint igazgató irányításával. A közművelődési szakemberek munkáját segítette a Településüzemeltetési Csoport, a Tourinform Iroda, a vonyarcvashegyi Polgárőr Egyesület és a helyi civil szervezetek, klubok, szakkörök. Az operatív feladatokat a jól kidolgozott előkészületeknek köszönhetően sikeresen valósították meg.

Abstract: On 27 April 2024, after a year of preparation work, the regional festival called KultúrÉtlap was held in Vonyarcvashegy, organised by the Municipality of Vonyarcvashegy, with two cooperating partners, the National Institute of Culture Zala County Directorate and the Hévíz-Balaton-Zalai Dombhátak LEADER Association. The programme was organised by the community center and library under the direction of Bálint Osvald. The work of the public community culture experts was supported by the Municipal Operations Group, the Tourinform Office, the Vonyarcvashegy Citizen Guard Association and local NGOs, clubs and professional groups. The operational tasks were carried out smoothly thanks to well-planned preparations.

Bevezetés

A kulturális és gasztronómiai fesztiválok fontos szerepet töltenek be a társadalomban, hiszen nem csupán szórakozási lehetőségeket kínálnak, hanem a hagyományok megőrzéséhez, a turizmus fellendítéséhez és a helyi gazdaság élénkítéséhez is hozzájárulnak. Alkalmat teremtenek a helyi közösségek számára, hogy bemutassák kulturális értékeiket, legyen szó zenéről, táncról, kézműves mesterségekről vagy más művészeti ágakról.

A gasztronómiai fesztiválok kiemelt jelentőséggel bírnak a helyi és nemzeti konyhák népszerűsítésében is. Ezek az események biztosítják az érdeklődők számára, hogy autentikus ételeket kóstoljanak, megismerkedjenek az adott régió vagy ország gasztronómiai hagyományaival, valamint felfedezzék a helyi alapanyagokat és étkezési szokásokat. A kulináris turizmus egyre népszerűbbé válik, hiszen sokan utaznak azzal a céllal, hogy különleges ízeket fedezzenek fel. A fesztiválok ezen kívül támogatják a helyi termelőket, borászokat, kézműves sörfőzdéket és éttermeket, mivel lehetőséget adnak arra, hogy bemutassák termékeiket és közvetlenül kapcsolatba kerüljenek a fogyasztókkal.

Gazdasági szempontból a fesztiválok jelentős hatással vannak a helyi vállalkozásokra és a turizmusra. Az ilyen rendezvények turistákat vonzanak, ami növeli a vendéglátóhelyek, szállodák és egyéb szolgáltatók forgalmát, élénkítve a helyi gazdaságot. Egy sikeres fesztivál egy város vagy régió turisztikai arculatának építését is szolgálja, amely hosszú távon is előnyös lehet a térség számára.

Ezen túl a kulturális és gasztronómiai fesztiválok közösségi szerepe is kiemelkedő. Ezek az események összehozzák az embereket, erősítik a közösségi összetartozás érzését, valamint lehetőségek teremtenek a helyi közösségek számára a közös élményszerzésre.

Számos hazai szerző foglalkozik a gasztronómiai fesztiválok társadalmi-gazdasági szerepének vizsgálatával (Jászberény, Kökény & Márkus, 2021; Boros & Böhm, 2022; Csapody, 2024).

Alapötlet, előkészítés

A régió kulturális felfedezése, népszerűsítése a „RÉGIÓ FESZTIVÁL – KultúrÉtlap” elnevezésű rendezvény keretében célként fogalmazódott meg. Az attrakció vázát a térségben működő művészeti csoportok, előadók bemutatkozása adja, akik a helyszínen megmutatják tehetségüket, ezt egészítik ki az értékasztalok, ahol a települések feltárják az értékeiket továbbá megjelennek a helyi kézművesek, a helyi termelők a családi, kis és középvállalkozók is. A projekt víziója kettő elemből állt, ebből az egyik az imént bemutatott látványos rész, a másik elem pedig egy adatbázis létrehozása. Mire is gondolt az ötletgazda, milyen adatbázisra és főleg miért és kinek van erre szüksége? Abban egyetérthetünk, hogy a vízió inspiráló és ambiciózus. Olyan innovatív platformot kell készíteni, amely nyitott és változatos szolgáltatásokat kínál az ellenőrzött adatok tekintetében a felhasználóknak. A felületen a közművelődési szakemberek szörfözhetnek a szolgáltatók között, visszacsatolásokat, értékeléseket oszthatnak meg. A szolgáltatók olyan bemutatkozási, népszerűsítési lehetőséget kapnak, ahol közvetlenül a szervezők keresik az általuk megosztott információkat és elérhetőségeket. A fogyasztók pedig naprakész információkat kapnak a térség, vagy később akár a régiót illetően a kulturális programokból. Szinte minden szereplő bekerülhet a régió kulturális véráramába, így a helyi amatőr alkotó és előadó csoportok a kulturális alapú gazdaságfejlesztés szereplőivé is válhatnak. Vonyarcvashegyen nagyot mertek álmodni, hiszen a vízió segítségével olyan célt adtak a kulturális szolgáltatások területén a szereplőknek, ami kijelölte a követendő irányt.

Az esemény nagy visszhangot váltott ki a résztvevők és az érdeklődők körében egyaránt. Olyan hiánypótló attrakciónak az alapköveit rakta le a szervező csapat, mely országos megvalósításra érdemes.

A személyes tapasztalatok értékelését a résztvevők által kitöltött kérdőív feldolgozásával tettük egészszé. A szakembereknek azonnal szembetűnik, az elnevezés: Régió Fesztivál. Mit értünk régió alatt? Az első kommunikációkban azt hallhattuk, hogy 100 települést céloztak meg. A későbbiekben pedig a vármegye teljes területe, azaz 258 település lett megszólítva. Látjuk, hogy nem 258, sőt még 100 települést sem sikerült elérni, hiszen a ténylegesen résztvevő 25 település, jóval elmaradt a tervezettől. Az összegző adatokhoz tartozik, hogy 35 kézműves és helyi értékasztal, 40 színpadi produkció és közel 500 résztvevő volt.

Elsőként azt kell tisztázni, hogy a magyar etimológiai szótárban meghatározottak szerinti régióról, azaz a vidék, táj, tájegységről beszélünk (Zaicz 2006:611), vagy a Magyarországot hét tervezési-statisztikai régióra történő osztásról, melyet 1999-ben végeztek el az 1999. évi XCII. törvény (1999. évi XCII. törvény) értelmében, ami az 1996. évi XXI. törvény módosítása. A régiós felosztás elsősorban az Európai Unió statisztikai alapon (NUTS) nyugvó támogatási rendszere miatt jött létre (Európai Parlament 2024). Ebből a szempontból a Nyugat-Dunántúli Régióban található Vonyarcvashegy település. Ide tartozik Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala vármegye 11 209 km² területén élő 989 343 fő. Egyértelmű tehát, hogy a

névválasztáskor az első meghatározásra asszociáltunk. Mindazon által nem szabad figyelmen kívül hagyni a felelőset Európai Unió hatások sem. Mindjárt az elején lefektethetjük, hogy erősen jelen van a települések életében a LEADER és annak szellemisége a szubszidiaritás, mely a helyi szereplők helyben történő érvényesülését, fejlődését segítő támogatói rendszer.—Esetünkben a Hévíz-Balaton-Zalai Dombhátak LEADER Egyesület tevékenysége és segítségével (Hévíz-Balaton-Zalai Dombhátak LEADER Egyesület honlapja) volt a meghatározó. A közel egy éves előkészületeket követő rendezvény nap 2024. április 27-én vált valóra. A Művelődési Ház és Könyvtár Vonyarcvashegy kollektívája nagy kihívással nézett szembe.

A „RÉGIÓ FESZTIVÁL – KultúrÉtlap”

A Nemzeti Művelődési Intézet Zala Vármegyei Igazgatósága (a továbbiakban: Igazgatóság) a kezdetektől módszertani segítője volt a projektnek. Az alapötlet Pali Róbert polgármestertől származott, melyet több éve álmodott meg. A térség számára kiemelkedő és hiánypótló rendezvény megvalósítását tervezte, melynek fő célja a térségfejlesztés és a közösségépítés. A cél a régió kulturális felfedezésére, népszerűsítésére a „RÉGIÓ FESZTIVÁL – KultúrÉtlap” elnevezésű rendezvény keretében. Az esemény lehetőséget biztosít a térségben működő művészeti csoportok, előadók bemutatkozására, akik - amellet, hogy a helyszínen megmutathatják tehetségüket a nagyközönségnek - egy adatbázis létrehozása által bekerülhetnek a régió kulturális véráramába - fogalmazott az ötletgazda. A színpadi programokkal párhuzamosan, egy-egy stand felállításával a jelenlévő települések őstermelői, kézművesei, szolgáltatói is alkalmat kaphattak arra, hogy még szélesebb körben megismertessék értékeiket, termékeiket, szolgáltatásaikat. Ezzel párhuzamosan kerekasztal beszélgetésekre is várták a résztvevő települések vezetőit, képviselőit, ahol megoszthatták egymással tapasztalataikat, jó gyakorlataikat, illetve ötleteket, inspirációkat meríthettek a települések működéséről különféle témákban. (Sági-Világos 2023).

„A résztvevő település vállalta,

- önkormányzati szintű partnerségi megállapodás megkötése adatszolgáltatáshoz, közös adatbázis létrehozásához;
- adatszolgáltatás a településen tevékenykedő művészeti csoportokról, tehetséges előadókról, kézművesekről, szolgáltatókról a helyi közművelődési szakemberek bevonásával;
- települési kapcsolattartó kijelölése, kommunikációban való segítségnyújtás a csoportok, alkotók meghívásában;
- segítségnyújtás a fellépők, művészeti csoportok, települési képviselők szállításában;
- települési képviselők, szakemberek delegálása a rendezvény megnyitójára, valamint a szakmai beszélgetésekre/előadásokra;

Vonyarcvashegy Nagyközség vállalta,

- adatgyűjtés, adatkezelés, adatvédelem;
- művészeti csoportok, előadók közvetlen megkeresése;
- jelentkezők csoportok szakmai szempontok alapján történő válogatása és meghívása;
- programterv összeállítása, fellépések összehangolása;
- színpad és hangtechnika biztosítása a fellépésekhez;

- a rendezvény sajtókommunikációja és médiamegjelenéseinek koordinációja (egyedi arculat, logó kidolgozása);
- egyéb kiegészítő szórakoztató színpadi programok megszervezése;
- igény szerint kézműves/szolgáltatói standok biztosítása;
- vendéglátás: egyszeri meleg étkezés minden fellépőnek és meghívott vendégnek;
- emléklap, emlékajándék a csoportoknak, résztvevőknek”

A program eredményeinek mérése

Amikor lehull a függöny, kialszanak a fények és hazamennek a nézők a színház bezárja kapuit. A KultúrÉtlap esetében jelképesen zárták be a kollégák a kapukat és elkezdődött az utómunka, ami segíti a jövőbe vezető út kijelölését. Ennek egyik eleme a résztvevők véleményének feldolgozása, elemzése.

Induljunk el a kályhától és menjünk végig a 25 résztvevő településnek kiküldött kérdőív kérdéseire adott válaszokon, amit 22 település töltött ki. Haladjunk a kérdések sorrendjében.

A kérdőív kérdései:

- Hogyan értesült a Régió Fesztiválról?
- Hogyan ismertette a felkérőlevél tartalmát a települési célcsoporttal?
- Kik alkották a képviselőtestületet?
- Hány fővel érkeztek?
- Mivel mutatkozott be a település?
- Mit tartott fontosnak bemutatni az értéktáblán?
- Mit tartott fontosnak bemutatni a színpadon?
- Miért tartja fontosnak a helyi amatőr csoport fellépését?
- Részt vett a kerekasztal beszélgetésen?
- Milyen érzésekkel érkezett?
- Milyen érzésekkel távozott?
- Részt vesz a 2025-ös KultúrÉtlap eseményen?
- Fogadja a 2025-ös KultúrÉtlap eseményt?
- Hogyan volt megelégedve a szervezéssel?
- Az esemény mit indított el az Ön települését képviselő személyekben?

A válaszok ismeretében azt a következtetést tudjuk levonni, hogy a résztvevők összességében örömmel tettek eleget a felkérésnek és izgatottak voltak a tekintetben, hogy jól sikerüljön a bemutatkozásuk. Az önkormányzatok válaszai alapján kiderült, hogy elsősorban a közvetlenül nekik címzett felkérő levélre reagáltak, ezt követte az a válasz, hogy már részt vettek egy olyan eseményen, ami lehetőséget adott a fesztivál előzetes megismeréséhez. Arányaiban többen jelölték meg azt a válaszlehetőséget, hogy mind a három csatornán megérkezett hozzájuk az információ. A válaszok alapján megállapíthatjuk, hogy szükséges a lépcsőzetes felvezetés és a köztudatba való bejuttatás. Ez így van egy új árucikk, új esemény esetében is. Több csatornán, szisztematikusan felépítve, egymásra ráerősítve kell a programot népszerűsíteni, hírül adni, megismertetni a résztvevőkkel és a célközönséggel.

Tehát ismertté vált a tervezett program, köszönhetően a polgármester úr és csapata több hónapos kitartó előkészítő munkájának, valamint a Nemzeti Művelődési Intézet Zala Vármegyei Igazgatósága által 2023 őszén megrendezett közművelődési szakmai napjának, ami tulajdonképpen az első olyan ismertetési lehetőség volt, ahol sikerült nagyobb számban egyidőben és egy helyszínen az érintettek figyelmét felhívni (Keszthelyi Televízió 2024).

A sajtó minden esetben nagy segítséget jelentett a munkánkban, ezért a regionális televízió és az írott sajtó, valamint a szervezők saját weboldalai, mint például a helyi önkormányzat cikkeiben és képgalériáival (Vonyarcvashegy Önkormányzat 2024), valamint a Csodálatosbalaton.hu a (Csodálatosbalaton.hu honlapja) és a Zala Vármegyei Hírportál (Zala Vármegyei Hírportál 2024) is hírt adtak a vízióról (Péter B. 2023). Ezzel támogatták azt, hogy mind szélesebb körben értesüljenek az érintettek az eseményről, előkészítve az esemény megismétlését, és hosszabb távon hagyománnyá tételét.

A következő lépés, amit körbe kell járni, hogy a címzettek értő olvasással olvastak-e, vagy csak végig szaladtak a levél tartalmán. Esetleg előfordult-e, hogy amikor ahhoz a részhez értek, hogy „együttműködés” vagy „a résztvevő település vállalja...”, nem dobták-e azonnal a kukába a levelet? A megszólító levél nem egy újabb falunapra szóló meghívást tartalmazott a polgármesternek, hanem a bemutatkozás, az ismerkedés, az együtt gondolkodás lehetőségét kínálta a településeknek. Továbbá a kezdeményezés célul tűzte ki a helyi értékek előtérbe kerülését azáltal, hogy a KultúrÉtlapon megjelennek az alkotó és az előadó amatőrök mellett a helyi értékek a termelők és a vállalkozók is. Azon települések, akik meglátták a lehetőséget a programban, a helyi erőket személyesen értesítették. A közművelődési szakemberek a polgármesterekkel egyeztetve, vagy közvetlenül a polgármesterek keresték meg a helyi népdalköröt, a néptáncsoportot vagy a méhészt és ismertették a bemutatkozási lehetőséget. Az együttműködő polgármesterek többsége úgy ítélte meg, hogy a település értékeinek a bemutatásán jelen kell lenniük. A felelős magatartás lehetőséget nyújtott az azonos gondolkodású települési vezetőknek a találkozásra és a további közös tervezésre.

Az érkező delegációk létszámát tekintve azt láttuk, hogy legtöbb település 11-20 fő közötti résztvevővel érkezett. A legnépesebb csoportok nem érik el a résztvevők 20 %-át. A résztvevők száma attól is függött, hogy hány elemmel vettek részt és amennyiben színpadi produkcióval is bemutatkoztak, akkor az adott fellépő csoport hány tagú volt. Nem lehet összehasonlítani a szóló énekest és a 20 fős népdalkört semmilyen aspektusban sem. Épp ez a sokszínűség adta meg az esemény lüktetését, melyről maguk a résztvevők is nyilatkoztak. A rendezvényen 25 résztvevő település volt, a kérdőívek feldolgozásánál viszont 22-vel tudunk dolgozni, mert ők szolgáltatnak adatot. A falvak több mint a fele több területen is bemutatkozott, 7 település helyi termékkel, 18 település amatőr előadással, 11 település értékasztallal és 5 település az Aszakköri tevékenységgel mutatkozott be. Tovább boncolva ezt a kört látjuk, hogy aktív, aktívabb és legaktívabb falvakkal is megismerkedhettünk a rendezvény megvalósítása során. Egy példa: Nagyrécse község, ahol a lakosságszám 1164 fő, jelen volt a Népi Sütő-főző csoport dödöllekészítéssel, Fehéregyházi Éva gyöngy ékszerekkel, Kötőné Lőrinc Ágota mézeskalács, grillázs tortával, Nyitrai Józsefné virág dekorációval, Kreiner Ferencné terítőkkal, textíliákkal és fellépett a 24 tagú Ritmus Kórus is. A Kanizsai dödölle és Kanizsai Bor- és Dödölle Fesztivál a Zala Vármegyei Értéktárban szereplő turisztikai esemény (Zala Vármegyei Értéktár Bizottság 2013), Nagyrécse a vármegyei jogú város közvetlen szomszédságában terül el. Itt még megvan a dödölle és a kráfli készítésének tudománya (Kepéné, Lendvai, Tivadar 2015:50). Még él olyan idős asszony a településen, aki meg tudja sütni a kráfli, ami egy olyan vasárnapi vagy ünnepi hájas tészta, amit többnyire szilvalekvárral töltenek. Ezt a jellegzetesen paraszti süteményt nem csak a Rábaközben,

hanem a Nyugat-Dunántúli települések többségében, sőt a Hetési falvakban is ismerik és kedvelik a népek.

Az értékasztalokon megjelentek a régmúltat felidéző népi tárgyi emlékek és fényképek, ami szimbolizálta az erős népi kötődést. A tárgyakban, albumokban a paraszti világ és a mezővárosok hagyatéka köszönt vissza. Tudnunk kell, hogy a környék elhelyezkedése okán sokáig védelmi terület volt. Domborzati sajátossága a Duna és a Dráva, továbbá a Balaton által behatárolt dél-dunántúli területet öt tájegységre bontotta (T. Mérey 1999:78). Ennek első része Zala megye területének nagy részét foglalta magába. A Zala, a Dráva és a Mura közötti terület a Somogy megyei Iharosberényig húzódott. Ez a tájegység a közép- és laposhegyek vidéke, amit erdők, szakadékok és mocsarak jellemeztek, ahol sok a mocsarat teremtő patak, amelyek aztán az utat járhatatlanná vagy alig járhatóvá tették. (Halász 1996:161-166) A 15. század volt a megye virágkora, az önellátó falvak köréből felemelkedtek a mezővárosok, ahol jómódú telkes és bérlőparasztok, kézművesek is éltek. A 14–15. századokban 34 mezőváros volt a megye területén, köztük Muraszemenye, Lenti, Zalaszentgrót, Bak, Páka, Kanizsa, Keszthely, Zalaegerszeg, Szepetnek, Salomvár, Nova, Csapi és Csesztreg. Ezzel érzékeltetni kívánom, hogy ugyan a falvak többsége zsellér település volt, felfedezhető a mezővárosi és főúri élet is a megyében. A válaszokból az is kiderült, hogy a ma embere tiszteli és megbecsüli a múltat azonban előre néz és a fejlődés érdekében cselekszik.

A válaszadók nagy többsége az újszerű kezdeményezést, a helyi gazdaság húzó erejét tartja kíváncsnak és ezt be is mutatta a település értékasztalán. A színpadra a település legjobb előadó csoportját delegálták a legtöbbben, a második legtöbb választ a szórakoztatás lehetősége az amatőr csoport segítségével kapta. Tehát elmondható, hogy a helyi értékalapú közösség műsorát szívesen fogadják a lakosok. Jól érzik magukat, segíti a kikapcsolódást és a szórakozást az amatőr előadás. Azért tartják fontosnak a helyi amatőr fellépőket, hogy mindenki öröme szerepeljenek és hogy bemutatkozási lehetőségük legyen. Ez a gondolkodás a kis csoportok megerősödését hozhatja, mely tovább gondolva hozzájárul a településeken élők lelki egyensúlyának kialakulásához. Megélik a kiscsoportok a saját fejlődésük és közösséggé való kovácsolódásuk alkalmával a közösséghez való kötődés élményét. Előmozdíthatja az emberekből kivesző empátia és segítőkészség újraélesztését.

A vezető és vezetést segítő személyeknek szóló kerekasztal beszélgetésen a válaszadókból 13 település képviselői voltak jelen. Ez nem azt jelenti, hogy 13 fő kapcsolódott be a szellemi diskurzusba és a jó gyakorlatok ismertetésébe. A jelenlévők kötöttség nélkül részesei lehettek a programelemnek. A beszélgetést Pali Róbert házigazda polgármester vezette. Szó volt a jelen helyzetről, a zajló esemény jelentőségéről és a távlati tervekről. Beszélgető partner volt Horváth Zoltán a Hévíz-Balaton-Zalai Dombhátak LEADER Egyesület munkaszervezetének vezetője és a Nemzeti Művelődési Intézettől Kiss Gábor Boldizsár hálózati központvezető, valamint Matyasovszky Margit a Zala Vármegyei Igazgatóság igazgatója. A tapasztalatokat, ötleteket, víziókat megosztók olyan komoly témákat is érintettek, mint például a covid világjárvány következményei az önkormányzatok mindennapjaiban, vagy a költségvetési kérdések témaköre csökkenő bevételi, finanszírozási lehetőség esetén. Szóba került még a települések kitörési pontjainak megtalálása, a különböző fejlesztési lehetőségek a LEADER szellemiségében, valamint a kultúra szerepe a vidékfejlesztésben.

Megkérdeztük, hogy milyen érzéssel érkeztek a résztvevők. Erre a kérdésre azért volt szükség, mert igazából a nap hozamára voltunk kíváncsiak és ahhoz, hogy átfogó képet lássunk tudnunk kell nem csak a kimeneti, de a bementi válaszokat is.

A bemeneti kérdésre az alábbi válaszok érkeztek: 19 db válasz „Örömmel, mert bemutatkozhat, hírelheti a települését”, 15 db „Örömmel, mert megismerheti a résztvevőket

és a kínálatukat”, 9 db „Reményekkel, várva az újdonságot”. Lássuk a kimeneti válaszokat, azaz milyen érzéssel távozott? 18 db „Örömmel, mert megismert új településeket, embereket”. 13 db válasz „Örömmel, mert sok érdeklődőt vonzott a standja, előadása”, 1 db „Fenntartással, mert több fellépőre, kiállítóra számított”. Láthatjuk, hogy az eltöltött nap megváltoztatta az emberek gondolkodását, míg érkezéskor többségben azt várták, hogy önmagukat, a településüket, az értékeiket mutassák meg, azzal távoztak, hogy az öröm forrása az új emberek és közösségek megismerése volt. Átértékelődött a sorrend, az én helyett a te lépett előtérbe, ami a többes szám első személyhez (mi mindannyian) vezető út első lépése. Nem mondtuk ki, de reméltük, hogy az együtt töltött idő a közösségek további fejlődését segíti és új kapcsolatokat épít a hagyományokon nyugvó fejlődés útján. Zárásként olyan kérdéseket tettünk fel, amikre a válaszokat saját elképzeléseink megerősítése érdekében vártuk. A második KultúrÉtlap rendezvényt a továbbiakban is egynaposra tervezi megvalósítani a főszerző, a feldolgozott válaszok beépítésével. Nagy örömmel fogatuk, hogy vannak olyan válaszok, amik arról tanúskodnak, hogy nem zárkoznak el a települések az esetleges rendezői szerepkörtől. Ugyanakkor megértjük, hogy kisebb települések nem kívánnak ilyen nagy volumenű találkozót szervezni. Tudjuk, hogy nem a szándék hiányzik, hanem a további feltételek. A rendezői munkát egy kivétellel mindenki méltatta, köszönjük a kedves szavakat, az erőfeszítéseinket elismerő megnyilvánulást. Azt viszont szomorúan tapasztaltuk, hogy nem indított el nagy gondolkodást a településekben a program. Ezt annak tudjuk be, hogy nem egyértelműen tettük fel a kérdést. Vártunk volna olyan válaszokat, hogy a résztvevő településekben megmozdult valami olyan, amit csak a saját településükön tudnak megvalósítani. Erre a kérdésre a későbbiekben visszatérünk.

A második célként kitűzött eredmény, az adatbázis létrehozása rajtunk kívülálló okok miatt nem tudott megvalósulni. A közös adatbázis létrehozása számtalan akadályba ütközött. Ezt a kérdéskört azonban a meghatározott cél elérése érdekében nem szabad elengedni. Újra kell elemezni a megghiúsítást előidéző tényeket és meg kell fogalmazni az eredeti terv újbóli megvalósítását. Ehhez az érintettekkel tervezünk egy következő szakmai műhelybeszélgetést.

A kérdőív és a személyes tapasztalat alapján azt mondhatjuk, hogy példaértékű az ötlet, jó a tervezés, sikeres a megvalósítás. A következő évi fesztivált szintén időben el kell kezdeni szervezni és még nagyobb hatókörben kell híresztelni.

Összegzés

A „RÉGIÓ FESZTIVÁL – KultúrÉtlap” célja a térség kulturális értékeinek bemutatása és népszerűsítése volt. A program keretében olyan művészeti csoportok és előadók léptek fel, és olyan települési értékasztalok, kézművesek, helyi termelők és vállalkozók mutatkozhattak be, akik a szervezők megkeresésére nyitottan reagáltak, hajlottak a közös munkára. Bár így az eredetileg megcélzott 100 település helyett csak 25 vett részt az eseményen, a rendezvény így is jelentős sikert aratott, 35 kézműves és helyi termelő, valamint 40 színpadi produkció csatlakozott, és mintegy 500 látogatót vonzott.

A kérdőíves felmérésből kiderül, hogy a résztvevők lelkesedéssel fogadták a kezdeményezést, és sokan nyitottak a folytatásra. Az egynapos rendezvény végére a válaszaik zömében az új emberek és közösségek megismerését emelték ki, mint pozitív hozományt.

Az esemény hiánypótló kulturális kezdeményezésként jelent meg, amely akár országos szintű megvalósításra is alkalmas lehet és aminek a folytatásán mindenképp érdemes dolgozni a későbbiekben.

Felhasznált irodalom:

- Csapody, B. (2024). Online tartalomelemzés a helyi alapanyagok és gasztronómiai kultúra mentén: Gasztrofesztiválok weboldalainak vizsgálata. *Turizmus Bulletin*, 24(1), 4–14.
- Csodálatosbalaton.hu (2024). Régió Fesztivál – KultúrÉtlap 2024 Vonyarcvashegy. <https://csodálatosbalaton.hu/programok/fesztival-koncert/regio-fesztival-kulturetlap-2024-vonyarcvashegy/>
- Európai Parlament. (2024). A statisztikai célú területi egységek közös nomenklatúrája (NUTS). <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/99/a-statisztikai-celu-területi-egysegek-kozos-nomenklaturaja-nuts-> (Letöltve: 2024. szeptember 22.)
- Halász, I. (1996). A polgári megyétől a rendszerváltásig (1948–1990-es évek). A közigazgatás átszervezése és a négycentrumú megye kialakulása. In Vándor L., Kostyál L. & Bilkei I. (Szerk.), *Zala megye ezer éve: Tanulmánykötet a magyar államalapítás milleniumának tiszteletére* (pp. 161–166). Zala Megyei Múzeumok Igazgatósága. https://vmek.oszk.hu/08300/08329/pdf/zm1000_2.pdf (Letöltve: 2024. szeptember 22.)
- Hévíz-Balaton-Zalai Dombhátak LEADER Egyesület. (n.d.). Kik vagyunk. <https://hevizbalatonleader.hu/kik-vagyunk> (Letöltve: 2024. szeptember 22.)
- Jászberényi, M., Boros, K., & Böhm, P. (2022). Az erdélyi és a magyarországi hagyományőrző fesztiválok gazdasági és társadalmi-kulturális hatásainak összehasonlítása. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 7(3), 32–45.
- Jászberényi, M., Kökény, L., & Márkus, Z. (2021). A fesztiválok szerepe és hatása – A Z generáció körében népszerű fesztiválok elemzése. In Tóth, A., Happ, É. & Printz-Markó E. (Szerk.), *Változó világ, változó turizmus: XI. Nemzetközi Turizmus Konferencia tanulmánykötet* (pp. 192–201). Széchenyi István Egyetem.
- Kepéné Bihar, M., Lendvai Kepe, Z., & Tivadar, É. (2015). *Hetés népi táplálkozása* (50. p.). Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet. https://www.kl-kl.si/files/fb/digitalne_knjige/hetes_nepi_taplalkozasa/hetes_nepi_taplakozasa.pdf (Letöltve: 2024. szeptember 22.)
- Keszthely TV (2024). 500 fellépő mutatkozott be a Régió Fesztiválon. In: <https://tvkeszthely.hu/news/11306-500-fellepo-mutatkozott-be-a-regio-fesztivalon>
- Magyar Országgyűlés. (1999). 1999. évi XCII. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény módosításáról. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99900092.TV>
- Péter B. Árpád (2023). Vonyarcvashegy KultúrÉtlapot kínál száz településnek. <https://www.zaol.hu/helyi-kozelet/2023/11/2024-tavaszan-indul-vonyarcvashegyen-a-kozossegepito-es-hianypotlo-regios-sorozat>
- Sági-Világos, D. (2023). Őszi szakmai nap Zala Vármegyében. <https://nmi.hu/hirek/zala-megye/oszi-szakmai-nap-zala-varmegyeben> (Letöltve: 2024. szeptember 22.)

- T. Mérey, K. (1999). Zala megye útjai és a mellettük fekvő települések a XVIII–XIX. század fordulóján. Általános helyzetkép. In Tóth P. (Szerk.), Zala megye a XVIII–XIX. században két korabeli leírás alapján – Zalai gyűjtemény 46 (78. p.). Zala Megyei Levéltár.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZALM_zgy_46_ZM_1819Szazad/?pg=77&layout=s (Letöltve: 2024. szeptember 22.)
- Vonyarcvashegy Önkormányzat (2024a). RÉGIÓ FESZTIVÁL – KultúrÉtlap.
<https://www.vonyarcvashegy.hu/hu/onkormanyzat/hirek/regio-fesztival-kulturetlap-2024-04-27>
- Vonyarcvashegy Önkormányzat (2024b). RÉGIÓ FESZTIVÁL – KultúrÉtlap [Galéria].
<https://www.vonyarcvashegy.hu/hu/onkormanyzat/galeria/regio-fesztival-kulturetlap-2024-04-27>
- Zaicz Gábor (szerk.) (2006). ETIMOLÓGIAI SZÓTÁR. Magyar szavak és toldalékok eredete. (116. p.). Tinta Könyvkiadó.
https://dtk.tankonyvtar.hu/bitstream/handle/123456789/8879/Etimologiai_szotar.pdf (Letöltve: 2024.09.22.)
- Zala Vármegyei Értéktár Bizottság (2013). Értékeink. <http://ertektar.zala.hu/oldal1/> (Letöltve: 2024.09.22.)
- Zala Vármegyei Hírportál (2024). Alsópáhok kínálata a vonyarcvashegyi kultúrétlapon. In: <https://www.zaol.hu/helyi-kozelet/2024/04/alsopahok-kinalata-a-vonyarcvashegyi->

JUNIOR KUTATÓMŰHELY

Bartalovics Gabriella – Vámosi Tamás:

A közművelődési szakemberek pályaképe – fókuszban Baranya vármegye közművelődési szakemberei

Absztrakt: A tanulmány bemutatja azon felmérés eredményeit, amely a baranyai településeken elérhető közművelődési szolgáltatások jellemzőit tárja fel. A vármegye 43 településének kulturális szakembere által kitöltött kérdőív vizsgálja a közművelődési intézményrendszerre ható társadalmi-gazdasági folyamatokat, a szolgáltatások tartalmát és hozzáférését, a kulturális szakemberek jellemzőit, illetve összegzi azon fejlesztési elképzeléseket, amelyek a kutatási célcsoport tagjai fogalmaztak meg, kiindulva a mindennapi gyakorlatból. Felvázolható, hogy a kulturális intézményrendszer – főleg kistelepülési környezetben – nagyon hasonló problémakörökkel bír, illetve egyre nagyobb feladatot jelent a fiatalabb generáció megszólítása és bevonása a kulturális szolgáltatásokba.

Abstract: The study presents the results of the survey that reveals the characteristics of the public cultural services available in the settlements of Baranya. The questionnaire filled out by the cultural specialists of the county's 43 settlements examines the socio-economic processes affecting the public cultural institution system, the content and access to the services, the characteristics of the cultural specialists, and summarizes the development ideas formulated by the members of the research target group, based on their everyday practice. It can be outlined that the cultural institutional system - especially in the environment of small settlements - has very similar problem areas, and it is an increasingly important task to address and involve the younger generation in cultural services.

Bevezetés

A közművelődési intézményrendszerrel a gazdasági és munkaerőpiaci folyamatok árnyékában talán kevesebb szó esik, ritkábban látjuk ezen szolgáltatások értékelését, pedig társadalmilag fontos területről beszélünk. A kulturális közösségfejlesztés és a társadalomba beágyazott intézményrendszeri működésmód az alábbi intézménycsoportokban képzelhető el: (1) közösségi-művelődési intézmények, (2) múzeumok és (3) könyvtárak. Ezen működésmódban érintett minden szereplő számára előnyös lehet a közös munka, hiszen az intézmények részéről a működési mód megváltozásának (pl. szolgáltatások jobb tervezése és biztosítása) következtében kedvezőbb kapcsolat alakul ki a helyi közösség(ek) tagjaival, minőségibb és nagyobb látogatottságú programokat tudnak kínálni közönségük számára, valamint bővíthetnek erőforrásaik, kapcsolatrendszerük, illetve hosszú távon is fenntarthatóvá válik a működésük. A helyi közösségek szempontjából kívánatos lehet a helyi identitásuk felfedezése és megerősítése, a szabadidő tartalmas eltöltése, a nyugdíjaskor minőségi és közösségben történő megélése, az aktív szerepvállalás megtapasztalása tervezési-döntéshozatali folyamatokban, valamint sikerélményt jelenthet a közösen kitűzött cél elérése, a kulturális és szabadidős, adott esetben akár a fejlesztési tevékenységek átélése. Az intézményfenntartó ezen folyamatok megvalósulása során számíthat a helyiek szorosabb érzelmi elköteleződésére, támogatására, az érintettek közösségi döntéshozatali

folyamatokba való becsatornázására, illetve a kapcsolatrendszer, valamint a bizalom mértékének minőségi javulására is. E három szereplő (az intézmények, a közösségek és a fenntartó) sikeres és gyümölcsöző együttműködése, partnersége hozhatja el a hosszú távú és fenntartható változást az intézmények működésében (Arapovics, Beke, Dóri & Tóth, 2019).

Ahogy említettük, ezen intézményrendszer keretén belül definiálható a kulturális közösségfejlesztés funkciója, ami tartalmilag a közösség, és annak létező és lehetséges kulturális értékeinek kiaknázását, hozzáférésének és kulturális szolgáltatásokban történő megjelenítését, kiaknázását jelenti (Arapovics, 2016). A közösségek helyi identitására, kötődéseire, kulturális érdeklődésére építve is lehetséges ezen aktivizálás, és szolgáltatásokban való megjelenítés. A kulturális értékteremtés és -megőrzés színes programok szervezésére ad lehetőséget a közösségfejlesztési folyamat során. A helyi társadalomban korábban intézményesült szokások (ünnepek, események, programok, termékek) és kapcsolatrendszerek felismerésével és beépítésével eredményesen lehet bevonni a közösségeket a közösségi intézmények működésébe (Dudok, 2023). A kulturális közösségfejlesztő módszer segítségével lehetőség nyílik például a helyi ünnepi kultúra megőrzésére és új közösségi intézmények, szokások létrehozására. Mindemellett fontos kiemelni, hogy a helyben működő művelődő közösségek (pl. film- és könyvklubok, szakkörök, múzeumbaráti körök, amatőr tánc- és színjátszó csoportok, kórusok, tanulóköri, egyesületek, népfőiskolák) megszervezése és működtetése önmagában is értékteremtő fejlesztés (Arapovics, 2016).

Jelen kutatás fő célja, hogy egy átfogó, komplex képet kapjunk arról, hogyan működnek jelenleg a közművelődési szolgáltatások a baranyai településeken. A kutatást előhívó kérdéseket a következőképpen tudjuk megfogalmazni. Milyen hatást gyakorolnak rá a jelenlegi társadalmi-gazdasági folyamatok, melyek a fejlesztendő területek, főleg a megváltozott kultúrafogyasztási igények és elvárások tükrében (különös tekintettel a fiatalokra, mint fontos bevonandó célcsoporttagokra), illetve a munkatársak, kulturális szakemberek esetében hogyan élik meg ezeket a helyzeteket, esetleg mi az, amire nagyobb hangsúlyt fektetnének, ők milyen kitörési és fejlesztési pontokat tudnak meghatározni. Fontos célkitűzés annak feltérképezése és igényfelmérése, hogy milyen eszközökkel, módszertani megoldásokkal lehet bevonni egy-egy település közösségét, hogyan lehet az ifjúságot megmozgatni, aktivizálni, milyen jó gyakorlatokat tudunk megragadni, amelyek akár adaptálhatóak is más települések esetében. Mint egyfajta folyamatos célközönségnek, az idősebb korosztálynak milyen állandóságokat biztosítanak a kulturális színterek, biztosítva ezáltal azon funkciókat, amely az aktív és kulturálisan sokszínű, az esetükben akár gondoskodó társadalmat jellemzi.

A közösségi művelődés funkciói és szerepe települési szinten

A magyar közművelődés története egészen a reformkorig nyúlik vissza. Az ekkor megalakított körök, egyesületek és tágabb értelemben a magyarországi civil társadalom létrejötte kiemelten fontos kultúra-, közösség- és társadalomszervező, valamint gazdasági érdekvédelmi szerepet töltött be. (Závogyán, 2022)

A Nemzeti Művelődési Intézet állami közfeladatokat ellátó közművelődési intézmény, a Kulturális és Innovációs Minisztériummal kötött közszolgáltatási szerződés keretein belül. 2012-ben megalakult a Nemzeti Művelődési Intézet, mely fejleszteni, átszervezni kezdte a közművelődést, a közművelődési feladatokat. Áttekintették az akkori helyzetet, stratégiákat

állítottak össze és egy nagyszabású fejlődés indult útjára. Magyarország Kormánya minden segítséget megadott, és támogatta a régóta hiányzó ágazat működését. „A közösségi művelődés a maga sajátos eszközeivel fokozatosan hozzájárult a nemzeti összetartozás megerősítéséhez, a vidéki Magyarország értékeinek megőrzéséhez, a gazdaságélénkítéséhez, és az általános gyarapodáshoz. E folyamat a művelődéstörténeti léptékekkel mérve kiemelkedő mérföldköve a kulturális élet ezen belül a közművelődési törvény szabályozásának átfogó megújítása volt.” (Nemzeti Művelődési Intézet, 2018) A Művelődési Intézet képzéseket indít, kutatásokat támogat és kiadványokat, útmutatókat készít, szakmai konferenciákat, programokat valósít meg, ezzel is segítve a közművelődésben dolgozó kollégákat.

A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997.évi CXL. törvény módosításával vette kezdetét az átalakítás, amely nagy változásokat hozott a települések életében. 2012-től a megyei közművelődési feladatellátás Nemzeti Művelődési Intézetbe történő integrálásával és szükséges infrastruktúra egységesítésével kialakulhatott egy szakmailag egységes, de még megyei sajátosságait megtartva egy közművelődési szolgáltatási rendszer. A Művelődési Intézet több program, projekt segítségével nyitott utat a szakma fejlődésének, ilyenek például: „Újra öltünk, örökítünk”, a Pajtaszínház, a Bűvös Bábos, a Kapunyitógató programok és az újak közül is említve az aSzakkör (2020) és a Petőfi Kulturális Program (2023). 2013-ban az országos mintaprogramok sorában indult el a „Kulturális Közfoglalkoztatási Program”. A normatíva emelésével a kisebb településeket próbálták meg elsősorban segíteni, hogy a kulturális alapszolgáltatásokat tudják biztosítani. A törvény módosítás legnagyobb eredménye, hogy a közművelődési minőségbiztosítás alapelveihez igazodva minimum követelményeket határozzon meg a helyi kulturális feladatellátáshoz. A jogszabály alappilléreinek legfontosabb eleme a szakemberképzés, hiszen szakember hiánnyal szembesültek.

Legfontosabb célként a Nemzeti Művelődési Intézet megfogalmazása szerint a magyar emberek nemzeti és helyi identitását, valamint a tudatos érték – és közösségalapú társadalom- és gazdaságfejlesztését, illetve a magyar nemzet értékeinek erőforrásait kell előtérbe helyezni, kiaknázni, és használni (Juhász, Benkei-Kovács & Márkus, 2024).

Az 1997.évi CXL. törvénynek fontossága a társadalom közös érdeke a nemzeti, nemzetiségi kulturális hagyományok megőrzése, méltó folytatása, a közösségi és egyéni művelődés személyi, szellemi, gazdasági feltételeinek javítása, a polgárok életminőségét javító, értékhozó tevékenységek, valamint az ezek megvalósulására létrejött intézmények és szervezetek működésének elősegítése, amely törekvés a kulturális alapellátás rendszerében testesül meg.

A Művelődési Intézet 2020 novemberében indította útnak A Közművelődési Foglalkoztatási és Képzési Programját, másnéven a KFKP-t. Ennek a programnak köszönhetően az önkormányzatok, a közösségi színterek és intézmények eleget tudtak tenni a törvényben meghatározott kötelező vállalásoknak. A közösségi színtereken, legalább középfokú, még az intézményekben felsőfokú végzettséggel kell rendelkeznie egy közművelődési szakembernek. Ezt a programot az Emberi Erőforrások Minisztériuma segítségével tudták közösen megvalósítani, közel 2000 kollégát képeztek ebben a közel egy éves intervallumba. A támogatás feltétele, hogy a végzett szakembernek fél évet az önkormányzatnál kellett maradnia. Sajnos a fél év után nagyon sokan lemorzsolódtak, volt, amikor a munkáltató oldaláról nem történt szerződés hosszabbítás, és volt mikor a munkavállaló ébredt rá, hogy ez a szakma sok alázattal és elhivatottsággal, lemondással jár. A képzések alatt megtanultunk statisztikákat készíteni, és elemezni, a helyi közművelődési rendelet átdolgozásában is segítséget tudtunk nyújtani, megtanultuk az éves kötelező terveket elkészíteni, ilyen például a szolgáltatási terv, az éves munkaterv, képzési, és beiskolázási tervek, beszámolók

készítése, költségvetés tervek készítése, illetve a rendezvények forgatókönyveit is megtanulhattuk, hogyan is kell helyen elkészíteni (Erdélyi, 2022).

2017-ben még sok településen nem volt meg a megfelelő szakember, csak Baranya Vármegyében 279 településen hiányzott az emberi erőforrás. A KFKP után lecsökkent ez a szám 28-ra. Országos szinten ez egy nagy képzési akció volt, amivel megkönnyítették az önkormányzatok dolgát.

Az alapszolgáltatások meghatározása, majd tartalmának, továbbá szakmai, személyi, és infrastrukturális feltételeit miniszteri rendelet keretében határozzák meg, ez ebben az esetben a 20/2018. (VII.9.) EMMI rendelet a közművelődési alapszolgáltatások, valamint közművelődési intézmények és közösségi színterek következményeiről.

Az alapszolgáltatások a következők:

- a művelődő közösségek létrejöttének elősegítése, működésük támogatása, fejlődésük segítése, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása,
- a közösségi és társadalmi részvétel fejlesztése,
- az egész életre kiterjedő tanulás feltételeinek biztosítása,
- a hagyományos közösségi kulturális értékek átörökítése feltételeinek biztosítása,
- az amatőr alkotó- és előadó-művészi tevékenységek feltételeinek biztosítása,
- a tehetséggondozás és- fejlesztés feltételeinek biztosítása,
- a kulturális alapú gazdaságfejlesztés.

A kulturális alapellátás fő célja, hogy mindenki számára hozzáférhető legyen, hogy az egyéneket és a közösségeket aktiváljuk. Minden településnek lehetősége legyen, arra, hogy megmutassa, kifejezze az értékeit, céljait, fejlesztési irányvonalait, közösségi életének fejlesztését, közös jövőképet. A közművelődési szakterület lényege a közösségépítés.

Törvényileg meghatározták, hogy közigazgatási területi egységenként a feladatrendszer hány elemét kell biztosítani. Így az 1000 fős lakosságszámig az első alapszolgáltatást, 1000 fő felett 5000 főig az első alapszolgáltatást és plusz egyet, 5000 fő felett az első alapszolgáltatást és legalább kettőt még, megyei jogú városban és a főváros kerületeiben az összes alapszolgáltatást biztosítani kell.

A vizsgált intézményrendszer és a kutatási körülmények

Magyarországon 3155 településen 6291 közművelődési intézmény, közösségi színtér van, ezek vezetéséhez elengedhetetlen feltétel a jó szakember. Baranya vármegyében 301 település található, javarészt aprófalvas területek, ahol a törvényi jogszabály megengedi, hogy egy közművelődési munkatárs maximum 3 településen dolgozzon, így nem kellett minden közösségi színtérre egy külön szakember.

Közösségi színteret valamennyi településen az önkormányzatnak kell biztosítani, ami tartalmilag az első alapszolgáltatást foglalja magába, ami a következő: a művelődő közösségek létrejöttének elősegítése, működésük támogatása, fejlődésük segítése, a közművelődési tevékenységek és a művelődő közösségek számára helyszín biztosítása. Rendszeresen működő létesítményről beszélünk, ahol legalább középfokú végzettséggel rendelkező szakembernek kell a munkakört betöltenie.

A közművelődési intézményeknek különböző típusai vannak, külön részletes szabályozás vonatkozik rájuk, mind infrastrukturális, mind közművelődési szakember szempontjából, hiszen itt már felsőfokú végzettséggel kell rendelkezni.

A közművelődési intézmények:

- művelődési ház,
- művelődési központ,
- kulturális központ,
- többfunkciós közművelődési intézmény,
- népfőiskola,
- népi kézműves alkotóház,
- gyermek-, illetve ifjúsági ház,
- szabadidőközpont.

Városi rangú településeknek legalább művelődési házat kell biztosítaniuk.

Helyi közművelődési rendeletet kell létrehozni a településeknek, egyeztetve a Közművelődési Kerekasztallal, a települési önkormányzattal, az esetleges települési nemzeti önkormányzattal/önkormányzatokkal, ahol együttesen alkotják meg a közösségre vonatkozó közművelődési alapszolgáltatásokat. A rendeletben szerepelnie kell a közművelődés fogalmának.

A kutatásunkban Baranya vármegyei települések közművelődési szakembereit/munkatársait kérdeztük az aktuális helyzetről. A fő cél az volt, hogy egy átfogó képet kapjunk a jelenlegi problémákról, nehézségekről és a bevált jógyakorlatokat megjelenítsük.

A kutatási célcsoportot a Baranya vármegyében települési szinten dolgozó közművelődési szakemberek és munkatársak jelentették. Baranyában 301 település található, területét tekintve, nagyon szabdalt aprófalvas jellegű. A kérdőívet 301 település illetékes szakemberének küldtük el, és 43-ból érkezett értékelhető kitöltés. A kapott válaszokat áttekintve, röviden elmondható, hogy szinte az összes kis és nagyobb falu, község, sőt, Pécs is ugyanazokkal a nehézségekkel, problémákkal küzd, az érdemi különbség közöttük mindössze a lakosságszám. Elmondható, hogy a célcsoport tagjait a szakmai iránti elhivatottság jellemezte, és ez rányomta bélyegét a válaszok teljességére, minőségére, a meglátások szakszerűségére és összességében az aktivitásra.

A kutatás eszközéül a kérdőívet választottuk, ugyanis nagyobb létszámú csoportról volt szó, illetve elvárható volt, hogy a válaszokat megfelelő minőségben fogalmazzák meg. A kérdőíves felmérés eredményeinek ismeretében 7 fővel mélyinterjú is készült, ezek célja az összefüggések feltárása, illetve bizonyos egyéni sajátosságok begyűjtése volt. A szakmai végzettség, a szakmai aktivitás és a különböző képzéseken, programokon való közös részvétel jól alapozta meg azt a bizalmi viszonyt, aminek köszönhetően tartalmas interjúk készültek. Ezek eredményei nem külön kerülnek bemutatásra, hanem bele lettek szőve az elemzésekbe.

A kérdőívben különböző válaszadási lehetőséget kínáltunk fel, így minél teljesebb és jobb képet kapva a jelenlegi helyzetről. Megtalálható volt a skálás kérdéskör, a nyitott és zárt kérdések köre, és esszére, azaz pár gondolatban kifejtős válaszadásra is adtunk lehetőséget. A kutatásban megtalálhatóak voltak a településre, közösségekre és a munkatársakra is vonatkozó kérdések, jellemzők, demográfiai adatok.

A témakör elméleti kereteinek és aktuális jellemzőinek áttekintése után a kutatási kérdések megfogalmazása következett, majd hogy ezeket vizsgálni lehessen, elkészítettük a kutatási eszközünket, a kérdőívet. A kérdőív a területi igazgatóság segítségével lett kiküldve a közművelődésben dolgozó kollégáknak, és az általuk adott válaszokat online felületen gyűjtöttük össze. A kérdőív két alkalommal került kiküldésre, és így a célcsoport nagyjából hatoda adott értékelhető kitöltést. Megjegyzendő, hogy aki válaszolt, kimondottan komolyan vette a feladatot, egyrészt nem voltak részlegesen kitöltött kérdőívek, másrészt főleg a nyitott kérdéseknél volt érezhető a szakmai elhivatottság és árnyalt megfogalmazás. A lekérdezés 2024 júniusában és júliusában történt meg.

Kutatási eredmények és azok összegzése

Az eredményeket tekintve általánosságban elmondható, hogy a kapott válaszok nagymértékben összecsengtek, vagyis nagyjából azonos problémakörök jellemzik az intézményrendszer működését. A célcsoport tagjait tekintve, jelenleg Baranya vármegyében a válaszadó közművelődési szakemberek 88,4%-a, azaz 38 fő nő, 11,6% pedig, ami 5 fő férfi, vagyis jól kirajzolódik, hogy a szakmán belül a nők vannak többségben. A kormegoszlást tekintve kijelenthető, hogy a fiatalok körében nem elterjedt ez a szakma, talán mert még nem érték meg arra, hogy „felelőséget” vállaljanak egy közösség felett. Ehhez természetesen kell egy befogadó környezet is. A fiatalokat saját tapasztalataink alapján nehezebben fogadja el egy közösség, főleg, ha esetleg a kolléga nem is helybeli. A 41-50 év közötti munkatársak vannak a legtöbben, 39%-os részaránnyal. Ők már a szakmában régebb óta jelen vannak, és a közösséggel együtt építik a kultúrafogyasztási szolgáltatások körét. Itt a bizalom is sokkal nagyobb a lakosság részéről.

Vizsgáltuk, hogy a közművelődési munkatársak mióta vannak jelen a pályán. Ezt a kérdést több szempontból is fontosnak láttuk, hiszen az elmúlt pár évben nagyon sokan szereztek végzettséget a törvényi módosításnak köszönhetően. 2020-2021-ben a Nemzeti Művelődési Intézet egy nagyszabású programot indított el, ez volt a Közművelődési Foglalkoztatási és Képzési Program (KFKP). Ennek keretein belül közép- és felsőfokú szakképzettséggel végeztek a munkatársak, közel 2000 főt sikerült bevonni a programba. A jogszabály módosításnak következtében 2021. január 1-ig kellett eleget tenniük a közművelődési intézményeknek és színtereknek. A színtereken legalább középfokú, míg az intézményekben felsőfokú végzettséggel tehették ezt meg. A települési önkormányzatok a programba való becsatlakozásnak köszönhetően meg tudtak felelni a jogszabályban előírtaknak. A csatlakozás egyik feltétele az volt, hogy az önkormányzatoknak további foglalkoztatási nyilatkozatot kellett kitölteniük, ami hat hónapot jelentett. A hat hónap után sajnos voltak települések és kollégák, akik megváltak egymástól. A törvény lehetőséget biztosít arra, hogy egy közművelődési munkatárs/szakember maximum három települést láthat el, ezzel részben segítették az önkormányzatokat, hogy egy együttműködési szerződéssel ezt kivitelezni tudják.

A kutatásunkban is megjelenik ennek a programnak a hatása, hiszen 60,5% nyilatkozta, azt, hogy 1-5 év között van a szakmában. Ez a szám kimondottan magas, hiszen a válaszadókból 25 főt jelent.

Az 1997.évi CXL törvényben és a hozzá tartozó EMMI rendeletben meghatározott település szám a maximum három, ami azt jelenti, hogy egy közművelődési szakember, három helyen láthatja el a közművelődési feladatokat. Így adta magát ez a kérdés is, hogy a válaszadó

kollégák közül ki hány helyen látja el. A 43 válaszadóból, 29 fő (67,4%) egy településen, öt fő (11,6%) kettő településen, és 9 kilenc fő (20,9%) pedig három településen. Ehhez a kérdéshez tartozik az is, hogy milyen szervezetnél látja el. Nagy általánosságban elmondható, hogy a kis településeken, az önkormányzat keretein belül történik. Mivel törvényben meghatározott, hogy közművelődési munkatárnak, szakembernek kell a településen dolgoznia, így 2-3 önkormányzat Együttműködési szerződés keretein belül könnyebben meg tudnak felelni ennek a kötelezettségnek. a válaszadók közül ez jól látható, hiszen, 88,4%, azaz 38 fő nyilatkozta, azt, hogy önkormányzatnál dolgozik.

Az oktatási rendszerből való kibocsátással a válaszadóink közül a többség közepesen van megelégedve. Ez talán annak is köszönhető, hogy a nappali tagozatosok közül elég sokan áttérnek a humán erőforrás pályára, bízva a jobb fizetésben, kevesebb munkában töltött időben, így a kulturális rendezvényszervezés kicsit háttérbe szorul, hiszen, van, hogy a 24 óra is kevés ebben a szakmában. Ez az egyik olyan szakma, ahol élethosszig kell tanulni, mivel itt is vannak változások, akár jogszabály, akár települések között eltérő, mikor vált a munkatárs, akár a képzések tekintetében.

Jelenleg közösségsszervező alapszakra 12 felsőoktatási intézménybe, és mesterszakra pedig 6 felsőfokú intézménybe van lehetőség jelentkezni. Jelen állás szerint (2024-es év) a harmadik legkeresettebb képzés. 2023-ban alapképzésre 3050 fő jelentkezett, és 917-en kezdték meg tanulmányaikat, míg a mesterszakon 146 fő jelentkezett és 73 fő indult el az őszi tanulmányain.

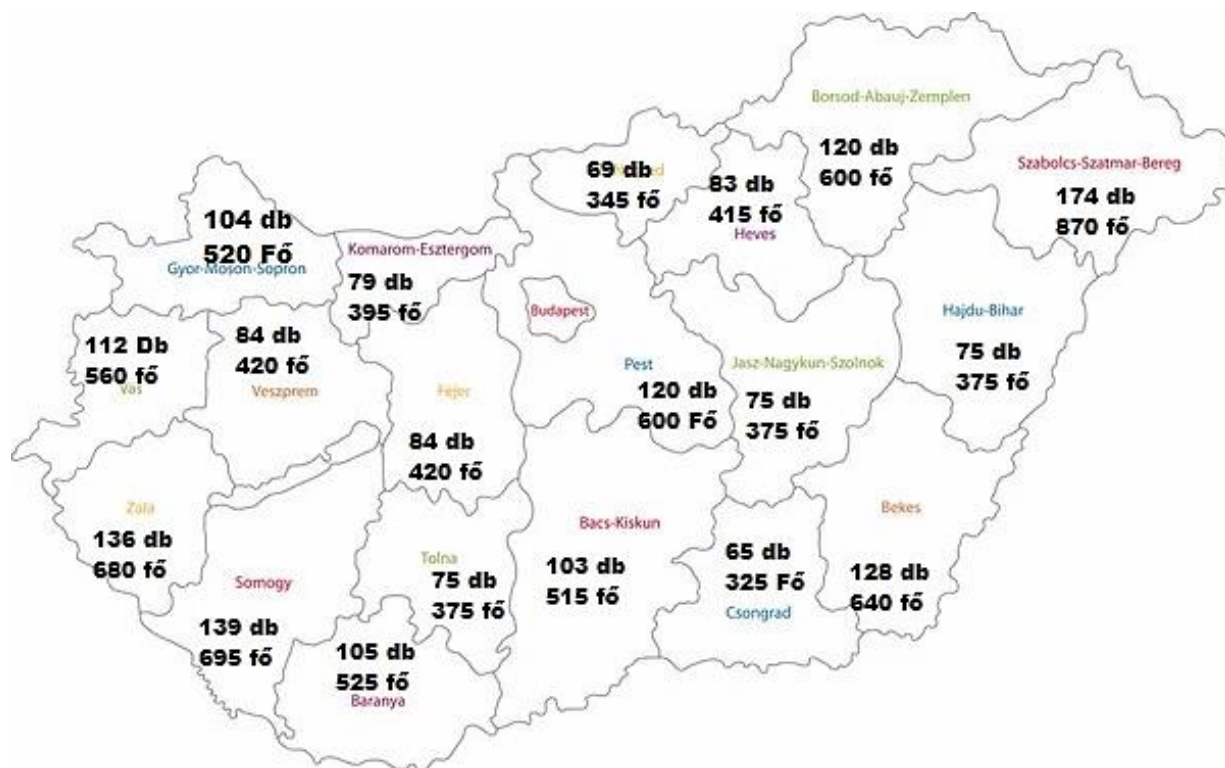
Ezekből az adatokból is jól látható, hogy egyre többen érdeklődnek a közművelődési felsőoktatási szakjai iránt, és ez nagyon fontos a megfelelően kvalifikált szakemberek utánpótlásában is (Arapovics, Németh & Utry, 2024).

A baranyai kollégákat megkérdezve, kicsit meglepetten láttuk, hogy 65,1%, azaz a válaszadók közül 28 fő nem rendelkezik felsőfokú végzettséggel, a nagy többségnek az OKJ-s képzés, a Közművelődési és közönségkapcsolati szakember (Közművelődési szakember II. szakmairány) képesítésük van.

A jogszabály előírja a kötelező akkreditált pontokat is, így különböző KAB-os képzéseket szerveznek a megyékben. Például Színháziskola, Közösségsszervezést támogató digitális módszerek, Kommunikáció és protokoll gyakorlata a közösségi művelődésben, Amatőr művészeti csoportok mentorálása, Fotó-videó alapismeretek közművelődési szakembereknek, Film és közösség képzés stb. mindemellett különböző szakköri tevékenység (aSzakkör) szervezésében segítenek, képzéssel, alpanyaggal, eszközzel. A célcsoport tagjainak negyede nem szokott ezeken részt venni, és csak közel a harmada nyilatkozott úgy, hogy keresi ezen képzési lehetőségeket. A többiek teljesen esetlegesen állnak a kérdéshez.

A szakkörök szerepét külön vizsgáltuk, mert fontosnak tartjuk őket. Jól kell tudni megszervezni őket, ugyanakkor kisebb befektetéssel nagyobb kört lehet bevonni, ami fontos szempont a közművelődésben.

1. ábra: Az aSzakkör program 2023-as szakköri évad megyei lebontásban (db, fő)
(Forrás: saját szerkesztés)

Országos szinten a szakkörök száma 1930 darab volt, 9650 bevont fővel (1. ábra). Ami számunkra fontos, az Baranya vármegye helyzete, ahol 105 darab szakkört indítottak a tavalyi évben, és 525 főt tudtak bevonni.

A szakköröket és klubokat fontosnak találjuk, mert ezáltal az emberek kis csoportokba formálódnak, alkalom nyílik szoros és jó barátságok kialakítására, és mindezek mellett hasznosak is, akár új dolgokat tanulhatnak meg, mint például a vesszőfonás, bútorfestés, papírfonás, natúrkozmetikumok készítése, de akár lehet helyi indíttatásra például egy háziasszony klub, ahol egymástól tanulnak az asszonyok, férfiak főzni.

Mivel nagyon elterjedt lett az aSzakkör Baranya vármegyében is, így evidens kérdésnek tűnt, hogy megkérdezzük a kollégákat, náluk van-e és ha van, milyen szakkört tartanak. A 43 válaszadó közül 27-en azt nyilatkozták, hogy megtalálható a településükön valamilyen szakkör.

Összetételüket tekintve a 2023-as szezonban futó és nagy sikereket elért szakkörök a következők voltak: bútorfestés, makramé, natúrkozmetikum, gyertyaöntés, mézeskalács készítés, nemezelés, horgolás, hímző, papírfonás, baba-mama horgolás, szövés kereten, vesszőfonás, és kötésgyönggyel. Vannak települések, ahol 2-3 szakkör is párhuzamosan fut.

A szakkör programot, 2020-ban a COVID alatt indította el a Nemzeti Művelődési Intézet Magyarország Kormányának támogatásával, mely a „Tudásunkkal kézen fogva a közösségért” program elnevezést kapta. Azóta minden évben meghirdetésre kerül a 20 alkalmas foglalkozás, amihez az alapanyagokat és az eszközöket is biztosítják. Ezeken az alkalmakon az alapoktól indulnak el, és a 20. alkalom végére egy magasabb szintet érnek el a résztvevők. Minden év végén megszervezésre kerül egy kiállítás, helyi, illetve megyei szinten is, ahol egymás munkáját megcsodálhatják a települések.

Fontosnak tartottuk, hogy megkérdezzük hogyan hatott a kulturális szaktevékenységre a COVID és az energiaválság, milyen hatása lett, és a közösségek ezt hogyan is élték meg.

Néhány kapott válasz:

- „megtépázta a közösséget, sajnos az energiaválság miatt a téli időszakban megszorításokat kell alkalmaznunk”
- „A közösségi élet nagyon visszaesett, ez még ma is érezhető.”
- „Sok programot online tartottunk.”
- „Amennyiben röviden kellene megfogalmazni, átlagosan 35-40 százalékos csökkenéssel fordultunk ki a COVID időszakból, majd ezen tovább rontott a megemelkedett energiaár okozta válság. Értendő látogatottságát, aktivitásra, finanszírozásra és így tovább.”
- „Az emberek bezárkóztak, nagyon rossz hatással volt a közösségi életre.”
- „A közösség tagjai eltávolodtak egymástól.”
- „A közösség zárkózott, kicsit érdektelen, nehezen mozgítható. Talán a szakkörök és a kiállításmegnyitók voltak a legérdekeltőbb események.”
- „Sajnos ezen időszak nagyon rossz volt számunkra. Be kellett zárni a Művelődési Házat a Covid idején és most a fűtési időszakban is zárva tartottunk.”
- „A Covid után újra kellett építeni a közösségeinket, amit az energiaválság és a gazdasági nehézségek erősen hátráltatnak.”
- „A kötelező bezárást követő időszakban sikerült "visszahozni" az intézménybe a korábban megszokott életet. Sajnos abban az időszakban egy folklórcsoportunk feloszlott, ők azóta sem kezdték el újra a működést. A helyükre azonban szerencsére azóta számos amatőr és alkotó közösség jött létre az intézmény falain belül. Nálunk szerencsére az energiaválság nem volt hatással a folyamatos működésünkre.”

A közművelődési intézményrendszer és a kínált kulturális szolgáltatások fejlesztése, bővítése, szükséges lépések megtétele kapcsán a következő meglátások érkeztek be:

- „Ünnepnaphoz kötődő műsoros kulturális rendezvények.”
- „Helyi közösség újraépítése, fiatalok bevonása, helyben tartása. Pályázati források bevonása, saját erőforrásokból bevételtermelés növelése.”
- „A mi intézményünk folyamatosan, minden célcsoport számára szervez programot, így minden korosztályt meg tudunk szólítani.”
- „Sajnos a "minden ingyen van" berögződött az emberek fejébe, jelenleg nem látok kitörési pontot.”
- „Nem látok lehetőséget kitörni mert a kultúrára igen nagy hatással van a politikai és gazdasági helyzet az emberek hangulatára”
- „Megragadunk minden lehetőséget, támogatást, pl. az NMI által nyújtott lehetőségeket, térségi együttműködést.”

A települést érintő legfontosabb kihívások és nehézségek áttekintése, összegyűjtése fontos feladat, mert szükséges látni azokat a jelenségeket, amelyek negatívan hatnak az intézmények és szolgáltatások hatékonyságára. A kollégák meglátása szerint ezek a jelenségek a következők:

- „Az emberek újbóli aktivizálása.”
- „Érdektelenség”

- „Turisztikai település lévén megtalálni az egyensúlyt a helyi igények és az ide érkező vendégek igényei között.”
- „Előregedés”
- „Finanszírozási problémák”
- „A lakosság összetétele elég széles, talán mindenki számára megtalálni a megfelelő programokat, azokat mindenki számára megfelelően színessé tenni. Hiányzik a település iskolájának egy tornaterem, ami a közösségi szintér épületében megvalósuló tornaórákkal jár, ezáltal korlátozottak a lehetőségeink időben, és nem is minden valósítható meg ezáltal megfelelően kialakított környezetben.”
- „Forráshiány, munkaerőhiány, fásultság, bezárkózott lakosság”
- „Belső politikai viszályok hatása”
- „Az idősödő lakosság, akik nehezen mozdulnak ki. A fiatalok, akik számára csak a digitális világ létezik.”
- „A város közelsége, és az emberek érdektelensége, kis település nem tud versenyezni a város rendezvényeivel”.

A fejlesztési javaslatok egyrészt támaszkodnak a kutatási eredményekre, másrészt a saját gyakorlati tapasztalatainkra, harmadrészt azon gondolatokra, amelyeket a kollégák osztottak meg velünk. Mivel szakmabeliek vagyunk, így kicsit könnyebb dolgunk volt, hiszen jobban megnyíltak. Szinte minden településen, ahol kitöltötték a kérdőívet, a legnagyobb probléma a forráshiány volt. Sajnos a normatíva nagyon kevés cél megvalósítására elegendő. Vannak települések, ahol a munkatárs bérét ebből finanszírozzák, mert az önkormányzatoknak kevés a bevételük. Így viszont elmaradnak a színvonalasabb rendezvények, hiszen arra már nem maradt forrás. A pályázatokat tekintve, elmondhatjuk, hogy elég jó helyzetben vagyunk jelenleg, hiszen van lehetőség szakkörre pályázni (aSzakkör), ahol nagyon sok alapanyagot, és eszközt biztosít a Nemzeti Művelődési Intézet, így 20 alkalommal egy-egy kis csoport, rendszeresen össze tud járni és alkotni tudnak, ezáltal épülnek kis közösségek, melyek nagy valószínűséggel a „kötelező” 20 alkalom után is megmaradnak. Emellett a Petőfi Kulturális Programnak köszönhetően, nagyon sok településre olyan programelemek jutottak el, amire valószínű nem lett volna finanszírozási lehetőség. Ezek között voltak kirándulások, múzeumpedagógiai foglalkozások, levéltáros programok, színházi előadások, sanctum előadások, rendszeres és egy-egy alkalmas klubfoglalkozás is. Emellett „jobban meg kell fogni” az embereket, és minél több programba bevonni őket. Ezekhez meg kell találni a megfelelő kommunikációs eszközöket és csatornákat (személyes megkeresés, plakát, Facebook, Instagram, TikTok stb.), és jobban kiaknázni őket, olyan tartalomgyártással, ami hatékonyabban illeszkedik a mai kor reklámaktivitásaihoz. A megfelelő platformon a megfelelő célcsoportot kell elérni, illetve fontos kihangsúlyozni, hogy a fiatal korosztály esetében ez szinte az egyetlen csatorna, amin keresztül meg lehet közelíteni őket.

Nagyobb szükség lenne a helyi civil szervezetekre, egy jobb kapcsolati tőke kialakítása mellett, mert sokat tud egymásnak segíteni a két intézményrendszer. Folyamatosan mérni kell a célcsoport igényeit, és azokat minél inkább be kell csatornázni a kialakított szolgáltatásokba.

A továbbiakban szeretnénk a kutatást bővíteni a Borsod és Nógrád Vármegyei kollégákkal, hiszen ők is aprófalvas területszerkezettel rendelkeznek, hasonló kihívásokkal és nehézségekkel küzdenek, mint mi itt Baranya Vármegyében.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Tudományos Diákköri munkát végzők számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- Arapovics, M., Beke M., Dóri É. & Tóth M. (2019). A kulturális intézmények társadalmiasított működési módja. Budapest: Magyar Művelődési Intézet.
- Arapovics, M. (2016). A közösségfejlesztés alapfogalmai és a kulturális közösségfejlesztés paradigmái. Kulturális Szemle, 2016(2), 36–54.
- Arapovics, M., Németh J. & Utry, A. (2024). Közművelődési munkatárs. Budapest: Oktatási Hivatal
- Dudok, D. (2023). A közösségfejlesztés lehetséges szerepe a közösségi művelődés megvalósulásában. Civil Szemle, 21(3), 207-223.
- Erdélyi, E. (2022). Közművelődési Foglalkoztatási és Képzési Program. SZÍN-Közösségi Művelődés, Mintaprogramok, 54-57.
- Juhász, E., Benkei-Kovács, B., Márkus, E. (2024). A hálózatosodás mérföldkövei és a közművelődési szakma presztízse - kvalitatív metszetek a közművelődési szakemberek pályakép vizsgálatából. In: Buda, A.; Kiss, E. (szerk.) Interdiszciplináris pedagógia és a korszakváltás bizonytalansága. A XIII. Kiss Árpád Emlékkonferencia tanulmánykötete (pp. 117-128). Debrecen: Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet.
- Závogyán, M. (2022). A közösségi művelődés korszaka. SZÍN- Közösségi Művelődés- A közösségi Művelődés korszaka - 10éves a Nemzeti Művelődési Intézet, 29-40.

Rácz Debóra:

Településkutatás kulturális fókusszal egy alföldi kisvárosban

Absztrakt: Hajdúböszörmény, városi rangot viselő település, amely nem messze található Debrecentől. A településen erőteljesen jelen van a „hajdú identitás tudat”, amely annak köszönhető, hogy amikor letelepítették a hajdúk népcsoportját a mára már hajdúvárosok néven ismert településekre, az összetartó erő megmaradt. Mint a hatótényezők ez is ugyanúgy hatással van a településre és a történelme során, folyamatosan befolyásolta azt. A tényezők vizsgálata segítségével, megismerhetjük ennek a településnek a múltját, jelenét és jövőjét, ezen ismeretekre pedig építhetünk, hiszen feltárul a helyi identitás erősítésének lehetőségeinek a vizsgálata, mindemellett pedig célul tűzhetjük ki a fiatalok helyben maradásának elősegítésé is. Ezen célok kitűzésével egy átfogó képet kapunk a „Hajdúk fővárosáról”.

Abstract: Hajdúböszörmény is a settlement with city status, located not far from Debrecen. The "Hajdú identity consciousness" is strongly present in the settlement, which is due to the fact that when the Hajdú ethnic group was settled in the settlements now known as Hajdú towns, the cohesive force remained. Like the influencing factors, this also has an impact on the settlement and has continuously influenced it throughout its history. By examining these factors, we can learn about the past, present, and future of this settlement, and we can build on this knowledge, as it reveals the possibilities for strengthening local identity, and we can also set a goal of helping young people stay in their hometown. By setting these goals, we get a comprehensive picture of the "Capital of the Hajdúk".

1. Hajdúböszörmény rövid története

Hajdúböszörmény egy városi rangot viselő település, amely az Észak-alföldi régióban található, azon belül is Hajdú-Bihar vármegyében, az ország negyedik legnagyobb települése, közigazgatási területek tekintetében. (ITS Konzorcium (Szerk.) 2015) A KSH adatai alapján a város lakossága a 2022-es népszámlálás időpontjában 29628 fő volt. (KSH 2024) A település határos Hajdúhadházzal, Hajdúnánással, Balmazújvárossal, Görbeházával, illetve a 18 kilométerre található megyeszékhellyel, Debrecennel.

Hajdúböszörmény kiváló földrajzi adottságokkal rendelkezik, melynek következtében számos kulturális csoport települt meg ezen a területen. Az első ilyen ismert népcsoport, amit régészeti feltárások is bizonyítanak, az feltehetően az i.e. 6 században kialakult Alföldi Vonaldiszes Kerámia kultúra volt. (Kalicz – S. Koós 2000) A település azonban az itt leteleplő mohamedán vallásúakról lett elnevezve, (Antalóczy 1980) amellyel írásosan először 1325-ben találkozhatunk, (Porcsalmy 1963) így kapta a település a Böszörmény nevet. A „Hajdú” előtagot az ország három részre szakadását követően kapta a település. Ez a leteleplő hajdúk csoportjától származik, ugyanis a három részre szakadást követően 1541-ben elégedetlenség vette kezdetét az országban, illetve a hajdúk ellenségessé váltak a nemesek szemében a katonai rendezetlenségük és a portyázásaik okán. Ennek következtében, „Bocskai István volt az a politikus, aki az elégedetlenek élére állva, szabadságharcában kísérletet tett a vallásszabadság, a rendi és nemzeti függetlenség

megvédése mellett a hajdúkérdés megoldására is.” (Orosz 2004:342) A harcok végén (1606, zsitvatoroki béke) a katonai sikerek nagy részét Bocskai István a hajdúknak köszönhetette. (Orosz 2004) 1605 december 12-én Korpona városában kelt adománylevél alapján a hajdúk nemesi rangot kaptak, illetve letelepülhettek a következő településekre: Kálló, Nánás, Dorog, Varjas, Hadház, Vámospércs, Sima és Vid. (Orosz 2004:345) A Kállóba telepített hajdúk nem fértek össze az ott élőkkel, ezért ekkor már Báthori Gábor fejedelem telepítette át a hajdúkat Böszörménybe 1609-ben. (Orosz 2004)

2. Hajdúböszörmény jellemzése a településfejlődés tényezői mentén

„A településfejlődés különböző folyamatainak vizsgálata azt jelzi, hogy a társadalmi-gazdasági fejlődés új szakaszba lépésével új helyzet, új feltételek alakultak ki településeink fejlődésében is.” (Kőszegfalvi 1998:29)

A település fejlődését és helyzetét különféle hatótényezők befolyásolják és határozzák meg, melyek jellegüket tekintve különfélék lehetnek, azonban összetetten hatnak és érvényesülnek. A települések helyzetét, fejlődésük feltételeit vizsgálva megkülönböztethetünk természeti, társadalmi, gazdasági, műszaki-építészeti, szerkezeti és irányítási tényezőket. *„A hatótényezők szerepe, jelentősége változó; különböző történeti periódusokban más és más szerepük ismerhető fel a települések fejlődésében.” (Kőszegfalvi – Loyd 2011:20)*

2.1. Természeti tényező

Hajdúböszörmény természeti tényezőit tekintve, gazdag adottságokkal rendelkezik. A terület talajadottságai igen változatosak, egészen a Nyírség homok talajától, a Hortobágy löszös talajáig megtalálható a homokos föld és a fekete föld is. (Nyakas 2000) (Gábor 2009) A települést határolja a Nyírség irányába egy erdős rész, Józsa felé pedig jelentős felszíni emelkedés figyelhető meg. (Nyakas 2000)

Hajdúböszörmény területén felszíni vízfolyások is találhatóak, ilyen például: Vidi -ér, Vidi-éri-halastó, Brassó ér, Döglő ér, Horgas ér, Hollós ér, Zelemér-ér, Hortobágyfolyó, Kaján-Sziki Horgásztó. (Nyakas 2000) A településen található felszín alatti víz, amelyet gyógyvízzé minősítettek és számos látogatót vonz Hajdúböszörménybe. *„A felszín alatti vizek közül a talajvíz mélysége Hajdúböszörménytől délre 6 m alá mélyül, mennyisége jelentéktelen, nátriumban gazdag. Az artézi kutak száma nagy. Hajdúböszörmény rendelkezik hévízzel kúttal is, melynek hőmérséklete 62°C. A hévízkút vizét 2003. decemberében gyógyvízzé minősítették.” (Bondor – Gonda 2018:13)*

Hajdúböszörmény területén számos kunhalom található vagy pedig más néven halom. Ezek mesterségesen létrehozott felszíni formák, amelyek az Alföldre jellemzőek elsősorban. Típusukat tekintve megkülönböztethetünk kurgánt, sírhalmot és telleket. A tellek lakódombokat jelentenek, amelyek védelmi szempontokat is betöltöttek úgy, hogy a település különböző pontjai köré kialakítva őrt tudtak rajta állni. A város talán legismertebb halma, a Széchenyi halom, amely a régi nevén ismert leginkább, azaz Messzilátó halom vagy Messzelátó halom. (M. Nepper – Sőregi – Zoltai 1981) 2022-re egy pihenő helyet alakítottak ki körülötte a „Ősök parkja” - Turisztikai célú pihenőhely projekt keretében. (Hajdúböszörmény város honlapja 2024) Több másik halom is van, aminek a neve Hajdúböszörményhez köthető. Ilyen például az Ásott halom, Brassó halom (Nagyacsilló halom), Csap Péter halma, Csege halom, Gát halom, Két laponyag, Kis Bene tanyai halom, Kis

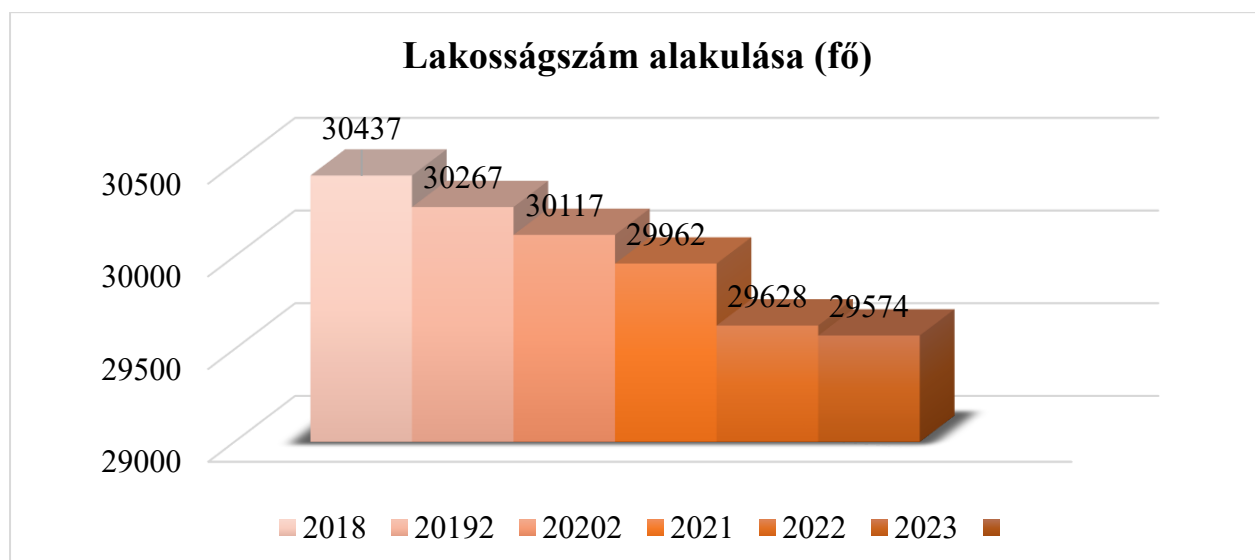
Vidi halom, Köves halom, Lyukas halom, Nyíregyházi Rátát halom (Rátót halom), Pródi halom, II. sz. Pródi halom, Strázsa halom, Telek halom, Tetű halom, Törökmetéllő halom, Zeleméri földvár. (M. Nepper – Sőregi – Zoltai 1981) A másik leghíresebb vagy legismertebb halom a Széchenyi halom után a Csege halom, ahol 1858-ban feltárások következtében bronzkori leleteket találtak, amelyet a „Böszörményi kincsként” tartanak számon. Ezek a kincsek a Nemzeti Múzeum és a Debreceni Református Kollégium tulajdonában állnak. Tartalmaz bronzedényeket, -csészéket, -kardokat. (Hajdú-Bihar Vármegye értéktár honlapja 2024)

2.2. Társadalmi tényező

A népesség, a 2022-es népszámlálási adatok alapján 29628 fő (KSH 2024), (1. ábra) a terület nagysága szerint, ami 370,8 km², a népsűrűség Mező 2013-as adatai alapján: 80,2 fő/km². (Mező 2013)

A népességi változások, ami jelenti a csökkenést vagy pedig a növekedést, függ a természetes szaporodástól/fogyástól, illetve az elvándorlástól. A helyi önkormányzati adatok alapján az elvándorlók főként a diplomások körében jelennek meg, *„becslések szerint a felsőoktatási tanulmányaikat más városokban folytatók kétharmada nem tér vissza Hajdúböszörménybe.”* (Mező 2012:52)

1. ábra: A település lakosságszámának alakulása
(Forrás: KSH adatok alapján, saját készítésű ábra. (2024))

„Az elmúlt években, több hullámban érkeztek, jellemzően a város külterületi, kertes területeire Debrecenből és a szomszédos régióból alacsony iskolai végzettséggel és elhelyezkedési esélyekkel bíró betelepülők.” (Mező 2012:52)

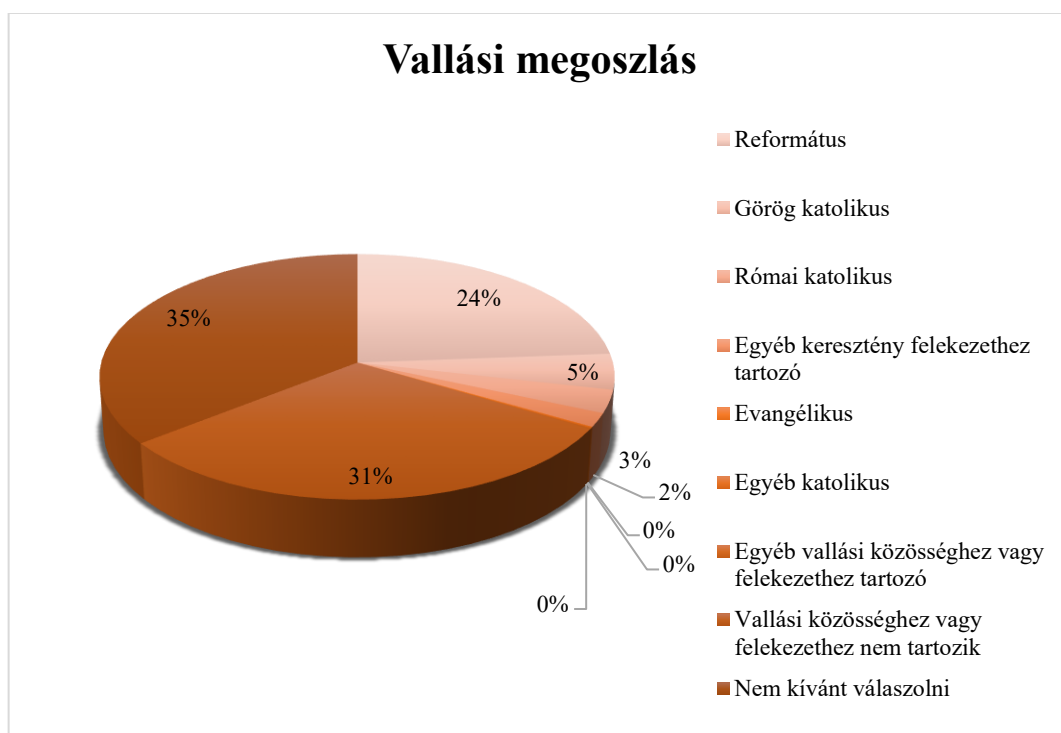
Az etnikai kisebbségi probléma amennyire jelen van Magyarországon, ugyanannyira van jelen Hajdúböszörményben is. Az itt megjelenő etnikumok: cigány (3%), német (0,2%), ukrán (0,1%), román (0,1%), egyéb, nem hazai nemzetiség (2,2%). Az itt található cigányság a város délkeleti részére tömörülve él, ahol viszonylag elkülönülve vannak a település többi részétől. A városban élő cigány felnőttek iskolai végzettsége megfelel a hazai cigány

népesség mutatóinak: nagyon magas az általános iskolát be nem fejezők, az idősebb korcsoportokban pedig az egy osztályt sem végzettek aránya. Legtipikusabb az általános iskolai végzettségi szint. (Mező 2013)

Hajdúböszörményben nem lehet egységesen megállapítani, hogy milyen felekezetű a város. A KSH 2022-es adatai alapján az alábbi felekezetek vannak jelen a településen: Református: 23,8% - Görög Katolikus: 4,7% - Római Katolikus: 3,0% - Evangélikus: 0,1% Egyéb vallási közösséghez és felekezethez tartozónak 1,8% vallotta magát, vallási közösséghez, felekezethez nem tartozónak 30,7% vallotta magát és nem kívánt válaszolni egy elég nagy réteg: 35,6%. (KSH 2024)

2. ábra: Hajdúböszörmény település vallási megoszlása 2023

(Forrás: Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján Hajdúböszörmény vallási megoszlása, saját készítésű ábra. (KSH 2024))

2.3. Gazdasági tényező

Hajdúböszörményben számos civil szervezet található, amelyek a város nagyságához és lakosságszámához képest, nagy számban vannak jelen. A bíróság.hu oldalon összesen 136 civil szervezetet tartanak nyilván, ebből 38 alapítvány, 98 pedig egyesület (Magyarország Bíróságai honlapja 2024) „Pozitív társadalmi jelenség, hogy erősödött a városi lakosság identitástudata, lokálpatriotizmusa, nőtt a helyi lakosság körében a társadalmi felelősségvállalás és a civil aktivitás” mindezek mellett fontos lett a helyi hagyományok ápolása. (Bondor-Gonda 2018:14)

A civil szervezetek céljukat tekintve széles skálán mozognak a városban, a legjellemzőbbek a szabadidős, sport, oktatási, kulturális, illetve a szociális szervezetek. A legnagyobb számban azonban a sport tevékenységet támogató civil szervezetek vannak, emellett a közfeladatok

ellátásában kisegítő szerepet betöltő szervezetek száma is egyre inkább nő, illetve fontos szerepet kapnak a társadalom megújításában is ezek a közösségek.

Néhány fontosabb alapítvány, amelyet érdemes kiemelni:

1. Hajdúböszörményért Alapítvány, amely céljául tűzte ki a városban élő polgárok „életét és gyarapodását szolgáló városépítési-, infrastrukturális-, gazdasági-, egészségügyi-, oktatási-, sport- és kulturális jellegű fejlesztéseket és kezdeményezéseket.” (Magyarország Bírósági honlapja 2024.)
2. Hajdúböszörményi Kálvin Alapítvány: „célja, hogy oktatási-nevelési, ismeretterjesztési, kulturális, civil közösségteremtő projekteket, eseményeket, programokat és ezek feltételrendszerének kialakítását célzó fejlesztéseket, beruházásokat támogasson.” (Magyarország Bírósági honlapja 2024.)
3. Hajdúböszörményi Mentő Alapítvány célja pedig a „Beteg- és mentőellátás, sürgősségi ellátás színvonalának emelése, mentődolgozók képzése, munkájuk színvonalának emelése, műszerpark fejlesztése, munkafeltételek javítása.” (Magyarország Bírósági honlapja 2024.)

Néhány fontosabb egyesület, amit szintén érdemes kiemelni:

1. Böszörményi Ballon Club Egyesület célja: „A hőlégballonozás megismertetése, népszerűsítése, oktatása.” (Magyarország Bírósági honlapja 2024.)
2. Civilek a Lakóhelyért Egyesület, amelynek célja a „Kulturális örökség megőrzése, hagyományőrzés; hagyományos paraszti értékek gyűjtése, népszerűsítése generációk útján helyileg és regionális szinten.” (Magyarország Bírósági honlapja 2024.)
3. Hajdúböszörményi Bocskai Néptáncgyűttes Baráti Körének Egyesülete „A Kárpát-medence kultúrájának megőrzése, továbbadása és népszerűsítése minél szélesebb körben. A Bocskai Néptáncgyűttes működtetése.” a célja. (Magyarország Bírósági honlapja 2024.)
4. Hajdúböszörményi Ifjúsági Fúvószenekar Baráti Kör Egyesület célja: „A fiatalok személyiségének fejlődését előmozdítani, a zene szeretetét terjeszteni, jutalmazni a legkiválóbb zenekari tagokat.” (Magyarország Bírósági honlapja 2024.)
5. Hajdú-Center Egyesület több céllal is rendelkezik, többek között civil összefogással való településfejlesztés, a helyi gondok jelzése, amelyek a helyi lakosságot érintik, alapvető céljának tarja a kulturális ismeretterjesztő programok kialakítását és megvalósítását, illetve fontosnak tartják a magyar kulturális hagyományok értékeinek megőrzését és ápolását. „Az egyesület fontosnak tartja a város és a térség lakosságának képzésében (a felnőtt-képzésben) való részvételt.” (Magyarország Bírósági honlapja 2024.)

„A Sillye Gábor Művelődési Központ és Közösségi Ház feladata a külterületek kulturális, művelődési életének segítése és támogatása, együttműködve a civil szervezetekkel.” (Bondor – Gonda 2018:15) Mint fentebb már említettem, összesen a településen 136 civil szervezet található, amelyek egy részével ez a fajta együttműködés sikeresnek mondható, hiszen számos rendezvényt nekik szánnak vagy ők szerveznek maguknak az intézménybe. A rendezvények többsége, amelyeket a Művelődési Központ szervez, mára már túlmutatnak a település határain is, hiszen számos látogatót vonz például a Hajdúhét, más közelebbi településekről. Az egyesületeknek bemutatkozási lehetőséget szervez az országhatárokon túlra is, ilyen például a Bocskai Néptáncgyűttes vagy az Ifjúsági Fúvószenekar stb. (Bondor – Gonda 2018)

2.4. Műszaki- építészeti tényező

A településen 10 nevezetesebb épületet érdemes kiemelni, amely mind kulturális érték mind pedig történelmét tekintve jelentős lehet. Ezeknek egy része még ma is használatban van egy másik részüket pedig csak a történelmi jelentősége következtében hagyta meg a település, ilyen például a Zsinagóga és a Kálvineum. (Hajdúböszörmény város honlapja 2024)

A város kifejezetten nagy hangsúlyt fektet arra, hogy ezeket az épületeket megóvja és ápolja. A hajdúböszörményi városi önkormányzat rendeletben szabályozza a településképi védelmének célját: *„Hajdúböszörmény Város ... történeti hagyományainak, építészeti értékeinek, nevezetességeinek, valamint a város arculati értékeinek védelme érdekében a város Településképi Arculati Kézikönyvében ... meghatározott – a városkép megőrzésére és formálására vonatkozó – szempontok alapján történő helyi anyagi és eljárási szabályok megalkotásával a város történelme, identitása szempontjából meghatározó épített értékek védelme, a város építészeti örökségének, arculatának a jövő nemzedékek számára való megtartása, és minőségi formálása az általános környezetkultúra, építészeti kultúra szemléletformáló elemeire figyelemmel.”* (41/2017. (XII.15.) önkormányzati rendelet Hajdúböszörmény Város településképi védelméről 1.§)

A településen találhatóak műemlékvédelem alatt álló épületek is, amely összesen 81 db épületet, épületegyüttest, szobrot és lakóépületet jelent. (Műemlékem.hu 2024)

Pár fontosabb helyi védelem alatt álló épület:

- Baptista imaház
- Családsegítő központ
- Görögkatolikus templom
- Kálvineum
- Lakóépület: Maghy-ház
- Levéltár
- Petőfi ház
- Római katolikus templom

Pár fontosabb műemlékvédelem alatt álló épület:

- Hajdúszékház (Hajdúsági múzeum)
- Református templom
- Zeleméri templomrom
- Zsinagóga
- Káplár Miklós emlékház

Hajdúböszörmény központjában több épület is megtalálható, amelyek meghatározói a város életének. Egyik ilyen a Hajdúböszörményi Bocskai István Gimnázium, amely romantikus stílusban épült. Történetét tekintve, a helyén már áll egy „oskola”, ahol 1621-ben már folyt az oktatás a debreceni Református Kollégium partikulájaként. A jelenlegi épületet 1864-ben állították fel Vecsey Imre debreceni építész tervei alapján. (Hajdúböszörmény város honlapja 2024)

Továbbá a központban található még a városháza is, amely 1907-ben épült Dobay Károly tervei alapján, késő eklektikus stílusban, követve a régi megyeház formai hagyományait. Az épületben, elhelyezésre került egy első világháborús emléktábla, amelyen az elesett Hajdúböszörményi lakosok nevei vannak feltüntetve. Mivel a település hűen kötődik a hajdúkhoz, azokra való emlékezésre, így a Báthory-ról elnevezett teremben a mennyezeten

kazettás rendszerben kis kockákban láthatóak a hajdúvárosok nevei és címerei. (Hajdúböszörmény város honlapja 2024)

Mint meghatározó kulturális eleme a főtéren, itt található a Hajdú székház is, amit akkor alapítottak meg, amikor megkapták a hajdújogot a hajdúk. *„A kerületi székház a hajdúvárosok egykori önállóságát jelképezi.”* (Nemzeti Örökség Intézete honlapja 2024) Miután megszűnt ez a fajta önállóságuk, 1929-ben megalapították az épületben a városi bíróságot és a Hajdúsági Múzeumot, amely őrzi a település múltját és értékeit. (Nemzeti Örökség Intézete honlapja 2024)

A Sillye Gábor Művelődési Központ és Községi Ház 1984 óta működik, mint meghatározó kulturális intézmény. Teret ad például rendezvényeknek, szabadidős tevékenységeknek. *„Szerepe elsősorban a közösségi művelődés segítése, közösségek, klubok, szakkörök létrejöttének, működtetésének támogatása. Ezek létrejöhetnek, működhetnek közös érdeklődési kör alapján (pl. Kertbarát kör, Háziasszonyok klubja, nótaklubok...) vagy a szabadidő közös eltöltésének igénye (pl. nyugdíjas klubok) Feladata az intézménynek a külterületek kulturális, művelődési életének segítése és támogatása, együttműködve a civil szervezetekkel.”* (Hajdúböszörmény város honlapja 2024) *„Az intézmény szerepe elsősorban a közösségi művelődés segítése, közösségek, klubok, szakkörök létrejöttének, működtetésének támogatása.”* (Bondor – Gonda 2018:15) A művelődési ház szolgál helyszínlül például: Bocskai Néptáncgyűttesnek, Ifjúsági Fúvószenekarnak, Ütőseggyűttesnek vagy pedig a Városi- és Pedagógus Kórusnak és még sok más programnak és egyesületnek is.

A Hajdúsági Tájházak nem a főtéren található, azonban kulturális értékét tekintve fontos megemlíteni, hiszen az itt megtalálható 5 darab lakóház hűen ábrázolja az adott korszakot, amelyek a 18. század vége felé és a 19. század közepe táján épültek. A mai napig őrzik a terület egy kis szakaszán a jellegzetes fekete kerítést, illetve megtalálhatók még a lakóházakhoz tartozó melléképületek, ólak és istállók. A Hajdúsági Tájházak 1975 óta áll műemlékvédelem alatt. (Hajdúböszörmény város honlapja 2024)

2.5. Szerkezeti tényező

A hajdúkat olyan területekre telepítették le, amely még nem volt lakott, azonban Hajdúböszörményben ez nem bizonyítható tény, hogy a terület lakott volt vagy pedig nem. (Nyakas 1984) Több forrás is azt a tényt támasztja alá, hogy a terület lakott volt: *„Láthattuk tehát, hogy a korabeli források nem állították azt, hogy Böszörmény a hajdúk idetelepültekor néptelen lett volna,...”* (Nyakas 1984:30) *„Böszörmény város határa már az ókorban is lakott volt.”* (Györffy 1927:4)

A település egyik jellegzetes vonása, hogy a szerkezete körkörös vagy más néven gyűrűs, így megfigyelhető, hogy a kétbellekes rendszer alakult ki. Kétbellekes jelentése: *„Ebben a térben elkülönült egymástól a lakóház és a gazdasági tevékenység színtere, az úgynevezett kert vagy ólaskert.”* (Hajdú-Bihar Vármegye értéktár honlapja 2024) Ez a gyűrűs szerkezet annak köszönhető, hogy a település szerkezet kialakulásakor magát a területet három részre lehetett tagolni. A városnak nem volt vára, azonban erődített temploma igen, amely a központban volt megtalálható. Ezt vette körül a sűrűn beépített városmag, amelyet a gazdasági parcellák körkörös kialakított rendszere vett körül. A további évtizedek alatt a település lakói arra törekedtek, hogy ez a gyűrűs szerkezet megmaradjon, így a város körkörös kifelé bővül a központtól indulva. (Bondor – Gonda 2018) Habár a település szerkezete a jelentősen átalakult az elmúlt évszázadok során, mai napig őrzi a három részre tagolt rendszer jellegét. Ennek a gyűrűs szerkezetnek a kialakulási ideje nem tisztázott, mivel a már ide települő hajdúk is ezt „örökölték”. (Mező 2012) Azonban a letelepülő hajdúknak köszönhetően, továbbra fennmaradt ez a rendszer, emellett egy másik

sajátosságot is kialakítottak a városnak, ez pedig a „zug” rendszer. (Hajdú-Bihar Vármegye értéktár honlapja 2024) A városi népesség növekedésével az adott területet a hajdúk, mint egyfajta „ősiség” törvényrendszer mentén elkezdték felosztani egymás között. Ennek az örökösödési rendszernek a lényege az volt, hogy az öröklő a nem hajdújogon szerzett földet eladhatta, azonban a hajdújogon birtokolt földeket nem. (Nyakas 1984) Így a házak közötti átjárhatóságot biztosító utakból, kialakult a zsákutca rendszer.

„A város alaprajzának alakulását a későbbi évtizedekben nagyban befolyásolta a különböző szőlőskertek létrehozása. A szőlőskerteket a város belső legelőjének területéből alakították ki gazdasági okok (kerti kultúra elterjedése) miatt és a sivár, homokos terület művelésbe vétele céljából. 1715-ben a Vénkert, 1791-ben a Nadrágoskert, 1794-ben a Zaboskert, 1797-ben a Középkert nevű szőlőskerteket hozták létre. Az 1840-es évektől kezdődött el a külső szőlőskertek kialakítása.” (Tóth 1996:113) A XX. század első évtizedeire tehető Kisböszörmény betelepülése is. Itt a napszámosoknak és nincstelen agrárproletároknak építettek otthonokat. (Mező 2012)

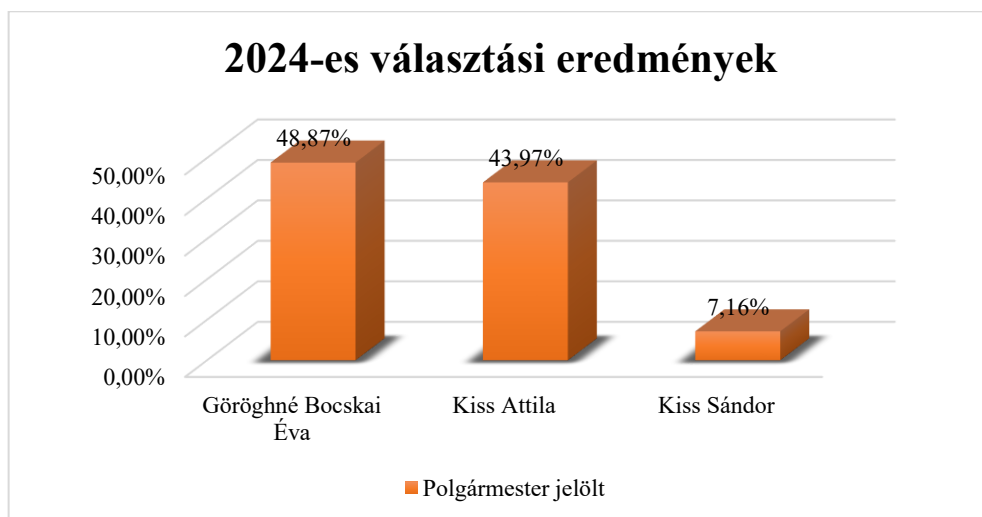
2.6. Politikai tényező

Hajdúböszörmény polgármestere Kiss Attila volt, már 2006 óta megszakítás nélkül, azonban a 2024 -es választások egy újabb korszakot hoztak el a település életében. A Böszörményi Harmadik Oldal Egyesület (továbbiakban: BHO Egyesület) jelöltje, Göröghné Bocskai Éva lett az új megválasztott polgármester.

Kiss Attila minden önkormányzati választáson jelentős fölényrel nyerte el a mandátumot, a jelölő szervezet pedig a FIDESZ, 2014-től már FIDESZ-KDNP-ként szerepel a választáson. Azonban 2024-ben az alábbi személyek jelöltették magukat polgármesternek: Göröghné Bocskai Éva (BHO Egyesület), Kiss Attila (Fidesz-KDNP) és Kiss Sándor (Független). Ebben az évben a névjegyzékben szereplő választópolgárok száma összesen 23997 fő volt, amelyből megjelent 13216 fő (55,07%). Ez sokkal magasabb létszám a 2019-es önkormányzati választásokon megjelentekhez képest, hiszen akkor 8280 fő (33,40%) volt jelen a hajdúböszörményi választáson. 12891 fő adott le érvényes szavazatot. (Nemzeti választási iroda honlapja 2024. 10. 27.) (3. ábra)

3.ábra: Hajdúböszörményi Polgármesteri választások 2024

(Forrás: 2024-es polgármesteri választási eredmények, saját készítésű ábra Nemzeti választási iroda honlapja alapján. (Nemzeti választási iroda honlapja 2024. 10. 27.))

A település önkormányzatának összesen öt osztálya van, ezek látják el a különböző önkormányzati feladatokat. Ez az öt: Városfejlesztési és Városüzemeltetési Osztály, Gazdálkodási Osztály, Jogi és Szervezési Osztály, Hatósági Osztály, Pályázati és Vagyongazdálkodási Osztály. Az önkormányzat feladatai közé tartozik többek között a gazdasággal kapcsolatos feladatok, mint például: a beruházási programok terveinek előkészítésében való együttműködés, az éves költségvetési terv előkészítésében való közreműködés, a területileg illetékes Magyar Államkincstárral (MÁK) való kapcsolattartás, továbbá szerepe van az intézmények pénzellátásával kapcsolatos feladatokban is. Fontos szerepe van az önkormányzatnak a település fenntartásában és folyamatos fejlesztésében, figyelmet fordít az önkormányzat a közlekedéssel, az energiaszolgáltatással, a környezetvédelemmel összefüggő feladatokra, részt vesz a védelem alatt álló helyi értékek megőrzésében, folyamatosan gondoskodik az utak, a járdák felújításáról és karbantartásáról. Az önkormányzat érdekei közé tartozik a pályázatok feltárása és benyújtása, a többi települési önkormányzattal való kapcsolattartás a közös pályázatok érdekében, az ezekkel kapcsolatos előkészületek és végrehajtásban való részvétel. Szerepet vállal a lakosság életében is, közreműködik a lakossági fórumok megszervezésében, kapcsolatot tart és együttműködik a városi ifjúsági, illetve sport tevékenységgel foglalkozó civil szervezetekkel és egyesületekkel, ezeknek a csoportoknak pedig technikai segítséget nyújt, ide tartozik még a zenés táncos rendezvények engedélyeztetésével kapcsolatos feladatai is. (Hajdúböszörmény város honlapja 2024)

Az elmúlt években az önkormányzat a városi gazdaság eladósodását megállította, illetve új és fenntarthat fejlesztéseket indított el. Megoldották és kiépítették a belvíz-talajvízből adódó gondok következtében a szennyvíz-csatorna hálózatot, folyamatosan karbantartják és fejlesztik az önkormányzati intézményeket, az utakat, a járdákat és közterületek állapotát. Továbbá az önkormányzat felújította a piac területét és létrehozta egy piaccsarnokot, illetve új buszvárót alakítottak ki. A város főterét is átalakították Kiss Attila polgármesteri ciklusa alatt, amely „Műemléki jelentőségű terület” címet kapott és Magyarország legszebbjei közé tartozik. (Hajdúböszörmény város honlapja 2024)

Összegzés

A településfejlesztési tényezők segítenek minket abban, hogy egy fejlesztési folyamat során tudjuk, hogy mire lehet támaszkodni az adott településen. A kultúra fejlesztése és ápolása mindennapos feladat, annak érdekében, hogy továbbra is fennmaradjon a településen az „Hajdú identitástudat”, illetve az ide látogatók jobban megismerjék a települést.

Jelenleg megismerhettük, hogy a településen a tényezők mentén számos dolog van, amit figyelembe vehetünk a kultúra ápolása érdekében. A 136 civil szervezettel való kapcsolattartás, ami az önkormányzat mindennapi feladatai közé tartozik, nagyban segíti a városban maradóknak számának megtartását, illetve annak növelését, hiszen a szektorok közötti együttműködés minden esetben pozitív egy város életében. A település természeti erőforrásainak jobb kihasználása, nagyban segíti a kulturális élet fellendülését, növeli az ide látogatók számát. Ennek következtében a Sillye Gábor Művelődési Ház programjain is többen tudnak akár részt venni. Ezek csak a kevés példák egyikei, amelyek jól mutatják, hogy a település fejlődési hatástényezők mennyire összefüggnek és hogyan lehet építeni egymásra őket. Segítenek a fejlesztésben és fejlődésben, így a település fellendülésében.

Felhasznált irodalom:

- Gábor, A. (2009). Hajdúböszörmény víznevei. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- Györffy, I. (1927). Hajdúböszörmény település. Szeged Városi Nyomda és Könyvkiadó. https://adt.arcanum.com/hu/view/Books_13_Helytortenet_0828_Hajduboszormeny_telepulese_1248/?pg=3&layout=s
- Hajdú-Bihar Vármegyei Értéktár. (2024). Hajdúböszörmény. <https://www.hbmo.hu/ertektar/Ertekoldal.aspx?ertekazon=66>
- Hajdúböszörmény Város Önkormányzata. (2024). Hajdúböszörmény. <https://hajduboszormeny.hu/> (Letöltve: 2024. 10. 27.)
- Hajdúböszörmény Város Önkormányzatának Képviselő-testülete. (2017). 41/2017. (XII.15.) önkormányzati rendelet Hajdúböszörmény Város településképi védelméről.
- HAON – Hajdú-Bihar Vármegyei Hírportál. (2022). Már látogatható a hajdúböszörményi Ősök parkja. <https://www.haon.hu/helyi-kozelet/2022/03/mar-latogathato-a-hajduboszormenyi-osok-parkja> (Letöltve: 2024. 10. 27.)
- <https://intezet.nori.gov.hu/tortenelmiemlekhelyek/Hajduboszormeny/hajduboszormeny-hajdukeruleti-szekhaz/> (Letöltve: 2024. 10. 27.)
- https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_HAJB_HajdusagiKozl_08/?pg=0&layout=s (Letöltve: 2024. 10. 27.)
- https://mnytud.arts.unideb.hu/szakdolgozat/1637/gabor_a_1637.pdf
- Kalicz, N., & S. Koós, J. (2000). Település a legkorábbi újkőkori sírokkal Északkeleti Magyarországról. A Herman Ottó Múzeum Évkönyve.
- Kőszegfalvi, Gy. (1998). A településfejlődés törvényszerűségei. Tér és Társadalom, 2(3), 29. <https://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/85/170> (Letöltve: 2024. 10. 27.)
- Kőszegfalvi, Gy., & Loydl, T. (2011). Településfejlesztés. ELTE Eötvös Kiadó.
- Központi Statisztikai Hivatal. (2023). Helységnévtár – Hajdúböszörmény alapadatok. <https://www.ksh.hu/helysegnevtar>
- M. Antalóczy, I. (1980). A nyíri izmaeliták központja, Böszörmény falu régészeti leletei I. Hajdúsági Múzeum Évkönyvei.
- M. Nepper, I., Sőregi, J., & Zoltai, L. (1981). Hajdúsági halmok. In Hajdúsági közlemények (Vol. 8).
- Magyarország Bíróságai. (2024). Civil szervezetek névjegyzéke. <https://birosag.hu/civil-szervezetek-nevjegyzeke>
- Mező, B. (2012). Hajdúböszörmény településszerkezeti sajátosságai és társadalmi folyamatai az ezredforduló után. Agrártudományi Közlemények, 47, 49–56. <https://www.researchgate.net/publication/332904979> (Letöltve: 2024. 10. 27.)
- Mező, B. (2013). Párhuzamos társadalmak – Szegregációs és integrációs folyamatok Hajdúböszörményben. Debreceni Egyetem, Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma, Mezőgazdasági, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar. <https://docplayer.hu/138181394>
- Műemlékem.hu. (n.d.). Műemlék keresése. <https://muemlekiem.hu/>
- Nemzeti Örökség Intézete. (2024). Történelmi emlékhelyek – Hajdúböszörmény, hajdúkerületi székház.

- Nemzeti Választási Iroda. (2024). Önkormányzati választások. <https://www.valasztas.hu/onkormanyzati-valasztasok>
- Nyakas, M. (1984). A hajdúk letelepítése Böszörményben. Hajdúsági közlemények, 13. <https://docplayer.hu/87918287>
- Orosz, I. (2004). Bocskai István és a hajdúk. Kisebbségkutatás, 3, 340–345. <https://epa.oszk.hu/00400/00462/00023/pdf/>
- Porcsalmy, Gy. (1963). Hajdúböszörmény rövid története a Hajdúkerület megszűnéséig. Hajdúsági Múzeum kiadványa.
- Tóth, A. (1996). Hajdúböszörmény településmorfológiai képződményeinek változásai a XIX–XX. században. Tér és Társadalom, 2–3, 111–121. <https://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/370/740> (Letöltve: 2024. 10. 27.)

Szabó Ivett:

A kurucok öröksége Vaján

Absztrakt: A Vay család öröksége a kuruc idők emlékének ápolására kötelezi Vaja városát. A településen található Vay Ádám Múzeum mutatja be II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc, valamint a Vay család történetét. Tanulmányomban a kuruc hagyományok kialakulását, legfontosabb jellemzőinek bemutatását, valamint a város életében betöltött szerepét vizsgáltam. Tanulmányomban főként helytörténeti forrásokat használtam, melyek a legtisztábban mutatják be a kuruc hagyományok hatását a közösség életére. Napjaink kuruc örökségének vizsgálatánál kérdőíves felmérést készítettem.

Abstract: The heritage of the Vay family obliges the town of Vaja to preserve the memory of the Kuruc era. The Vay Ádám Museum, located in the town, showcases the history of the War of Independence led by Ferenc Rákóczi II, as well as the story of the Vay family. In my work, I examine the development of Kuruc traditions, their most important characteristics, and their role in the life of the town. My thesis primarily uses local historical sources, which most clearly demonstrate the impact of Kuruc traditions on the life of the community. In analyzing the contemporary Kuruc heritage, I planned to conduct a survey.

1. Bevezetés

Kutatásomban Vaja település hagyományápolási szokásait vizsgáltam a kuruc hagyományok tükrében. Vaja mintegy 3600 lelkes város Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye középső részén. A Nyíregyházától 40 km-re keletre fekvő település a 49-es főúton közelíthető meg. A települést a Vay család, különösen Vay Ádám öröksége, a kuruc hagyományok hűségese őrzésére és ápolására predesztinálta. Molnár Mátyás kezdeményezésére a várkastély épületében múzeumot alakítottak ki.

A kapuit 1964. október 4-én kinyitó Vay Ádám Múzeum kiállításainak középpontjában a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc és a Vay család történetét bemutató anyag áll. A múzeum konferenciáival, tudományos tanácskozásaival és kiadványaival szintén a hagyományápolást szolgálja. Tanulmányomban ismertetem a Vajához köthető kuruc hagyományok kialakulását, legfontosabb jellegzetességeit. A munkám legfontosabb eleme az, hogy feltárom azt, hogy a kuruc hagyományok ápolása mennyire van jelen a város mindennapi életében. Meglátásom szerint a kuruc kor kulturális öröksége (hagyományok, épített örökség, szobrok) áthatja az egész közösség életét (ünnepek, iskolai tanulmányok, megemlékezések, tudományos ismeretterjesztés), így egy erős kulturális identitás kialakítását teszi lehetővé.

A kuruc hagyományok feltárására a hagyományos történeti elemzés eszköztárát használom. A forráselemzés és a dokumentumelemzés segítségével bemutatom a kuruc korról kialakult hagyományok jellemzőit (Rákóczi-kultusz elemei, kuruc kor ábrázolása a művészetben, népi hagyományok). Fontos forrásként kezeltem a város épített örökségének történetét, illetve a köztereket díszítő művészeti alkotásokat. A történeti módszerek mellett a társadalomtudományi módszereket is alkalmaztam (kérdőív). A felmérés elsődleges célja az értékrend és a kulturális identitás megőrzésében a köthető rendezvények (ünnepségek,

megemlékezések) hatásának vizsgálata, valamint az ezt befolyásoló háttértényezők feltárása. A kérdőíves felmérés kérdéskörei: a kulturális érdeklődésre vonatkozó kérdések; a nemzeti értékrendhez köthető kérdések; a kuruc kor kulturális örökségéhez köthető aktivitásra vonatkozó kérdések. Meglátásom szerint a település kulturális örökségének ápolása azt a célt szolgálja: emlékeztesse a közösséget arra, hogy van a magyarságnak történelme, és hogy ez a történelem az életünk részét képezi, és nem napokkal ezelőtt kezdődött, hanem ez egy folyamat volt, amiből kialakultak a kulturális örökségek is.

1. kép: Vay Ádám Muzeális Gyűjtemény
(Forrás: vajavar.hu)

2. A kulturális örökség, mint fogalom

A kulturális örökség meghatározása erősen összekapcsolódik a társadalmi emlékezettel és a történelmi tudatossággal is. Amikor a fogalom meghatározásáról teszünk említést tudnunk kell, hogy ennek meghatározása folyamatosan változó jelenség, mely a jelen és a jövő közösségeit formálja. A kulturális örökség segít a közösségeknek a kollektív emlékezetben és új identitásformák létrehozásában is. Két csoportba sorolható a fogalom, vannak tárgyi, illetve immateriális javak, amelyek az örökségek csoportjába tartoznak. Az épített örökségek mellett fontos kiemelni a hagyományokat, szokásokat. (Sonkoly, 2000)

2.1. Tárogató, mint Hungarikum

„A hungarikum a magyarság csúcsteljesítményét jelentő gyűjtőfogalom, amely olyan megkülönböztetésre, kiemelésre méltó értéket jelez, amely a magyarságra jellemző tulajdonság, egyediség, különlegesség és minőség.” (Hungarikumok Gyűjteménye-Magyar Értéktár.)

A tárogató kezdetekben egy egyszerű, kettős nádsípos hangszer volt, mely hasonló a zúrna nevű török hangszerhez. Eredete a 16-17 századra nyúlik vissza. Jellemző hangja remek

jelzőhangszerként szolgált, ezért eredetileg katonai jelzésekre szólaltatták meg, így szerepe a hadseregben volt jelentős. Népszerűsége csökkenésével később háttérbe szorult. A 19. században éled újra, a magyar népzeneben, valamint a klasszikus és kortárs zenében előszeretettel használják. Hazánkban és a környező országokban népszerű, ellentétben a nagyvilág számára egy ritka hangszernek tekinthető, amely nehezen szorít helyet magának a nemzetközi zenei világban.

Fontos emiatt egy szervezet, ahol a tárogatón játszó zenészek egyesületet alkotva tudják fenntartani és népszerűsíteni a hangszert.

2. kép: Tárogató

(Forrás: Rákóczi Tárogató Egyesület, tarogatocenter.hu)

2.2. Rákóczi Tárogató Együttes

Az együttes 1982-ben alakult Vaján. Az alapító tagok vajai fiatalok voltak, akik a kuruc hagyományokat szerették volna ápolni a településen. Ismertségük hamar elterjedt az országban, hiszen részt vettek nemzeti ünnepeken illetve történelmi emlékünnepekre is kaptak meghívást.

Az együttest három tag alkotja: Nagy Csaba, Dani Attila és Veress Zoltán, akik vezetésével a tárogató használata élő hagyomány a település életében.

Az együttes székhelye valamint próbahelye is a Vay Ádám Múzeum volt. A múzeum falain belül próbáltak, készültek előadásaikra illetve ismeretterjesztő programjaikra.

A Rákóczi Tárogató Együttes tagjai 1992-ben megalapították a Rákóczi Tárogató Egyesületet. Az egyesület 2022-ben ünnepelte létrejöttének 30. évfordulóját.

Az ország minden területén megtalálhatóak az egyesület tagjai, létszámuk bővülésével folyamatosan növekedik. A növekedés mértékét jól tükrözi, hogy messzire nyúló kapcsolatokat is ápolnak, hisz az Amerikában és Ausztráliában élő tárogatósokkal folyamatos a kapcsolattartás. Szemükben és más külföldi országokat beleértve a Rákóczi Tárogató Egyesület nemzetközi központnak tekinthető. A tárogatósok számára 5 évente világtalálkozó kerül megrendezésre. A történelmi Magyarország területéről, Felvidékről, Kárpátaljáról, és Partiumból, valamint Erdélyből is nagy számmal vannak jelen az eseménysorozaton. Ez a tárogatósok számára a legnagyobb rendezvényt jelenti.

A világtalálkozó 6. évfordulójára 2020-ban került volna sor, de a COVID járvány miatt a találkozót 2021-ben tartották meg Vaján. A 7. világtalálkozó 2025 nyarán kerül megrendezésre.

A világ minden részéről számítanak a tárogatós zenészek részvételére. (Rákóczi Tárogató Egyesület)

3. A kuruc mozgalom háttere

Amikor a kurucokról beszélünk, általában a Rákóczi-szabadságharc eseményei jutnak az eszünkbe, azonban fontos megjegyezni, hogy a kuruc katonák nemcsak a csatamezőn alkottak maradandót, hanem kulturális örökséget is hagytak maguk után, mely ma is nagy jelentőséggel bír. Ez az örökség fontos szerepet játszik a magyar történelemben és a nemzet identitásában. A szabadságharc 1703 tavaszán kezdődött a Habsburg-uralom ellen. A nyolc éven át tartó küzdelem a magyar történelem egyik fontos tanúságaként szolgál napjainkban is, hiszen Magyarországon és az országhatárain túl élő magyarok között napjainkban is jelentős II. Rákóczi Ferenc kultusza.

A szerző megállapítása szerint, a kuruc néphagyományok és a harcokban mutatott hősiesség magatartása a nemzeti mitológia szerves része lett. Rákóczi kultusza tudatformáló erőként képvisel, amely a társadalom egészének nemzeti identitását határozza meg mindenütt, ahol magyarok élnek. A magyar közösség történetében és tudatában úgy él II. Rákóczi Ferenc, mint ahogy Emlékiratok című művében megfogalmazta a fejedelem: Minden cselekedetem célja egyedül a szabadság szeretete volt, az a vágy, hogy hazámat az idegen járom alól felszabadítsam. Bátorított és erősített az a szándék, hogy megérdemeljem a nép bizalmát és szeretetét (Drabancz 2021:21). Az elmúlt évek során számos alkotás látott napvilágot a témával kapcsolatban.²⁸ A nép által összegyűjtött dalok, versek, mondókák és kurucokról szóló történetek mind részei a magyar kulturális örökség kincstárának. (Dupka-Zubánics 2019)

4. Kérdőíves kutatás

A Rákóczi-szabadságharc napjainkban is bővelkedik mondákban, és hiedelmekben is. Ezeknek van egyfajta közösségteremtő és megtartó ereje is, hiszen a különböző alkotások napjainkban fennmaradtak. Öröklődnek szülőről-gyerekekre, még akkor is, ha a valósága csupán kevés, de megőrzik emléküket a szájhagyományok terjesztésével.

A vajai Molnár Mátyás Általános Iskolában végeztem a helyi kérdőíves felmérésemet 7. illetve 8. osztályos gyerekek körében, hiszen kutatásom célja az volt, hogy bemutassam a Vajához köthető kuruc hagyományok kialakulását, legfontosabb jellegzetességeit. A munkám legfontosabb eleme az volt, hogy feltárjam azt, hogy a kuruc hagyományok ápolása mennyire van jelen a város mindennapi életében és egy következtetést vonjak le a kapott eredményekből. A legfontosabb hagyomány a kastélyparkban lévő II. Rákóczi Ferenc mellszobor koszorúzása, amelyre minden évben sor kerül a fejedelem születésének hónapjában, márciusban. A koszorúzásokon részt vehet minden érdeklődő, illetve az iskolások műsorral készülnek ilyenkor. Hallhatunk szavakat, dalokat ezzel tisztelegnek a fejedelem előtt. Hipotézisem, miszerint a város kuruc kori kulturális öröksége (hagyományok, épített szobrok) áthatja az egész közösség életét, így kialakul egy erős kulturális identitás az itt élő emberekben. Úgy gondolom ez igaznak bizonyult.

A közösségben tényleg jelen van egy erős kulturális identitás, de sajnos megosztó ez, hiszen az idősebb korosztálynál erősen jelen van, amíg a Y, Z generáció tagjainál már kevésbé.

²⁸ II. Rákóczi Ferenc személyével és a kurucok kulturális örökségével foglalkozik Magyar Zoltán Rákóczi a néphagyományban, c. munkájában, illetve a Rákóczi-kultusz határon túli szerepével foglalkozik Drabancz Mihály Róbert és Mészáros Szilárd tanulmánya (Drabancz–Mészáros 2021)

Hiszem, hogy lehetne ezen dolgozni, hogy őket is meg tudják célozni a rendezvények, események.

Az alábbiakban kérdőíves adatok felhasználásával szeretném bemutatni a vajai fiatalok hagyományápolási szokásait. A kutatás fő kérdései a kuruc hagyományokhoz köthetőek.

Kérdőívem egy részét általános iskolában végeztem. A mintavétel során kiemelt fontossággal a 12-15-évig terjedő korosztályt vizsgáltam. A kitöltés önkéntes alapon történt, így minden második tanuló 7. illetve 8. osztályban kitöltötte. Az általános iskolában a szabályozások miatt telefonszámot nem vihet, így papír formában töltötték ki a kérdőívet a tanulók. A könnyebb kiértékelhetőség következtében a Google Forms volt segítségemre.

A kitöltők háromötöde lány, kétötöde fiú volt. Következő kérdésem, melyben felmértem a tanulók történelem iránti érdeklődését meglepő volt számomra, hiszen a kitöltők több mint fele az 1-5-ig terjedő Likert-skálán a maximumát jelölte be, azaz teljes mértékben érdekli őket a történelem.

A válaszadók több mint fele lány volt, számomra ez meglepetést okozott, hiszen úgy vélekedtem, hogy a fiúk lesznek jobban érdekeltek ennél a kérdéssel. Kíváncsi voltam, azokra a szokásokra, megemlékezésekre is, amelyeket az iskola szervez a hagyományörzés céljából. Nyitott kérdésben megkérdeztem a kitöltőket, hogy milyen rendezvények vannak jelen iskolájukban, amelyek erősen kötődnek II. Rákóczi Ferenchez. Minden válaszban megjelentek újra ismétlődő elemek (vetélkedők, előadások, koszorúzás). Megállapítottam a válaszokból, hogy az iskola még őrzi a hagyományt és szervez tanulóinak olyan ismeretterjesztő előadásokat, játékos feladatokat, amely elősegíti a hagyomány megtartását a köztudatban. Szerettem volna tudni, az iskolán kívüli kötelező eseményeken túl részt vesznek-e a Vay Ádám Múzeum által szervezett rendezvényeken. A válaszadók több mint fele nem szokott elmenni ezekre a rendezvényekre, így azt állapítottam meg, hogy az iskola hatása erősen jelen van a kultúrában, hiszen az ott megszervezett eseményeken részt vesznek a diákok. Ezen kérdés hatására vizsgáltam, a fiatalok média használatát is, hiszen ezek a fiatalok az online tér világában nőttek fel. Négy lehetőség közül választhattak a diákok (Facebook, TikTok, YouTube, Instagram), illetve „egyéb” választási lehetőséget is biztosítottam. A válaszadók közel négyötödénél jelen volt a TikTok, mint közösségi platform. Számomra ez nem volt meglepő, hiszen egy felgyorsult, rohanó világban élünk, ahol mindenhol információk sokasága vár ránk. A TikTok videók böngészésével töltik a fiatalok az idejük jelentős részét. Javaslatként fogalmaznám meg, hogy ez a platform a sok káros tartalom mellett remek megoldás lehet a hagyományok népszerűsítésére.

Megállapítottam, hogy az iskolások körében kevésbé van jelen a kuruc kor hagyományának ápolása az iskola keretén kívül. Úgy gondolom, hogy a különböző médiafelületek bevonása jelentősen hozzájárulhat ahhoz, hogy megőrizzük és népszerűsítsük hagyományainkat. Megállapítottam, hogy az iskolások körében kevésbé van jelen a kuruc kor hagyományának ápolása az iskola keretén kívül. A kutatásom tanulságának egyike azon hiányosságok felmérése, amelyre igényt tartanak a diákok. A kérdőívben feltett kérdés miszerint milyen módszerekkel lehetne jobban bevonni a fiatalokat, 24 válasz érkezett, amelyben az ismeretterjesztő előadásokkal szemben inkább a kirándulásokat javasolják. A többség válaszában egyértelműen tükröződik, hogy az ismeretterjesztő előadásokra sokkal kevesebb igény van, annak ellenére, hogy ebből kerül több megszervezésre. Arra a következtetésre jutottam, hogy más módszerekkel kell megközelíteni a fiatalokat.

Véleményem szerint több olyan rendezvényre lenne szükség, melyben a diákok is részt vehetnek. Hasznos lenne, hogy a tanulók a rendezvények előkészítésében is részt vehetnének.

5. Összefoglalás

Összességében kijelenthető, hogy a településen jelen van egy erős identitástudat. A város hagyományápolási szokásait a fiatalabb generáció még nem vette át, de az iskola jelenléte segít a felnövekvő generációknak, hogy egy helyi kulturális identitás alakuljon ki. A médiahasználat és különböző platformok (Facebook, TikTok) használata segítséget adhat a települések művelődési házainak vagy akár a város esetében a Vay Ádám Múzeumnak is. A kérdőív adatai jól mutatják, hogy lehetnének további együttműködési lehetőségek, amelyek során a Kuruc hagyomány büszkeséggel tölti el a városban élő embereket.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Tudományos Diákköri munkát végzők számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- Drabancz, M. R. (2021). II. Rákóczi Ferenc öröksége Kárpátalján. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, 56 (1), 11–22.
- Drabancz, M. R., & Mészáros, Sz. (2020). The cultural heritage of the “Kuruc” world in Transcarpathia. Kulturális Szemle, 13, 6–16.
- Dupka, Gy., & Zubánics, L. (2019). Rákóczi turulmadara. Intermix Kiadó.
- Erdősi, P. (2000a). Feljegyzések az örökség diskurzusáról: Két konferencia tanúságai. Régió, 11(1), 267–275.
- Erdősi, P. (2000b). A kulturális örökség meghatározásának kísérletei Magyarországon. Régió, 11(4), 26–44.
- Gööz, L. (n.d.). Vaja (Száz Magyar Falu). Könyvesház Kiadó.
- Magyar, Z. (2000). Rákóczi a néphagyományban. Osiris Kiadó.
- Rákóczi Tárogató Egyesület. (n.d.). Rákóczi Tárogató Egyesület honlapja. <https://tarogatocenter.hu> (Letölve 2024, szeptember 15.)
- Sonkoly, G. (2000). A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei. Régió, 11(4), 45–66. <https://epa.oszk.hu/00000/00036/00038/pdf/03.pdf> (Letöltve: 2024, március 12.)

Szegesdi Dóra:

***Kistelepülési rendezvények hagyományőrző ereje
közösségépítő jellege
Mikro kutatás a Homokhátságon***

Absztrakt: A Homokhátságon végzett mikro kutatás három kistelepülés legnagyobb rendezvényeit vizsgálta. A kutatás arra kereste a választ, hogy a kistelepülések mennyire tartják fontosnak a helyi hagyományok őrzését, hogyan tudják ezt éltetni, milyen eszközökkel, milyen eredménnyel zárták a rendezvényeket. Azt állapítottam meg, hogy a hagyományőrzés és a közösségek szerepe még jelentős mértékben élteti a kistelepüléseket, de a település vezetők és közművelődési szakemberek azt is belátják, hogy innovatívnak kell lenni ahhoz, hogy a most felnövekvő generációt is meg tudják szólítani. Arra is választ kaptam, hogy a kistelepülés vezetői az általuk képviselt hagyományt, megélhetési formát szeretnék minél szélesebb körben megismertetni, ez pedig óhatatlanul összekapcsolódik az imázsépítéssel.

A kutatás ötletét egy tanulmány adta, illetve személyes kötődésem a vizsgált települések egyikéhez. Munkám során a szakirodalmi tájékozódáson kívül interjúk adatfelvételek, résztvevő megfigyelések és kérdőíves kutatás segítségével jártam körül a témát 3 településen polgármesterek, közművelődési szakemberek és a vizsgált rendezvények látogatóinak bevonásával. Mikro kutatásomat eredményesnek ítélem és a mérőeszközöket alkalmasnak arra, hogy több kistelepülés bevonásával általánosabb képet lehessen kialakítani a hagyományok szerepével és éltetésével kapcsolatban.

Abstract: The micro-research in the Homokhátság looked at the biggest events in three small villages. The research sought to find out to what extent the small villages consider it important to preserve local traditions, how they can keep them alive, what means they use and what results they achieve. I found that small villages still have a strong sense of tradition and the role of communities, but that village leaders and cultural professionals also recognise the need to be innovative in order to appeal to the new generation. I also received the answer that the leaders of small villages want to make their traditions and livelihoods known as widely as possible, and this is inevitably linked to image-building.

The idea for the research came from a study and my personal connection to one of the settlements under study. In addition to literature research, my work involved interviews, participant observation and a questionnaire survey in three municipalities, involving mayors, cultural professionals and visitors to the events studied. I consider my micro-research to be fruitful and the measurement tools to be suitable for developing a more general picture of the role and the living of traditions by involving more small communities.

Bevezetés

A községekben és az aprófalvakban élőket kulturális tekintetben depriválnak szokták tekinteni, mert nélkülöznek olyan lehetőségeket, amelyek a nagyvárosok lakosai számára adottak, könnyebben elérhetőek. Ide sorolhatjuk a magaskultúra szolgáltatásait, a színházi

és a komolyzenei előadásokat, de a mozik kínálatát is. A kistelepülésekkel kapcsolatban viszont előnyként szokás kiemelni, hogy ott az emberi kapcsolatok szorosabbak, erősebb a helyi identitás, és a hagyományok ápolása.

Három kistelepülés bevonásával mikrokutatást végeztem a Homokhátságon, amelynek során nagyrendezvényeiket vizsgáltam. Céлом az volt a kutatással, hogy empirikus tapasztalatokat gyűjtsek arról, milyen motivációk hívják életre a rendezvényeket, kik és miért vesznek részt ezeken és ebben milyen szerepet játszanak az üzleti szempontok. Pierre Bourdieu kategóriával élve: vajon a gazdasági tőke, a kapcsolati tőke vagy kulturális tőke dominanciája figyelhető-e meg a szervezői és résztvevői oldalon (Bourdieu 2010).

A mintába három település került: Csólyospálos, Móricgát, Szank. Ezek közös jellemzője, hogy Bács-Kiskun vármegyei alacsony lélekszámú települések, ahol a fő megélhetési forrás a mezőgazdaságból származik. Mivel a kutatás három települést vizsgál, így az eredmények csupán ezt az aktuális helyzetet tudják bemutatni.

Települési rendezvények háttere

Pusztai Bertalan a falusi és kisvárosi fesztiválok témájában írt tanulmányában a vidéki városok gasztronómiai programjait vizsgálta. Szükséges megjegyezni, hogy a szüreti mulatságok és felvonulások, valamint a kistelepülések falunapjai nem képezték a kutatásának tárgyát. Ahogyan azt a tanulmány vizsgálja és feltárja, a vizsgált vidéki rendezvények főként a profitszerzést, imázsépítést helyezik előtérbe, emellett az igazi hagyományápolás és közösségépítés a háttérbe szorul. Továbbá olyan következtetésekre jutott a szerző, hogy a fent említett rendezvények a paraszti kultúrát nem éltetik tovább, ezzel szemben a település összképének javítása és későbbiekben a településmarketing válik inkább fontossá. Azt elismeri, hogy az újonnan alakuló fesztiváltrend továbbra is a közösségek által szerveződik, viszont a professzionalizálódó rendezvényeknek köszönhetően a helyiek kötődése ezekhez megszűnni látszik (Pusztai 2019). Ugyanakkor *A rurális fesztiválszcéna a közösségi fesztiválok és tervezett események keresztútján* című publikációjában úgy fogalmaz, hogy döntően nincs kapcsolat a paraszti ünnepekkel a mostani rendezvények szervezésekor, de a legtöbb fesztivál ennek ellenére is a közösségek meglétéhez köthető, valamiféle identitást biztosít a jelenlévőknek (Pusztai 2020).

Arra irányult a kutatásom, hogy feltárjam, vajon a kistelepülések rendezvényeire érvényesek-e Pusztai Bertalan vidéki nagyvárosokra tett megállapításai. Olyan kérdésekre kerestem a választ, hogy az 5000 főnél kevesebb lakost számláló települések rendezvényei hagyományörzőek-e, megjelenik-e az imázsépítés és a paraszti kultúra éltetésének lehetősége, igénye, valamint a közösségépítés teljesül-e a kistelepüléseken.

Interjúk vezetőkkel és közművelődési szakemberekkel

Empirikus kutatásomat a települési vezetők és közművelődési szakemberek megkérdezésével szerettem volna kezdeni, hiszen ők a hagyományörző rendezvények szervezői. Ahhoz, hogy a megkérdezés alkalmával felkészült legyek, kérdéseim relevánsak legyenek, felderítettem a települések múltját, történetét és tájékoztam jelenlegi helyzetükről, közelmúltbéli és aktuális rendezvényeikről. Móricgáton elsőként a település polgármesterét kérdeztem meg, aki elmondta az interjú elején, hogy már nagyon régóta

részt vesz a település életében. A településen a másik interjúalanyom egy közművelődést segítő önkéntes volt, aki több mint harminc éve a helyi önkormányzatnál dolgozik, emellett a településen működő kulturális célú egyesület tagjaként is sokat tesz a falujáért.

Két jelentős rendezvényről beszélgettünk az interjúalanyokkal: a helyi szüreti felvonulásról és a Kacsafesztiválról. Az utóbbihoz hasonló rendezvény a környékbeli települések egyikén sem került az éves rendezvénynaptárba, így elsődlegesen tudja a falu bemutatni a település fő profilját. Ennek népszerűsítése miatt főzőversenyt tartanak, hogy minél színesebben be tudják mutatni, hogy hányféleképpen dolgozható fel a kacska húsa. Emellett kísérő programokat is szerveznek, hogy a családok és baráti közösségek szívesen hívják el a távolabbi rokonokat, barátokat egy közös főzésre és szabadidő eltöltésre. A sátor alatt pedig népszerű fellépő és egyéb programok mutatkoznak be. Fő szempont, hogy közösségek kövacsolódjanak, családok, barátok egy helyen és időben együtt legyenek. E szempontok mögött a bevétel és az anyagi haszon háttérbe szorul a szervezői oldal számára, ahogyan az az interjúkból kiderült számomra.

A másik nagyszabású helyi rendezvény a szüreti felvonulás, amely több mint 20 éves hagyományként színesíti a település kulturális életét. Mindkét beszélgetőpartner elmondta, hogy hagyományörző rendezvénynek látják a felvonulást, ahova a környező településekről is szívesen jönnek. A nap folyamán délben elindulnak a fogatok és lóhátasok, és a kilátogató vendégek, a megállóhelyeken vendéglátással várja őket az önkormányzat, majd a vacsorát a helyi vadásztársaság szolgáltatja. Figyelnek a szervezők arra, hogy a hagyományörzés és átadás megtörténjen a főbb rendezvényeken.

A rendezvények kapcsán beszélgettünk a finanszírozás kérdéséről is, ahol megtudtam, hogy mindkét rendezvényen az önkormányzat az előre elkülönített keretet használja fel, ugyanakkor a támogatók, civil szervezetek, gazdasági társaságok is részt vállalnak a kiadásokban, de nem ritka a kétkezi munka felajánlása sem. Polgármester úr arra is kitért, hogy meglátása szerint vannak mecénások a településén, akik mindig a rendezvények mellé állnak. Jelentős az önkéntes segítők száma is, akik bármiféle ellenszolgáltatás nélkül adják a segítséget. Ezek szerint a településen jellemzően az önkéntes és lokális mecenatúra jelenlétéről beszélhetünk (Márkus 2008; Juhász 2024).

A hagyományörzésről is beszélgettünk polgármester úrral és az önkéntes segítővel, akik úgy gondolják, hogy fontos a múltnak a jelenben tartása, hiszen ezzel tudja az idősebb generáció áthagyományozni a fiatalokra a szokásokat. A szüreti felvonulás esetében a lovas hagyományok fenntartásának hatására sok fiatal és gyerek kezdett lótarthatásba vagy éppen tanult meg lovagolni. A paraszti kultúra vidéken mindig visszaköszön, felelevenedik egy-egy rendezvényen, ez vonzza Móricgátra az embereket, ezzel is bizonyítva, hogy élnek még a paraszti kultúrára jellemző hagyományok, amelyek megőrzése fontosabb, mint az imázsépítés (még ha ez esetenként össze is kapcsolódik).

Szankon szintén a település vezetőjét és a közművelődési szakembert kerestem meg. A település rendezvényeit két csoportra osztották fel. Egyik csoport a hagyományörző és értéket képviselő, a másik pedig „az érezzük jól magunkat, töltsük el a szabadidőt” stílusú esemény. Meglátásuk szerint mindkettőre szükség van. A mostani digitalizált, felgyorsult világunkban elhivatottan kell őrizni az emlékeinket, tudni kell irányt mutatni, és hogy mi illik bele egy ilyen kun identitású rendezvénybe, mint az általánosan meglátogatott és vizsgált Kun találkozó. Az elmúlt évben például a környező kun településekről várták a hagyományörző csoportokat, egyfajta bemutatkozási lehetőséget biztosítva számukra. Emellett a helyiek bemutatkozására is lehetőséget adnak a szervezők, hogy népszerűsítsék a helyi értékeket a lakosság körében. Természetesen díjmentesen teszik mindezt, hiszen a tehetségek

bemutatkozása fontosabb, mint az anyagi haszonszerzés. Ezenfelül a rendezvényre érkező árusoktól sem kérnek helypénzt, mert fontosabb, hogy a látogatók számára minél több helyi és környékbeli termék álljon rendelkezésre (és az esetleges helypénzt ne kelljen az árusoknak beépíteni a portékák árába). Mindez azt erősíti, hogy bár gazdasági tőke révén valósulnak meg a beruházások és programok, de a cél nem az ilyen jellegű haszonszerzés, inkább a szociális és kulturális tőke fenntartása, gyarapítása.

A közművelődési szakember kiemelte, hogy a településen lévő több civil szervezetre minden rendezvéynél nagyban tudnak számítani. Polgármester asszony büszke arra, hogy vannak a településen önzetlen támogatók, vagyis mecénások, akik felajánlásukkal teszik szebbé, mozgalmasabbá a rendezvényeket. Legyen szó egy alkotó táborban készült padról vagy pedig egy csillagvizsgálóról, amelyek a Kiskun Emlékhelyet díszítik, gyarapítják, de anyagi támogatója is mindig akad a rendezvényeknek és a településnek. Ezzel szemben a lakossági részvétel kimerül a rendezvény látogatásában, őket nagyon nehéz egyéb tevékenységbe bevonni.

A hagyományőrző rendezvények kapcsán a közművelődési szakember pesszimistább képet festett a faluról, mint a település vezetője. A szakember úgy látja, hogy a településen, és sajnos más falvakban is a hagyományőrzés kihaló félben van, nehéz a fiatalokat bevonni. A rendezvények látogatottsági összetétele kapcsán azt tudtam meg a polgármester asszonytól, hogy meglátásuk szerint a hagyományőrző rendezvények kevésbé érdeklik ezt a generációt. De sokat számít az is, hogy a gyerekek milyen családban nőnek fel, hiszen ha fontos a családnak például a néptánc, a népdal akkor nagy valószínűséggel a gyerekek is képviselik ezt a vonalat.

Csolyospáloson az előzőkhez hasonlóan két interjút rögzítettem. Polgármester úr sokat mondott hitvallása, hogy betonból, aszfaltból és téglából nem lehet közösséget építeni, azt csak rendezvényekből lehet. A helyi nagyobb rendezvények többsége a hagyományok ápolására épül. Ezeken túl polgármester úr a civil szervezetek munkáját is kiemelte, akik saját maguk szervezett eseményekkel színesítik a programkínálatot.

A hagyományőrző események évtizedes múltra tekintenek vissza. A közművelődési szakember azt is elmondta, hogy évről évre ugyanazokkal a rendezvényekkel működnek. A szüreti felvonulást már a nyolcvanas évektől kezdve tartják, azóta természetesen alkalmazkodva a mostani kor igényeihez, megújult a rendezvény.

Beszélgettünk arról, hogy hogyan tudják a mai modern világot a rendezvények kínálta hagyományőrzéssel összhangba hozni. Polgármester úr belátja azt, hogy a programokat mindig a lakosságnak, a látogatóknak szervezik. Ugyanakkor, ahogyan a világ változik, úgy kell a szervezőknek is változni, hiszen felnőtt egy új generáció, akiknek szükséges kedvezni, máskülönben elfordulnak, érdektelenné válnak. A szervezők felelőssége, hogy ezt a nehézséget áthidalják, megoldást találjanak rá. A közművelődési szakember más megvilágításba helyezte a hagyományőrző rendezvényeket. Véleménye szerint a kistelepüléseken élő gyerekek ebben szocializálódnak, a család alakítja ki és erősíti az identitástudatot, sok esetben a szülők és nagyszülők együtt élnek a hagyománnyal, őrzik azt. A településen lovas egyesületet hoztak létre, és azóta is minden szüreti felvonuláson meg tudják mutatni a fogatot, a lovakat. A településen nagyban lehet számítani a lakosságra, akik önzetlenül állnak a rendezvények mellé. Fontosnak tartja a településvezető, hogy azokról is beszéljen, akik látogatóként jönnek, hiszen nélkülük nem lenne rendezvény.

Finanszírozás tekintetében a szüret az egyik legolcsóbb települési rendezvény. A felmerülő költséget az önkormányzati költségvetés terhére számolják el, amennyiben lehetőségük van rá, akkor pályázati forrást is felhasználnak. Mindkét alanyom kiemelte, hogy a településen

kiemelkedő a lakossági támogatás. A helyi vállalkozók rendszeresen szállnak be a rendezvények finanszírozásába, de a lakosság köréből is akadnak olyanok, akik anyagiakkal járulnak hozzá a programokhoz.

A támogatás kapcsán kitértünk a helyi mecénásokra is. Ennél a pontnál eltért a két alanyom véleménye. A közművelődési szakember nem tudná egyértelmű senkire sem azt mondani, hogy mecénás, de azt elmondta, hogy vannak támogatók, de őket nem sorolná ebbe a kategóriába. Polgármester úr viszont máshogy vélekedik erről. Amikor elkezdik szervezni a programot, akkor külön értesítés nélkül megjelennek a lakosság köréből a támogatók, akik azért teszik ezt, mert nem akarják, hogy a rendezvény megszűnjön. Éppen ezért azt gondolja a vezető, hogy messze földön híres az összefogás a községben és vannak mecénások településén.

A paraszti kultúra és az imázsépítés esetében sem feltétlenül értett egyet a két alanyom. A közművelődési szakember úgy látja, hogy a munkája során a hagyományörzésre kerül nagyobb hangsúly, hiszen a régmúlt emlékeit elevenítik meg a mai napig. A polgármester úr viszont úgy vélekedik erről, hogy fontos, hogy egy település ki tudjon tűnni a többi közül, így inkább egyfajta marketing-szemléletet képviselt.

Terepmunkanapló, tapasztalatok

A terepmunkám során a résztvevő megfigyelés célja az volt, hogy kiegészítsem az interjúalanyok meglátásait, a látogatókkal kitöltött kérdőíveket. Mikroutatásom első vizsgált rendezvénye Szankon, a Kun találkozó volt, amely a kutatás évében (2024-ben) a település születésnapjának ünneplésével egy időpontba került. Így a hangsúly nem a kun hagyományokra helyeződött, hanem a fizetett fellépőre és a különböző árusokra. Közvetlenül a bejáratnál Szank település saját kiadványait is elérhetővé tették a szervezők de nem ingyenes formában. Sajnos a helyszínválasztás idén nem a Kun Emlékhelyre esett, hanem a falu központjában található piactérre és annak zöld növényes környezetére.

A Kun találkozóból kevés maradt az idei évben, csupán a kun települések vezetőinek tartottak zárt körben értekezletet és tapasztalatcserét. Ha a hagyományörzést tekintem, nem volt szerencsés választás a két rendezvényt egy időben tartani, mert így a fesztiváljelleg nagyobb hangsúlyt kapott. A programkínálatban megjelent a fizetett fellépő, aki elég sok érdeklődőt vonzott, de a büfénél is sokan álltak egy kis frissítőért.

Azt a következtetést tudom levonni, hogy a fizetett fellépő vonzotta a legtöbb embert, de nagyon sokan a közös szabadidő eltöltését helyezték előtérbe. Úgy tűnik, hogy a baráti társaságok és családok elsősorban egy jó találkozási pontot látnak a rendezvényben.

Az is igazolást nyert, hogy a civil szervezetek nagyban hozzájárulnak a rendezvényekhez, hiszen két egyesület is szervezett háttérprogramot. Azt is megállapíthatjuk, hogy a költségvetés valóban szűkösen áll a szervezők rendelkezésre, hiszen két ünnepet (vagy nevezzük fesztiválnak) egy időben tartottak meg, összevontan. A települési imázs emelésére is történt kísérlet, hiszen a szanki emléktárgyakra építő stand bővelkedett a települést népszerűsítő kiadványokban, szóróanyagokban bár ennek hatékonyságát nem volt módom mérni.

Kutatásom második rendezvénye, amelyen részt vettem a Kacsafesztivál Móricgáton. A reggeli órákban, főzőversennyel indult a nap. A bográcsokban és a sütőkben főként kacsahúsból készült ételek készültek. A főzés kisebb-nagyobb létszámú csapatokban történt, és voltak közöttük olyanok, akik a szomszédos településekről érkeztek.

Az ebéd szintén a kacsahúsból készült ételeket mutatta be. Sok látogató érkezett az ebédre. Az árusok közül főként az étel és ital árusok jelentek meg, akik rétest, kürtöskalácsot, fagyit árusítottak. A nap folyamán főként a sátor alatt gyűltek össze az emberek.

Itt említeném meg, hogy a fesztivál nevet viseli a rendezvény, ám véleményem szerint túlzó az elnevezés. Egy napig tartott a kacsanap, egy fő fizetett fellépőt mutatott be és nem vehető észre, hogy gazdasági hasznót hozott volna község életében. Ha így lenne, akkor az interjúkból vagy pedig a kérdőívekből megerősítésre került volna. Azt a következtetést tudom levonni, hogy Kacsafesztivál inkább a szórakoztatást helyezi előtérbe, mintsem, hogy gazdasági növekedés jöjjön létre a faluban. Ugyanakkor a hagyományőrzés úgy látom, hogy megvalósult, hiszen a kacsza, mint fő megélhetési forrás köré szerveződött a nap. A közösségépítés a főzőversenynek köszönhetően szépen kialakult a rendezvényen.

Móricgáton további egy rendezvényt vizsgáltam, amely a szüreti felvonulás volt. A kedvezőtlen időjárás miatt a felvonulás elmaradt, csupán az önkormányzat által biztosított szendvicsebédet tudták megtartani. Ennek ellenére sok érdeklődőt vonzott az esemény és végül a csőszpárok is megérkeztek népviseletben. A szüreti felvonulást civil szervezetek is támogatták, humán erőforrással és anyagilag is. Azt is megtudtam, hogy a civilek szívesen vállalnak bármilyen feladatot a rendezvényen, hiszen szeretik a településüket, és felismerik, hogy a szűkös anyagi keretek mellett szükséges az ő munkájuk és támogatásuk.

Móricgát esetében azt a megállapítást tudtam tenni, hogy összességében jól látják a megkérdezett interjúalanyok a településen zajló rendezvényeket, ahol némi eltérést tapasztaltam, az a lakosság szoros részvétele a tervezés és szervezés során. Ugyanis ezekre a kérdőívekből nem derült fény és a rendezvényen is úgy tapasztaltam, hogy inkább résztvevői a látogatók a rendezvények, mintsem segítői.

A negyedik esemény, amely kutatásomban helyet kapott, a csőlyospálosi szüreti felvonulás. Az ősi étel a birkapörkölt is az asztalra került a műsor után. Miután felsorakozott minden felvonulni vágyó, el tudott indulni a felvonulás a falu utcáin. Sokan érkeztek a környező településekről is, de úgy tapasztaltam, hogy a település méretéhez képest kevesen látogatták a felvonulást. Voltak olyanok is, akik az étkezés után már nem indultak el felvonulni, de voltak olyanok is, akik elvitelre kérték az ételt.

A rendezvény a maga nemében őrizte a hagyományokat, de úgy értékelem, hogy mivel már hosszú évek óta hagyomány a szüreti felvonulás, már rutinszerűvé vált, és ezért látogatták kevesen. A civil szerveződés – akik lovas egyesületet hoztak létre – bizakodásra ad okot, hiszen kedvezően tudják támogatni az önkormányzat rendezvényét.

Az imázs építés tekintetében a birkapörkölt előkelő helyre került, hiszen ezen a rendezvényen is népszerű volt az étel, amely azt igazolhatja, hogy Csőlyospálos tudatosan építi a település imázsát.

Látogatottsági kérdőívek elkészítése

Kutatásom során saját kérdőíves adatgyűjtést is végeztem a kiválasztott rendezvények alkalmával, melyet 98 látogató töltött ki a helyszínen vagy közvetlenül a rendezvény után. Az első kérdés egy nyílt kérdés volt, hogy mi hozta az embereket a rendezvényre. Nagy arányban jelentek meg a következő válaszok: szórakozni jött, a család vagy barátok miatt érkezett, szereti a faluja rendezvényeit és magát a települést is. Kevesebben válaszoltak úgy, hogy a hagyományok miatt vagy épp szabadidőt eltölteni, de akadt olyan is, aki csupán az

ételért vagy az italért érkezett, vagy éppen a szervező stáb tagja vagy közösségi szolgálatot teljesített.

A válaszok nagy részében azt jelölték az alanyok, hogy születésük óta a településen élnek, ennek ellenére alacsony számban tagjai bármilyen közösségnek. Kiderült, hogy a kitöltők között olyanok is vannak, akik már elvándoroltak városokba, de szeretnek visszatérni a szülőfalujukba, és kevés volt azok száma, akik csak azért érkeztek, hogy lássanak egy programelemet, vagy pedig kóstoljanak helyi ízeket.

A kérdőívek tanúsága szerint a látogatók leginkább családdal és barátokkal szeretnek a települési rendezvényre járni.

Az is kiderült, hogy a közösség, a család, a hagyományőrző programok, valamint az ingyenes műsorok látogatása motiválja a látogatókat abban, hogy részt vegyenek a rendezvényeken. Az adott rendezvényre sokan érkeztek a hagyományőrzés és a gyerekprogram miatt, de a vendégfellépőre is többen voltak kíváncsiak.

Arra vonatkozóan több kérdést is feltettem, hogy mennyire fontos egy rendezvény alkalmával, hogy tudjon vásárolni, és ha már vásárol, akkor mekkora összeget hajlandó elkölteni. Szank esetében kiemelten fontosnak gondolják, hogy tudjanak költeni, Móricgáton már kevésbé tartják ezt fontosnak, míg Csólyospáloson szinte a legtöbben elhanyagolhatónak érzik a vásárlási lehetőséget.

Csólyospálos esetében, ahol a szüreti felvonuláson készült az adatfelvétel, elfogadják, hogy megvalósul a hagyományőrzés, mivel a pusztaiak ételét, a birkapörköltet eszik ebédre, amely előtt helyi vagy környékbeli népi művészeti csoport mutatkozik be, és a lovas felvonulást is ide sorolják. Móricgát esetében, ahol a Kacsafesztivált és szintén a szüreti felvonulást vizsgáltam, ugyancsak elfogadja a lakosság a hagyományőrzést, a kacsáételek készítése és az elszármazottak találkozása miatt. A szanki rendezvény tekintetében – kun találkozó és a település születésnapja – már csak részben érzik a hagyományőrzést a lakosok. Az elmúlt években fellendülő olajipart szeretnék, hogy hangsúlyosabb legyen, de azt elismerik, hogy a község kiadványai nagyban hozzájárulnak a hagyományőrzéshez.

A kérdésekre adott válaszokból az látszik, hogy alapvetően a vizsgált eseményeket a közösségi találkozások lehetőségeiként tartják számon a megkérdezettek, de nagyon sokan vélekednek úgy, hogy fontos, hogy ezekkel a rendezvényekkel a település imázsának az emelése is megtörténjen. Ezeket követi a helyi hagyományok ápolása és utolsó helyre a pénzbeli nyereséget sorolták. Számomra meglepő eredmény, hogy az imázs építés előbbre sorolódott, mint a hagyományok, értékek ápolása, hiszen az interjúk során nem ezt erősítették meg az alanyok, hanem pont az ellenkezőjét.

Befejezés

Kutatásom során azt tapasztaltam, hogy a szervezők szeretnék a hagyományt megőrizni és ehhez közösséget építeni. Találkoztam kutatásom során a már tipikusnak tekinthető problémával, hogy az ifjúságot nehezen tudják megszólítani de az is kiderült, hogy a helyi lakosság szereti a vizsgált rendezvényeket és fejlesztési ötleteik is vannak mind települési, mind rendezvény-naptár vonatkozásában.

Arra is kerestem a választ, hogy mennyire fontos a bevételszerzés. Igazolást nyert, hogy ez a legkevésbé fontos, mert az érkező árusoktól nem kérnek helypénzt, és a fizetett fellépőt – amennyiben szerződtenek – ingyenesen megtekintheti mindenki.

Az imázsépítés kérdése is hangsúlyos, főként a kicsit népesebb településeken. Ahogy emelkedik a vizsgált települések lélekszáma, úgy figyelhető meg az imázsépítés egyre hangsúlyosabb szándéka. Ez összecseng Pusztai Bertalan korábban hivatkozott tanulmányaiban foglaltakkal. Hiszen szeretnék a rájuk jellemző tulajdonságokat, ételeket, megélhetési formákat minél szélesebb körben megismertetni.

Kutatásom során sok értékes tapasztalattal lettem gazdagabb és egy meggyőződéssel, mi szerint érdemes lenne nagyobb mintán megvizsgálni az 5000 fő alatti településeket, hogy általánosabb kijelentéseket tudjunk megfogalmazni azzal kapcsolatban, hogy összhangban vannak-e a rendezvényekben érintettek véleményei, illetve, hogy a kistelepüléseken még valóban erősebb a hagyományápolás az üzleti szempontok érvényesítésénél.

A kutatási folyamatot és a tanulmány elkészítését a Nemzeti Művelődési Intézet Közművelődési Tudományos Kutatási Program Tudományos Diákköri munkát végzők számára alprogramja támogatta.

Felhasznált irodalom:

- Bourdieu, P. (2006). Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In G. Lengyel & Z. Szántó (Eds.), Gazdaságszociológia (pp. 431–445). AULA Kiadó.
- Juhász, E. (2024). A kultúrafinanszírozás esetei Európában. SZÍN – Közösségi Művelődés, 29(1–2), 22–25.
- Márkus, E. (2008). Kulturális célú nonprofit szervezetek vizsgálata a hazai szakirodalomban. Acta Andragogiae et Culturea, 21, 478–488.
- Pusztai, B. (2019). Falusi és kivárosi fesztiválok: közösségi szokások vagy a helybelieket kiábrándító szervezett események. Kulturális Szemle, 6(1), 96–104.
- Pusztai, B. (2020). A rurális fesztiválszcéna a közösségi fesztiválok és tervezett események keresztútján. In J. Dobák (Ed.), ePub Docendo discimus (pp. 323–332). Kulturális és Vizuális Antropológiai Tanszék.

KÖNYVAJÁNLAT, RECENZÍÓ

Horváth Zoltán:

Lakótelepi művelődés

Kiss Ernő: Láthatatlan művelődési ház panelországban – A szegedi lakótelep közművelődés történetének vázlata című könyvről

Absztrakt: Kiss Ernő nyugalmazott népművelő, az újszegedi Bálint Sándor Művelődési Ház egykori igazgatója a Csongrád Megyei Népművelők Egyesületének kiadásában, 2024-ben adta közre a szegedi lakótelepi művelődés történetével és jelenével kapcsolatos emlékeit, illetve kutatásait. A 136 oldalas kötetben körvonalazódik mindaz a lakótelepi közösségek formálására, az ott élők művelődésére való törekvés, amely intézményrendszer nélkül is megjelent, megjelenik egy hazai vidék nagyvárosban.

Abstract: Ernő Kiss, a retired cultural organizer and former director of the Bálint Sándor Cultural House in Újszeged, published his memories and research on the history and present of housing estate culture in Szeged in 2024, published by the Csongrád County Association of Cultural Workers. The 136-page volume outlines all the efforts to shape housing estate communities and educate the people living there, which appeared without an institutional system, and appear in a large city in a rural area.

Amíg (nagyon helyesen) a kistelepülések közművelődése felé egyre nagyobb a szakmai figyelem, addig a városi lakótelepek közösségeivel viszonylag kevés szakirodalmi, vagy tudományos munka foglalkozik. Holott egy-egy paneltömbben sokszor akár többen is élnek, mint egy kisebb községben, és míg a városi kulturális és művelődési központok kiszolgálják a lakótelepeken élők kulturális igényeinek egy részét, sok településen nincs konkrét intézmény ezeken a városrészeken, és jóval kevesebb a közösségfejlesztő, építő tevékenység, mint amire szükség lenne. Holott minderre valós igény lenne, hiszen a lakótelepek sokszor egymástól is eltérő minkrotorségeket is jelentenek, eltérő, sajátos és az egész településre nem jellemző társadalmi igényekkel, sajátos történettel, akár szokásokkal. A témával kapcsolatos szakirodalmak száma kevés. Országos, átfogó publikációt nem is találunk, de még egyes városok lakótelepeire koncentrációkat is alig (pl. Demény, 2013).

A Kiss Ernő által kiválasztott téma ezért is egyedülálló és hiánypótló, hiszen új könyvében minden olyan kezdeményezésről, amely a szegedi lakótelepek közösségei felé irányult, vagy irányul legyen szó a klasszikus népművelő rendszer kísérleteiről, a lakóklub mozgalomról, a lakótelepi iskolák, egyházi, civil szervezetek törekvéseiről.

A szerző 1954-ben született Szegeden. A népművelő tevékenységén túl, mint művészeti író is számontartott. Több tanulmány és cikk szerzője (írt például Dér Endréről, Rózsa Jánosról, Szécsi Józsefről, Szatmári Gézáról, Vántus Istvánról, a bioépítészetéről), amelyek olyan fórumokon jelentek meg, mint a Szeged folyóirat, a Dél-Alföld, a Szegedi Szépipírás. Számos kötetet is közreadott, illetve a Szegedtől Szegedig antológia több évfolyamának szerkesztője volt.

A hét fejezetből álló kötet bevezetőjéből kiderült, hogy a könyv megjelenését egy négyrészes tanulmány sorozat előzte meg, amelyeket további szakaszok egészítettek ki. Az első, A

„láthatalan művelődési ház” objektumai a szegedi lakótelepeken című fejezet összegzi a szegedi lakótelepek történetét a létrejöttüktől kezdődően, így megismerhetjük a Tarján, vagy az Odessza alakulását. (bővebben Karancsi et al., 2020) Az 1980-as évek legelején itt indította el klubját a Vöröskereszt, amelynek keretében nyugdíjas-, alkoholelles klub, mozgássértültek klubja indult el, tehát már éledezni kezdett a városrészen egyfajta civil jellegű közösségi szerveződés. Ugyancsak ebben az időszakban indultak el olyan más klubkezdeményezések, amelyek az évtized végéig a szegedi közművelődési rendszerbe tudtak ágyazódni (Bartók Béla Művelődési Központ Odesszavárosi Klubjaként). Más közösségi kezdeményezések mellett (pl. Galaktika Tudományos-Fantaszikus Klub) a '80-as évek végére már megjelentek a közéletibb kezdeményezések is, mint az Erdélyi Kör. Az időszakban a közösségeket megmozgató sport, fúvószenei, egyéb kulturális és szabadidős rendezvények is megjelentek. Jelentős formáló szerepük volt a lakótelepi köznevelési intézményeknek, egyházi szervezéseknek is, de a második, Közművelődési szakemberek és önkéntes közösség-szervezők a lakótelepeken című fejezet számba veszi azokat a szervezőket is, akiknek a munkája ezekben az időkben meghatározó volt. Ilyen személyiség Pintér Tibor pedagógus, aki az ország más városaiban működő szakemberekkel is felvette a kapcsolatot és tájékozódott a lakótelepi művelődés lehetőségei, irányai iránt, hogy aztán ezeket Szegeden is meg tudja gyökereztetni. A harmadik rövid fejezet az eddigiekre reflektál, a negyedik viszont az országos lakóklub mozgalom helyi vetületeit foglalja össze. 1982-ben az Országos Közművelődési Tanács, a Hazafias Népfront, valamint a Művelődési Minisztérium hirdetett pályázatot lakótelepi kihasználatlan helyiségek közösségi funkcióra való átalakítására, és működtetésére, melyhez több szegedi panelház is csatlakozott, így sikerült edzőtermet, barkácsszobát, de akár számítógépes klubot és kábeltelevíziót (Tarján TV) is létrehozni. Az országos pályázati forrás még egy évig állt rendelkezésre, aztán elhalt a kezdeményezés, a beszerzett eszközök amortizálódni kezdtek és a szervezői lelkesedés is alább hagyott, így pár kivételtől eltekintve ez a kezdeményezés is elhalt.

A könyv ötödik fejezete a rendszerváltástól az ezredfordulóig foglalja össze a témához kapcsolódó történéseket. A '90-es évek Szegeden is a közművelődés visszaszorulását, leépülését hozta. Ekkor a pár említett közösségi és minimális infrastruktúra is leépült, amely a közművelődéshez köthető volt. A következő fejezet már az elmúlt időszakról szólva összegzi mindazt, ami 2021-ig történt. Habár hagyományos közművelődési intézmény és épület ebben az időszakban sem létesült, a funkciót valamennyire betöltötték a lakótelepi fiókkönyvtárak, vagy például a tarjánvárosi plébánia közösségi háza.

Az utolsó, hetedik fejezet már a mával, a 2021-2022-2023-as évekkkel foglalkozik. Továbbra is jelen vannak és fontos közösségformáló erővel bírnak a közoktatási intézmények, amelyek rendezvényközpontokként, kulturális programok szervezőjeként és színtereként is fellépnek. A MASZK Egyesület által működtetett Megálló Községi Ház civil közösségfejlesztő tevékenységével, alternatív programjaival emelkedik ki. Szintén civil működtetésű, az Ágota Alapítvány által fenntartott Ágota Kulturális és Községi Központ részben gyermekvédelemmel foglalkozik, de az épületben találhatunk játszóházat, van könyvtárunk és gyakran rendeznek kulturális eseményeket (gyermektáborok, ismeretterjesztő előadások, vallási és nemzeti ünnepek) is. Némileg hasonló profillal rendelkezik a Fatima Ház Alapítvány Napsugaras Alkotóháza, amely szintén azzal a céllal jött létre, hogy szegénységben lévő gyermekek és fiatalok számára délutáni programokat, táborokat szervezzen. A Tarjáni Információs Pont 10-30 fős rendezvényeket képes kiszolgálni. Különleges színtér a Makkosházi Községi Kert. A szegedi községi kertekről született már külön tanulmány (Bende, 2017), ám Kiss aktuális, friss interjút készített a hely koordinátorával, amely betekintést enged ebbe, a hazánkban még mindig újszerűnek

számító közösségi, szabadidős formába. A felsorolásból nem maradhatnak ki a lakótelepi nyugdíjasklubok, vagy a Tarjáni Önkéntes Körből kinövő Lakótelepi Emberek Érdekképviselői Társulása.

A kötetet 18 oldalnyi színes fénykép zárja, amely az említett helyszíneket mutatja be az olvasó számára.

Felhasznált irodalom:

- Bende, Cs. (2017). Szeged lakótelepeinek közösségfejlesztése közösségi kertekkel. Településföldrajzi Tanulmányok, 6 (1), 24–40.
- Demény, E. (2013). A lakótelepi megújulás lehetőségei a közterek, közösségek és a helyi identitás vonatkozásában a pécsi uránvárosi folyamat példáján keresztül. Tudásmenedzsment, 14(különszám), 36–48.
- Karancsi, Z., Hornyák, Sz., Szalma E., Kormos A., Oláh F. & Horváth G. (2020). Lakótelepek esztétikai értékelésének kísérlete szegedi mintaterületek alapján. Földrajzi Közlemények, 144 (3), 311–332.

TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁK HÍREI

Szabó-Nagy Csilla – Deák Orsolya:

A hozzáférés, mint kulturális esélyegyenlőség – nemzetközi konferencia Budapesten

„ACCESS IS SUCCESS – Opportunities and Challenges of Accessing Culture in Contemporary Europe” címmel zajlott nemzetközi kulturális konferencia 2024. szeptember 18. és 20. között Budapesten. A konferencia fókuszában a kultúrához való hozzáférés témakörének vizsgálta állt európai szinten. A rendezvény a magyar EU-elnökség kulturális programjainak kiemelt eseménye volt, egyben szakmai fórumként szolgált a Creative Europe irodák képviselőinek is. A rendezvény a Kulturális és Innovációs Minisztérium szervezésében valósult meg.

A háromnapos esemény két ikonikus helyszínen zajlott: a Hagyományok Házában és a Bálna Budapest Rendezvényközpontban. A konferencia célja az volt, hogy tudományos, szakpolitikai és gyakorlati megközelítésben tárgyalja a kultúrához való hozzáférés aktuális kérdéseit, akadályait és lehetőségeit Európa különböző társadalmi rétegeiben.

Az első napon az eseményt Vincze Máté, közgyűjteményekért és kulturális fejlesztésért felelős helyettes államtitkár és Both Miklós, a Hagyományok Háza főigazgatója nyitották meg üdvözlő beszédekkel.

A második napon a plenáris előadások és szekcióbeszélgetések középpontjában a kultúra társadalmi hasznossága, befogadóképessége és demokratikus szerepe állt. Dr. William Hammonds (az Ecorys globális, kutatás-alapú tanácsadó cég igazgatóhelyettese) nyitóelőadása a kulturális részvétel társadalmakban betöltött szerepére világított rá. Ezt követően párhuzamos szekciókban zajlott tovább a munka.

A szekciók sokszínű tematikája – a fogyatékossgal élők kulturális részvételéről, a kultúra és oktatás kapcsolatáról, valamint a művészetek egészségre gyakorolt hatásáról – lehetőséget nyújtott a kultúra multidiszciplináris értelmezésére. Az ebéd után folytatódott a műhelymunkák sora olyan témákat vizsgálva, mint a nyelvi és földrajzi akadályok, valamint a digitalizáció esélyteremtő szerepe.

A konferencia rangját nemzetközi előadók és európai intézmények képviselőinek jelenléte is emelte. Az Európai Bizottság Oktatási és Kulturális Főigazgatóságának, a Francia Kulturális Minisztériumnak, valamint a World Health Organizationnak (WHO, Egészségügyi világszervezet) és több európai egyetem és kutatóintézetnek a szakemberei osztották meg legfrissebb kutatásaikat és jó gyakorlataikat. A magyar kulturális élet meghatározó szereplői – többek között Závogyán Magdolna kultúráért felelős államtitkár, Both Miklós a Hagyományok Háza főigazgatója, Kis Domonkos Márk Jászai Mari-díjas színművész, színikazgató, a Déryné program igazgatója is emelték részvételükkel az esemény presztízsét, felhívva a figyelmet a téma fontosságára. Szintén aktívan hozzájárult a program színvonalához és gazdagításához Pál István „Szalonna” és Érdi Tamás zongoraművész zenei produkciója.

A szekciókat követően délután plenáris előadásában Bertrand Munin (a Francia Kulturális Minisztérium képviselőjeként) a kulturális hozzáférés akadályairól, köztük a földrajzi elszigeteltségről, egészségügyi és gazdasági hátrányokról érkezett.

A Nemzeti Művelődési Intézet szakmai munkáját és adaptálható eredményeit Dr. Juhász Erika, intézetünk szakmafejlesztési igazgatója mutatta be a résztvevők számára.

Natalie Giorgadze, a Culture Action Europe képviselőjeként mutatta be a szervezet legújabb kutatási eredményeit, amelyek az európai kultúra jelenlegi állapotát vizsgálják.

A záró gondolatokat Georg Häusler, az Európai Bizottság Kulturális, Kreatív és Sport Igazgatóságának vezetője fogalmazta meg. Beszédében megerősítette az uniós intézmények elkötelezettségét a kulturális hozzáférés és részvétel bővítése mellett, különös tekintettel a társadalmi kohézió erősítésére. Ezek a témák közvetlenül kapcsolódtak a kulturális demokrácia és esélyegyenlőség fogalmához, amelyek a rendezvény alapvető értékeit képezték.

A konferencia harmadik napja a Creative Europe program szerepére és az Európa Kulturális Fővárosai kezdeményezésre koncentrált. Az egymást követő kerekasztal-beszélgetések során a két program eszközeiről, eredményeiről és jövőbeni irányairól esett szó, különös tekintettel a kulturális hozzáférés erősítésére.

A program zárszavát Hankó Balázs, kultúráért és innovációért felelős miniszter mondta el, összegezve és lezárva a három nap eredményeit és tapasztalatait.

Az „Access is Success” konferencia nemcsak a magyar EU-elnökség egyik hangsúlyos kulturális eseménye volt, hanem fontos szakmai és tudományos fórum is, amely megerősítette azt a gondolatot, hogy a kultúrához való egyenlő hozzáférés nem pusztán társadalmi elvárás, hanem alapvető emberi jog. A rendezvény hozzájárult ahhoz, hogy a kulturális döntéshozók, szakemberek és kutatók közösen gondolkodjanak a kultúra szerepéről, és közös válaszokat keressenek az európai kulturális rendszerek kihívásaira.

A konferencia programját gazdag zenei kísézőprogramok, valamint tárlatvezetések tették teljessé a Magyar Zene Házában és a Magyar Nemzeti Múzeumban, tovább erősítve a rendezvény élménygazdagságát és reprezentatív jellegét.

FELHÍVÁS PUBLIKÁLÁSRA

A folyóirat magyar elnevezése: Kulturális Szemle

A folyóirat műfaja: interdiszciplináris online tudományos folyóirat

A folyóirat angol elnevezése: Cultural Review

A publikálás feltételei:

1. A Kulturális Szemlébe bárki publikálhat, aki az alábbi feltételeknek megfelel.
2. A Kulturális Szemlébe a kultúra tágabb értelmezési témakörébe tartozó írásokkal lehet nevezni: a művelődés mellett a nonformális és informális tanulás problémáival, a közösségi művelődés, az iskolán kívüli nevelés és művelődés témaköreiben, illetve az ezekkel kapcsolatba hozható témákban várjuk az írásokat. A folyóiratban fókuszban van a nemzetközi összehasonlítás is, elsődlegesen Közép-Európa oktatási és művelődési folyamataira fektetve a hangsúlyt. A beküldött írásokkal kapcsolatosan elvárás, hogy tematikailag a Kulturális Szemle küldetésnyilatkozatához igazodjanak.
3. A Kulturális Szemlébe a tudományos etika betartásával, a tudományos hivatkozási és bibliográfiai rendszer elveinek alkalmazásával lehet publikálni (formai megoldását a honlapon elérhető publikációs sablon keretében adjuk meg).
4. A Kulturális Szemlébe magyar nyelvű tanulmányokat várunk rövid, angol nyelvű absztrakttal a publikációs sablon alapján. A szerkesztőbizottság angol nyelvi különszám megjelentetését külön meghirdeti és alapján kezdeményezni fogja.
5. A Kulturális Szemlében elsősorban ún. első közlések fogadhatók el, ettől csak szerkesztőbizottsági döntés értelmében térünk el. A más nyelven megjelent, de a Kulturális Szemlébe leadott nyelven még nem publikált írások első közlésnek minősülnek. A cikkek szerzőitől 2025. évtől a bírálatra bocsájtás előtt eredetiség nyilatkozatot kérünk, aminek sablonját az írás beérkezését követően elküldjük a szerző számára.
6. 2024. évtől a plágium elkerülése érdekében, miután a kézirat megérkezett a szerkesztőségbe, egy nemzetközi plágiumkereső szoftver ellenőrzi.
7. A Kulturális Szemle tanulmányait minden esetben a szerző nevének megjelölése nélkül két független lektor bírál, akik közül az egyik lektor általában a szerkesztőbizottság tagja, a másik lektor pedig más, a tudományos közéletből felkért személy. A felkért lektorok mindegyike tudományos fokozattal rendelkezik, és a hazai kulturális életben ismert, elismert kutató. Amennyiben az egyik bíráló nem fogadja el a tanulmányt közlésre, a másik bíráló pedig elfogadja, akkor harmadik bíráló kijelölésére kerül sor. A lektorálás módja dupla vak lektorálás:
 - **Blind, or Anonymous Peer Review**
Content is reviewed by external reviewers and the author's identity is unknown to the reviewer. A double-blind peer-review process is where both the reviewer and the author remain anonymous throughout the process.
 - **Vak vagy névtelen lektorálás**
A cikk tartalma külső szakértő által kerül lektorálásra és a szerző személye ismeretlen a lektor számára. Dupla vak lektorálásnak nevezzük azt, amikor a szerző és a lektor személye is ismeretlen marad egymás előtt a lektorálási folyamat során.
8. A főszerkesztő által benyújtott tanulmányhoz a szerkesztőbizottság egy tagja, a

szerkesztőbizottsági tagok által benyújtott tanulmányhoz a főszerkesztő jelöli ki a lektorokat, így biztosítva az összeférhetetlenséget.

9. A beküldött kéziratról a szerkesztőbizottsági tagok a szerzőn, a lektorokon, a többi szerkesztőbizottsági tagon vagy a kiadón kívül semmilyen információt nem tesznek közzé.
10. A megjelenésre váró anyagok a szerkesztő (illetve a szerkesztőbizottsági tagok) saját kutatásaihoz a szerzők írásos engedélye nélkül nem használhatók fel.
11. A Kulturális Szemlébe leadott publikációkat csak a 3. pontban jelzett, elérhető publikációs sablonban elkészítve fogadjuk el. Min. terjedelem 8.000 karakter, max. terjedelem 30.000 karakter. Ettől csak kivételes esetekben térhet el a szerkesztőbizottság.
12. A publikálás díjtalan mindkét fél részéről: sem a publikációt megjelentető Nemzeti Művelődési Intézet, sem a szerző nem tartozik díjazással a publikáció megjelentetésért.
13. A publikáló a tanulmányának publikálásra történő beküldésével hozzájárul, hogy a szerkesztőbizottság a Kulturális Szemlét (és benne a beküldött tanulmányokat) elektronikus formában honlapján, és más, szakmai és tudományos honlapokon (pl. Magyar Elektronikus Könyvtár, Magyar Folyóiratok Adatbázisa) közzétegye.
7. A publikációk leadása folyamatosan történik, és évente min. 4 alkalommal kerül elbírálásra. Az elbírálási határidők a honlapunkon nyomon követhetők. A tanulmányok beküldésének elektronikus levelezési címe, és a szerkesztőbizottság elérhetősége:
kulturalisszemle@nmi.hu

A folyóirat publikációs sablonja elérhető a www.kulturalisszemle.hu honlapon.

IMPRESSZUM

Kulturális Szemle

online interdiszciplináris tudományos folyóirat
2024. évi 2. szám (XI. évfolyam 2. szám)

Nyilvántartási száma: CE/4420-2/2017 Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság
eISSN: 2416-2329

Tárgyköre: művelődéstudomány-kultúra

Alapító: Nemzeti Művelődési Intézet Nonprofit Közhasznú Kft.
6065 Lakitelek, Szentkirályi út 2.

Felelős kiadó: Novák Irén és Sonkoly János, ügyvezető igazgatók

Online elérhetőség: www.kulturalisszemle.hu

Email: kulturalisszemle@nmi.hu

Főszerkesztő:

Dr. Juhász Erika

A szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Barabási Tünde

Dr. Kerülő Judit

Dr. Kleisz Teréz

Dr. Márkus Edina

Dr. Ponyi László

Dr. Simándi Szilvia

Dr. Szabó Péter

Dr. T. Molnár Gizella

Dr. Viola Tamasova

Szerkesztőségi titkár:

Deák Orsolya